Ahmet Taşğın

TÜRKMEN ALEVİLER



TÜRKMEN ALEVİLER

Ahmet Taşğın

ÇİZGİ KİTABEVİ

TÜRKMEN ALEVİLER
- DİYARBAKIR VE ÇEVRESİNDEKİ -

Ahmet Taşğın

Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN

1965 Konya Ereğli doğumlu. İlk, orta ve lise eğitimini Ereğli'de tamamladı. Lisans ve yüksek lisansını Selçuk Üniversitesi, doktorasını Ankara Üniversitesi'nde 2003 yılında yaptı ve 2006'da doçent, 2011'de profesör oldu. Halen Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde çalışmaktadır.

TÜRKMEN ALEVİLER
- DİYARBAKIR VE ÇEVRESİNDEKİ -

Ahmet Taşğın

Çizgi

Çizgi Kitabevi Yayınları: 467
Bilim Toplum Siyaset
*
Genel Yayın Yönetmeni
Mahmut Arlı
*
©Çizgi Kitabevi
Aralık 2013
*
ISBN: 978-605-5022-28-0
Yayıncı Sertifika No:17536
*
KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
- Cataloging in Publication Data (CIP) -
TAŞĞIN, Ahmet
Türkmen Aleviler
-Diyarbakır ve Çevresindeki-
*
ANAHTAR KAVRAMLAR
- Key Concepts -
Toplum, Etnik Yapı, Toplumsal Değer, Ulus-Devlet
Society, Ethnicty, Social Value, The Nation-State
*
Baskıya Ön Hazırlık: Çizgi Kitabevi Yayınları
Tel: 0332 353 62 65- 66
Baskı: Sebat Ofset
Matbaacılar Sitesi Yayın Cd. No: 2 / Konya
0332 342 01 53
Cilt: Göksu Cilt Evi - Tel: 0332 342 02 07
*
ÇİZGİ KİTABEVİ
Sahibiata Mah. Mimar Muzaffer Caddesi
Helvacıoğlu Apt. No:41/1 – Meram / Konya
Tel: 0332 353 62 65 – 353 62 66
Faks: 0332 353 10 22
bilgi@cizgikitabevi. com
www. cizgikitabevi. com

İçindekiler

Tablolar VII
Önsöz XI
Kısaltmalar XIV
Giriş 1
1. Araştırmanın Konusu ve Problemi 15
2. Araştırmanın Amacı 25
3. Araştırmanın Önemi 25
4. Araştırmanın Yöntemi 26
4.1. Kavramsal Çerçeve 27
4.2. Evren ve Örneklem 28
4.3. Varsayımlar 32
4.4. Kapsam ve Sınırlılıklar 32
4.5. Veri Derleme ve Değerlendirme 32
4.5.1. Veri Toplama Aracının Hazırlanması 33
4.5.2. Veri Toplama Aracının Geçerliliği ve Güvenirliği 34
4.5.3. Verilerin Analizi 38
I. Bölüm 41
Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Aleviler 41
1. Araştırmaya Katılanların Olgusal Kimliği 41
1.1. Örneklem Grubunun Cinsiyet Dağılımı 42
1.2. Örneklem Grubunun Yaş Düzeyi Dağılımı 42
1.3. Örneklem Grubunun Eğitim Düzeyi Dağılımı 43
1.4. Örneklem Grubunun Medeni Durumu Dağılımı 43
1.5. Örneklem Grubunun Meslek Durumu Dağılımı 44
1.6. Örneklem Grubunun İkamet Yerleri Dağılımı 44
1.7. Örneklem Grubunun Dedelerinin Olup Olmama Dağılımı 45
1.8. Örneklem Grubunun Ocağa Bağlılık Durumu Dağılımı 45
1.9. Örneklem Grubunun Alevilik Tanımı Dağılımı 46
1.10. Örneklem Grubunun Alevilik İle İlgili Bilgi Kaynağı Dağılımı 50
1.11. Örneklem Grubunun Alevilik Bilgi Düzeyi Dağılımı 56
1.12. Örneklem Grubunun Alevilikle İlgili Kitap Okuma Düzeyi Dağılımı 57
2. Alevi Dini Hayatına Etki Eden Faktörler 57
2.1. İnanç 61
2.1.1. Cinsiyete Göre İnançlara Yönelik Tutumlar 61
2.1.2. Dedenin Olup Olmamasına Göre İnançlara Yönelik Tutumlar 62
2.1.3. Mesleklere Göre İnançlara Yönelik Tutumlar 64
2.1.4. Yaşlara Göre İnançlara Yönelik Tutumlar 67
2.1.5. Eğitim Düzeyine Göre İnançlara Yönelik Tutumlar 71
2.1.6. Medeni Duruma Göre İnançlara Yönelik Tutumlar 74

2.1.7. Yerleşim Yerlerine Göre İnançlara Yönelik Tutumlar 76
2.1.8. Ocaklara Bağlılığa Göre İnançlara Yönelik Tutumlar 78
2.2. İbadet 84
2.2.1. Cinsiyete Göre İbadetlere Yönelik Tutumlar 84
2.2.2. Dedenin Olup Olmamasına Göre İbadetlere Yönelik Tutumlar 85
2.2.3. Mesleklere Göre İbadetlere Yönelik Tutumlar 87
2.2.4. Yaşlara Göre İbadetlere Yönelik Tutumlar 90
2.2.5. Eğitim Düzeyine Göre İbadetlere Yönelik Tutumlar 92
2.2.6. Medeni Duruma Göre İbadetlere Yönelik Tutumlar 94
2.2.7. Yerleşim Yerlerine Göre İbadetlere Yönelik Tutumlar 97
2.2.8. Ocaklara Bağlılığa Göre İbadetlere Yönelik Tutumlar 99
2.3. Kurumlar 105
2.3.1. Cinsiyete Göre Kurumlara Yönelik Tutumlar 105
2.3.2. Dedenin Olup Olmamasına Göre Kurumlara Yönelik Tutumlar 106
2.3.3. Mesleklere Göre Kurumlara Yönelik Tutumlar 107
2.3.4. Yaşlara Göre Kurumlara Yönelik Tutumlar 112
2.3.5. Eğitim Düzeyine Göre Kurumlara Yönelik Tutumlar 115
2.3.6. Medeni Duruma Göre Kurumlara Yönelik Tutumlar 117
2.3.7. Yerleşim Yerlerine Göre Kurumlara Yönelik Tutumlar 118
2.3.8. Ocaklara Bağlılığa Göre Kurumlara Yönelik Tutumlar 121
2.4. Sosyal İlişkiler 126
2.4.1. Cinsiyete Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar 126
2.4.2. Dedenin Olup Olmamasına Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar 128
2.4.3. Mesleklere Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar 131
2.4.4. Yaşlara Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar 133
2.4.5. Eğitim Düzeyine Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar 135
2.4.6. Medeni Duruma Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar 139
2.4.7. Yerleşim Yerlerine Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar 141
2.4.8. Ocaklara Bağlılığa Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar. 145
Sonuç ve Değerlendirme 151
Bibliyografya 155
Ekler 167
Ek I: Diyarbakır Türkmen Alevilerinde Bazı Erkanlar 167
Ek II: Anket Formu 229

Tablolar

Tablo 1: İnanç Ölçeği Faktör ve Madde Analizi Sonuçları 35
Tablo 2: İbadet Ölçeği Faktör ve Madde Analizi Sonuçları 35
Tablo 3: Kurum Ölçeği Faktör ve Madde Analizi Sonuçları.....36
Tablo 4: Sosyal İlişkiler Ölçeği Faktör ve Madde Analizi Sonuçları .37
Tablo 5: Örneklem Grubunun Cinsiyete Göre Frekans Dağılımı 42
Tablo 6: Örneklem Grubunun Yaş Düzeyine Göre Frekans Dağılımı42
Tablo 7: Örneklem Grubunun Eğitim Düzeyine Göre Frekans Dağılımı 43
Tablo 8: Örneklem Grubunun Medeni Duruma Göre Frekans Dağılımı 43
Tablo 9: Örneklem Grubunun Meslek Durumuna Göre Frekans Dağılımı 44
Tablo 10: Örneklem Grubunun İkamet Yerlerine Göre Frekans Dağılımı 44
Tablo 11: Örneklem Grubunun Dedelerinin Olup Olmamasına Göre Frekans Dağılımı 45
Tablo 12: Örneklem Grubunun Ocağa Bağlılık Durumuna Göre Frekans Dağılımı 45
Tablo 13: Örneklem Grubunun Alevilik Tanımına Göre Frekans Dağılımı 46
Tablo 14: Örneklem Grubunun Yaş Düzeyleri İle Alevilik Tanımı Ki Kare Sonuçları 48
Tablo 15: Örneklem Grubunun Eğitim Düzeyi İle Alevilik Tanımı Ki Kare Sonuçları 49
Tablo 16: Örneklem Grubunun Alevilik İle İlgili Bilgi Kaynağına Dair Frekans Dağılımı 50
Tablo 17: Yaş Düzeyi İle Alevilik Bilgi Kaynağı Ki Kare Sonuçları 53
Tablo 18: Eğitim Düzeyi İle Alevilik Bilgi Kaynağı Ki Kare Sonuçları.....54
Tablo 19: İkamet Yerleri İle Alevilik Bilgi Kaynağı Ki Kare Sonuçları.....55
Tablo 20: Örneklem Grubunun Alevilik Bilgi Düzeyine Göre Frekans Dağılımı 56
Tablo 21: Örneklem Grubunun Alevilikle İlgili Kitap Okuma Düzeyine Göre Frekans Dağılımı 57
Tablo 22: Dini İnanç Boyutunun Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları....61

Tablo 23: Dini İnanç Boyutunun Dedenin Olup Olmamasına Göre t-Testi Sonuçları 62
Tablo 24: Dinin İnanç Boyutunun Mesleklere Göre Betimsel İstatistikleri 64
Tablo 25: Dinin İnanç Boyutunun Mesleklere Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları 65
Tablo 26: Dinin İnanç Boyutunun Yaşlara Göre Betimsel İstatistikleri 67
Tablo 27: Dinin İnanç Boyutunun Yaşa Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları 67
Tablo 28: Dinin İnanç Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri 71
Tablo 29: Dinin İbadet Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları 71
Tablo 30: Dinin İnanç Boyutunun Medeni Duruma Göre Betimsel İstatistikleri 74
Tablo 31: Dinin İnanç Boyutunun Medeni Duruma Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları 74
Tablo 32: Dinin İnanç Boyutunun Yerleşim Yerlerine Göre Betimsel İstatistikleri 76
Tablo 33: Dinin İnanç Boyutunun İkamet Yerlerine Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları 76
Tablo 34: Dinin İnanç Boyutunun Ocaklara Bağlılığa Göre Betimsel İstatistikleri 78
Tablo 35: Dinin İnanç Boyutunun Ocaklara Bağlılığa Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları 78
Tablo 36: Dini İbadet Boyutunun Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları ... 84
Tablo 37: Dini İbadet Boyutunun Dedenin Olup Olmamasına Göre t-Testi Sonuçları 85
Tablo 38: Dinin İbadet Boyutunun Mesleklere Göre Betimsel İstatistikleri 87
Tablo 39: Dinin İbadet Boyutunun Mesleklere Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları 88
Tablo 40: Dinin İbadet Boyutunun Yaşlara Göre Betimsel İstatistikleri 90
Tablo 41: Dinin İbadet Boyutunun Yaşa Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları 91
Tablo 42: Dinin İbadet Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri 92

Tablo 43: Dinin İbadet Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları 93
Tablo 44: Dinin İbadet Boyutunun Medeni Duruma Göre Betimsel İstatistikleri 94
Tablo 45: Dinin İbadet Boyutunun Medeni Duruma Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları 94
Tablo 46: Dinin İbadet Boyutunun Yerleşim Yerlerine Göre Betimsel İstatistikleri 97
Tablo 47: Dinin İbadet Boyutunun Yerleşim Yerlerine Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları 97
Tablo 48: Dinin İbadet Boyutunun Ocaklara Göre Betimsel İstatistikleri 99
Tablo 49: Dinin İbadet Boyutunun Ocaklara Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları 100
Tablo 50: Dini Kurum Boyutunun Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları 105
Tablo 51: Dini Kurum Boyutunun Dedenin Olup Olmamasına Göre t-Testi Sonuçları 106
Tablo 52: Dinin Kurum Boyutunun Mesleklere Göre Betimsel İstatistikleri 107
Tablo 53: Dinin Kurum Boyutunun Mesleklere Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları 108
Tablo 54: Dinin Kurum Boyutunun Yaşlara Göre Betimsel İstatistikleri 112
Tablo 56: Dinin Kurum Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Betimse l İstatistikleri 115
Tablo 57: Dinin Kurum Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları 115
Tablo 58: Dinin Kurum Boyutunun Medeni Duruma Göre Betimsel İstatistikleri 117
Tablo 59: Dinin Kurum Boyutunun Medeni Duruma Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları 117
Tablo 60: Dinin Kurum Boyutunun Yerleşim Yerlerine Göre Betimsel İstatistikleri 118
Tablo 61: Dinin Kurum Boyutunun Yerleşim Yerlerine Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları 118
Tablo 62: Dinin Kurum Boyutunun Ocaklara Bağlılığa Göre Betimsel İstatistikleri 121
Tablo 63: Dinin Kurum Boyutunun Ocaklara Bağlılığa Göre Varyan s (Anova) Analizi Sonuçları 121

Tablo 64: Sosyal İlişkiler Boyutunun Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları 126
Tablo 65: Sosyal İlişkiler Boyutunun Dedenin Olup Olmamasına Göre t-Testi Sonuçları 128
Tablo 66: Sosyal İlişkilerin Mesleklere Göre Betimsel İstatistikleri 131
Tablo 67: Sosyal İlişkilerin Mesleklere Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları 131
Tablo 68: Sosyal İlişkilerin Yaşlara Göre Betimsel İstatistikleri 133
Tablo 69: Sosyal İlişkilerin Yaşa Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları 134
Tablo 70: Sosyal İlişkilerin Eğitim Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri 135
Tablo 71: Sosyal İlişkilerin Eğitim Düzeyine Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları 136
Tablo 72: Sosyal İlişkilerin Medeni Duruma Göre Betimsel İstatistikleri 139
Tablo 73: Sosyal İlişkilerin Medeni Duruma Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları 139
Tablo 74: Sosyal İlişkilerin Yerleşim Yerlerine Göre Betimsel İstatistikleri 141
Tablo 75: Sosyal İlişkilerin Yerleşim Yerlerine Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları 141
Tablo 76: Sosyal İlişkilerin Ocaklara Bağlılığa Göre Betimsel İstatistikleri 145
Tablo 77: Sosyal İlişkilerin Ocaklara Bağlılığa Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları 145

Mesaj ve hizmeti sınırı aşan
Dedeler ve Taliplere...

Önsöz

Çalışma boyunca karşılaşılan sorunları uzun yıllar süren Alevilik araştırmaları ile aşmaya çalıştık. Fakat bundan daha önemlisi Danışman Hocam Prof. Dr. Münir Koştaş Bey'in yardımları ve desteği sayesinde bu çalışma gerçekleşmiş oldu. Türkiye'deki dini - sosyal gruplar üzerine çalışma yapmaya yönlendiren Doç. Dr. Bünyamin Solmaz Bey'e ve anketlerin değerlendirilmesindeki yardımından dolayı Doç. Dr. Niyazi Akyüz'e şükran borçluyum.

Ayrıca alanda yürüttüğüm araştırmada birçok kimsenin yardımını gördüm. Onlar, alan araştırması boyunca karşılaştığım zorlukların aşılmasında yardımcı oldular ve çalışmanın zamanında ve kolaylıkla yapılmasında büyük pay sahibidirler. Hamburg'da yaşayan Mehmet ve Ahmet Kılıç'a Şerabi Köyü dedesi Hidayet Ulugerçek'e, Büyükkadıköy dedesi Naki - Musa Karkın'a, Türkmenhacı Köyü dedesi Hasan Baykut, Seyithasan Köyü dedesi Cafer Öztürk, Bismil'den Cemal Öztürk, Şükürlü köyünden Kemal Hayırlı ve Seyfettin Taser, Diyarbakır'dan Mustafa Kahraman'a ve ismini sayamadığım daha birçok kimseye göstermiş oldukları yardımdan dolayı teşekkür ederim.

Arkadaşlarım Dr. Ramazan Uçar ve Hakkı Karaşahin'e yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Çalışmayı baştan sona birkaç kez okuma zahmetine katlanan Canan Seyfeli'ye teşekkür ederim. Çalışmalarıma sınırsız yardım ve eleştirileriyle katkı sunup olgunlaştıran gizli kahraman Dr. Eyyüp Tanrıverdi'ye minnet ve şükranlarımı sunarım.

Bu çalışmanın yayınlanma fikri ve ısrarı Yrd. Doç. Dr. Mustafa Aksoy'a aittir. Aksoy, çalışmayı birkaç defa okuyarak tez formatından yayınlanabilecek hale getirdi. Kendisine minnet borçluyum.

Ayrıca on yıldır devam eden Alevilik araştırmalarımda maddi - manevi desteğini esirgemeyen babam Orhan Taşğın'a minnet borçluyum.

Kısaltmalar

A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
E.Ü.	: Erciyes Üniversitesi
F.Ü	: Fırat Üniversitesi
G.Ü.	: Gazi Üniversitesi
H.Ü.	: Hacettepe Üniversitesi
İSAM	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
M.E.	: Milli Eğitim
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
pp.	: Pages
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
S.D.Ü.	: Süleyman Demirel Üniversitesi
S.Ü.	: Selçuk Üniversitesi

Giriş

Bu bölümde araştırmanın konusu ve problemi, amacı, önemi; yöntem yani kavramsal çerçeve, varsayım, kapsam ve sınırlılıklar, veri derleme ve değerlendirme başlıkları yer almaktadır. Bu başlıklara yer verilirken önce Türkmen nedir, kime denir ve araştırmalarda nasıl ve hangi manalarıyla yer almıştır bu konu üzerinde kısaca durmayı uygun bulmaktayız.

Bu çalışmanın ayırt edici yönlerinden veya vurgularından bir tanesi de Türkmenliktir. İlk akla gelen Diyarbakır ve Türkmenlik konusu biraz şaşırtıcı olabilir. Çünkü uzun süreden beri Türkiye kamuoyu güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşanan çatışmalardan dolayı Diyarbakır'ı çatışma, terör ve Kürtler üzerinden algılamakta ve düşünmektedir. Bu bakımdan da Türkmen ve Diyarbakır'ın ilk akla gelen hali veya çağrıştırdığı Türkmen'in Diyarbakır ile nasıl bir ilişkisi olabilir? Ya da Kürtler arasında Türkmenliğini gizleyenler ya da Kürtleşenler şeklinde de anlaşılabilir mi? Bütün bunları haklı kılan hususlar ve yine bu hususların doğru olduğunu gösteren yönleri bulunabilir. Kamuoyunda çok yoğun olarak konunun bu başlıklar altında tartışılıp konuşulmasının sağladığı fırsat veya imkân da ilk izlenimin bu şekilde oluşmasında etkili olabilir. Ya da öteden beri Türkiye, Irak, Suriye gibi sınır ülkelere yakın şehirlerde Kürtlerden başka bir konunun konuşulmasını istemiyor veya bundan ötede başka konulara da izin vermiyor olabilir.

Türkiye Cumhuriyetinin Doğu ve Güneydoğu sınırlarında hafızanın yeni baştan unutturmak diğer yandan da yeni bir biçimle yeniden kurulmak üzere hazırlanan programa dâhil edildiğini de söylemek mümkündür. Çünkü Türkiye'nin birçok kentine göceden Türkmen Aleviler, yeni tanıştıkları komşuları tarafından neden Kürt olmadıkları ve Kürtçe konuşmadıkları itirazı ve hayretiyle karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum geçen elli yıllık süreçte giderek yoğunluğunu artırmış ve adeta Kürt olduklarını gizledikleri suçlamasına muhatap olmuşlardır. Ülkenin otuz yıldır terör ve Kürtler konusuyla meşgul olması ka-

muoyunun Doğu ve Güneydoğu hatta sınırların öte yanında ne olup bittiği hakkında hiçbir şeyle ilgilenmemesi kör ve sağır kılınması sağlanmıştır. Ya da medyanın ürettiği haberlerle farklı bir gerçek gösterilmeye devam edilip aldatan bir gündeme gidilmiştir. Doğal olarak Diyarbakır sadece Kürtlerle anılır hale gelince Türkmenler hem Diyarbakır'da hem de Türkiye'nin muhtelif yerlerinde neden Kürt olduklarını gizledikleri suçlamasının çaresizliği ve ayıbını taşımak zorunda kalmışlardır.

Bu çalışma Türkiye kamuoyunda son yıllarda yoğun olarak yapılan tartışmaların bir yönüyle Alevileri diğer yönüyle de Türkmenleri konu edinmektedir. Fakat ne Kürtler ne de kamuoyunu işgal eden Alevilik tartışmalarıyla doğrudan alakalı değildir. Türkmenler, Kürtler ve kamuoyunu işgal eden Alevilik tartışmalarına Türkmen Aleviler konusuyla Diyarbakır ve çevresinde yerleşik olanların bakışıyla bakılacak ve yürütülen bu tartışmaların hiç de görmediği veya önemsemediği bir husus aktarılmaya gayret edilecektir. Böylece Diyarbakır ve çevresinde yerleşik Türkmen Alevileri etraflarında örülen kuşatmaya bir de yeniden inşa edilen adeta Kürt meselesi ve Alevilik konularının birbirinden bağımsız gibi gösterilen yönlerine işaret etmekte ve bu zaviyeden meselelerin yeniden düşünülmesi talebinde bulunmaktadır.

Sınır toplulukları sosyal, kültürel ve iktisadi olarak yeniden yapılanmaktadırlar. Sınırın her iki yakasında Ankara Anlaşmasının ardından sınırın oluşturduğu yeni bir yapı oluşmasını sağladı. Türkiye'nin yakın siyasi tarihi ve dış politikasıyla doğrudan ilişkili olan bu husus Diyarbakır Türkmen Alevileri örneğinde ve onun oluşturduğu gerilimli alanla yeniden düşünülebilir. Türkiye Cumhuriyeti sınırlarının Irak ve Suriye'de yaşayan Türkmenler arasındaki ilişki ve bağlantıyı azaltıp kopardığı göz önünde tutulursa yüzyıllardan beri Diyarbakır ve çevresinde yaşayan Türkmenlerin giderek siyasi, kültürel, dini, iktisadi ve nüfus olarak azalması ve sadece makbul olmayan dini bir grup olarak dar bir alana sıkıştırılması dikkate değerdir. Diyarbakır Türkmen Alevilerinin sıkıştırıldığı bu alan üzerinde de durulup düşünülmesi gerekmektedir. Sınırlar, sınırda yaşayan topluluk-

ları iç ve dış sınır olmak üzere yeniden biçimlendirerek birbirine hem yaklaştırıp hem de uzaklaştırmaktadır.[1]

Diyarbakır Türkmen Alevilerinin ifadelerine göre çok eski zamanlarda Diyarbakır'daki Alevilerin nüfusu daha fazlaydı. Yine onlara göre Dicle nehri boyunca sağlı sollu sıralanan üç yüzün üzerinde Türkmen Alevi köyü bulunmaktaydı. Hatta nehir kıyısındaki Alevi köylerinin zamanla Sünnileştikleri ve Sünnileşmeyle beraber Kürtleştiklerini de açıklamalarına eklemektedirler. Hem Alevi erkânını terk ederek hem Sünniler arasında Kürtleşen Türkmenlerden dolayı giderek nüfus olarak da azalmaktadırlar. Günümüzde Türkmen Alevilerine komşu bazı Türkmen köylerin Sünnileşmesi bunun en iyi örnekleri arasındadır. Hâlbuki bu köyler yüzyılın başında Türkmen Alevi köyleriydiler. Bu köylerden Alevilerin cemlere katılmak üzere bugün halen mevcut Alevi köylerine geldikleri de yine alandan görüşmelerle derlenmiştir. Hatta bazı Türkmen köyleri Alevi erkânını terk etmelerine rağmen Sünni olmadıkları günümüzde de bilinmektedir. Aleviliklerinden de bir şey kalmadığı yani Sünnilikle Alevilik ve Türkmenlik arasında kaldıkları, sadece Türkmenliklerini korudukları ve kendilerinin de bunu bildikleri yine alandan derlenmiştir.[2] Bu köyler arasında Ayneto, Tilalo, Ali Bardak, Mitrani, Köseli, Altunakar, Hüseynik sayılabilir.[3]

Son olarak Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevileri süreci kendilerinin nasıl gördüğü hususu da ayrı bir önem arz etmektedir. Nasıl olup da bu duruma gelindiği hakkında yine topluluğun bakış açısıyla aktarmakta fayda vardır. Böylece yüzyıllardır bu coğrafyada yaşamalarına karşın nasıl olup da birden eridiler veya farklı gruplar arasında görünürlükleri kayboldu.

---

[1] Sınır konusu hakkında teorik ve uygulama düzeyindeki çalışmalar için bakınız; Neşe Özgen, "Sınırın İktisadi Antropolojisi: Suriye ve Irak Sınırlarında İki Kasaba", Gelenekten Geleceğe Antropoloji, Hazırlayan Belkıs Kümbetoğlu – Hande Birkalan Gedik, İstanbul: Epsilon Yayınları, 2005, ss. 100-128; Hilmi Bayraktar, "Kurtuluş Harbi Sonrası Ulusal Sınırlarda Meydana Gelen Değişimin Halep ve Gaziantep'e Etkileri", Tarih ve Toplum, Sayı 206, Yıl 2001, ss. 15-21.

[2] Basri Konyar, Diyarbekir Yıllığı, Cilt 3, Ankara: Ulus Basımevi, 1936, s. 54-55.

[3] Bülent Akın – Ekici Metin, "Diyarbakır Yöresi Alevi Ocakları Üzerine Bir Değerlendirme", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 62, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 2012, ss. 231-246.

Alevilerin dini sosyal yapısı ocaklar ile bunlara bağlı talipler üzerine kuruludur. Bu yapılanma şöyle sıralanabilir: Mürşit Ocağı; Pir Ocağı; Rehber Ocağı, Düşkün Ocağı ve Talib'dir. Ocaklar arasındaki ilişki, sorumlulukla birbirine bağlıdırlar. Taliplerin bağlı bulunduğu bütün kurallar ocakzadeler için de geçerli olup, dedeler birbirlerini görürler ve tabi ki herkes kendi mürşidi tarafından yapılmaktadır. Bu sistematiğe sahip olan Aleviler, Alevilik dini önderleri arasında fark gözetmez "eri erden seçen kördür" ifadesiyle erler arasında üstünlük aranmaması esasını da ortaya koyarlar. Erler arasındaki üstünlük ancak erlerin kendi arasında olur ve talipler "gerçek erler" arasında üstünlük aramaz ve hepsini bir görürler.

Yukarıdaki sistematik içerisinde grup içerisinde bir kesimi temsil eden taliplerin de sınırları belirlidir. Talip olabilmek için bir pire bağlanıp ikrar almak zorunludur. Özellikle talibin bir pire bağlılıkla yola girmesi ve bir pire bağlıyken ikincisine bağlanmaması gerekmektedir. Burada dikkatten kaçan nokta; pirden el almayan yani "el ele el hakka" düsturuyla yola girmeyen "ikrar vermeyen" kimse Alevi olamaz temel prensibidir. İkinci bir pire bağlılık konusuna gelince ancak pirin yolu, erkânı sürdürmemesi ve taliplerini bir başka pire işaret etmesi ve kendisine yönlendirilen pirin de kendisine yönlendirilen hizmeti veya talipleri kabulüyle mümkün olabilir. Fakat aynı anda iki pire bağlılık mümkün değildir.

Diyarbakır ve çevresindeki Aleviler, dede talip ilişkisinin teorik kurgusu ve dede talip ilişkilerini belirleyen pratikler açısından ayrıca değerlendirilmelidir. Bunun için de Alevi topluluklarının bağlı bulunduğu sosyal yapı içerisinde bir yönüyle ya da teorinin sosyal gerçeklik olarak üzerine inşa edildiği alan Türkmen sosyal organizasyonu olmasıdır. Bu durum yukarıda izah edilen konu gereğince pire bağlı topluluk halinde yaşayan diğer bir ifadeyle aşiret yapısını koruyor olmalarını da sağlamaktadır. Doğrusu dedeye bağlı toplulukların son asırda aşiret yapıları belirsizleşmesine rağmen geleneksel grup algısı, kamusal alanda "Alevi kimliği" etrafında yeniden tanımlandı. Böylece ötekilerine karşı kendisini yeniden sınırları belirlenen bir

yerden yola bağlılık esasından ötede kültürel bir tanım olarak devam eden yeni bir süreç başlatıldı. Oysa Alevi olabilmek için Rehber eşliğinde Pirin huzuruna gelip ikrar alması, aldığı bu ikrarı her sene yenilemesi ve düşkün sayılabilecek hareketlerden de uzak durması, Alevi öğretinin temel prensipleri arasında yer almaktadır.

Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevilerinin Türkiye Cumhuriyetinin yeni sınırlarının oluşmasının meydana getirdiği olumsuz etkileri arasında sadece irtibatın kopması değil aynı zamanda ocak, dede ve talip sistemi de bulunmaktadır. Buna göre her bölge kendi içinde bağımsız hale gelirken geleneksel hiyerarşi bozulmakta veya etkisiz hale gelerek unutulmaya yüz tutmaktadır. Böylece ocaklar üzerinden sağlanan ilişki ya da birlik ortadan kalkmaktadır. Bu durum pirlerin bağlı bulunduğu mürşit ocaklarını veya pir mürşit ilişkisini zayıflatmış ve doğal olarak da toplulukların bulundukları bölgelerdeki alanlarını dayanaksız kılmaktadır. Sonuçta topluluklar pratik çözümlere yönelerek kendi içinde bağımsız alanlar oluşturmuş veya farklı dini gruplara yaslanarak değişime uğramaya başlamışlardır. Türkiye başta olmak üzere Azerbaycan, İran, Afganistan, Suriye ve Irak'ta yaşayan Türkmenler ya da Alevi topluluklar ya Şiilik ya da Sünnilik esaslarına tabi olmuşlardır.[4] Benzeri bir durum son çatışmaların hızlanmasıyla beraber Suriye'de gerçekleşmiş, Türkmen ve Aleviler giderek erkânlarını terk etmeye başlamışlardır.

Yukarıda izah edilen hususlara örnek olarak Şanlıurfa Kısas Beldesindeki Türkmen Aleviler gösterilebilir. Kısas ve çevresindeki Aleviler, Diyarbakır ve çevresindeki Alevilerle yakın tarihe kadar dede talip ilişkisiyle birbirlerine bağlıydılar. Bu yüzyılın başından itibaren ilişkiler zayıflayarak Diyarbakır'dan giderek azalmıştır. Doğal olarak dedelerin gitmemesi üzerine Alevilik temel uygulamaları irşat, kuşanma ve görgülerini yapan cem ve cemaatlerini toplayan dede olduğu için yerine geti-

[4] Ahmet Taşğın, Irak'ta Mezhep Çatışmaları Arasında Aleviler ve Bektaşiler, İstanbul: Önsöz Yayınları, 2012.

rilememiştir. Benzeri bir durum Musul ve Halep için de geçerlidir.

Diğer yandan Diyarbakır ve çevresi Alevi dede ocakları itibariyle de çeşitlilik göstermektedir. Diyarbakır ve çevresinde bulunan ocakları arasında Ağu İçen ve Dede Gargın gibi büyük ve yaygın ocakların yer aldığı diğer yandan da Beyazıt Bostan, Ersefil, Güzel Şah gibi Anadolu'nun başka yerlerinde görünmeyen ocaklara da rastlanmaktadır. Mesela Şanlıurfa Kısas beldesi Alevilerinin büyük bir kısmı Dede Gargın talibidir. Hatta yakın zamana kadar Diyarbakır Kadıköy'de bulunan dedelerin taliperiydiler ve Kısaslı Aleviler, 1940'lı yıllara kadar Kadıköy'de yerleşik Dede Gargın dedeler hizmeti yürütmekte ve görgülerini yapmaktaydı. Bu bakımdan da Dede Gargın dedeleri yılda bir kere Kısas beldesine giderlerdi. Hatta buradaki hizmeti daha iyi yürütmek gayesiyle Kısas'a Dede Gargın dedelerinden bir aile dahi yerleşmişti. Fakat bir süre sonra dedeler hizmeti yürütmede yetersiz kaldı veya Türkiye'nin yeni siyasi durumunu göz önünde tutalar hizmet yürütmekten imtina ettiler. Bu belirsiz durum 1940'lı yıllara kadar devam etti. Daha sonra Diyarbakır'dan gelen Dede Gargın dedeleri de Kısas'a gitmez oldu. Kısaslı talipler de Gaziantep'ten gelen Kaygusuz Abdal ve Sarı İsmail dedeleri tarafından görülmeye başlandı. Bir süre sonra da Hacı Bektaş Dergâhında bulunan Çelebilere bağlanarak, kendilerine hizmet yürütecek dedelerin buradan alacakları yazılı, mühürlü onayla hizmet yürütmelerine müsaade edildi. Günümüzde de Çelebilerden aldıkları yazılı izinle dedeler hizmeti yürütmektedirler. Bu çevrede sınırda yaşayan Aleviler kendilerince çözüm arayışına giderek başka yerlerden başka ocaklı dedeler getirmeye çalışmışlar ve daha sonra da Hacı Bektaş Dergâhına başvurarak Çelebi - Ulusoy'lara bağlanmışlardır. Yine bu durum Hacı Bektaş Ocağının Alevi toplulukları arasında giderek nasıl etkili olduğuna da güzel bir örnektir.

Diyarbakır giderek Türkmen bir şehir olmaktan "Kürt" bir şehre hatta "Kürdistan"ın başkenti olma iddiasında ve yolunda yürümektedir. Bu durum Diyarbakır bölgesinin tarihi coğrafya ve demografik yapısının görülmesine engel olmaktadır. Bu du-

rum coğrafyanın yeniden şekillendiği belki de parsellendiği dönem ve dönemlerde toplumsal hafızanın hatırlama ve unutma devreleri açısından büyük bir önem arz etmektedir. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Türkiye iç ve dış sınırlarının tamamında Türkiye'yi çevreleyen bir "Kürt" kuşağı oluşturulmuştur. Bu kuşak beraberinde birçok nedene bağlı olarak özellikle de çatışma stratejisi üzerinden etnik ve dini akslar yardımıyla Türkiye'yi çepeçevre kuşatan şeridin görülmesine, tartışılmasına ve kafa yorulmasına engel olmaktadır. Bu bakımdan da her geçen gün azar azar razı olunan ve kabul edilen bu harita, parsel parsel zihinlere de kazınmaya devam etmektedir. Bu ifrazatın tevhidinin sağlanacağı yeni bir tanım, kavram, terim ve siyasi akıl ve düşünceye ihtiyaç duyulmaktadır. En azından bunun ifade edildiği bir ortamın oluşturulmasına son derece hayati ve acilen yönelim gereklidir.

Yukarıda izah edilmeye çalışılan husus/hususların gerçekleşmesindeki odak Diyarbakır'dır. Buna paralel olarak Musul ve Halep'tir. Üç ülkede üç adet can damarı ifraz edilmiş ve bunun tevhidini sağlayacak fikri zemin uzak veya yok görünmektedir. Çünkü tarihi coğrafya ve demografisi de zihinlerde parsel parsel ayrıştırılmıştır. Bundan dolayı da Diyarbakır'da sürekli dikkatlerde tutulan hususlar "Kürt"ler etrafında şekillenirken, yeniden inşa edilen "Kürt"ler de bu ifrazatın ve parsellemenin parçası ve önemli bir figürü olarak durmakta ve bu duruşunu da istikrarlı, sürdürülebilir ve kalıcı olacak şekilde devam ettirmektedir.

Diyarbakır Türkmen Alevilerinin bu çerçevede hatırlattığı ve koruduğu nedir? Doğrusu Diyarbakır Türkmen Alevileri Musul ve Halep Türkmen ve Alevilerini hatırlatır ve var olduğunu unutturmaz. Bu şehirlerde yerleşik Türkmenlerin organik bağlarının akrabalıklar aracılığıyla günümüze kadar sürdürüldüğünü gösterir. Bütün bu bağlantı ve ilişkiler de adı geçen yerlerde çok küçük topluluklar tarafından da olsa sürdürülen programın etnik ve dini çatışmanın üzerine yerleştirildiğini görmeyi çabuklaştırır veya kolaylaştırır. Çatışmanın yerleştirildiği akslar ile bu akslar marifetiyle gizlenen ve dikkatten kaçırılan hususlar arasında Alevi Bektaşilik ve Türkmenler bulun-

maktadır. Çatışmanın merkezine bu program dâhilinde Sünni ve Şii iki ana hat / yol yerleştirildiğinde İslam'ın gündelik hayata dokunan birden fazla tecrübesi de bu arada gözden veya dikkatten kaçırılarak kaybettirilmiş olur. Diyarbakır, Musul ve Halep'te azımsanamayacak kadar bir nüfusa sahip Türkmen veya Alevi Bektaşi, Sünnilik ve Şiilik kıskacında kalmışlardır. Osmanlı devletinin yıkılışıyla beraber onları koruyan siyasi irade ortadan kalktığına ya da kaldırıldığına göre Türkmenler veya Alevi Bektaşiler nereye yöneleceklerdir? Onlar için gidebilecekleri en yakın yer neresidir? Ya da onlara en uzak olan yer neresidir ve bu uzak yer onlara nasıl yakın olur? Ya da onları kim koruyacak, himaye edecektir veya hâlihazırda kim için neden himaye ediliyordur?

Sonuç olarak Diyarbakır Türkmen Alevileri, Sünnilik Şiilik ve Kürtlük ifrazatının parselleyip yutacağı bir konu haline gelmiştir ve buna lokma kılınmıştır. Konunun kendisi etnik ve dini bir tartışmadan öte tarihi coğrafya ve demografik yapının silinmesi ve unutturulması çerçevesinde yeniden değerlendirilmelidir. Alevi Bektaşi meselesi kamusal alana servis edilen ve yeniden düzenlenmiş bilgi alanının iktidarından kurtarılıp yukarıdaki çerçevede yeniden ele alınmaya ihtiyaç duymaktadır. Alevi Bektaşi konusunun Türk akademik çevreleri içerisinde "ilahiyat" alanından gördüğü ilgi ve ilginin oranı olarak da yukarıda anlatılan hususların gerçekleşmesine sunduğu katkının da yeniden düşünülmesi gereklidir. Çünkü "ilahiyat" alanı Kemalist bir zihinle biçimlendirdiği din, mezhep ve tarikatı tarihi coğrafya ve demografik yapının her bir alanına yönelik Sünnilik ve Türklük çerçevesinde ele aldığına göre ifrazatın kendi payına düşen parselinde başarıyla hizmet etmektedir. Artık nasıl bir kuşatmayı kendi etrafında ördüğü ve kurduğunu dahi göremeyecek bir gayret ve heyecan ile yoluna devam ettiğinde hafızanın silinmesi ve unutturulması yolunda büyük bir hizmet görmektedir.

Bütün bunlardan yola çıkarak geniş coğrafya üzerinde uzun bir tarihi süreçte Alevi Bektaşiler varlık alanlarını nasıl kurdu, sürdürdü ve korudu? Doğrusu bu soruya birden fazla cevap verilebilir veya bulunabilir ama hemen aceleyle sıralanacak

cevaplara karşı ihtiyatlı ve dikkatli olunmalıdır. Çünkü Alevi Bektaşi konusu, bizatihi kendi salikleri arasında "gazetecilik ve oryantalist" bir zihniyetle ele alınıp tartışıldığına göre varılacak sonuçlar ve verilecek cevaplar konusunda acele etmemek veya aceleci olmamakta fayda vardır.

Bilgi kaynağı olarak alan araştırmaları, toplulukların kavram ve terimleri, erkânları, erkân farklılıkları, klasik metinler ve bu metinlerin kurulu ve kurduğu dilleri, kurucu şahsiyetleri gibi konulara yine yolun kendi iç imkânlarıyla bakabilmeyi diğer yandan da daha geniş sosyal ve kültürel çevre içerisinde takip etmeyi zorunlu kılmaktadır. İzah edilmeye çalışıldığı üzere uzun soluklu çalışmalarla elde edilecek bilgilerin sürekli başa dönerek sağlandığı bir yöntemle hareket edilmelidir. Bu yöntemle çalışılacak olursa Alevi Bektaşilerin geniş coğrafya ve uzun süreye yayılan tarih içerisinde nasıl kendilerini koruyup muhafaza ettiklerine dair başlangıç düzeyinde bilgilere ulaşılabilir. Eğer bunlar yapılmayacak olursa çabalar, Selçuklu ve Osmanlı tarihi coğrafyası ve siyasi sınırları unutulur, dikkate alınmaz hale gelebilir. Belki de bundan daha önemlisi bu toplulukların taşımış olduğu – bilerek ya da bilmeyerek - coğrafyanın ortak miras ve yitiği olan mesajın kaybolmasıyla karşılaşılır.

Bu husus mekân ve mesajın korunması açısından önemlidir ve mekânın yitimi aynı zamanda mesajın da yitimine yol açmaktadır. Öyleyse mesaj, kendisini inşa eden ve inşa edeceği bir mekâna ihtiyaç duymaktadır ve burada dillendirilen konu bir başka yönden de mesajın kurulduğu bir başka yere ve bu kurgunun sonuçlarına dikkat çekmektedir. Bütün bunların bir sonucu olarak Diyarbakır'da, Musul'da, Halep'te Alevi Bektaşi'nin hem de Türkmen Alevi Bektaşi'nin olmasının mümkün olmadığı itirazıyla karşılaşmaktadır. Çünkü kamuoyunu işleyen ve kamuoyunun da sahip olduğu mesajın mekânı kendisinin de yaratıldığı topraklardan üretilmemekte ve kaynaklanmamaktadır.

Doğal olarak mesaj hangi mekânda üretildiyse ya da üretilirse her kullanımın biriktirdiği artılar varoluş alanına gidecek-

tir. İşte bu işaretlerden bir tanesi "Anadolu Aleviliği" isminin ortaya atılıp tartışılmasıdır. Sadece Anadolu adıyla bir Alevi Bektaşi işareti ve varlığı nasıl bir düşünce ve siyasi alana hizmet etmektedir de bu kadar ısrar ve itirazla bu fikir ayakta tutulmaktadır. Hatta nasıl oluyor da bunca zamandır, gerçekliği olmayan bu fikrin resmi, sivil, güçlü ve kuvvetli savunucuları günümüzde dahi bulunmakta ve varlıklarını bütün görkemleriyle devam ettirmektedirler. Haddizatında fikirlerinin hiçbir tarihi ve coğrafi geçerliliği olmamasına ve Alevi Bektaşi irfan ve hikmetiyle de bağlantısının bulunmamasına karşın düşün dünyamızda muhkem yerini muhafaza etmektedir.

Yukarıda anlatılanların hülasası olarak Diyarbakır, Anadolu'da Türkmen ve Alevi yerleşim yerlerinin en önemli merkez ve kesişme noktasındadır. İslam'ın yayılmaya başladığı tarihlerden itibaren Müslümanların hâkimiyetine girmiş ve Roma veya Bizans savaşlarında önemli ve muhkem bir kale olmuştur. Türklerin Müslümanlıklarından itibaren İstanbul ya da Bizans'ı fethetmek için geldikleri kavşakta bulunması hasebiyle de başlıca yerleşim yerleri arasında yer almıştır. Özellikle Bağdat, Musul hattı ile Şam, Halep hattının ortak noktasında yer alarak Musul ve Halep Türkmenlerinin sürekli hareket halinde oldukları buradan Rum'a yani Anadolu'ya yürüdükleri bir üs olarak senelerce işlev görmüştür.

Bu çalışma Diyarbakır ve çevresinde çok uzun zamandan beri yaşayan Türkmen Alevileri konu edinmektedir. Çalışmanın adının Diyarbakır ve çevresindeki Aleviler şeklinde adlanması bir yönüyle Türkmenler diğer yönüyle de Aleviler etrafında şekillenip değerlendirilmektedir. Doğrusu çalışmanın adında doğrudan Türkmenler olması hasebiyle Türkmen tanımı hakkında da kısa bilgi vermek ihtiyaç haline gelmektedir. Diyarbakır bölgesi Türkmen adlandırması ve tarihiyle anılan en eski yerleşim yerlerindendir. Bu bakımdan da Türkmen adlandırması en kısa tanımıyla Orta Anadolu'dan Doğu ve Güneydoğu'nun kalan kısmında başta Diyarbekir ve Halep olmak üzere Oğuz Türklerinin hepsinin ortak adıdır. Bunun için de günümüzde dahi yaygın olarak kullanımıyla da Musul, Kerkük veya Halep

Türkmenleri şeklinde ifade edilmekte ve literatürde de böyle yer almaktadır. Bu çalışma tamamlandıktan sonra Erzurum, Musul ve Halep'te yapılan araştırmalarda da aynı adlandırmayla karşılaşılmış ve hatta yapılan çalışmalar yine bu adla yayınlanmıştır.[5] Öyleyse Türkmen adı ne demektir ve nerelerde hangi anlamlarıyla kullanılmaktadır?

Türkmen adlandırması epey zamandan beri akademik çevrelerin dikkat ve nazırında kalmış ve üzerinde birçok çalışmayla kelimenin kökenine ilişkin birden fazla görüş ileri sürülmüştür. Türkmen adı ve anlamı üzerine yaygın olarak ileri sürülen görüşleri şu şekilde ifade etmek mümkündür:

a-Türklerin Balasagun civarında Müslüman olanlarına Müslüman olmayanlardan ayırt etmek için Türkmen dendiği;

b-Oğuz adlandırmasının diğer bir anlamı olup oba, oymak ve boy şeklinde teşkilatlanmış Türklere dendiği;

c-Türk-man şeklinde okunursa Türk'e benzer, Türk gibi anlamında kullanıldığı;

d-Türk-man yine güçlü kuvvetli anlamı taşıdığı;

e-Türk-men sonundaki men ekinin çoğul anlamına geldiği;

f-Türk-iman şeklinde birleşik kullanımından bu hali aldığı;

g-Türkistan, Horasan göçleri ardından Rum'a gelen Oğuz ve diğer Türk boylarından Orta Anadolu'dan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya doğru bölgelerde kalanların böyle isimlendirildiği; gibi başlıklar altında genel hatlarıyla özetlenebilir.[6]

Osmanlı döneminde, göçebelerin yaşam tarzlarını ifade et-

---

[5] Ahmet Taşğın, "Erzurum Türkmen Alevileri", Türk-İslam Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu (26-28 Haziran 2006 Erzurum), Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2007, ss. 229-235; Ahmet Taşğın, "Irak'ta Bektaşi Topluluğu Şebekler", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 42, Yıl 2009, ss. 127-143; Ahmet Taşğın, "Şebek Buyruğu Üzerine Değerlendirme", Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, Sayı 2, Yıl 2009, ss. 69-82.

[6] Mehmet Eröz, Yörükler, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991, s. 17-24; İbrahim Kafesoğlu, "Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti", Türkler, Cilt 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 580-584; Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), 5. Baskı, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999, s. 79-80; İlhan Şahin, "Anadolu'da Oğuzlar", Türkler, Cilt 6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 246-259.

mek için konargöçer, göçerler, Yörük gibi terimler kullanılmıştır.[7] Osmanlılar, Selçuklular gibi önceleri göçebe Türklere Türkmen demişlerdir. Osmanlılar kuruluş yıllarında göçebeleri Türkmen olarak, 14 - 15. Yüzyıllarda da Yörük - Yürük olarak nitelendirmiştir. Bazı çalışmalarda Yörük adlandırmasının yürümek mastarından türetildiği, yürüyen ve istenildiği takdirde sefere koşan çadır halkı anlamına geldiği şeklinde ana hatlarıyla ifade edilmektedir. Osmanlı Kanunnamelerinde Yörük, toprak olmayan yani bir yerde durmayan konargöçer olarak tanımlanmıştır.[8]

Türkmen ve Yörük adlandırması ve bu adlandırmaya tabi tutulan toplulukların hiyerarşik dizgesinin nasıl olduğu konusuna da kısa değinmek gereklidir. Genel anlamıyla Rumeli ve Batı Anadolu'da kalan topluluklar Yörük, Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da kalanlar ise Türkmen şeklinde ifade edilmektedir. Bu adlandırmanın etnik bir farklılığı taşıdığı düşüncesi fazla ilgi görmemiştir.[9] Yörük ve Türkmen adlandırmasının etnik bir ayrımdan daha ziyade sosyal hayat ve ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği kaldı ki belgelerde birbirleri yerine bu anlamda kullanılmasından dolayı da daha uygun olduğu söylenebilir.[10]

Oğuz Türkmenlerinin yaklaşık iki asra yaklaşan göçleri bo-

---

[7] İlhan Şahin, "Göçebeler", Yeni Türkiye, Sene 6, Sayı 31, Yıl, 2000, ss. 379-387 (Aynı makale için bakınız İlhan Şahin, "Göçebeler", Osmanlılar, Cilt 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 130-141); Latif Armağan, "Osmanlı Devletinde Konar-Göçerler", Osmanlılar, Cilt 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 142-150.

[8] Salâhaddin Çetintürk, "Osmanlı İmparatorluğunda Yürük Sınıfı ve Hukuki Statüleri", A.Ü. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Yıl 1943, ss. 107-116; Abdullah Saydam, "Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler", S. D. Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, Aralık 2009, Sayı 20, ss. 9-21; Cahit Gelekçi, "Türk Kültüründe Oğuz – Türkmen – Yörük Kavramları", H. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, Yıl 2004, ss. 9 – 18.

[9] Musa Seyirci, Batı Akdeniz Bölgesi Yörükleri, İstanbul: Der Yayınları, 2000, s. 1; Mehmet İnbaşı, "Rumeli Yörükleri", Anadolu ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyum Bildirileri, Yayına Hazırlayan Tufan Gündüz, Ankara: Yörük Türkmen Vakfı Yayınları, 2000, s. 145.

[10] Tufan Gündüz, Anadolu'da Türkmen Aşiretleri, 3. Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2010, s. 9-36.

yunca aldıkları isimler ve yerleştikleri yerler arasında ilişki bulunmaktadır.[11] Diğer yandan kayıt altına alındıkları Kanunnameler çerçevesinde genel hatları görülebilmektedir.[12] Anadolu Selçukluları Oğuzları iki ana grup üzerinden adlandırılmakta veya tasnif edilmektedir. Türkmen ve Yörük şeklinde iki ana gruba ayrılan Oğuz boylarının bu tanımları genel hatlarıyla yaşadıkları coğrafya üzerinden anlatılmakta veya aktarılmaktadır.[13] Doğrusu Türkmen ve Yörük coğrafyasının sınırları Orta Anadolu'da Kızılırmak'a kadar olan kısmında Türkmen; Kızılırmak'tan itibaren ise Yörük adlandırmasıyla ifade edilmektedir. Türkmenler içerisinde hiyerarşik bir yapı bulunmakta ve bu yapıya göre Türkmenler İl veya Ulus, İl'ller ise Boy ve Taife, Boy'lar da cemaat olarak isimlendirilen oymaklara ayrılmaktadır. Boy'ların başında ise Boy Beyleri, Cemaatlerin başında ise Kethüda bulunmaktadır.[14]

Yukarıda kısaca verilen bilgilere ek olarak Oğuz ve Türkmenler konusunun takibini mümkün kılan Türkmen adlandırması günümüze kadar ulaşmıştır. Bu çerçevede Diyarbakır'dan Maraş'a Halep'ten Şam'a kadar olan bölgede yaşayan Türkmenler, Bozulus Türkmenleri olarak adlandırılmıştır.[15] Bu adlandırmalardan yine günümüzde Halep Türkmenleri veya Dulkadir Türkmenleri şeklinde halen kullanımı da geçerlidir.[16] Bu çerçevede Bozulus Türkmenlerinin geniş bir alana yayıldığı coğrafya Diyarbakır Türkmenlerini de içerisine dâhil edip bu çerçevede değerlendirilmektedir.

---

[11] Ahmet Caferoğlu, "Anadolu Etnik Yapısının Oğuz – Türkmen – Yörük Üçlüsü", İ. Ü. İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, Cild V, Cüz 1-4, Yıl 1973, ss. 75-86.

[12] Faruk Sümer, "X. Yüzyılda Oğuzlar", A.Ü. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: XVI, Sayı: 3-4, Yıl 1958, ss. 131-162.

[13] Tufan Gündüz, Bozkırın Efendileri, 2. Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2012, s. 49-71.

[14] Faruk Sümer, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış", İ. Ü. İktisat Fakültesi Dergisi, Cilt 11, No. 1-4, Yıl 1950, ss. 511.

[15] Faruk Demirtaş Sümer, "Bozulus Hakkında", A. Ü. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi Cilt: 7 Sayı: 1, 1949, ss. 29-39.

[16] İbrahim Solak, "XVI. Yüzyılda Maraş ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 12, Yıl Bahar 2002, ss. 109-154.

Yörük ve Türkmen adlandırması içerisinde dikkate şayan hususlardan bir tanesi de bu toplulukların yerleşik düzene geçmeleri ve bunun zamanlamasıdır. Bilinenin aksine Türkmenler, Yörüklerden daha erken bir tarihte yerleşik hayata geçmişlerdir.[17] Uzun yolculuklarla çok geniş bir alanda dolaşan Türkmenler vilayetler arası göçleriyle yerleşik hayata geçtiklerinde temsil ettikleri ve bağlantıları itibariyle geride birçok şey bırakmış oldular. Ülkenin siyasi ve iktisadi hayatı için önemli katkı sunan yerleşik hayat, göçebelerin temsil ettiği diğer hususları ortadan kaldırmaktadır. Buna mukabil Yörükler, daha kısa ve dar alanlarda hareket ettikleri için konargöçerliği sürdürdüler. Yörüklerin yerleşik hayata geçmeleri çok sonra olmuş ve yerleşik hayata geçmeleriyle yine de hafızayı muhafaza etmişlerdir. Konup göçtükleri bölgeler arasında günümüzde dahi izlerini bulmaları mümkündür.

Yukarıda dile getirilen hususa bağlı olarak göçebelerin rastgele hareket eden topluluklar olduklarına dair yanlış bilgi ve kanaat bulunmaktadır. Oysa göçebeler, başıboş rastgele istedikleri yerlerde gezip dolaşan topluluklar değillerdir. Bilakis göçebelerle, göçtükleri - kondukları yerler belli ve belirlenmiş güzergâhlarda hareket eden topluluklar oldukları ve hareket noktalarının da kayıt altında tutulduğu bilinmelidir. İşte Diyarbakır, Halep, Şam ve Dulkadir Türkmenleri hakkındaki bilgiler Bozulus'a dair tutulan defterden elde edilmektedir. Topluluklar hakkında her türlü bilgi mesela vergi mükellefi olanlara varıncaya kadar yine bu defterde kayıtlıdır.

Sonuç olarak Diyarbakır Türkmen Alevileri çalışması boyunca ve çalışma tamamlandıktan sonra da bu konu ile ilgili araştırmalar devam ettirilmiştir. Doktora çalışması boyunca Diyarbakır ve çevresinde görüşmelerden elde edilen bilgiler takip edilerek yeni bulgulara bu çerçevede ulaşılmıştır. Özellikle Musul ve çevresinde yaşayan Türkmenlere ve bu bölgelerde yapılan Alevilik araştırmalarında Diyarbakır ve Mardin'den Musul köylerine göceden topluluklara rastlanılmıştır. Yakın

[17] Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s. 193-194.

zamana kadar ilişki ve irtibatlarının devam ettiği yine bu görüşmelerden anlaşılmıştır. Diğer yandan Mardin kırsalında Dede Garkın türbesi, Hacı Bektaş köyü ve makamı, Aslan Baba türbesi ve son olarak da Gürgür Baba kuyusunun da bulunduğu Kızıltepe, Derik ve Ceylanpınar üçgeninde yer alan bölgede yapılan alan araştırmalarıyla Babai Hareketi önderlerinin isim ve türbeleri tespit edilmiştir.[18]

Yine bu faaliyetlere paralel Diyarbakır ve Şanlıurfa'da Güneydoğu Anadolu'da Türkmen Alevi yerleşimlerini konu alan iki adet sempozyum da tertiplenmiştir. Sempozyuma Türkmen Alevi yerleşimleri konusu etrafında Musul ve Halep'te yaşayan ve yakın tarihe kadar da Diyarbakır ve Şanlıurfa'da yaşayan Türkmen Alevilerle bağlantı, irtibat, ilişki ve akrabalıkları bulunan topluluklar bir araya getirilmiştir. Günümüzde halen Halep Türkmenleri içerisinde Halep merkez mahallerinin birisinin adı Türkman ve burada oturanların da unvanları Türkmani'dir. Halep benzeri bir durum Musul için de geçerlidir. Diyarbakır'da bulunan Alevi dede ocaklarının bir kısmının Musul ve çevresinde olduğu yine bu çalışmalar da ortaya çıkmıştır. Daha da ötesi Türkmenlerin Diyarbakır ve çevresi özellikle Karacadağ, Musul, Halep, Malatya (Yeni İl) ve Doğu Anadolu'da Erzurum üzerinden Azerbaycan'a kadar olan alanda yaylak ve kışlak olarak hareket ettikleri bilinmektedir. Bu durum da dikkate alınacak olursa Diyarbakır'da bulunan dede ocaklarının hem Azerbaycan hem de Musul'da halen var oluşu bu konuyu sınırların ötesinden yeniden düşünüp kurmayı zorunlu kılmaktadır.

1. Araştırmanın Konusu Ve Problemi

Dini ve kültürel yapıları itibariyle farklı dini - sosyal grupların yeni sürecin kamusal alanda da kendilerini gösterme olanağı sağlamaya başlamasıyla Alevilik de, geleneksel olarak algılanan biçiminden farklı boyutlarıyla gündeme gelerek, dini

[18] Ahmet Taşğın, "Safevi – Osmanlı Savaşı'ndan İtibaren Dini Söylemin Siyasal Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Dede Kargın Örneği", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 49, Yıl 2009, ss. 209-223.

bir algılama biçimi yerine farklı bir sosyal yapıya sahip sosyo - kültürel bir grup olarak ele alınmaya başlanmıştır. Son on yıl içinde Alevilik, bu bakımdan Türkiye'nin gündemine gelmiştir.

Orta Asya'dan Anadolu içlerine uzanan Türkmen göçlerinin uzun bir süreçte dağılımı yeni yurtta iskâna bağlı doğal ikili bir yapıyı beraberinde getirmiştir. Anadolu'da konargöçer toplulukların bir kısmı yerleşik hayata geçmişler.[19] Yerleşik hayata geçenlerle konargöçerliğini devam ettirenler arasında farklılaşma[20] meydana gelmiştir.[21] Böylece birbirlerine farklı bakışa sahip iki farklı sosyal yapı oluşmuştur. Zamanla merkez ile çevre arasında mesafe oluşmuş ve bu mesafe çatışmalara neden olmuştur.[22]

Selçuklular ve Osmanlılar, Maveraünnehir ve Horasan'dan Anadolu'ya gelen Türk boyları tarafından kurulan büyük devletlerdir. Anadolu'daki Türkmenlerin yoğunluğu Moğolların tazyiki ile de artmıştır. Önce Cengiz, sonra Timur kasırgası, önüne kattığı büyük kitleleri Anadolu'ya kadar sürüklemiştir.

Uç boylarına yerleşen dervişlerin konargöçer Türkmenler üzerinde büyük nüfuzu vardır. Anadolu'ya göç eden Türkmenlerin yerleşimi, dervişler merkezli olmuştur.[23] Bu nedenle dervişler, Anadolu'nun İslamlaşma sürecinde hızlandırıcı rol oynamıştır.[24] Dervişlerin etkin olduğu bu yapı yerleşik hayata geçtik-

---

[19] İlhan Şahin, "Göçebeler", Osmanlı, Cilt 4, Editör Güler Eren, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 132-141; Latif Armağan, "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler", Osmanlı, Cilt 4, Editör Güler Eren, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 142-150.

[20] "Toplumsal farklılaşma, toplumdaki meşguliyet, mertebe, durum, fonksiyon ve kültürün farklılaşması, başkalaşması ve çeşitlenmesinden ibaret bulunan bir süreçtir." Ünver Günay, Din Sosyolojisi, İstanbul: İnsan Yayınları, 1998, s. 288.

[21] Çetin Yetkin, Türk Halk Hareketleri ve Devrimler, 3. Baskı, İstanbul: Say Kitap Pazarlama Yayınları, 1984, s. 9-15.

[22] Nur Vergin, "Din ve Muhalif Olmak: Bir Halk Dini Olarak Alevilik", Türkiye Günlüğü, Sayı 17, 1991, ss. 11-21.

[23] Türk din önderlerinin tipolojisi konusundaki bir değerlendirme için bakınız; Ünver Günay, "Türk Dünyasının Din Önderleri Tipolojisi", Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi 23-28 Ekim 2001 Başkent Öğretmenevi Ankara, Ankara: Tüksev Yayınları, 2002, s. 395-414.

[24] Ömer Lütfi Barkan, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", Vakıflar Dergisi, Sayı II, Ankara: 1942, ss. 279-353. Selçuklu ve Osmanlıların yeni fethedilen toprakların iskânı konusunda uyguladığı bir başka metot

ten sonra da devam etmiştir. Fakat dervişlerin etkisi zamanla zayıflayarak belirli bölgelerdeki topluluklarla sınırlı kalmıştır.

Diğer yandan Anadolu'daki toplulukların devletleşme süreciyle beraber resmi bir din anlayışı oluşmuştur. Bu anlayıştan dervişlere bağlılığını devam ettiren topluluklardan bir kısmı da etkilenerek, sonraki bazı siyasi olayların da hız kazandırmasıyla, merkeze karşı mesafeli bir duruş geliştirmiştir.

Anadolu'daki merkez - çevre gerginliğinin ilk örneği Babailer İsyanı olarak isimlendirildi ve Anadolu'da dini sosyal gruplar üzerinde etkili olduğu gibi aynı zamanda onları sürekli netameli bir konuma taşıdı. Bu hareketin etkisi uzun süre devam etti ve giderek Oğuz boyları arasında mesafenin açılmasına neden oldu. Bu durum, Anadolu'da diğer dini sosyal grup liderlerinin veya oba, oymakların ilişkilerinin de uzun süre tartışılmasına neden olmuştur.[25]

Oğuz boyları ile Alevi Ocakları sosyal yapısı arasındaki ilişki üzerinde de durmak gerekmektedir. Horasan'dan Anadolu içlerine doğru göç eden Türkmenlerin özellikle Oğuzların yerleştikleri, yayladıkları ve kışladıkları yerlerden yola çıkarak, Anadolu Aleviliğin şekillenişi üzerinde durulmalıdır. Özellikle Cezire Bölgesini vatan tutan Oğuzların, bilahare Anadolu içlerine, daha sonraki yıllarda da Balkanlara doğru hareketlerindeki süreç takip edilmelidir. Ama ilk yerleştikleri yer olan Cezire bölgesinin bu topluluklar üzerindeki izleri daha fazla üzerinde durarak incelenmelidir. Rum'a göç edip burayı vatan tutan Alevilerin dini - sosyal yapısının yeni oluşumu bu döneme rastlamaktadır. Burada yeni oluşumun süresi ve yeni oluşuma etki eden faktörler, bu hareketli dönemde belirgin hale gelirken,

---

da sürgünlerdir. Bu sürgünler, öncelikle bu topraklarda ihtiyaç duyulan meslek gruplarına sahip olan insanların, kura yoluyla muhtelif meskenlerden tespiti sonrasında, ailece buralara sevk edilmeleridir. Böylece bu yeni yerleşim alanlarında meslek gruplarının oluşturulmasıyla yeni yerleşim yerlerinde ihtiyaç duyulan her şey sağlanıyordu. Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 12,13,14, No: 1-4, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1949-50-51-52-53-54, ss. 524-519, 56-78, 209-237.

[25] Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, 2. Baskı İstanbul: Dergâh Yayınları, 1996.

esasen bu dönem Cezire'den itibaren yerleşen Oğuz boylarının yapısı üzerinde belirgin olmuştur. İşte Anadolu ve Alevileri tarihi konusunda Babailer Hareketi en güzel örneklerinden bir tanesidir. Bu hareket, hem Aleviler hem de resmi tarih açısından Alevi Tarihinin yanlış algılanması hatta yanlış tarih inşasıyla sonuçlanmasında etkili olmuştur. Buna rağmen Babai Hareketi üzerine yapılan araştırmalarda, olayın kahramanlarının Alevilerle olan ilişkisine işaret edilmesine ve dikkat çekilmesine rağmen bu kahramanların bağlı bulundukları oba, oymak ve cemaatin sosyal yapısı üzerinde durulmamaktadır. Sonuç olarak Alevi Ocakları ve Türkmen Aşiretleri arasındaki bağlantı, sosyal yapıları üzerinden yeniden kurulmalıdır.[26] Aksi halde konunun anlaşılmasına sunulacak katkı bu noktadan kaçırılmış olacaktır.

Bir süre sonra hem sosyal yapılarını izah etme hem de her türlü kalkışmada çevre veya göçebe topluluklar hatta göçebe olmadığı halde birçok topluluk Osmanlı ve Safevi devleti arasındaki siyasi gelişmeler neticesinde "Kızılbaş" olarak isimlendirilmiştir. Bu şekilde isimlendirilmenin nedeni ise Osmanlı devletinin siyasi, sosyal, iktisadi ve dini yapısını tehdit etmeye başlayan Safeviler'dir. Kızılbaş adlandırması Safeviler içerisinde özel bir birimi oluştururken daha sonra Osmanlı kurucu iradesi önce kendi sınırları içerisinde yaşayan veya sınırları dışında da kalan Safevi bağlılarının tamamını bu isimle tanımlamaya başlamışlardır. Bir süre sonra da çevresi ve çerçevesi genişleterek tanımın içini kendi siyasi ve dini ideolojisine göre doldurup propaganda aracı olarak kullanmışlardır. Çünkü merkezden rahatsız olan topluluklar Safeviler'in sürdürdüğü propaganda

[26] Aksüt, öncelikle Türkmenlerin ayrılmış olduğu aşiretleri, boyları ve obaları birlikte hareket ettiklerini hatta burada bireysel hareketlerin öneminin olmadığını bu nedenle de Baba İlyas, Baba İshak, Dede Gargın, Hacı Bektaş gibi isimlerin şahıs ismi olmadığı ve bu isimlerin Oğuz boyları içerisindeki derviş obalarının adları olduklarını belirtmektedir. Hatta bunu örneklendirerek Eymür'ün İlyas, İshak obalarının bulunduğunu gerçekte Baba İlyas isminde bir şahıstan bahsedilmediğini İlyas obasının babasından bahsedildiğini ileri sürmektedir. Hamza Aksüt, Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Coğrafik Kökenleri, Ankara: Art Basın Yayın, 2002.

neticesinde kendilerine yönelen çağrıya uyarak Safevi devletinin kuruluşunda önemli rol almışlardır. Osmanlı sınırları içerisinde kalan ve Kızılbaş olarak isimlendirilen Türkmenler, Anadolu'ya geldiklerinde sosyal - dini yapılanmalarını muhafaza etmişlerdir. Oysa Safevi devleti sınırları içerisinde kalan topluluklar bir süre sonra Şiileşmeye başladılar.

Safevi ve Osmanlı devleti arasındaki mücadele, dini bir çekişme olarak yansımaktadır. Gerçi her iki devlet tarafından konunun dini boyutunun ön planda tutulduğu ve devlet politikası haline getirildiği bir gerçektir.[27] Fakat dini propagandayı ön planda tutuşun siyasi faaliyetin bir parçası olduğu da bir gerçektir. Hatta daha ileri boyutta dinin siyasallaşması bunu yönlendirmiştir.[28]

Safevi devletinin kurulduğu ilk yıllarda Osmanlı devlet adamları konuyu iktisadi ve siyasi olarak ele almışlardır. Hatta Safevi devleti bağlılarının Osmanlı devleti bünyesinde meydana getirdikleri veya karıştıkları isyanlarda da konu ekonomik ve siyasi boyutuyla gündeme gelmiştir.[29] Konunun iktisadi ve siyasi boyutu, bir süre sonra geri plana çekilmiş ve dini bir mücadele izlenimi verilerek dini boyut ön plana alınmıştır. Daha sonra

---

[27] Rudi Paul Lindner, Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar, Çeviren Müfit Güney, Ankara: İmge Kitabevi, 2000, s. 171; Adel Allouche, Osmanlı-Safevi İlişkileri, Çeviren Ahmet Emin Dağ, İstanbul: Anka Yayınları, 2001, s. 162.

[28] Ahmet Taşğın, "Safevi – Osmanlı Savaşı'ndan İtibaren Dini Söylemin Siyasal Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Dede Kargın Örneği", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi, Sayı 49, Yıl 2009, ss. 209-223.

[29] Şah İsmail ile II. Beyazid arasındaki yazışmalarda bu konu açıkça dile getirilmektedir. Özellikle Osmanlı sınırları içerisindeki bağlılarının kendilerini ziyaretlerine mani olmamasını istemiştir. Buna karşın II. Beyazid'in cevabı ise giden toplulukların askerden kaçtıklarını belirtmiştir. Şah İsmail'de bunun sadece bir ziyaret olduğunu belirtmesiyle böyle sonuçlanmıştır. Burada Şah İsmail'in ileriye dönük bazı çalışmalar içerisinde olduğu bir yana II. Beyazid'ın konuya bakışını olduğu gibi anlamaktayım ve bu konuyu sonuçları itibariyle iktisadi bir mesele olarak gördüğü de açıktır. (Bakınız; Tahsin Yazıcı, "Şah İsmail", İslam Ansiklopedisi, c 11, İstanbul: M. E. Basımevi, 1979, s. 277.) Şehzadeler arasında çıkan kavganın da bu yaklaşım ve uygulanacak programla ilgili olduğu açıktır. Bakınız; Çağatay Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", Tarih Dergisi, Sayı 9/10/11-12, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, 1954-55, ss. 53-90/117-142/185-200.

da devletlerin dini ideolojik olarak "Sünnilik"[30] ve "Şiilik"[31] şeklinde sunarak bu propagandanın aracı haline dönüştürmüşlerdir.

Bu siyasi çekişmelerin sonuçları Oğuz toplulukları açısından ağır oldu.[32] Osmanlı devleti sınırları içerisinde yaşayan konargöçer Türkmenlerle merkezi otorite arasında rahatsızlıklar vardı. Bunun bir sonucu olarak da topluluklar, Osmanlı - Safevi siyasi çekişmelerinin etkisiyle merkezden itilerek çevreye sıkıştırıldılar. Bütün bunların üzerine bir de siyasi propagandanın "Kızılbaş" isminde yüklediği olumsuz anlam, Anadolu coğrafyasında yaşayan Türkmenleri dini - sosyal bir farklılaşmaya ittiği gibi farklı bir kimlik adası oluşturmalarına da neden oldu.[33]

Bu süreçte, yerleşik hayata geçişle beraber meydana gelen farklılaşma, Anadolu Türkmen toplulukları arasında belli başlı iki İslam anlayışının ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Alevilik, bu farklılaşmanın ortaya çıkardığı görüntülerden birisidir. Bu çalışmanın kapsamı dışında kalması münasebetiyle bir iki cümleyle özetlenecek olursa Şeyh Cüneyd ve sonrası "marifet ve hakikat" babında duran sufi öğreti "tarikat" mertebesine indirilmiştir. Paralel bir etki Osmanlı coğrafyasında yaşayan topluluklar için de gerçekleşmiş "tarikat" toplulukları "şeriat" kapısına inmiş veya indirilmişlerdir.

Bu topluluklar için önemli bir gelişme de 1826'da Yeniçeri Ocağının II. Mahmut tarafından kapatılmasıdır. Yeniçeri Ocağıyla doğrudan ilişkisi olan Bektaşi tekkeleri de Yeniçeri Oca-

---

[30] Şehabeddin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", Tarih Dergisi, Cild 17, Sayı 22, Mart 1967, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, 1968, ss. 52-56.

[31] Hüseyin Mircaferi, Safeviler Devrinde İran Kültür ve Medeniyeti, (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Doktora Tezi), İstanbul: 1972, s. 47-56.

[32] Bu konunun daha geniş tartışıldığı makalemize bakınız; Ahmet Taşğın, "Hatai'den Günümüze Anadolu Alevilerinde Farklılaşma", I. Uluslararası Şah Hatai Sempozyumu (9-11 Ekim 2003 Ankara), Hazırlayan Gülağ Öz, Ankara: Hüseyin Gazi Kültür ve Sanat Vakfı/Hüseyin Gazi Derneği Yol Bilim Kültür Araştırma Yayınları, 2004, ss. 297-306.

[33] Irene Melikoff, Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe, Çeviren Turan Alptekin, İstanbul: Cumhuriyet Kitap Kulübü, 1998, s. 149-192.

ğıyla beraber kapatıldı.[34] Bektaşi tekkeleri kapatılıp tekkelere el konulup şeyhler sürüldü ve tekkelerin idaresine de Nakşibendî şeyhleri atandı. Bu tarihten itibaren bütün Bektaşi tekkelerinde Nakşibendî şeyhleri görevlendirildi. Bektaşilik, bir yönüyle Nakşibendî şeyhleri vasıtasıyla Nakşibendîlik etkisine girmeye başladı. Bektaşiler bir yandan bu kontrolü kabullenirken diğer yandan da kendi varlıklarını gizlilikle sürdürdüler. Hatta bu gizlenmeyi öylesine başarıyla sürdürdüler ki Bektaşiler, yenileşme hareketleri içerisinde kendilerine yeni bir alan dahi oluşturdular.

Tanzimat döneminde gerçekleştirilen yenileşme hareketleri esnasında, başlangıçta bazı direnmelerden sonra, zamanın siyasal tartışmalarına ve değişikliklerine karşı kayıtsız kalmış görünen tarikatlardan pek ses çıkmadı. II. Abdülhamit zamanında bunların liderlerinden birçoğu sultanın dindarlığından yararlanarak onun etrafında nüfuz ve itibar sahibi olunca, tekrar ön plana geçtiler.[35]

Cumhuriyetin ilanı ve 1925 Tekke ve Zaviyelerin İlgası kanunuyla diğer bütün tekkeler gibi Bektaşi tekkeleri de kapandı. Öteden beri yenileşme hareketi içerisinde olan ve Osmanlı yönetiminden rahatsız olan Alevi - Bektaşiler, Cumhuriyetin ve Mustafa Kemal'in yanında yer aldılar.[36] Doğrusu Tek parti uygulamaları bu desteği gözden geçirmelerine neden oldu.

Tek parti döneminin ardından Millet Meclisinde bulunan Alevi milletvekillerinin tamamı Demokrat Parti'den seçildi. Aleviler çok partili döneme Demokrat Parti içerisinde siyaset yaparak başladı. Demokrat Parti ile başlayan dönemde Hacı Bektaş Tekkesi restore edildi ve hizmete açıldı. Daha sonraki yıllarda her yıl ulusal ve uluslararası olarak devam edecek olan Hacı Bektaş Anma Törenleri de böylece başlamış oldu.[37]

---

[34] Esad Efendi, Üss-i Zafer, İstanbul: Süleyman Efendi Matbaası, 1243, s. 200-210.

[35] Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çeviren Metin Kıratlı, 6.Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996, s. 403-405.

[36] John Kingsley Birge, Bektaşilik Tarihi, Çeviren Reha Çamuroğlu, İstanbul: Ant Yayınları, 1991, s. 92-100.

[37] John David Norton, "The Development on the Annual Festival at Hacıbektaş 1964-1985", Bektachiyya: Etudes sur l'Ordre Mystique des Bektachis et les Groupes Relevant de Hadji Bektach, Editör: Alexandre Popovic-Gilles Veinstein, İstanbul: 1995, pp. 191-193.

1960 darbesinin sonuçlarından biri de Aleviler için 1950'lere nispetle daha hoşgörülü bir ortamın doğması olmuştur. Aleviler, şimdilerde su yüzüne çıkan etnik grupların kendi kimliklerini fark etme ve öne çıkarma yolundaki genel eğilimini paylaşmaktaydılar. Bu eğilim, 1960'ların yükselen hoşgörü ortamıyla birlikte, Birlik Partisi'nin oluşumuyla sonuçlandı.[38] Öte yandan Türk Marksistlerinin, bazı Alevi temalarını, isyan ve devrim genel tutumları yönünde kullanma girişimi de yine bu döneme rastlamaktadır.[39]

Alevilik, 1980 sonrasında daha çok gündeme geldi ve kamusal alanda görünür oldu. Artık kamusal alana taşınan Alevilik, dernekler, vakıflar aracılığıyla modernleşme sürecinin yeni anlayışını sunmaya başladı. Çünkü 1980 öncesi siyasal çekişmeler, Sovyetler Birliği'nin yıkılışı, İran İslam Devrimi, genel anlamda dünyada dini - kültürel değerlerin gündeme gelişiyle farklı kültürel toplulukların kendilerini ifade etme imkânı sağlandı. Böylece Aleviler demokratikleşme talepleri içerisinde hem özgürlükler hem de hak talepleriyle daha fazla görünmeye başladı.[40]

Bugün itibariyle Alevilik diye tanımlanan dini - sosyal yapı, XVI. Yüzyıldan itibaren Kızılbaşlık olarak adlandırılmıştır. Alevi ismi ise son yüzyılda yaygınlık kazanmıştır. Özellikle İttihat ve Terakki ile başlatılan çalışmalar sonrasında bu isim "Ali" merkezli bütün toplulukları içerisine almak üzere tasarlanmıştır.[41] Biz, bugün bütün kamuoyunun ve bu konuyla alakalı çevrelerin üzerinde mutabakata vardığı "Alevi" terimini kullanmayı tercih ettik.

---

[38] Jean–François Bayart, "The Alevi Question in Modern Turkey", Islam and the State in the World Today, Editör, Olivier Carre, Manohar: 1989, s. 99.

[39] Şerif Mardin, Türkiye'de Din ve Siyaset, 3.Baskı İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, s.125.

[40] Nejdet Subaşı, "Türk Modernleşmesi ve Alevilik", Folklor Edebiyat Alevilik Özel Sayısı I, 2002/1, ss. 91-122; Nejdet Subaşı, "Modem Alevilik: Sınırları Zorlayan Söylem Arayışları", İslamiyat, Cilt 4, Sayı 4, 2001, ss. 147-164; Nejdet Subaşı, "Alevilik, Aleviler ve Modernleşme", Bilgi Toplumunda Alevilik, Hazırlayan, İbrahim Bahadır, Ankara: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 2003, ss. 175-192.

[41] Baha Sait Bey, Türkiye'de Alevî
Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri, Giriş'i Yazan ve Yayına Hazırlayan Doç. Dr. İsmail Görkem, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 163-185.

Türkiye'deki Alevileri genel olarak üç başlık altında toplamak mümkündür:

Birincisi: Yol Evladı Babaganlar: Hacı Bektaş'ın evli olmadığını ve kendilerinin yol evladı olduğunu söylerler.

İkincisi: Bel evladı Dedegan - Çelebiler: Hacı Bektaş'ın evli olduğunu ve onun soyundan geldiklerini söylerler.

Üçüncüsü: Dede Ocakları: Anadolu'nun muhtelif yerlerinde bulunan ocaklar, Hacı Bektaş'ın halifeleri ve bütün ocakların pir kabul ettiği Ahmet Yesevi'nin halifeleri tarafından kurulanlardır. Bunlar Anadolu'ya gelen "Anadolu Erenleri" diye bilinen kişiler tarafından teşekkül ettirilmiştir.

Ocakların, daha çok aşiret ve oymak yapısından dolayı ayrı bir yapısı vardır. Genel olarak bu ocaklılar Alevi - Kızılbaş ismiyle anılır veya bu adla bilinirler. Ayrıca köy kökenli olduklarından "Köy Bektaşileri" şeklinde de anılarak şehirlerde Bektaşi Tekkeleri içerisindeki yapıdan ayrıştırılmaktadırlar. Osmanlı devletinin bütün kurumlarıyla yerleşik hale gelmesinin ardından Osmanlı ülkesi, Anadolu'daki birçok Türkmen topluluğunun çekim merkezi haline geldi. Osmanlı ülkesinde göçerlikten yerleşikliğe büyük bir değişim yaşanırken, çeşitli dede ocaklarına bağlı Türkmen oba, oymak ve cemaatler de yerleşik hayata geçtiler. Göçer topluluklarla yerleşik hayata geçen topluluklar arasında sosyal yapı itibariyle büyük bir farklılık oluşmaya başladı. Bu bakımdan da günümüzde Kızılbaş - Bektaşi araştırmacıları, toplulukların her biri Hacı Bektaş Veli'yi kabul etmelerini ve şehirlerde tarikata dönüşen halini anlamakta güçlük çekmektedirler. Hatta Bektaşi tarikatının Osmanlı devletiyle olan yakınlığına dahi bir anlam verememektedirler. Oysa bu toplulukların, dini inançları aynı olmasına karşın sosyal yapıları farklılaşmıştır. İşte bu nedenle bütün topluluklar Hacı Bektaş Veli'den sonra ikinci pir olarak Abdal Musa'yı kabul etmektedir. Abdal Musa'nın Osmanlı devletinin kuruluşundaki rolü, topluluklarıyla beraber yerleşik hayata geçmeleri ve hatta mevcut dini yapıyı Bektaşilik adında tarikata dönüştüren kişidir. Abdal Musa, göçerlerin dini yaşayışlarını yerleşiklerin dini yaşayışla-

rına uyarlamıştır. Bu uyarlama da onu ikinci pir yapmıştır.

Diyarbakır ve çevresi, Anadolu'nun Türkleşmeye başlamasıyla beraber Türkmen aşiretlerinin önemli yerleşim yerlerinden biridir. Diyarbakır ve çevresine yerleşen Türkmenlerin ilk iskân faaliyetlerinden itibaren bölgede yoğunluklu bir şekilde ikamete devam ettikleri görülmektedir.

Diyarbakır ve çevresindeki Türkmenlerin Osmanlıdan önce burada yerleşik oldukları bilinen bir hakikattir. Özellikle Cengiz istilasından sürüklenip gelen Türkmen toplulukları Ahmed Yesevi geleneğinden gelmektedir. Anadolu'daki ilk yerleşim yerleri, yaylakları ve kışlakları itibariyle, Diyarbakır bölgesidir. Buraya yerleşen oba ve oymaklar bilahare Anadolu içlerine göç etmiş ve zaman içerisinde aşiretlerin yerleşik hayata zorlanmalarıyla da ya yaylaklarını ya da kışlaklarını terk etmekle yüz yüze gelmişlerdir. Anadolu'nun farklı yerlerinde ikamet eden Türkmen Alevilerinin aynı Alevi ocağına bağlı olmasının nedeni budur. Ancak birbirleri ile olan irtibatları bağlı oldukları dedeler tarafından devam ettirilmiştir. Süreç içerisinde Sünnileşen Türkmenler, dedelerle olan bu bağlantılarını kaybetmişlerdir. Hatta bir kısmı Türkmen olarak bile kalamamış ve Kürtleşmişlerdir.

Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevilerinin tarihi yukarıda dikkat çekilen konunun en güzel örnekleri arasında yer almaktadır. Özellikle Alevi sosyal yapısında meydana gelen değişimin anlaşılmasının da en güzel örnekleri arasında yer almaktadır. Çünkü Diyarbekir bölgesi, günümüzde unutulmuş olmasına veya bilinmemesine rağmen Anadolu'da yerleşen Alevi topluluklarının ilk yerleşim ve dağılma mekânı hatta günümüze kadar da en büyük Alevi topluluk kurucularının ziyaretlerinin veya yerleşim yerleri adlarının taşımaktadır.

Çalışma, Diyarbekir bölgesinin tarihi önemine dikkat çekmekle beraber günümüzde Diyarbakır ve çevresinde yerleşik Türkmen Alevilerinin dini hayatları merkezinde yürütüldü. Dini Hayatları bağlamında ise inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkileri ele alındı. Böylece kültürel hayatın korunmasında dinin işle-

vine göndermelerde bulunuldu. Çünkü Sünnileşen Türkmen Alevilerin, Türkmenliklerini kaybettikleri gibi dini kurumları da fonksiyonelliğini kaybetmiştir.

2. Araştırmanın Amacı

Uygulamalı Din Sosyolojisi çalışmalarının önemine binaen alan araştırması yapmayı uygun bulduk. Uygulamalı alan çalışmaları bize, yaşanan dini inanç, ibadet ve tecrübenin sosyal ilişkiler olarak yansımasını verecektir. Dini Hayat üzerine yapılan çalışmalar yeterli olmadığı gibi dini - sosyal gruplar üzerine yürütülen çalışmalar da parmakla gösterilecek kadar azdır. Bu bakımdan Dini Hayat konulu bir tez yapmayı amaçladık. Buradan yola çıkarak Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde Dini Hayat adlı bu çalışmayı yapmaya karar verdik.

Alevilik konulu birçok çalışma yapılmış ve bunlardan bir kısmı da yayınlanmıştır. Bu çalışmaların büyük bir kısmı Aleviliğin tarihini ve gelişimini ele alan teorik çerçevelidir. Yapılan teorik çalışmalar çok fazla olmasına rağmen, hem alan araştırmaları hem de akademik çalışmaların sayısı çok azdır.

3. Araştırmanın Önemi

Alevileri konu alan Uygulamalı Din Sosyolojisi çalışmalarının azlığı göz önünde bulundurularak bu çalışmaya karar verildiğini belirtmiştik. Böylece hem alan araştırmalarının güçlüğü, hem de nerdeyse yok denecek kadar azlığı düşünülürse, çalışmanın önemi daha da artacaktır.

Dini hayat ve dini gruplar üzerine yapılan uygulamalı çalışmalar teorik çalışmalara ışık tutacak, sağlıklı değerlendirmelere ve sağlıklı sonuçlara ulaşılmasına katkı sunacaktır. Bu bakımdan bu araştırma da Türkiye'de sürdürülen Alevilik konulu teorik çalışmalara katkı sağlayarak ışık tutacak ve yön verecek olduğundan önemlidir.

Alevilik çalışmalarının yetersizliği, özellikle akademik çevrelerin de dışında ve dini hayat ile ilgili konularda kasıtlı ve keyfiyetsiz çalışmaların varlığı çalışmamızın önemini artırmak-

tadır. Çünkü bilimsel bir nitelikle İlahiyat formasyonu ve alan çalışması, istismar edilen Alevilik hakkında tarafsız çalışmanın önemini daha da artırmaktadır.

Alevilere yönelik yapılan alan araştırmaları, Alevilerin dini hayatlarının tamamını konu almamaktadır. Dini hayatın kapsamı içerisine giren konu başlıklarının bir bütün olarak ele alınmadığı görülmektedir. Bunun yanında Alevilerin farklı bir sosyal yapıya sahip oldukları göz ardı edilmektedir. Bu nedenle de yürütülen çalışmalar, Alevilerin dini - sosyal hayatlarının bütününü ele almaktan uzaktır. Kaldı ki bu çalışmalar ya Sünnilik üzerinden yürütülmekte ya da Sünniliğin İslam ile aynileştirilmesinden dolayı İslam dışı olarak ele alınmaktadır.

Ayrıca Türkiye'nin doğusunda yaşayan Alevilerin seçilmesinin bu sınırların genişletilmesine katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Diyarbakır Türkmen Alevilerinin araştırmanın evreni seçilmesinin bir başka nedeni de, Diyarbakır'ın tarihi kültürel olarak önemli bir şehir oluşudur. Diyarbakır, Türkmenlerin Anadolu'ya ilk akınlarından itibaren yurt tuttukları önemli merkezlerden biridir. Türkmenlerin Anadolu'da yerleşik olarak kaldıkları, beyliklere ve devletlere başkentlik yapmıştır. Cumhuriyet dönemine kadar beylerbeyliği olarak kalmış, kültürel, sosyal ve iktisadi yapısıyla Anadolu'daki önemli şehirler arasına girmiştir. Bu bakımdan da Alevilik tarihi, sosyal yapısı ve coğrafyasıyla gibi konunun ana parçaları çalışmanın önemini artırmaktadır.

4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamız, Din Sosyolojisi çerçevesinde yapıldığından, Genel Sosyolojinin metot ve tekniklerinden yararlanılmıştır.

On yıldan daha fazla devam eden Alevilik çalışmalarımın merkezini alan araştırmaları teşkil etmiş ve bu çalışmayla bir yenisini daha eklemiş oldum. Uzun süre devam eden mülakatlarla, yaptığımız gezi gözlem ve incelemelerimizle yazılı kaynaklarda mevcut olmayan derlemeler yaptık. Alevilik yazılı metinlerinin azlığı ve mevcut kaynaklarında rehber olmadan

anlaşılamayacağı hatta bir kısım yazılı kaynakların yanlı, yanlış ve yüzeysel olduğu göz önünde bulundurulduğunda araştırmacı için alan araştırmasının önemi anlaşılabilir.

Bu çerçevede Alevilerin önemli gün ve geceleri olmak üzere dini yaşamın bütün aşamalarına özellikle cem, halka namazı, kurban ve ziyaret yerleri gibi önemli ritüellere katıldık.

Katılımcı gözlem ile mülakat ve anket tekniğinin yanı sıra, yazılı kaynaklardan yararlandık. Anketimizi tesadüfi metotla seçtiğimiz ailelere, genç gruplara, kahvede ve cemevlerinde toplananlara uyguladık. Dört yüz kadar kişi üzerinde uygulanan ankete, katılımcıların eksik cevapladığı anket forumları değerlendirmeye almayarak hesaplamalara dâhil etmedik. Bu haliyle değerlendirmeye dâhil edilen anket formu sayısı 311 oldu.

4.1. Kavramsal Çerçeve

Bu çalışma boyunca Aleviler, dini - sosyal bir grup olarak ele alınacaktır. Dini - sosyal grup, sosyal grupların genel özelliklerini taşımakla beraber, esasen bir dinin hangi sosyal gruplarda yaşadığı ve hangi sosyal grupların doğuşuna sebep olduğu, gibi belli başlı konulara bağlıdır. Dini - sosyal gruba mensup bireyler birbirine manevi - dini bağ ile bağlıdırlar. Bu da, manevi - dini bağın tabii ve organik bağdan daha güçlü olduğu anlamına gelmektedir. Üyelerin din kardeşliği etrafında bütünleşmeleri, var olan akrabalık bağlarından daha güçlü olduğu gibi, manevi - dini bağla yeni akrabalık bağları oluştururlar.[42]

Kehl - Bodrogi ve Soyyer, Aleviliğin iç ve dış dünya arasındaki sınırının dinsel ve sosyal niteliklerle tayin edilmesinden dolayı dini - sosyal grup olarak ele alınması gerekliliği üzerinde durmaktadırlar.[43]

Son yüzyıldan itibaren yaygın olarak bu topluluklar Kızılbaş - Bektaşi tanımı yerine Alevi ismiyle tanımlanmaya başladılar. Bu bakımdan da Alevilik terimi, grubun dini - sosyal bir

[42] Ünver Günay, Din Sosyolojisi, İstanbul: İnsan Yayınları, 1998, s.238-252.

[43] Kristina Kehl-Bodrogi, "Alevilik Üzerine", Cem, Sayı 6, 1991, s. 23; Yılmaz Soyyer, Sosyolojik Açıdan Alevi Bektaşi Geleneği, İstanbul: Seyran Yayınları, 1996, s. 83.

grup oluşunu tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu terimin kapsamı içine dâhil edilen topluluklar, yaygın olarak Alevilikle tanımlanmazdan önce, Kızılbaşlık ismiyle tanımlanma ve tanınmaktaydılar. Esasında Kızılbaşlık terimi de grubun dini - sosyal bir grup oluşunu tanımlamak için kullanılmaktaydı. Ayrıca son on yıldan itibaren de Alevilerin kentlerdeki yeni görüntülerine bakıldığında, yine dini - sosyal bir grup olarak ortaya çıktıkları görülmektedir. Hatta grubun ana grup olan Sünnilik üzerinden kendilerini anlatırken kullanılan referansların hem dini bir içeriği hem de bu içerikten kaynaklanan farklılaşmaya bağlı sosyal bir grup oldukları ve bu çerçevede talepte bulundukları görülmektedir.

4.2. Evren ve Örneklem

Evren, "araştırma sonuçlarının genellenmek istendiği elamanlar bütünüdür."[44] Evren de genel ve çalışılan olmak üzere ikiye ayrılır. Genel evren ulaşılması zor ve imkânsızdır. Çalışma evreni ile üzerinde araştırma yapılan konu sınırlandırılmış olur. Türkiye'nin muhtelif yerlerinde yaşayan Aleviler, çalışmanın genel evrenini oluştururken çalışma evreni olarak Diyarbakır ve çevresi seçilmiştir. Bu bile Diyarbakır ve çevresindeki Alevilerin bütününün araştırılacağı anlamına gelmemektedir. Çünkü böyle bir araştırma için, daha çok zaman ve maddi olanaklar gerekecektir. Bundan dolayı araştırmanın evrenini Diyarbakır ve çevresinde yaşayan Türkmen Alevileri oluşturmaktadır.

Örneklem, "araştırma evreninin bir kesitinin çalışma alanı olarak alınması ve sonuçların araştırma alanının tümüne genellenmesidir."[45] Araştırmada, Diyarbakır merkeze bağlı iki köy, Bismil ilçe merkezinde bir mahalle ile üç köy, Çınar ilçesinde bir köyde yerleşik olan Türkmen Alevilerinden örneklem alınmıştır. Diyarbakır ve çevresinde yerleşik olan Türkmen Alevile-

[44] Niyazi Karasar, Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler, Ankara: Matbaş Matbaacılık, 1982, s. 115.

[45] Aysel Aziz, Araştırma Yöntemleri-Teknikleri ve İletişim, Ankara: İletişim Araştırmaları Derneği Yayınları, 1990, s.43.

rin, yerleşik oldukları yerler, bağlı bulundukları ocaklar gibi konularla, örneklemin araştırma evrenini temsil edeceği düşünülmüştür.

Alevilik, "Anadolu Aleviliği" adı altında özellikle Orta Anadolu'ya sıkıştırılmıştır. Bu hem toplumsal bir proje olarak hem de Aleviliğin tarihi bakımından gerçeğin bir parçasıdır. Fakat bu tanım, Aleviliğin hem tarih hem de coğrafya olarak yayıldığı alana ilişkin zihinsel bir yanılgı oluşturmaktadır. Oysa Alevilerin günümüzde dahi Suriye ve Irak'ta bulunduğu ve yakın tarihten itibaren burada yaşayan Alevilerin ya Şiileşerek ya da Sünnileşerek Araplaştıkları bile göz önünde tutulsa bunun kısa vadeli bir proje olduğu anlaşılabilir. Diğer bir neden de, Türkmenlerin Anadolu'ya geldikleri kapılardan[46] biri olan Diyarbakır Safevi - Osmanlı savaşında oynadığı rol açısından da önemli bir merkezdir. Bu savaşın Alevilik - Sünnilik üzerinden bir din savaşına dönüştürülmesinin sonuçlarından olarak parçalanan sosyal yapı üzerinden konunun yeniden değerlendirilmesine kapı aralaması da düşünülmüştür.

Diyarbakır ve çevresi dini - sosyal gruplar açısından oldukça zengindir. Müslümanlar başta olmak üzere birçok din mensubu bulunmaktadır. Süryaniler, Ermeniler, Yezidiler yine günümüze kadar varlıklarını sürdürmüş olan dini topluluklardandır.

Modernleşme sürecinde Diyarbakır, önemli atılımlar gösterirken, tarihsel rolünü kaybederek Osmanlı devleti dönemindeki Diyarbekir Vilayetinin merkezi ile sınırlı olan bir kente dönüşmüştür. Özellikle Cumhuriyet ile birlikte sınırların daralması sonucu, Diyarbakır'ın ticaret yolları kapanmış ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalan eski Osmanlı şehirleriyle bağlantısı kopmuştur. Ticari hayatın her geçen gün azalmasıyla doğru orantılı olarak, Diyarbakır göç vermeye başlamıştır.

Bununla beraber yeni iş imkânlarının oluşturulması, şehirleşme, eğitim ve sağlık alanlarında önemli gelişmeler olmuştur.

---

[46] Diğer önemli bir kapı Erzurum'dur. "Erzurum Türkmen Alevileri" hakkında da hazırladığımız makale yakında yayınlanacaktır.

Bu gelişmeler, Alevilerin sosyal yapısı üzerinde etkili olarak onları değişime uğratmıştır. Burada Diyarbakır örneğinde, geleneksel yapıdan modern yapıya geçişte, Anadolu'da bir kentin değişimini görmek mümkündür. Bu nedenle Diyarbakır ve çevresinde yaşayan Türkmen Alevileri bu değişimden birebir etkilenen topluluklar arasındadır.

Diyarbakır şehrinin değişiminden birebir etkilenen Türkmen Alevileri, modernleşme sürecinde daha fazla imkânlardan yararlanmanın yollarını arayarak, göç etmeye başlamışlardır. Aleviler, göçün başladığı yıllarda başta Diyarbakır il merkezi olmak üzere, İzmir, Bursa gibi Alevilerin yoğun olarak yaşadıkları ve Alevi olarak tanınma imkânının az olduğu bölgelere ve yurtdışına özellikle Almanya'ya işçi olarak gitmişlerdir.

Şehir merkezine göçlerin son yıllardaki hızlılığındaki ana sebeplerden en önemlisi Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşanan terör olaylarıdır. Kendilerini güvende hissetmeyen Aleviler Diyarbakır merkeze hatta il dışına göç etmişlerdir.

Bir başka önemli faktör de insan gücünü azaltan tarım alanında meydana gelen teknolojik gelişmelerdir. Böylece tarım sektöründe çalışan kişi sayısında önemli oranda düşüş meydana geldi. Bu durumda geniş aile tipine bağlı çiftçi aile tipi, bireylerin başka iş kollarına dağılmasıyla küçülmeye başlamıştır. Başka iş kollarına yönelen aile bireyleri arayışlarını şehre, dolayısıyla göçe yöneltmişlerdir. Bu da çiftçilerin sürekli olarak köyde kalma isteğini olumsuz yönde etkilemiştir.

Bunların dışında ulaşım imkânlarının kolaylaşması, günübirlik şehir ve köy arasında gidiş gelişi sağladığı gibi, şahsi ulaşım araçlarının fazlalığı da bu konuda önemli bir faktör olmuştur. Bunların yanı sıra şehirdeki eğitim, sağlık imkânlarının fazlalığı gibi faktörler de eklenince köylü nüfusun azalmasına neden olmuştur.

Göç nedenleri arasında sayılması gereken bir başka nokta ise Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevilerinin eğitim oranları yüksek olmasıdır. Alevi köylerinde okullaşma Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren başlamıştır. Modern eğitim ku-

rumlarına, okullaşmaya gönüllü katılan Aleviler, eğitimin sağladığı yeni imkânlarla başka şehirlere gitmiştir. Hem daha fazla eğitim, hem de memuriyet dolayısıyla yerleşik oldukları köyleri terk etmişlerdir.

Bunlara ek olarak, geçen yirmi yıl içerisinde Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevilerinin yerleşik oldukları yerler ve nüfus durumları Devlet İstatistik Enstitüsü verileri ile araştırma süresince elde edilen bilgiler ışığında hazırlanmıştır. Burada verilen verilere Diyarbakır ile Bismil ilçe merkezinde yerleşik olan nüfus dâhil edilmemiştir.

Yıl	:	1980	1985	1997	2003
Diyarbakır Merkez:					
Nahırkıracı (Şerabi)	:	349	391	324	-
Büyükkadı	:	418	352	499	10
Bismil Merkez:					
Bakacak (Seyyithasan)	:	673	621	294	150
Aşağıdarılı (Türkdarlı)	:	955	1022	141	5
Türkmenhacı	:	1437	1606	946	850
Çınar:					
Şükürlü	:	1135	1224	750	45
Toplam	:	4967	52162	954	1060

Esasen Diyarbakır ve çevresinde yaşayan Türkmen Alevilerinin sözlü olarak verdiği bilgilere göre; bu bölgedeki Alevilerin yerleşim yerleri ve nüfuslarının daha fazla olduğu yönündedir. Hatta Dicle boyunca sağlı sollu sıralanan üç yüzün üzerindeki köyün Türkmen Alevi olduğunu, sonradan Sünnileştikleri ve Sünnileşmeyle beraber Kürtleştiklerini belirtmektedirler. Buna, Türkmen Alevi köylerine yakın ve yüzyılın başında Türkmen Alevi köyleri olan bazı köyleri örnek olarak vermektedirler. Öyle ki yüzyılın başında bu köylerden kendi köylerine

cemlere katılmak üzere gelenlerin olduğunu, Alevi oldukların sözlü olarak sürdürdüklerini fakat Aleviliklerini kaybettiklerini, günümüzde de bu köylerin tam olarak Sünnileşmedikleri ve dolayısıyla Kürtleşmediklerini belirtmişlerdir.[47]

4.3. Varsayımlar

Araştırmanın ana varsayımları şunlardır:

I-Türkiye'de Müslümanlar Alevi ve Sünni olmak üzere iki farklı dini sosyal gruptan oluşmaktadır. Ancak bu ana grup içerisinde Aleviler, Sünnilerden farklı bir sosyal yapıya sahiptir.

II-Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

III-Alevi dini kurumları değişiklik arz etmekle beraber fonksiyonel özelliğini yitirmektedir.

V-Alevilerin Sünnilere yönelik tutumları bağımsız değişkenlere göre farklılık göstermekte ve Sünnilerle ilişkileri sonucu Sünnilere yakınlaşma olmaktadır.

4.4. Kapsam ve Sınırlılıklar

Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevileri üzerine yürütülen alan araştırmasında öncelikle "Alevilik nedir" sorusuna inanç, ibadet ve kurumlarıyla cevap verilmiştir. Daha sonra Aleviliğin temel kurumlarının günümüzdeki fonksiyonları üzerinde durulmuştur. Yani değişim sürecinde Aleviliğin temel kurumlarının aldığı seyre dikkat çekilmiş, özellikle modernleşme sürecinde yeniden inşa edilen / kurgulanan Aleviliğin yaşananla ilişkisi aranmıştır.

Aleviliğin kökeni ve tarihi, tezin kapsamı ve sınırları içerisinde değildir.

4.5. Veri Derleme ve Değerlendirme

Yurtiçi ve yurtdışında Alevilik ve Alevileri konu alan bir dizi çalışma bulunmaktadır. Yurtiçinde özellikle Alevilik ve Alevilere yönelik Türkiye'nin muhtelif üniversitelerinde Alevi-

[47] Basri Konyar, Diyarbekir Yıllığı, Cilt 3, Ankara: Ulus Basımevi, 1936, s. 54-55.

lik ve Aleviler konulu yapılmış akademik çalışmalar da önemli kaynaklarımız arasındadır. Araştırma boyunca bu çalışmalardan yararlanılmıştır.

Alan araştırmasında, araştırma metodu ve tekniği olarak genel Sosyolojinin, gözlem, katılımcı gözlem, mülakat, örnekleme metodu ve anket tekniğini kullanılmıştır.

Elde edilen verilerin istatistiksel değerlendirmesi bilgisayar ortamında SSPS programında yapılmıştır.

4.5.1. Veri Toplama Aracının Hazırlanması

Bu araştırmada Kişisel Bilgi Anketi ile Dini Hayata Yönelik Tutumlar için dört farklı başlıkta oluşturulan sorular uygulanmıştır. Bu bölümler inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkilerden oluşmaktadır.

Anket uygulanmadan önce, araştırmaya katılanlara sorulacak soruların anlaşılabilirliğini kontrol etmek amacıyla, örneklem grubunu temsil yeteneğine sahip küçük bir grup üzerinde ön araştırma yapılmış, yöresel farklılıklar göz önüne alınarak form yeniden düzenlenmiştir.

Araştırmaya katılanların olgusal kimlikleri hakkında bilgi edinmek ve bu bilgilerle tutum puanları arasındaki farkı görebilmek için Kişisel Bilgi Anketi oluşturulmuştur. Kişisel bilgi anketinde araştırmanın bağımlı değişkeni olan Türkmen Alevilerinde Dini Hayata Yönelik Tutumları etkileyebilecek ve tutumlarla ilişkili olan on iki soru geliştirilmiştir.

Araştırmanın bağımlı değişkeni olan Diyarbakır Türkmen Alevilerinde Dini Hayat'a yönelik Dindarlık Ölçeği geliştirilmiştir. Kırk sorudan oluşan dindarlık ölçeği, araştırmaya katılanların dini hayat tutumlarını ölçmeyi amaçlamaktadır. Dindarlık ölçeği dört başlık altında ele alınmıştır: inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkiler.

Araştırmanın bağımlı değişkeni olan Dini Hayat'a yönelik tutumları ölçmek üzere Likert tipi tutum ölçeği kullanılmıştır. Uygulanan dindarlık ölçeği, tamamı olumlu olmak üzere toplam

kırk maddeden oluşmaktadır. Ölçekteki her madde için "Katılıyorum", "Kararsızım", "Katılmıyorum" şeklinde üç seçenek bulunmaktadır. Araştırmaya katılanlar, dini hayat tutumlarının derecelerini, bu seçeneklerden birisini işaretleyerek belirlemişlerdir.

Dini Hayat tutum ölçeğinde cevapların puanlanmasında, olumlu otuz dört madde için "Katılıyorum" seçeneğine üç puan, "Kararsızım" seçeneğine iki puan, "Katılmıyorum" seçeneğine bir puan verilmiştir.

4.5.2. Veri Toplama Aracının Geçerliliği ve Güvenirliği

Anket formu içerisinde yer alan dini hayat tutumlarını ölçmek için geliştirilen dindarlık ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları, ana araştırmaya başlamadan önce yapılan ön araştırmanın deneme formu üzerinde bölgesel farklılıklar ve kapalı ifadelerin düzeltilmesinin ardından gerçekleştirilmiştir.

Geliştirilen dindarlık ölçeği dört bölümden oluşmuştur. İnanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkiler için tek faktörlü analiz yapılmıştır. Faktör analizi, bir ölçekte yer alan maddelerin aynı niteliği ölçen maddelerden oluşup oluşmadığını, farklı nitelikleri ölçüyor ise, bunların neler olduğunu anlamamıza imkân veren bir tekniktir. Faktör analizi sonuçlarına göre; maddelerin faktör yük değerlerinin .40 ve yukarısı alınmıştır.

Şimdi sırasıyla dini hayata yönelik inanç, ibadet, kurum ve sosyal hayata yönelik faktör ve madde analiz sonuçlarını verelim.

Tablo 1: İnanç Ölçeği Faktör ve Madde Analizi Sonuçları

İnançlara Yönelik Tutumlar	Faktör Yük Değeri	Madde Toplam Korelasyonu
1-Allah'ın varlığına ve birliğine inanırım	.97	.94
2-Meleklere inanırım	.97	.94
3-Peygamberlere inanırım	.97	.95
4-Ahirete inanırım	.97	.97
5-Kitaplara inanırım	.97	.94
6-Kuran bugünkü şekliyle eksiktir	.88	.78
7-Hacı Bektaş donunda gelen Ali'nin kendisidir	.80	.72
8-Ay Ali'yi Güneş Muhammed'i temsil eder	.72	.69
9-Aleviler ruhlar âleminde Sünniler Zülfikar zoruyla sonradan Müslüman oldular	.71	.67
10-Allah kendini Âdem'de gösterdi bunun için secdemiz yüz yüzedir	.69	.65
11-Hak Muhammet Ali bir bütün ve nurdurlar	.62	.60
Açıklanan varyans	%. 49.1	
Alfa	.98	

Tablo 2: İbadet Ölçeği Faktör ve Madde Analizi Sonuçları

İbadet Ölçeği Maddeleri	Faktör Yük Değeri	Madde Toplam Korelasyonu
1-Cem yaparım	.87	.80
2-Hakkullah veririm	.79	.78
3-Kurban keserim	.79	.78
4-Muharrem orucu tutarım	.78	.76
5-Çocuklarım kuşak kuşanır	.76	.74
6-Bayramda tarikat namazı kılarım	.61	.60
7-Bizim namazımız niyazımızdır	.60	.58
Açıklanan varyans	% .47.4	
Alfa	.80	

Tablo 3: Kurum Ölçeği Faktör ve Madde Analizi Sonuçları

Kurum Ölçeği Maddeleri	Faktör Yük Değeri	Madde Toplam Korelasyonu
1-Musahiplik Aleviliğin önemli kurumlarındandır	.90	.88
2-Dedelik Aleviliğin en önemli kurumlarındandır	.89	.87
3-Dedelik Kurumu gün geçtikçe bozulmaktadır	.87	.85
4- Günümüzde Alevi yazar / aydınlar dedelerin yerini almıştır	.82	.80
5-Düşkünlüğün kuralları değiştirilmelidir	.71	.69
6-Günümüzde dedelerin hiçbir görevi kalmamıştır	.68	.65
7-Tanıdığım ve dinlediğim dedeleri bilgi ve davranış yönünden yeterli buluyorum	.63	.61
8-Ailevi ve toplumsal problemlerin çözümü için dedeye başvurulmalıdır	.62	.59
9-Günümüzde dedelik sistemi kaldırılmalıdır	.60	.57
10-Düşkünlük Aleviliğin önemli kurumları arasında yer almaktadır	.59	.56
Açıklanan varyans	% .83	
Alfa	.94	

Tablo 4: Sosyal İlişkiler Ölçeği Faktör ve Madde Analizi Sonuçları

Sosyal İlişkiler Ölçeği Maddeleri	Faktör Yük Değeri	Madde Toplam Korelasyonu
1-Bize Sünniler her an kötülük yapabilirler	.89	.87
2-Alevi dernek / vakıflarına güvenirim	.87	.84
3-Günümüzde Aleviliği dernek / vakıflar temsil etmektedir	.83	.79
4-Çocuklar Alevilik inancına göre eğitilmelidir	.82	.78
5-Aleviler her seçimde sol partileri destekler	.81	.80
6-Alevilere göre din dersi hazırlanmalı ve verilmelidir	.79	.77
7-Sünnilerden kız alıp verilmelidir	.67	.65
8-Alevi Sünni ilişkileri birbirleri hakkındaki yanlış bilgiyi azaltmaktadır	.65	.64
9-Aleviler diyanette temsil edilmelidir	.60	.59
10-Sünnilerin düğün ve cenaze gibi törenlerine katılınmalıdır	.60	.58
11-Sol partilerin Alevileri kullandığını düşünüyorum	.60	.58
12-Alevilerin dernek / vakıf kurmaları gereklidir	.59	.58
Açıklanan varyans	% .60	
Alfa	.74	

Diyarbakır Türkmen Alevilerinin Dini Hayatları tutum ölçeği inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkilerden oluşmaktadır.

Dört bölümden oluşan bu ölçeğin deneme formunda faktör yük değeri düşük olan maddeler çıkarılmıştır. Yük değeri düşük çıkan maddeler çıkarıldıktan sonra yeniden faktör analizi yapılmıştır. Buna göre yeniden yapılan hesaplamada yük değerleri .59 ile .97 arasında değiştiği görülmüştür. Dört boyuta göre puanlar, dini hayatın inanç boyutu faktör analizi .62 ile .97, ibadet boyutu .60 ile 87, kurum boyutu .59 ile 90, sosyal ilişkiler boyutu 59 ile 89 arasında değişmektedir. Dört boyut da tek faktörlü düşünülmüş ve buna göre de hesaplanmıştır. Doğal olarak bu da ulaşılan faktör yük değerinin yüksek olmasını sağlamıştır. Bu sonuca göre faktörlerin açıkladığı yük değerleri dini hayatın inanç boyutunda .49. 1, ibadet boyutunda .47.4, kurum boyutunda .83, sosyal ilişkiler boyutunda .60 şeklinde olmuştur. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı olarak bulunan alfa değeri dini hayatın inanç boyutunda .98, ibadet boyutunda .80, kurum boyutunda .94, sosyal ilişkiler boyutunda .74 şeklinde olduğu gözlenmiştir. Bu sonuçlara göre; bulgular birlikte değerlendirildiğinde Diyarbakır Türkmen Alevilerinin Dini Hayatlarına Yönelik Tutum Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir veri toplama aracı olduğu görülür.

4.5.3. Verilerin Analizi

Anket tekniği ile toplanan verilerin çözümlenmesinde, SPSS istatistiksel paket programı kullanılmıştır.

Örneklem grubu olan Diyarbakır Türkmen Alevilerinin Dini Hayatlarına yönelik tutumlara sahip olma düzeyleri, Likert Tipi üçlü derecelendirme ölçeği ile toplanmıştır.

Bu araştırmada verilerin analizinde yüzde - frekans dağılımı, Aritmetik Ortalama, t-Testi, Ki Kare, Varyans Analizi (Anova) ve Lsd Post-Hoc çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır.

Diyarbakır Türkmen Alevilerinin Dini Hayatlarına yönelik tutumların cinsiyete göre değişkenini belirlemek amacıyla t-testi, diğer değişkenleri test etmek için ise Ki Kare ve Varyans Analizi (Anova) kullanılmıştır.

Bu çalışma Hipotez Testi (Fark) uygulaması ile gerçekleştirildiği için değişkenler arasında bir fark olduğu hipotezi kurulmuştur. Buna göre değişkenler arasında bir fark vardır. Bu farkın ortaya konulması t-Testi, Ki Kare, Varyans Analizi (Anova) testlerinden yararlanarak ortaya konulmuştur. Ayrıca bu çalışmada ağırlıklı olarak Varyans Analizi (Anova) kullanılmıştır. Varyans Analizi (Anova) gruplar arasında bir farkın olup olmadığı, eğer fark varsa hangi gruplar arasında olduğunu, aralarında istatistiksel bir fark varsa bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu ortaya koymak amacıyla yapılır. Varyans Analizi (Anova) sonucunda ortalamalar arasında bulunan farka çoklu karşılaştırma yöntemi ile bakılmıştır. Yapılan analiz sonucunda grupların tutum düzeylerinin farklılaştığı sonucuna ulaşıldığı durumlarda farklılığın kaynağını bulmak amacıyla, grupların ortalama puanları arasında Lsd Post Hoc çoklu karşılaştırma kullanılmıştır.

Bu araştırmada yukarıda bahsedilen test işlemlerinin anlamlılık düzeyi .05 olarak alınmış ve .01 düzeyinde olanlar da belirtilmiştir.

I. Bölüm

Diyarbakır Ve Çevresindeki Türkmen Aleviler

Bu bölüm alan araştırmasından elde edilen verilerden oluşmaktadır. Bu veriler, bölümler halinde değerlendirilirken birer birer yorumlanmaktadır.

Dini hayata ilişkin olarak inanç boyutunda Alevilere ilişkin temel inançlar, ibadetler ve Alevilik kurumları ele alınırken Alevilerin sosyal ilişkilerine yer verilecektir.

Buna bağlı olarak bağımsız değişkenlerin bu konudaki tutumları ölçülürken hipotez (fark) testi uygulanacaktır. Tutumların ölçülmesinde uygulanan hipotez (fark) testinde t-Testi, Varyans (Anova), Ki Kare testleri ele alınmıştır.

Uygulamalı araştırmadan elde edilen verilerden yola çıkarak araştırmaya katılanların olgusal kimliğine ilişkin bilgilere yer verilecektir. Daha sonra dini hayatın inanç, ibadet, kurumlar ve sosyal ilişkilere dair tutumlarının ölçüleceği analizlere, sonuçlara ve değerlendirmelere yer verilecektir.

1. Araştırmaya Katılanların Olgusal Kimliği

Araştırmaya katılanlara yöneltilen olgusal nitelikli soruların temel amacı, örneklem grubunun sosyal ve kişisel karakteristikleri hakkında bilgi elde etmektir.

Örneklem grubuna ait kişisel bilgiler, cinsiyet, yaş, eğitim, meslek, sosyo - ekonomik statü, doğum yeri gibi bağımsız değişkenlerden oluşmaktadır. Araştırmacı bu tür bilgilerden hareketle araştırmaya katılanların araştırma konusu ile ilgili dini ve sosyal nitelikli tutum, davranış ve kanaatlerini ortaya koymayı amaçlar.

Bu araştırmanın olgusal nitelikli soruları cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrenim durumu, meslek, ikamet yeri, hangi Alevi ocağına bağlı olduğu, dedenin olup olmama durumu, Alevilik tanımı, kitap okuma düzeyi, Alevilik bilgi düzeyi ve kaynağı kategorilerinden oluşmaktadır.

1.1. Örneklem Grubunun Cinsiyet Dağılımı

Tablo 5: Örneklem Grubunun Cinsiyete Göre Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
Erkek	157	50,5	50,5
Kadın	154	49,5	100,0
Toplam	311	100,0	

Araştırmaya katılanların cinsiyet değişkenine göre tablo ve şekildeki frekans dağılımına baktığımızda % 50.5'inin erkek, % 49.5'inin ise kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların sayısal olarak dağılımı 157 erkek, 154 kadın şeklindedir. Buna göre araştırmaya katılanların cinsiyetlerinin frekans dağılımlarına göre birbirlerine yakın oranda temsil edildiği söylenebilir.

1.2. Örneklem Grubunun Yaş Düzeyi Dağılımı

Tablo 6: Örneklem Grubunun Yaş Düzeyine Göre Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
15*19	54	17,4	17,4
20*29	69	22,2	39,5
30*39	54	17,4	56,9
40*49	31	10,0	66,9
50*59	45	14,5	81,4
60 ve Yukarı	58	18,6	100,0
Toplam	311	100,0	

Araştırmaya katılanların yaş değişkenine göre tablo ve şekildeki frekans dağılımlarına baktığımızda % 17.4 15-19, % 22.2 20-29, %17.4 30-39, % 10 40-49, %14.5 50-59, % 18.6 60 ve yukarı kategorilerinde olduğu görülmektedir. Buna göre

araştırmaya katılanların yaş değişkenine göre sayısal dağılımı ise 15-19 yaş arası 54, 20-29 yaş arası 69, 30-39 yaş arası 54, 40-49 yaş arası 31, 50-59 yaş arası 45, 60 ve yukarı 58 kişi olarak gerçekleşmiştir.

1.3. Örneklem Grubunun Eğitim Düzeyi Dağılımı

Tablo 7: Örneklem Grubunun Eğitim Düzeyine Göre Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
Okur-yazar değil	46	14,8	14,8
Okur-yazar	40	12,9	27,7
İlköğretim	93	29,9	57,6
Lise ve dengi	92	29,6	87,1
Yüksekokul	40	12,9	100,0
Toplam	311	100,0	

Araştırmaya katılanların eğitim düzeyi frekans dağılımına baktığımızda % 14.8 okur-yazar olmayan, % 12.9 okur yazar, % 29. 9 ilköğretim, % 29.5 lise ve dengi, % 12.8 yüksekokuldan oluştuğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların okur-yazar olmayanları 46, okur-yazar olanları 40, ilköğretim 93, lise ve dengi 92, yüksekokul 40 kişi şeklindedir. Diyarbakır ve çevresindeki okullaşmanın en hızlı olduğu yerler Alevi köyleridir ve Alevi köyleri modern anlamda eğitim kurumlarının ilk olarak yapıldığı ve yaygınlaştırıldığı yerler olmuştur.

1.4. Örneklem Grubunun Medeni Durumu Dağılımı

Tablo 8: Örneklem Grubunun Medeni Duruma Göre Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
Evli	232	74,6	74,6
Bekar	67	21,5	96,1
Dul	12	3,9	100,0
Toplam	311	100,0	

Araştırmaya katılanların tablo ve şekilde verilen medeni hal frekans dağılımına göre % 74.6 evli, % 21.5 bekâr, % 3.8 duldan oluştuğu görülmektedir. Araştırmaya katılanlardan evli olanlar 232, bekâr olanlar 67, dul olanlar ise 12 kişiden oluşmaktadır.

1.5. Örneklem Grubunun Meslek Durumu Dağılımı

Tablo 9: Örneklem Grubunun Meslek Durumuna Göre Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
İşçi	20	6,4	6,4
Çiftçi	55	17,7	24,1
Memur	40	12,9	37,0
Serbest Meslek	29	9,3	46,3
Ev Hanımı	75	24,1	70,4
İşsiz	30	9,6	80,1
Öğrenci	62	19,9	100,0
Toplam	311	100,0	

Araştırmaya katılanların tablo ve şekildeki meslek dağılımlarına göre yüzdelikleri % 6.4 işçi, % 17.6 çiftçi, % 12.8 memur, % 9.3 serbest meslek, % 24.1 ev hanımı, % 9.6 işsiz, % 19.9 öğrenci şeklinde oluşmaktadır. Buna göre işçi 20, çiftçi 55, memur 40, serbest meslek 29, ev hanımı 75, işsiz 30 ve öğrenci 62 olmak üzere oluşmaktadır.

1.6. Örneklem Grubunun İkamet Yerleri Dağılımı

Tablo 10: Örneklem Grubunun İkamet Yerlerine Göre Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
Türkmenhacı	59	19,0	19,0
Seyit Hasan	57	18,3	37,3
Bismil	26	8,4	45,7
Sükürlü	31	10,0	55,6
Diyarbakir	138	44,4	100,0
Toplam	311	100,0	

Araştırmaya katılanların ikamet yerlerinin tablo ve şekildeki frekans dağılımına göre yüzdelikleri % 18.9 Türkmenhacı, % 18.3 Seyit Hasan, % 8.3 Bismil, % 9.9 Şükürlü ve % 44.3 Diyarbakır şeklindedir. Yine tablo ve şekildeki frekans dağılımlarına göre Türkmenhacı 59, Seyit Hasan 57, Bismil 26, Şükürlü 31 ve Diyarbakır 138 şeklindedir.

1.7. Örneklem Grubunun Dedelerinin Olup Olmama Dağılımı

Tablo 11: Örneklem Grubunun Dedelerinin Olup Olmamasına Göre Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
Var	282	90,7	90,7
Yok	29	9,3	100,0
Toplam	311	100,0	

Araştırmaya katılanların dedelerinin olup olmama durumu tablo ve şekilde yüzdeleri % 90.6 var, % 9.3 yok şeklindedir. Yine araştırmaya katılanların tablo ve şekildeki sayısal dağılımı da 282 kişinin dedesi var, 29 kişinin ise dedesi yok şeklindedir.

Bu tablodaki oranlar, dedenin olup olmama durumunu vermekle beraber dedeye bağlı olup olmama durumunu da göstermektedir. Aleviliğin önemli kurumlarından olan dedelik kurumu ile ilgili bu ayrımın işlevsel olup olmadığı konusu hipotez (fark) testi sonuçlarında belli olacaktır.

1.8. Örneklem Grubunun Ocağa Bağlılık Durumu Dağılımı

Tablo 12: Örneklem Grubunun Ocağa Bağlılık Durumuna Göre Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
Beyazıt Bostan	132	42,4	42,4
Zeynelabidin	13	4,2	46,6
Battal Gazi	22	7,1	53,7
Güzel Şah	10	3,2	56,9
Sarı Saltık	44	14,1	71,1
Ağu İçen	71	22,8	93,9
Dede Garkın	19	6,1	100,0
Toplam	311	100,0	

Araştırmaya katılanların tablo ve şekildeki frekans dağılımlarındaki yüzdeleri % 44.4 Beyazıt Bostan, % 4.1 Zeynelabidin, % 7.0 Battal Gazi, % 3.2 Güzel Şah, % 14.1 Sarı Saltık, % 22.8 Ağu İçen, % 6.1 Dede Garkın şeklindedir. Araştırmaya katılanların ocağa mensup olup olmama durumunu gösteren sayısal dağılımları ise Beyazıt Bostan 132, Zeynelabidin 13, Battal Gazi 22, Güzel Şah 10, Sarı Saltık 44, Ağu İçen 71, Dede Garkın 19 kişiden oluşmaktadır.

1.9. Örneklem Grubunun Alevilik Tanımı Dağılımı

Tablo 13: Örneklem Grubunun Alevilik Tanımına Göre Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
Mezhep	109	35,0	35,0
Kültür	90	28,9	64,0
Yaşam biçimi	112	36,0	100,0
Toplam	311	100,0	

Araştırmaya katılanların Alevilik tanımlarının tablo ve şekildeki frekanslarındaki yüzdelik dağılımı % 35.0 mezhep, % 28,9 kültür, % 36.0 yaşam biçimi şeklindedir. Yine tablo ve şekildeki sayısal dağılım 109 kişi mezhep, 90 kişi kültür, 112 kişi yaşam biçimi şeklindedir.

Araştırmaya katılanların üç farklı Alevilik tanımına sahip oldukları frekans dağılımından görülmektedir. Bu farklı tanımlara sahip olan araştırma grubunun hangi bağımsız değişkene göre bu tanımlara vardıkları önemlidir. Bu tanımlar arasındaki anlamlı farkın bulunabilmesi veya açıklanabilmesi için bağımsız değişkenler arasında da bir ilişkinin kurulması gerekmektedir. Çünkü geleneksel olarak veya Alevilik literatürü ile tanımlanan Alevilik, mezhep tanımına uygun düşmektedir. Aleviler kendilerini İmam Cafer Sadık mezhebinde görmektedirler. Fakat İmam Cafer Sadık mezhebinde olduklarını söylemeleri klasik anlamda fıkıh olarak görmemekte ve ifade etmemektedir. İmam Cafer Sadık bilginin değil aynı zamanda batının ve hikmetinde mezhep imamıdır.

Kendilerini ağırlıklı olarak İmam Cafer mezhebinde görmeleri bu mezhebin kurallarının yazılı olduğu İmam Cafer Sadık Buyruğu münasebetiyledir. Doğrusu burada kullanılan mezhep tanımı geleneksel tanımından ziyade yine hikmet ve batında yürünen yolun temel prensiplerinin bulunduğu hakikat yolu kastedilmektedir. Bu durum, kendilerini bir mezhebe bağlı görmelerine de yol açmıştır. Bunun başka bir nedeni de, Erdebil Tekkesinin sufi tarikat formundan siyasal bir eklenmeyle Şiiliğe kaymasıdır. Bunun yanı sıra bir tarikat olan Erdebil Tekkesine bağlı Kızılbaş topluluklarına dâhil olmaları nedeniyle de kendilerini bir tarikat mensubu olarak görmektedirler.

Bu süreçte, bu topluluklar hem sufi tarikat hem de siyasi Şiilik formuna bürünmüştür. Osmanlı - Safevi ilişkileri sonucu Osmanlı toprakları içerisinde yaşayan Şah İsmail'e bağlı Kızılbaş toplulukların Safeviler ile olan ilişkileri, en alt düzeye düşmüştür. Safevi toprakları içerisinde kalan topluluklar Şiileşirken, Osmanlı topraklarında kalan Kızılbaş topluluklar kurumsal bir Şii yapılanmasına dâhil olmamışlardır. Bu nedenle İmam Caferi bir sembol ve kendi mezheplerinin kurucusu olarak görmeye devam etmişlerdir.

İmam Cafer Sadık, fıkhi bir mezhep olan Caferiliğin kurucusu olmasına rağmen Aleviler, onu fıkhi bir mezhep imamı olarak görmezler. On iki imamdan biri ve mezhep olarak onunla kendilerini tanımlamalarına rağmen, onun fıkhi ekolüne bağlı değildirler. Alevilerin Caferi mezhebine ait yazılı fıkıh literatürü kabulleri yoktur. Çünkü Safeviler ile ilişkileri kopmuş ve böylece Caferi mezhebinin fıkıh kurallarına göre oluşumlarını sürdürememişlerdir.

Modernleşme sürecinde, Alevilerin kendilerini Kızılbaş olarak tanımlamaktan uzaklaştıkları gibi bir mezhep olarak tanımlamaktan da uzaklaştıkları görülmektedir. İki boyutlu gelişen bu durum öncelikle Alevi geleneğinin sürdürülememesi, diğer yandan da pozitivist eğitim sonucu sekülerleşme nedeniyledir. Dolayısıyla kentlerde kendini yeniden inşa eden Alevilik, yeni tanımlarla kamuya çıkarken, diğer yandan dini kimliğini öne çıkaran kısmından uzaklaşmaktadır.

Sonuç olarak geleneksel tanımlar ve süreç içerisinde kazanılan yeni meziyetler yine geleneğe uyumlu ve uygun hareket etmektedir. Oysa modern dönemde başlangıcından itibaren sahiplenilen tanım, kavram ve tarihsel gelenekten uzaktadır.

Tablo 14: Örneklem Grubunun Yaş Düzeyleri İle Alevilik Tanımı Ki Kare Sonuçları

		Alevilik Size Göre Nedir?			
		Mezhep	Kültür	Yaşam biçimi	Toplam
Yaş	15*19	5	6	43	54
		9,3%	11,1%	79,6%	100,0%
	20*29	22	23	24	69
		31,9%	33,3%	34,8%	100,0%
	30*39	4	16	34	54
		7,4%	29,6%	63,0%	100,0%
	40*49	9	15	7	31
		29,0%	48,4%	22,6%	100,0%
	50*59	31	12	2	45
		68,9%	26,7%	4,4%	100,0%
	60 ve Yukarı	38	18	2	58
		65,5%	31,0%	3,4%	100,0%
Toplam		109	90	112	311
		35,0%	28,9%	36,0%	100,0%

Value: 133. 7 sd: 10 P: 0.0001

Yaş değişkeni ile Alevilik tanımı arasındaki farklılaşmayı gösteren Ki Kare tablosu değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğunu göstermektedir.

Yaş düzeyi arttıkça Alevilik tanımında mezhep diyenlerin oranı artmaktadır. Buna bağlı olarak ters orantılı biçimde Aleviliği Kültür ve Yaşam biçimi şeklinde tanımlayanların oranı düşmektedir. Yaş değişkenine göre Alevilik tanımında farklılaşma ortaya çıkmaktadır.

Bu farklılaşmanın nedeni yaş düzeyi yüksek olanların geleneksel kültüre daha yakın ve aynı zamanda bu geleneğin değişim sürecindeki son tanıkları olmalarıdır. Günümüzde yaşayan Alevilik bu tanıkların ifadeleriyle gündemde tutulmakta ve kayda geçirilmektedir. Çünkü Alevilik Dededen Talibe, yani işitme, görme ve uygulama ilişkisiyle aktarıla gelen bir yapıya sahiptir. Buna karşın pratiklerinden uzaklaşan yeni kuşak doğal olarak sözle ve bir anlamda propaganda yöntemi ile kendisini tanımlamakta ve aktarmaktadır. Kültürel farklılık zihinsel bir çözümlemenin ürünü olan okuryazarlık ile doğrudan ilişkilidir. Yeni kuşak okulun ve okuryazar yeni çevre içerisinde geleneksel referans alanından kurtulmuştur.

Tablo 15: Örneklem Grubunun Eğitim Düzeyi İle Alevilik Tanımı Ki Kare Sonuçları

		Alevilik Size Göre Nedir?			
		Mezhep	Kültür	Yaşam biçimi	Toplam
Eğitim Düzeyi	Okur-yazar değil	37	6	3	46
		80,4%	13,0%	6,5%	100,0%
	Okur-yazar	31	4	5	40
		77,5%	10,0%	12,5%	100,0%
	İlköğretim	26	39	28	93
		28,0%	41,9%	30,1%	100,0%
	Lise ve dengi	9	32	51	92
		9,8%	34,8%	55,4%	100,0%
	Yüksekokul	6	9	25	40
		15,0%	22,5%	62,5%	100,0%
Toplam		109	90	112	311
		35,0%	28,9%	36,0%	100,0%

Value: 121.9 sd: 8 P: 0.0001

Araştırmaya katılanların eğitim düzeyi bağımsız değişkeni ile Alevilik tanımlarını gösteren Ki Kare tablosuna göre değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. Buna göre eğitim düzeyi yükseldikçe, mezhep diyenlerin oranı düşmektedir. Yine bununla ters orantılı olarak Alevilik tanımı için Kültür ve Yaşam biçimi diyenlerin oranlarının yükseldiği görülmektedir. Eğitim değişkenine göre Alevilik tanımında farklılaşma ortaya çıkmaktadır.

Esasen Alevilik tanımının içeriği ve niteliği üzerinde durmak gerekmektedir. Geleneksel bilgi kaynağına göre kendini tanımlama mezhep üzerinden olmaktadır. Bu tanım, Sünnilik ve Alevilik tanımı üzerinden yürümektedir ve grubun kendini dini bir grup olarak açıklamalarından ve görmesinden kaynaklanmaktadır.

Oysa modernleşme sürecinde grup dini tanımı daha geriye çekerek şehirlerde ortaya çıkan Alevilik için yeni bir tanım ve içerik kazandırdılar. Buna uygun olarak da Aleviliğin "yaşama biçimi" ve "kültür" olduğu üzerinden çağdaş olduklarına vurgu yapılmıştır. Oysa mezhep oluşu yaklaşımı aynı zamanda geleneksel yapıyı da içine almaktadır.

1.10. Örneklem Grubunun Alevilik İle İlgili Bilgi Kaynağı Dağılımı

Tablo 16: Örneklem Grubunun Alevilik İle İlgili Bilgi Kaynağına Dair Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
Okuyup araştırdı	79	25,4	25,4
Ailemden	165	53,1	78,5
Dedelerden	67	21,5	100,0
Toplam	311	100,0	

Araştırmaya katılanların Aleviliğe ilişkin bilgi kaynaklarına yönelik frekans tablosuna göre % 25.4 Okuyup araştırdım, % 53,1 Ailemden, % 21.5 Dedelerden elde ettim demektedir. Aynı tabloya göre sayısal dağılım ise Okuyup araştırdım 79, Ailemden 165, Dedelerden 67 şeklinde olmuştur.

Alevilerin dini sosyal yaşamlarında en fazla ihtiyaç duydukları ve en önemli kaynakları dedelerdir. Buna göre dedeler grubun önderi, bilgi kaynağı, dış dünyaya açılan yüzleri ve bunların da ötesinde Alevi bireyin varlık nedenidir. Eğer dedeler olmazsa Alevilikten söz etmek mümkün değildir. Çünkü dini sosyal grup olma niteliğini, gruba mensubiyeti ve biz duygusunu sağlayan dededir. Aleviliğin anahtarı olarak nitelenen Dedelik, en önemli kurumdur.

Bir diğer önemli bilgi kaynağı ailedir. Bireyin toplumsal üye olarak doğal üye kabul edildiği ve toplumun ilk nüvesi, temel taşı kabul edilen aile, Alevi bireyin bilgi kaynağının en önemli merkezi haline gelmiştir. Esasen dedenin üstlendiği rolü aile üstlenmiştir. Bunun farklı nedenleri arasında dedenin işlevini kaybetmesi sayılabilir. Bununla birlikte kentleşme sürecinde Alevi grubun üyelerinin Sünni grupla iletişime girmeleri sonucunda bilgi alma kaynağı olarak ailenin merkezi konuma geçmesi de zikredilebilir. Artık Alevi birey Alevi kimliğine ilişkin, en azından Alevi olduğuna dair bilinci ailesinden almaktadır. Burada iletişim halinde olduğu Sünni grup ile arasındaki farklılaşmanın nedenlerinde ilk başvuru yeri ailesi olmaktadır.

Bunlara ek olarak, eğitimin yaygın hale getirilmesi ve okuma yazma oranının yükselmesi sonucu Alevi birey, kendi

kimliğine ilişkin bilgi edinme ihtiyacı duymaktadır. Buradan hareketle özellikle son yıllarda Alevi yayınlarında meydana gelen artış da buna eklenecek olursa, Alevilik hakkında elde edilen bilgi kaynakları arasına "okuyup araştırdım" cevabı da eklenmiş oldu.

Esasen Alevi grup üyeleri aile ve dede dışında önemli bir seçenek olarak kendi çaba gayretleriyle okuyup araştırdığını sahip olduğu bilgileri de buradan elde ettiği düşüncesindedir. Doğrusu gazete, dergi, kitap, panel, konferans ve televizyon üzerinden gündemde tutulan araştırma ve araştırmacıların yaygınlığı Alevi bireyin bilgi ve bilgi üretenlere olan yakınlığı dikkate alındığında okuyup araştırma seçeneğinin yüksek oranda cevap bulması doğal karşılanabilir.

Diğer yandan Alevi bireyin kamusal alanda gündemde tartışılan Aleviliğe ve kamuya ilgili aygıtların her türlüsüyle sunulan bilgiyi ve bilgi sunmak aracı olarak yayınların sık aralıklar ve sayı olarak epey bir yekûn tutmaktadır. Yayınların çok oluşu Alevi temel öğretilerinin öğrenildiği ya da Aleviliğe dair diğer hususlar hakkında yapılan veya yapılacak olan çözümlemelerde son yıllarda paylaşılan bu bilginin etkin ve etkili olduğu dikkate değer bir husustur.

O halde burada Alevi bireyin okuyup araştırdığı bilgisi Aleviliği okuyup araştırma için kullanılmak yerine piyasaya hemen herkes için üretilen bilgiye talip olmak anlamına gelmektedir. Doğal olarak bu bilgi nerede üretildi ise buna talip olanları da o meydana davet edecektir. Dede, meydan ve talih arasındaki ilişki yine bilgi ve bilginin taşındığı metinlerde bulunduğu bir gerçektir. Fakat eserlerin kullandığı dil ve konuları aktarma biçim ve tarzı okuryazar yeni okuyucuya uygun değildir. Çünkü yenidünyanın iletişim teknik, teknoloji ve yöntemiyle okuyucuyu da talep etmekte ve talep ederken biçimlendirme arzusunu da saklama gereği duymamaktadır. Bunun için de yeni bilgi beraberinde davranışını da getirirken hangi merkezde üretildiyse yine okuyucuyu da oraya çağırmakta ve hatta oranın doğal üyesi kılmaktadır.

Alevilik, XIV. Yüzyıldan itibaren sözlü kültürün biçimine uygun olarak yazılı metinler haline getirilmiştir.[48] Kullanılan sembolik dil ve formüle edilen kurallar ancak dedeler tarafından okunup aktarılabilirdi. Modernleşme sürecinde Alevi bireyin zihniyet inşası rasyonelleşme temelli gerçekleşti.

Artık geleneksel bilgi kaynağının yanı sıra sorgulayıp tartıştırdığı yeni bir alan oluşturdu. Bu hem yeni bir Alevilik inşa sürecini hızlandırdı hem de geleneksel Alevi bilgisini sorgular hale getirdi. Böylece kültürel bellek değişime uğradı. Fakat yenileşme sürecinde beraberinde kentleşme süreci kolektif bir kimliğin oluşmasını sağladı. Ama bu yeni kimliğin, bilgi kaynağı geleneksel kültürel belleğin değil de modernleşmenin sağladığı imkânlarla gerçekleşti.

Oysa geleneksel bilgi veya sözlü kültür usta - çırak ilişkisi içerisinde aktarılır. Bu bilgi akışı ustadan çırağa gösterilerek, tecrübe edilerek, örneklik edilerek ve yeterlilik esasına dayalı olarak gerçekleşir. Fakat modernleşme süreci bu Alevi sözlü kültürünün özne niteliğini nesne haline getirerek yeni durumuna uygun bir Alevilik oluşturdu.

---

[48] Osmanlı Safevi siyasal ilişkileri XIV. Yüzyıldan sonra kesilmiştir. Safevi devlet adamları kendilerine bağlı bu topluluklar ile özellikle devlet sınırları dışında kalanlarla olan irtibatını korumak için faaliyetlerini sürdürdü. Faaliyetler içerisinde bu topluluklar arasında dağıtılan "Buyruk" isimli eserler önemli bir yer tutar. Buyruklar İmam Cafer Buyruğu, Şeyh Safi Buyruğu gibi adlarla anılmalarına karşın asıl ismi "Menâkıb'ul-esrâr behcet'ul-ahrâr"dır. Buyruklar arasında bilinen en eski nüsha Konya Mevlana Müzesinde bulunan Bisati tarafından kopya edildiği varsayılan nüshadır. Bu eserin Bisati tarafından yazıldığını Abdülbaki Gölpınarlı söylemektedir. Bu eser tarafımızdan yayına hazırlanmış yakında Çizgi Yayınları arasında yayınlanacaktır. Bisati, "Menâkıb'ul-esrâr behcet'ul-ahrâr" Konya Mevlana Müzesi, No: 1172. Bu konuda bir değerlendirme için bakınız; Anke Otter-Beaujean, "Tahtacıların Kutsal Kitabı Buyruk Hakkında Birkaç Not", I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu Bildirileri 26-27 Nisan 1993 Antalya, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995, ss. 1-8; Anke Otter-Beaujen, "Schriftliche Überlieferung versus mündliche Taridition: Zum Sellenwert der Buyruk-Handschriften im Alevitum", Syncretistic Religious Communities in The Near East Collected Papers of the International Symposium "Alevism in Turkey and Comparable Syncretistic Religious Communities in the Near East in the Past and Present" Berlin, 14-17 April 1995, Editör: Kristina Kehl-Bodrogi, Barbara Kellner-Heinkele, Anke Otter-Beaujean, Çeviren İbrahim Bahadır, Leiden: Brill, 1997, ss. 213-226; Ahmet Taşğın, "Bisâtî, Menâkıbu'l-esrâr behcetu'l-ahrâr", İslâmiyat, Cilt 6 Temmuz-Eylül Sayı 3, 2003, ss. 183-185.

Tablo 17: Yaş Düzeyi İle Alevilik Bilgi Kaynağı Ki Kare Sonuçları

		Alevilik İle İlgili Bilgileri Nereden Aldınız?			
		Okuyup araştırdım	Ailemden	Dedelerden	Toplam
Yaş	15*19	21	24	9	54
		38,9%	44,4%	16,7%	100,0%
	20*29	21	29	19	69
		30,4%	42,0%	27,5%	100,0%
	30*39	4	42	8	54
		7,4%	77,8%	14,8%	100,0%
	40*49	4	22	5	31
		12,9%	71,0%	16,1%	100,0%
	50*59	4	23	18	45
		8,9%	51,1%	40,0%	100,0%
	60 ve Yukarı	3	35	20	58
		5,2%	60,3%	34,5%	100,0%
Toplam		57	175	79	311
		18,3%	56,3%	25,4%	100,0%

Value: 50.328 sd: 10 P:0.0001

Yaş Düzeyi ile Alevilik bilgi kaynağı arasındaki sonucu veren Ki Kare fark testine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. Buna göre yaş düzeyine göre okuyup araştırdım diyenler yaş düzeyi düştükçe artmaktadır. Aynı şekilde ailesini Alevilik bilgilerinin kaynağı olarak görenlerin oranları da artmaktadır. Ters orantılı olarak, esas bilgi kaynağı olan dedenin, yaş düzeyi düştükçe bilgi kaynağı olma niteliğini kaybettiği görülmektedir. Özellikle 15-19 yaş düzeyinde okuyup araştırdım cevabı ile dedelerden cevabı arasında farkın daha da büyüdüğü görülmektedir. 60 ve yukarı yaş düzeyinde ise okuyup araştırdım diyenler ile dedelerden diyenler arasında yukarıdakiyle ters orantılı olarak bir fark büyümesi vardır.

Esasen Aleviliğe ilişkin bilginin niteliği üzerinde durmak gerekmektedir. Buna göre yaş düzeyi arttıkça okuyup araştıranların hem okuyup araştırdıkları hem de okudukları ile aileden ve dededen öğrenenlerin bilgi nitelikleri ve okudukları arasında farklılık vardır. Yaş düzeyi düşük olanların Alevilik ile ilgili tanımları ve bu tanıma yönelik yaptıkları açıklamalar ile yaş düzeyleri yüksek olanların Alevilik tanımları ve bu tanımlarına yönelik yaptıkları açıklamalar arasında farklılık vardır.

Tablo 18: Eğitim Düzeyi İle Alevilik Bilgi Kaynağı Ki Kare Sonuçları

		Alevilik İle İlgili Bilgileri Nereden Aldınız?			
		Okuyup araştırdım	Ailemden	Dedelerden	Toplam
Eğitim Düzeyi	Okur-yazar değil	0	26	20	46
		,0%	56,5%	43,5%	100,0%
	Okur-yazar	0	25	15	40
		,0%	62,5%	37,5%	100,0%
	İlköğretim	11	65	17	93
		11,8%	69,9%	18,3%	100,0%
	Lise ve dengi	32	42	18	92
		34,8%	45,7%	19,6%	100,0%
	Yüksekokul	14	17	9	40
		35,0%	42,5%	22,5%	100,0%
Toplam		57	175	79	311
		18,3%	56,3%	25,4%	100,0%

Value: 55.543 sd: 8 P: 0.0001

Eğitim düzeyi ile bilgi kaynağı arasındaki Ki Kare test sonuçlarına göre eğitim düzeyi arttıkça, okuyup araştırma düzeyi artmakta ve dedenin bilgi kaynağı olma niteliğinin azaldığı görülmektedir. Buna göre eğitim düzeyi ile Alevilik bilgi kaynağı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

Alevilik bilgi kaynağına ilişkin üçlü grup içerisinde en etkili olanı ailedir. Çünkü değerlerin kazandırılmasında her yerde en etkili kurum ailedir. Grup olarak ailenin kendini tanımlaması ve bu tanımın ailenin bireylerine taşınması, sürekliliği içermektedir. Dedelerin ve ailelerin, bilgi kaynağı olmada önemli ve etkili yerleri olduğu bir gerçektir. Dedenin bilgi kaynağı oluşuna "kutsal" oluşu eklenmektedir. Dedelerin on iki imamların soyundan gelmelerinin önemi büyüktür ve onu otorite kılan da bu durumdur. Aile ise, dedenin vermiş olduğu bilgiyi gündelik yaşama aktarır ve böylece aile bireylerine sürekliliği olan bir yapıda güncelleme veya yorumlama yapmak suretiyle etken bir konuma gelmektedir. Okuyup araştırma ile ailenin bilgi kaynağı olma durumu arasında da doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Yeni koşullarda aileler kendilerinin yetersiz kaldıkları konularda, okuyup araştırmaya yönlendirmektedirler.

Tablo 19: İkamet Yerleri İle Alevilik Bilgi Kaynağı Ki Kare Sonuçları

		Alevilik İle İlgili Bilgileri Nereden Aldınız?			
		Okuyup araştırdım	Ailemden	Dedelerden	Toplam
İkamet Yeri	Türkmenhaci	13	25	21	59
		22,0%	42,4%	35,6%	100,0%
	Seyit Hasan	6	31	20	57
		10,5%	54,4%	35,1%	100,0%
	Bismil	12	9	5	26
		46,2%	34,6%	19,2%	100,0%
	Sükürlü	7	18	6	31
		22,6%	58,1%	19,4%	100,0%
	Diyarbakir	25	91	22	138
		18,1%	65,9%	15,9%	100,0%
Toplam		63	174	74	311
		20,3%	55,9%	23,8%	100,0%

Value: 28.898 sd: 8 P: 0.0001

Yerleşim yerleri ile bilgi kaynağı arasındaki farkı gösteren Ki Kare testine göre yerleşim düzeyi değişkeni ile bilgi kaynağı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. Şehirlere yerleşen Aleviler, dedenin bilgi kaynağı olma niteliğini kaybetmektedirler.

Buna karşın ailenin bilgi kaynağı olma niteliği artmaktadır. Çünkü aile, Alevi kimliğinin aktarıldığı en önemli mekândır. Birey, Alevi kimliğini öncelikle ailede kazanmaktadır. Ayrıca kentlerde Alevi birey, Sünnilerle farklılığını ortaya koymaya çalışmakta ve bu farklılığa dair ilk uyarıcı açıklamaları da aileden almaktadır.

Yine eğitim imkânlarının fazla olduğu şehirlerde, okuyup araştırdım cevabı da yüksek çıkmaktadır. Çünkü eğitim imkânlarıyla farklı bilgi kaynaklarıyla yüzleşen Alevi bireyler, bu yeni kaynağın otorite oluşunu kabullenmek zorunda kaldılar. Bunun öncelikli nedenleri arasında geleneksel bilginin tarihsel bilgi ile çatışıyor oluşu gösterilebilir. Bu çatışma bilgi kaynağı dedenin otorite oluşunun sorgulanmasına neden olmuştur. Bir başka neden de, kentlerde Alevilerin kendilerini ifade edebilme imkân ve aracı olarak modern eğitimden elde ettikleri bilginin kullanılmasıdır. Bir süre sonra bu imkânla kendini ifade eden ve

farklı çevrelerde kendisine daha güvenli yer edinen birey, yine dedenin otorite oluşunu sorgular hale gelmiştir. Bu sorgulamanın temel vurgusu, kentte dedenin bilgiyi sunuşu ve içeriği eleştirisi üzerinden yürütülmüştür. Çünkü geleneksel bilginin hem sunma biçimi hem de içeriği itibariyle yeni bir imkân sağlamadığı görülmüş hatta Alevilerin mevcut değişimden daha da olumsuz etkilendikleri, bu bakımdan da yeni bir anlam ve dile ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekmişlerdir. Buna yönelik önerilen çözümler ise, konuyu dile getiren çevrelerin bilgi kaynakları doğrultusunda birbirinden farklı ve çeşitli olmuştur.

Esasen Sünni grubu ile kendi yerleşim alanları dışında karşı karşıya kalan Aleviler, kendilerini tanıma ihtiyacı duymaktalar. Sünnilerle olan iletişimin sonucunda fark edilen farklılaşmanın anlaşılma ve anlamlandırılma çabası ortaya çıkmaktadır. Bu durum bireyi, bozulan sosyal dini yapıdan dolayı, dededen daha ziyade okuyup araştırmaya ve aileye yönlendirmektedir.

Dedelerin daha aktif oldukları yerlerde aileler ile dedeler arasında etkinlik açısından durum aynıdır. Oysa dedelerin daha az etkili olduğu şehir merkezlerinde daha etkili olan ailedir.

1.11. Örneklem Grubunun Alevilik Bilgi Düzeyi Dağılımı

Tablo 20: Örneklem Grubunun Alevilik Bilgi Düzeyine Göre Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
Yeterli	126	40,5	40,5
Orta	129	41,5	82,0
Hiç	56	18,0	100,0
Toplam	311	100,0	

Araştırmaya katılanların Aleviliğe ilişkin bilgi düzeylerini gösteren tablo ve şekildeki frekans dağılımına göre % 40.5 Yeterli, % 41.4 Orta, % 18.0 Hiç şeklindedir. Yine aynı tablo ve şekle göre sayısal dağılımı ise 126 Yeterli, 129 Orta, 56 Hiç şeklindedir.

1.12. Örneklem Grubunun Alevilikle İlgili Kitap Okuma Düzeyi Dağılımı

Tablo 21: Örneklem Grubunun Alevilikle İlgili Kitap Okuma Düzeyine Göre Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
Düzenli olarak hergün	28	9,0	9,0
Ara sıra	197	63,3	72,3
Hiç okumam	86	27,7	100,0
Toplam	311	100,0	

Araştırmaya katılanların Alevilik ile ilgili kitap okuma düzeyini gösteren tablo ve şekildeki frekans dağılımına göre % 9.0 Düzenli olarak her gün, % 63.3 Ara sıra, % 27.6 Hiç okumam şeklindedir. Yine aynı tablo ve şekle göre sayısal dağılımı 28 kişi Düzenli olarak her gün, 197 kişi Ara sıra, 86 kişi Hiç okumam şeklindedir.

2. Alevi Dini Hayatına Etki Eden Faktörler

Sosyal psikolojide tutum, genel anlamda, bireyin bir değer içeren nesnelere göreli olarak vaziyet alma tarzıdır. Bu nedenle, tutumların incelenmesi, başka bir ifadeyle, bireyin davranışlarının tutumları aracılığıyla tanımlanabilmesi, anlaşılabilmesi ve hatta önceden tahmin edilebilmesi gerekir.[49]

Bununla birlikte, tutumlar karmaşık bir yapıya sahiptir ve çeşitli bileşenlerden oluşur. "Tutumların üç bileşeni vardır: Merkezi bileşen, kognitif bileşen ve davranışsal bileşen.

Merkezi bileşen, bir nesne ile ilgili göreli olarak devamlı bir duygudur.

Kognitif bileşen, bireyin tutum nesnesi hakkındaki inançlarından oluşur. İnanç bir ifadenin kabul edilmesidir.

Davranışsal bileşen ise duygu ve kanıya uygun hareket etme eğilimidir."[50]

---

[49] Barlas Tolan, Toplum Bilimlerine Giriş, Ankara: Kalite Matbaası, 1975, s. 354.
[50] Clifford T. Morgan, Psikolojiye Giriş, 13. Baskı, Çeviren Hüsnü Arıcı ve diğerleri, Ankara: H. Ü. Yayınları, 1999, s. 363-364.

Tutum, insanın herhangi bir konu, durum veya sosyal statü ve durumla ilgili bilgi, inanç, duygu ve davranışlarını düzenli bir şekilde belirleme tarzı veya eğilimi olduğuna göre, bireyin her konuda olduğu gibi dini konularda da bir takım tutumlar geliştirmesi kaçınılmazdır.[51]

Toplum içinde davranışların nasıl bir forma alacaklarının öngörülebilmeleri açısından tutumların ölçülmesi büyük bir önem taşımaktadır. Tutumlar, soyut kavramlar oldukları için, ölçülmeleri oldukça güçtür ve kaldı ki doğrudan ölçülemezler. Bireylere herhangi bir tutum öznesi ya da nesnesi hakkında soru yöneltildiğinde, genellikle tam ve kesin bir cevap vermek yerine daha çok yüzeysel hatta yanlış ifadelerde bulunurlar. Bu nedenle, bireylerin tutumlarını ölçmek için onların düşünceleri, duyguları ve tepki eğilimleri hakkında bilgi edinmek gerekir.[52] İşte tutumlar, bir sosyal grubun nesnelere karşı ortak eğilimini meydana getirdiğinde, yani sosyal davranışın arka planını oluşturduğunda, sosyolojinin ilgi alanına girmektedir. Böylece sosyal grubu veya daha büyük düzeyde toplumun tutumlarından söz etmek mümkün olur.[53]

Nitekim bu araştırmada, bu başlık altında ve yukarıda ifade edilen genel bilgiler çerçevesinde, araştırmamıza katılan bireylerin dini inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkilere yönelik tutumları, dindarlık ölçeğinden elde edilen veriler çerçevesinde değerlendirilecektir. Böylece inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkilere yönelik bağımsız değişkenlerin düzeylerine göre, inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkilere yönelik tutumların farklılaşıp farklılaşmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Diyarbakır Türkmen Alevilerinin dini hayata yönelik tutumlarını tespit etmek amacıyla araştırmanın bağımsız değişkenleri olarak cinsiyet, dedenin olup olmama durumu, meslek,

---

[51] Veysel Uysal, Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996, s. 30.

[52] Ezel Tavşancıl, Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi, Ankara: Nobel Yayınları, 2002, s. 101.

[53] Zeki Arslantürk-Tayfun Amman, Sosyoloji, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999, s. 168.

yaş, eğitim, medeni durum, yerleşim yerleri ve ocaklara bağlılık kullanılmıştır.

Din sosyologları, dini tecrübenin bireysel veya toplumsal hayatta ya da tarihsel ve sosyo - kültürel ortamı içinde büründüğü ifade şekillerini çeşitli açılardan kategorize etmişler ve din tariflerinde temel aldıkları ölçütlere göre birbirinden farklı tipolojiler geliştirmişlerdir. Glock ve Stark'ın birlikte gerçekleştirdiği araştırmada, dini yaşayışın gözlemlenebilir olması, beş boyut olarak verilmektedir:

İnanç boyutu,

İbadet boyutu,

Tecrübe boyutu,

Bilgi boyutu,

Etkileme boyutu.[54]

Dinin inanç boyutu, "dindar insanın temel inanç ilkelerini bileceği beklentisi ifade edilir. Her din, inanç ilkelerinden hareketle belli bir sistem kurar ve mensuplarından bunları bilmelerini bekler."[55]

Dinin pratik boyutu, din mensuplarının yerine getirdikleri bütün dini pratikleri içine alır. Çeşitli ayinler, törenler, ritüeller, seremoniler bu gruba dâhildir.[56]

Dinin tecrübe boyutu, dindar insanın inandığı dinin tecrübi esasları kastedilir.[57]

Dinin bilgi boyutu, bütün dinler temel inanç, ibadet ve kutsal metinlerin bağlıları tarafından bilmelerini ister ve hatta bu bilginin var olduğu kabul edilir. Burada temel noktalardan bir

---

[54] M. Emin Köktaş, Türkiye'de Dini Hayat, İstanbul: İşaret Yayınları, 1993, s. 53-58.

[55] Joachim Wach, Din Sosyolojisi, Çeviren Ünver Günay, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995, s. 45-51.

[56] Ünver Günay, Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat, İstanbul: Erzurum Kitaplığı, 1999, s. 88.

[57] Münir Koştaş, Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, s. 13.

tanesinin de, bilgi ve inanç arasında sıkı bir ilişki olduğunun görülmesidir.

Dinin etkileme boyutuna gelince, bu kategori ile birey olarak insanın, dini inanç, pratik, tecrübe ve bilgisinin bütün dünyevi sonuçları özetlenmiş olmakta veya insanların neyi yapmaları ya da neden kaçınmaları ve hangi zihniyete sahip olmaları gerektiğini belirleyen dini metinlerin pratik sonuçları burada görülebilmektedir.

Bu açıklamalardan sonra araştırmamızın konusu olan Diyarbakır Türkmen Alevilerinde Dini Hayat'a dair inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkilere yönelik bulgulara geçebiliriz.

2.1. İnanç

Bu bölümde Alevilik inançları ele alınacaktır. Dini hayatın ilk boyutu olan inanç, dini tezahürün ilk basamağını oluşturur. Dini yaşayış için belirleyici olan da inançlardır. Dini - sosyal bir grubun üyelerinin bu inançları bilmesi öngörülür.

2.1.1. Cinsiyete Göre İnançlara Yönelik Tutumlar

Tablo 22: Dini İnanç Boyutunun Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	X	S	T
Erkek	157	26,3567	4,00803	0.200
Kadın	154	26,4416	3,46785	

t: 0.200 sd: 309 P: 0.842

Tablo 22'de anlamlılık (t) değeri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır. Bu bilgiler çerçevesinde araştırmaya katılanların cinsiyet dağılımlarına göre inanç tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın ortaya çıkmadığı anlaşılmaktadır (P>.05).

Alevi söylenceleri içerisinde kadının ayrı bir yeri vardır ve kadın özel bir önem arz eder. Baştan itibaren Fatıma ile başlayan söylence, Alevi söylencesinin merkezini teşkil eder.[58] İkinci sırada Hacı Bektaş ve Kadıncık Ana ilişkisi önemli bir yer tutar.

Genel anlamda Alevi yazılı metinlerinde, cinsiyet ayrımı yapılmadan taliplerin bir olduğu görülür ve yükümlülüklerinin de eşit olduğu kabul edilir.[59]

Bu eşitlik genel anlamda, Alevi ibadetleri için de söz konusudur. Alevi inançları içerisinde cinsiyet ayrımı yapılmazken, kimi ibadetler ve sosyal hayatta farklılıklar görülmektedir. Esasen sosyal hayattaki bu farklılık, Anadolu geleneksel kırsal yaşamından farklı bir yapıya sahip değildir.

---

[58] Söylenceye göre "yer gök yok iken her yer su ile kaplı idi. Boşlukta yeşil bir kubbe vardı. Bu kubbenin içerisinde bir tahtın üzerinde Fatıma oturuyor idi."

[59] Belkıs Temren, Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu, 2. Baskı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995.

Doğrusu bu farklılık, sosyal hayatın koşullarına göre biçimlenmektedir. Hem eski inanç ve farklı dinlerin etkisi hem de göçerlikten yerleşikliğe geçen toplulukların yaşadıkları toplumsal koşullarla örülen sosyal hayatlarından söz edilebilir. Kaldı ki dini inançların kültürel hayatı etkilediği, şekillendirdiği de bir gerçektir. Bu farklılık Sünnilere nazaran Alevilerde daha fazla görülebilir.[60]

2.1.2. Dedenin Olup Olmamasına Göre İnançlara Yönelik Tutumlar

Tablo 23: Dini İnanç Boyutunun Dedenin Olup Olmamasına Göre t-Testi Sonuçları

Dedenin olup olması	N	X	S	t
Var	282	26,2376	3,85460	2.384
Yok	29	27,9655	1,82214	
t: 2.384		sd: 309	P:0.0001	

Tablo 23'de anlamlılık (t) değeri varyansların eşitsizliği varsayımına göre alınmıştır. Bu bilgiler çerçevesinde araştırmaya katılanların dedenin olmama durumunun dağılımlarına göre inanç tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Dedesi olmayanların inanç tutum puanlarının ortalaması (X=27.9655) dedesi olanların inanç tutum puanlarının ortalamasına (X=26.2326) göre daha yüksektir. (P<.01).

Alevilik inançlarına yönelik oluşturulan sorular temel inançlara ve Alevilik inançlarına yönelik olmak üzere iki boyutludur. Alevi sosyal yapısını belirleyen en önemli faktörlerden ve kurumlardan birisi dedeliktir. Dedelerin talipleri üzerindeki etkisi tartışılmazdır. Farklı değişkenlere bağlı olarak, dedelik kurumuna yönelik tutumlarda önemli değişim bulunmasına karşın, dedelerin talipleri üzerinde etkisi halen devam etmekte-

[60] Karin Vorhoff, "Söylemde ve Hayatta Alevi Kadınına Kısa Bir Bakış", Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 251-263.

dir. Dedesi olmayanların Alevilik inançlarına yönelik tutum puanları olumsuz olarak gerçekleşirken, temel inançlarına yönelik tutumlarda olumlu bir yönelim vardır. Dedelerin Alevilik inançlarına yönelik etkisinin olduğu bir gerçektir. Fakat dedesiz olanlarda bu inançların zayıfladığı da bir gerçektir.

Alevi bireyin bağlı olduğu ocaklar arasında dede ocağı, mürşit ocağı, düşkün ocağı ve rehber ocağı gelmektedir. Her Alevi bireyin bağlı bulunduğu bir dede ocağı vardır ve bu ocaktan bir diğerine bağlanamaz yani kendi başına herhangi bir ocağa talip olamaz. Böyle bir girişimi dahi olsa, girişimde bulunduğu dede böyle bir şeyi kabul etmez. Dedeler de kendi ocaklarından üstün bir mürşit ocağına bağlıdırlar. Taliplerinin hizmetlerini gördükleri gibi, dedelerin de hizmetlerini bu mürşit ocakları görmektedir. Topluluğun kendi arasında yaşadığı sorunların çözümünde dede yetersiz kalırsa düşkün ocağına başvurulur.

Yaman'a göre dedenin işlevleri: a-Sosyal ve dinsel bakımdan topluma önderlik etmek ve örnek olmak, b-Talipleri bilgilendirmek, c-Talipler arasında birliği sağlamak, d-Sosyal ve dinsel törenleri yönetmek, e-Adaleti sağlamak, f-İnancı ve gelenekleri yaşatmak ve aktarmak, g-Manevi güçleriyle taliplerin sorunlarını gidermektir.[61]

Yaman, dedelik kurumunun son yıllardaki değişimi ve yukarıda sayılan işlevlerinin ortadan kalkışını Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet ile yaşanan siyasal ve ekonomik değişim ile 1950 yılından itibaren kırsaldan kente yoğunlaşarak artan göçlere bağlamaktadır. Ardından dedelik kurumunun köy sosyal yapısına daha uygun olduğu, bu yapının da buna bağlı olarak şekillendiği üzerinde durduktan sonra, kent ortamında bu yapının doğal olarak işlevini kaybettiğini belirtmektedir.[62]

Dedelerin değişen rolleri ve işlevleri konusunda, ampirik bir araştırma yapan Clarke, dedelerin kendi rollerini devam ettirdiklerini söylemelerine karşın devam ettiremedikleri, hatta

---

[61] Ali Yaman, Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevilik, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), İstanbul: 2001, s.107-114.

[62] Ali Yaman, Alevilikte Dedelik Kurumu ve İşlevleri, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: 1996, s. 74.

yetersiz kaldıkları gözleminde bulunmaktadır. Buna karşın dedenin talipleri üzerindeki etkisinin devam ettiğini de belirtmektedir.[63]

Shankland, uzun süren araştırmaları sonucunda, özellikle dede - talip arasındaki ilişkilerde değişim meydana geldiğini belirtmektedir. Yalnız Shankland, modernleşme sürecinin, Alevi kurumları üzerinde meydana getirdiği değişime dikkat çektikten sonra, kentlere doğru göç eden Alevilerin köylerle olan ilişkisinin devam ettiğini belirtmektedir. Bunu özellikle dile getirir. Çünkü dede ve talip aynı sosyal ve ekonomik koşullara sahiptir. Kent koşullarında bu homojen yapının heterojenleşerek, dede - talip ilişkilerinde farklılaşmaya neden olduğuna dikkat çektikten sonra, köyden kente doğru aynı zamanda bir sürekliliğin de olduğunu belirtmektedir.

Bu yeni koşullarda dede yine var ama köy koşullarındaki fonksiyonlarını yerine getirememektedir. Fakat kent ortamında yeniden üretilen Alevi kimliğinin önemli bir figürüdür. Ancak, sosyal bir yapı olarak sürdürülen bir Alevilik için durum böyle değildir.[64]

2.1.3. Mesleklere Göre İnançlara Yönelik Tutumlar

Tablo 24: Dinin İnanç Boyutunun Mesleklere Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	sd
İşçi	20	23,2500	4,95108
Çiftçi	55	29,1636	1,47527
Memur	40	27,6250	2,31702
Serbest Meslek	29	27,5862	3,26800
Ev Hanımı	75	24,7200	4,35443
İşsiz	30	22,8000	2,95250
Öğrenci	62	27,3871	1,89352
Toplam	311	26,3987	3,74448

[63] Gloria Lucille Clarke, "Bir Dedenin Kimliğinde Müziğin Yeri Ne Kadardır?", Seçkinlerin Müzik Eğitimi: Türkiye Alevilerinin Manevi Liderlerinin Yetişmesinde Müziğin Rolü, (Mimar Sinan Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), İstanbul: 1998, 212-239.

[64] David Shankland, "Günümüz Türkiye'si Alevilerinde "Dede" ve "Talip" Arasındaki Değişen Bağ", Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 319-327.

Tablo 25: Dinin İnanç Boyutunun Mesleklere Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	1380,243	6	230,041	4,599	1-2,1-3,1-4,1-7,2-3,2-4,2-5,2-6,2-7,3-5,3-6,4-5,4-6,5-6,5-7,6-7**
Gruplar içi	2966,316	304	9,758		
Toplam	4346,559	310			

F: 4,599 sd: 6 P: 0.0001

**1.İşçi, 2.Çiftçi, 3.Memur, 4.Serbest Meslek, 5.Ev Hanımı, 6.İşsiz, 7.Öğrenci

Tablo 24 ve 25'de verilen mesleklerin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre meslekler arasında inançlara yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. F (6, 304)=4.599, P<.05.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın işçi meslek grubu ile çiftçiler, memurlar ve öğrenciler; çiftçi meslek grubu ile memurlar, serbest meslek, ev hanımı, işsiz ve öğrenci; memur meslek grubu ile ev hanımları, işsizler; serbest meslek grubu ile ev hanımı ve işsiz; ev hanımı meslek grubu ile işsiz ve öğrenci; işsiz meslek grubu ile öğrenci arasında olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada İslam'ın temel inançları ve Alevileri Sünnilerden farklılaştıran veya Alevi olmanın ayırıcı unsurlarını ortaya koyan inançlar yer almaktadır. Buna göre Alevilik inançlarına yönelik tutumlarda çiftçiler, memurlar, serbest meslek sahipleri ile öğrenciler daha olumlu bir tutum içindedirler. Oysa işçi, işsiz ve ev hanımlarında olumsuz bir tutum söz konusudur.

Esasen inançlar konusunda olumlu tutuma sahip olan meslek toplulukları İslam'ın temel inançlarına olumlu bir tutum içerisindeyken; Alevilik temel inançlarına yönelik olumsuz bir tutum içerisindedirler. Diyarbakır şehir merkezine göç eden çiftçiler, tarım alanındaki yenilikleri takip ettikleri gibi, daha fazla gelir ve ürün talebiyle kurdukları ortaklıklar sonucunda Sünnilerle daha yakın ilişki içerisine girmişlerdir.

Başaran'ın 1963 yılında Diyarbakır köylerindeki tutumların değişmesine yönelik yapmış olduğu araştırmasında, Diyarbakır Türkmen Alevilerini mesleki açıdan Çiftçiler ve Sebzeciler olmak üzere iki ana gruba ayırmaktadır. Çiftçileri tahıl ürünleri ve küçük oranda hayvancılık ile uğraşanlar; Sebzecileri ise ortakçılık usulünde sulu tarımla uğraşanlar olarak ele almaktadır. Özellikle Diyarbakır Türkmen Alevilerinin toprak mülkiyetlerinin az olduğunu, bu nedenle de Dicle boyunca sulu tarıma dayalı sebzecilik yaptıklarını belirtmektedir. Onun verdiği oranlara göre, köylerin yarısı Cenanlık adı verilen ortakçılık işi ile uğraşmaktadırlar. Diyarbakır sebze sektörünün Türkmen Alevilerinin elinde olduğu göz önünde tutulacak olursa, çok farklı çevrelerle ilişki ve iletişim içerisinde olduklarını rahatlıkla söylemek mümkündür.[65]

Farklı bilgi kaynakları ve çevrelerle ilişkileri bakımından ayrıcalıklı yere sahip olan memurlar ve öğrenciler, kendilerinin dışındaki Sünnilerle olan yakın ilişkileri sonucu geleneksel çevrelerden farklı ilişkiler geliştirmişlerdir. Ayrıca kent yaşamının daha ileri düzeyde geliştirdiği ilişkiler ve eğitim imkânları, bu meslek gruplarının inançlara yönelik tutumlarında olumlu etkiler yapmıştır. Çünkü bu meslek grupları geleneksel ilişki ve sosyal çevrenin dışında, yeni çevre edinme imkânı elde etmişlerdir.

Bunun yanında, adı geçen gruplar söylenceye dayalı bilgi ve akışını sorgulama imkânı da buldular. Ayrıca bunlara ek olarak Aleviler, inançlar üzerinde modern eğitimin sorgulayıcı bir etki yaratmasının bir sonucu olarak laik cumhuriyetin düşünce inşası doğrultusunda sekülerleştiler. Çünkü Alevilerin kendi tarihleri ve inançlarını dönüştürmek yerine veya bunu ihmal ederek laik cumhuriyetin aydınlanmacı - pozitivist söylemine sahip çıkmasının dini inançlara yönelik tutumlarında değişimde önemli ölçüde etkisi olmuştur.[66]

---

[65] Fatma Başaran, Diyarbakır Köyleri Vaziyet Alışların (Attitudes) Değişmesiyle İlgili Psiko-Sosyal Bir Araştırma (A. Ü. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Psikoloji ve Pedagoji Kürsüsü Doçentlik Tezi), Ankara: 1969, s. 74-79.

[66] Kristina Kehl-Bodrogi, "Alevi İnancının Modern Yorumları", Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Alevi Tarih ve Kültürü, Hazırlayan, İbrahim Bahadır, 1992, Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları, ss. 307-308.

Uzun süre içe kapalı yaşayan Aleviler, farklı meslek kollarının kendilerine sağlamış olduğu yeni ilişkilerle, İslam'ın temel inançları noktasında Sünnilere yaklaşırken, Alevilik inançlarından uzaklaşmaktadırlar. Bir başka ifade ile Sünniler ile Aleviler arasındaki farklılaşma, meslek grupları arasında ortadan kalkmaya başlamıştır. Bunun anlamı; Aleviler, Sünni olarak tanımladıkları ana grubun inançlarına daha fazla yaklaşmaktadırlar. Doğrusu bu alan Türkiye'de genel hatlarıyla belirsizdir veya belirsizliklerle donatılmıştır. Çünkü siyasi ve kültür çevrelerinde genel anlamıyla İslam inançlarına yönelen eleştiri ve duyarsızlık adeta Alevilerin doğal çevresi ve ilişkilerin kurulduğu merkez gibi anlaşılmış ve değerlendirilmiştir.

2.1.4. Yaşlara Göre İnançlara Yönelik Tutumlar

Tablo 26: Dinin İnanç Boyutunun Yaşlara Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	sd
15*19	54	27,2963	1,97751
20*29	69	28,0000	2,12132
30*39	54	27,5926	3,11126
40*49	31	25,7097	5,22298
50*59	45	24,8222	3,92711
60 ve Yukarı	58	24,1379	4,39876
Toplam	311	26,3987	3,74448

Tablo 27: Dinin İnanç Boyutunun Yaşa Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	720,402	5	144,080	2,535	1-4,1-5,1-6,2-4,2-5,2-6,3-4,3-5,3-6,4-6**
Gruplar içi	3626,158	4 305	11,889		
Toplam	4346,559	310			

F: 2.535 sd: 5 P: 0.0001

** 1. 15-19, 2. 20-29, 3. 30-39, 4. 40-49, 5. 50-59, 6. 60 ve yukarı

Tablo 26 ve 27'de verilen yaşların betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre yaşlar arasında inançlara yö-

nelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. F (5, 305)=2.535, P<.05.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın 15-19 yaş grubu ile 40-49, 50-59, 60 ve yukarı; 20-29 yaş grubu ile 40-49, 50-59, 60 ve yukarı; 30-39 yaş grubu ile 40-49, 50-59, 60 ve yukarı; 40-49 yaş grubu ile 60 ve yukarı yaş grupları arasında olduğu görülmektedir.

Yaş düzeyleri arttıkça, Alevilik inançlarına olan tutum değişmiştir. Bununla ters orantılı olarak gelişen ise, yaş düzeyleri düştükçe İslam'ın temel inançlarına yönelik tutumun olumlu yönde olmasıdır.

Tablolardan da anlaşılacağı gibi, uzun süreli bir farklılaşmanın yaşandığı görülmektedir. Ayrıca yaş düzeyinin artması, Alevilik inançlarına yönelik tutumları olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum, aynı zamanda uzun zamandan beri Alevileri ana grup olan Sünnilerle aynı noktada birleştirirken, İslam'ın temel inançlarında birbirlerine yaklaştıklarını da göstermektedir.

Farklılığa neden olan yaş değişkenine göre Aleviler, Alevilik inançlarını uzun süreden beri anlatmakta sıkıntı çekmektedirler. Çünkü bâtıni boyutu olan bilginin aktarılmasında zorluk çekilmektedir. Sözlü gelenek içerisinde dedeler tarafından aktarılan bilgiler, gençler için güncelleştirilememiştir. Dolayısıyla uzun süren ve belirli aşamalardan sonra yine belirli bir olgunluğu ifade eden bu bâtıni bilgi, ancak bu şekilde aktarılabilirdi ve asırlardır bu şekilde aktarıldı.

Ocak, Aleviliğin tarihsel sosyal tabanı ve teolojisi arasındaki ilişkiyi ele alan yazısında bu konuda şöyle bir sıralamada bulunmaktadır:

a-Alevilik diğer İslam mezheplerinde olduğu gibi teolojik tartışmalar ve fikir ayrılıklarından oluşmamıştır.

b-Orta Asya'dan Balkanlar'a birçok din ve kültürden etkiler taşıyan bağdaştırmacı yani senkretik bir teolojidir.

c-Yazılı kültüre aktarılmış, üzerinde tartışmalar yapılmış bir kültürden ziyade sözlü bir kültüre sahiptir.

d-Açık ve net kavramları olmayıp, sembolik ve mistik bir teolojidir.

Ocak, sıralamış olduğu bu özellikleri, Alevilerin okuma - yazma bilmeyen, kabilesel gelenek ve örflerine bağlı bir toplumsal yapıya sahip olmasına bağlamıştır. Buna göre Aleviler, bu sözlü ve mitolojik yapıyı gittiği her yere taşıyan kitlesel bir sosyal yapıya sahiptir.[67]

Bozulan sosyal yapılarıyla Aleviler, bilgi kaynakları arasındaki geleneksel ilişkiyi kopardılar. Uzun süreden beri farklı bilgi kaynaklarına dayanan Aleviler, kendi geleneksel bilgi birikimleri ile çatışmaya girdiler. Alevilik yazılı ve sözlü kültürünün yorumlayıcıları tarafından bütünlük içerisinde sunuluşunda sorun yaşanmadı. Sorunun başlangıcı modernleşmeyle başladı. Bu süreçte verilen bilgiler ile tarihsel gerçeklik arasındaki boşluk doldurulamadı ve modernleşme sürecini yaşayan kuşağın bu konudaki ihtiyaçları giderilemedi. Böylece Alevilik temel inançları ile yüzleşen yeni kuşak rasyonelleşirken, Aleviliğin uzun süredir kendi içerisinde oluşturduğu tarihi yeniden sorgulama ihtiyacı duydu ve hem tarihsel olarak hem de inanç bağlamında büyük bir değişim meydana geldi. Bu bakımdan Alevilik, temel inançlarını sorgulayarak genel İslam inançları içerisinde kaldı.

Sözlü kültür, ilk örnekleri içerisinde yazıya aktarıldığında yapısal olarak değişikliğe uğramadan gerçekleşti. Oysa modernleşme sürecinde yeni Alevi eserlerinde geçmiş mistik dünya, daha çok hayali bir dünyanın kurgusu şeklinde sunulmaya başlandı ve uzmanlaşmış bir edebiyat ortaya çıktı.[68]

Taşğın, Doğu Anadolu'dan Tunceli, Erzincan, Muş ve Erzurum'dan Konya Ereğli'ye göç eden Aleviler üzerine yürüttü-

---

[67] Ahmet Yaşar Ocak, "Aleviliğin Tarihsel Sosyal Tabanı İle Teolojisi Arasındaki İlişki Problemi", Tarihi Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 394-395; Ahmet Yaşar Ocak, "Aleviliğin Çözüm Bekleyen İki Temel Problematiği: Tarih ve Teoloji", Bilgi Toplumunda Alevilik, Hazırlayan, İbrahim Bahadır, Ankara: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 2003, ss. 167-172.

[68] Tord Olsson, "Sonsöz: Ali Odaklı Mezheplerde Yazıya Geçirme", Alevi Kimliği, Editör: T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, Çeviren Bilge Kurt Torun-Hayati Torun, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 269-273.

ğü araştırmasında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Onun araştırma sonuçlarına göre, yaş düzeyleri azaldıkça Alevilik inançlarında olumsuz bir tutum, yaş düzeyleri arttıkça Alevilik inançlarında olumlu bir tutum gözlenirken, yaş düzeyleri arasında farklılaşma vardır.[69]

Cengiz de, Tokat'ın Çamiçi beldesinde yürüttüğü araştırmasında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Özellikle onun araştırmasında Alevi mitolojik inançlarının yaş değişkenine göre farklılık gösterdiği görülmektedir.[70]

Coşkun, Sivas Altınyayla ilçesinde yürütmüş olduğu çalışmasında, kaynak kişileri dedeler ve yaşlılardır. Kaynak kişilerine dayanarak verdiği bilgilere bakılacak olursa temel İslam inançları ile Aleviliğe özgü inançlar bir arada aktarılmaktadır. Kaynak kişiler bilgilerini verirken Alevilik inançlarına yönelik daha çok savuşturmaya veya farklı açıklamalar getirmeye çalışmışlardır. Bu açıklamalar ile grubun kendi aralarında taşıdıkları ve grubun üyesi olmayanlarla paylaşılmayacak olan, hatta grubun üyesi olmayanlar tarafından anlaşılmasının mümkün olmadığı bilgilerle, grubun üyesi olmayanlara sundukları bilgiler arasında bir yakınlaşmaya gayret gösterdikleri görülmektedir.[71]

Yılmaz, Hasandede kasabasında yürüttüğü çalışmada, temel İslam inançları hususunda yaş değişkenine göre farklılık olduğunu ortaya koymuştur. Yine Yılmaz, çalışmasında Alevilik inançlarına yönelik tutumları ölçecek doğrudan soru sormamıştır. Ama amentü olarak bilinen temel iman esaslarına yönelik sorular sorarak bu konudaki tutumları ölçmüştür.[72]

---

[69] Ahmet Taşğın, Ereğli ve Çevresindeki Alevilerde Sosyal ve Dini Hayat, (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Konya: 1988, s. 144-148.

[70] Recep Cengiz, Çamiçi Beldesinde Dini Hayat; Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, (F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), Elazığ: 2000, s. 173-4

[71] Hasan Coşkun, Sivas İli Altınyayla İlçesi Yassıpınar ve Serinyayla Köylerinde Alevilik, (E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: 2001, s. 91-101.

[72] Murat Yılmaz, Bir Alevi Bektaşi Kasabasında Dini Tutumlar (Hasandede Kasabası Örneği), (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: 1997, s. 87-103.

2.1.5. Eğitim Düzeyine Göre İnançlara Yönelik Tutumlar

Tablo 28: Dinin İnanç Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	sd
Okur-yazar değil	46	23,3043	4,07087
Okur-yazar	40	22,7500	3,25616
İlköğretim	93	28,2151	2,45768
Lise ve dengi	92	26,9457	3,45255
Yüksekokul	40	28,1250	1,75685
Toplam	311	26,3987	3,74448

Tablo 29: Dinin İbadet Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	426,518	4	356,630	21,400	1-3,1-4,1-5,2-3,2-4,2-5,3-4,4-5**
Gruplar içi	920,041	306	9,543		
Toplam	346,559	310			

F: 21. 400 sd: 4 P: 0.0001

** 1. Okur-yazar değil, 2. Okur yazar, 3. İlköğretim, 4. Lise, 5. Üniversite

Tablo 28 ve 29'da verilen eğitim düzeyinin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre eğitim düzeyleri arasında inançlara yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(4, 306)=2.140$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Okur-yazar olmayan ile İlköğretim, Lise ve Üniversite; Okur-yazar ile İlköğretim, Lise ve Üniversite; İlköğretim ile Lise ve Lise ile Üniversite arasındaki eğitim düzeyleri arasında olduğu görülmektedir.

Eğitim düzeyi yükseldikçe Alevilik temel inançlarına yönelik farklılaşmanın ana nedeni, grubun kendi arasında geleneksel olarak dedeler aracılığıyla sözlü olarak aktarılan eğitimin bozulmasıdır. Çünkü bilgi kaynağı olarak tek otorite olan dedenin aynı zamanda geleneksel aktarılan sözlü bilgiye dayanan eğitim

modeli, yerini modern eğitim kurumlarına bıraktı. Burada iki türlü çatışma yaşanmaya başlamıştır. Bunlardan ilki, eğitim modeli; ikincisi ise sözlü olarak aktarılan bilgidir.

Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevi yerleşim yerlerindeki okullaşmanın, inançların değişiminde büyük bir etkisi olduğu görülmektedir. Daha Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren okulların kurulduğunu belirtmeliyiz.

Yine Başaran'ın araştırmasına göre, 1963 yılında aldıkları eğitim düzeylerine göre köylerden birinde farklı yerlerde memuriyetlerini sürdüren memurların rakamlarını da vermektedir. Bunlardan otuz ilkokul öğretmeni, lise düzeyinde muhtelif okullarda okuyan elli öğrenci ve farklı alanlarda da eğitimli kişiler olduğu bunlar arasında bir mühendis, bir okul müdürü, iki hemşire ve yine muhtelif okullardan mezun sekiz kişiyi tespit etmiştir. Baba mesleklerine duyulan ilgisizlik ve yeni iş imkânlarını özelikle eğitim düzeyini yükselterek aradıkları ortaya çıkmaktadır.[73] Yeni kurumlara muhatap olan yeni kuşak, dedenin dışında bir başkasının otoritesini görmüş ve kabul etmiş oldu. Burada sunulan bilgiler ile geleneksel yolla elde edilen bilgiler arasındaki boşluk telafi edilemediği gibi, güncelleştirilemedi veya güncelleştirilmeye çalışıldıysa da yeterli olmadı.

Dede ve dedenin sunduğu bilgi ile modern kurumlardan ve farklı sosyal çevrelerden elde edilen bilgiler, ciddi oranda kendi kimliği ile çatışan yeni kuşak Alevileri oluşturdu. Sunulan yeni imkânlar, dedenin etrafında oluşan bütün bir dünyanın sihrini bozdu. Dedenin otoritesi ve sunmuş olduğu bilgiler kuşkuyla karşılandı.

Böylece Alevilik merkezli oluşturulan dünyanın yeniden kurulması, inşa süreci başladı. Artık dede merkezli bilgi ile modern kurumlardan elde edilen ve yazılı kaynaklara dayanan bilgi arasında oluşan boşluk, kendiliğinden modern kurumlar tarafından verilenle değiştirilmeye başlandı. Çünkü batinî özelliği daha belirgin olan ve grubun üyeleri tarafından paylaşılamayan bu bilgi, içsel bir çatışmaya neden oldu ve geri dönüşün-

[73] Fatma Başaran, Adı Geçen Tez, s. 83.

de dedenin otoritesini ve bilgi kaynaklığını sorgular, hatta inkâr eder hale geldi.[74]

Yeni konumlarında elde ettikleri yeni bilgi ve kaynakları ile orta bir yer tutturmaya çalışan Aleviler, bir süre sonra modernleşme sürecinin kendilerine sağlamış olduğu bu yeni imkânlarla, Alevilik temel inançlarından uzaklaşmaya başladılar. Böylece eğitim düzeyi yükseldikçe, ana grubun inançlarına yönelik tutum puanlarında artma görülmeye başlandı.

Taşğın, Ereğli ve çevresinde yürütmüş olduğu çalışmasında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Onun bu araştırmasında da eğitim düzeyi arttıkça, Alevilik temel inançlarına yönelik farklılaşma görülmektedir.[75]

Cengiz, Çamiçi beldesi Alevilerine yönelik yürüttüğü çalışmasında benzer sonuçlar elde etmiştir. Özellikle Alevilik inançlarının merkezini oluşturan "Ali" inancının eğitim düzeyi yükseldikçe azaldığını göstermektedir. Mitsel unsurlar olarak belirlediği bu bölümde, Alevilik inançlarına özgü ele aldığı konuları birer birer test etmiştir. Aleviliğe has mitsel unsurlar, eğitim düzeyi arttıkça azalmaktadır.[76]

"Alisiz Alevilik"[77] adlı eserle Alevi inançlarının temelini oluşturan söylencenin Ali'si üzerinden açılan tartışmaya Aleviler tepki gösterdiler. Tartışma farklı bakış açılarından daha çok Aleviliğin yükselen değer olduğu bir döneme rast gelmesinden dolayı daha fazla gündem oluşturmuştur. Oysa Marksist - Materyalist bakışıyla konuyu ele alan yazar, Ali ve onun etrafındaki şahıs ve olayları tarihsel olarak ele almaktadır. Dolayısıyla Alevilerin söylencesindeki Ali'ye yönelik eleştirisi, Ali'nin "Şeriatçı ve İslamcı" oluşuna yönelik işaretle konunun boyutunu değiştirmiştir. Bu işaret, Alevilere yönelik bir "suçlama ve utanç" alanı oluşturma gayreti taşırken, diğer yandan konuya yönelik tepkiler de gelenekçi ve muhafazakâr çevrelerdendi. Bilahare bu tepkilerin bir kısmı kitaplaştırıldı.[78] Fakat kitapta

---

[74] Reha Çamuroğlu, Değişen Koşullarda Alevilik, 3.Baskı İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2000, s. 17-20.
[75] Ahmet Taşğın, Adı Geçen Tez, s. 145, 149.
[76] Recep Cengiz, Adı Geçen Tez, s.168-172.
[77] Faik Bulut, Alisiz Alevilik, Ankara: Doruk Yayınları, 1997.
[78] Alisiz Alevilik Olur Mu?, İstanbul: Ant Yayınları, 1998.

toplanan makaleler, açılan tartışmada fazla etkili olamadı. Çünkü Aleviliğin tartışıldığı dönemin yoğun duygusal ve tepkisel ortamın bir parçası oldu ve bu ortamın savunmacı havasını iki kitap arasına taşıdı. Oysa tartışmaların odağında ele alınan Ali'nin gelenek içerisindeki anlamına yönelik bir açıklama getiremedi. Bu durum da, eğitim kurumlarından elde edilen hatta Sünni tarih anlayışı veya Sünnileştirilen Ali tanımına uygun bilgiyle donanmış Alevi gençleri için de uygundu ve onların bilgilerine ters düşen bir yanı yoktu. Esasen Marksist, Sosyalist Sol din ve İslam çerçevesindeki - öteden beri - tartışmalarda "rafine bir İslam" tanımı geliştirdi ve tartışmaları da bu tanım üzerinden yürüttü. Daha sonraki dönemde, bu anlayışa sahip Alevi gençler, Aleviliğin farklı bir İslam anlayışını temsil ettiği tartışmaları döneminde tartışmaların içeriğini anlayamadılar ve kavrayamadılar. Bir süre sonra da kendilerini "Aleviliğin İslam dışı" olduğu tartışmalarının ortasında buldular. Alevilik ve İslam arasındaki ilişki ya da ilişkisizliğin anlamı, tarihsel Ali'nin gelenekte hangi anlama karşılık geldiğinin güncelleştirilememesi ve açıklanıp aktarılmamasından kaynaklandı.

2.1.6. Medeni Duruma Göre İnançlara Yönelik Tutumlar

Tablo 30: Dinin İnanç Boyutunun Medeni Duruma Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	sd
Evli	232	26,4310	3,93612
Bekar	67	27,4030	1,86726
Dul	12	20,1667	,57735
Toplam	311	26,3987	3,74448

Tablo 31: Dinin İnanç Boyutunun Medeni Duruma Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı farklılık
Gruplar arası	533,877	2	266,938	6,189	1-2,1-3,2-3**
Gruplar içi	3812,683	308	12,379		
Toplam	4346,559	310			

F: 6.189 sd: 2 P: 0.0001

** 1. Evli, 2. Bekar, 3. Dul

Tablo 30 ve 31'de verilen medeni durumun betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre medeni durum arasında inançlara yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. F (2, 308)=6.189, P<.05.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Evli ile Bekâr ve Dul, Bekâr ile Dul arasında olduğu görülmektedir.

İnançlara yönelik tutumda Bekârların ortalamasının, Evliler ve Dullara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Çünkü araştırmaya katılan grubun evlilik yaş ortalaması yüksektir. Dolayısıyla medeni durumla doğru orantılı olarak Alevilik inançlarına yönelik tutumlar olumsuzken, genel inançlara yönelik tutumlarda ters orantılı olarak olumlu tutum vardır.

Evlilerin bekârlara oranla inançlara yönelik tutumları olumlumdur. İnançlara yönelik tutumun olumlu oluşunda, yaş oranlarının yüksek olmasının yanı sıra, dini inançlara yönelik tutumların aile ortamında daha yoğun olması da etkilidir.

Burada evlilik ile toplumsal statü kazanan bireylerin, farklı ritüelleri yerine getirmeleri ve sorumluluklarının dini yönde de artması ile Alevi inançlarının, ibadetlerinin ve kurumlarının evliler üzerinde daha fazla etkili olduğunu da belirtmeliyiz. Çünkü bu konularda yani inanç, ibadet ve kurumlarda evlilik tercih edilen bir durumdur. Özellikle cem törenleri ve onun etrafında gerçekleşen birçok konunun daha çok evlilere yönelik olmasının da etkisi fazladır.[79]

Evliliğin tercih edildiği durum, sadece cemle ilişkili olarak görülmemelidir. Çünkü cemin dışında musahiplik ve düşkünlük için de yine evli olmanın önemi fazladır. Aleviliğin temelini oluşturan inançların merkezi, evli olmak üzerinde şekillenmektedir.

[79] Ayhan Yalçınkaya, Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1996, s. 64.

2.1.7. Yerleşim Yerlerine Göre İnançlara Yönelik Tutumlar

Tablo 32: Dinin İnanç Boyutunun Yerleşim Yerlerine Göre Betimsel İstatistikleri

	N	x	sd
Türkmenhacı	59	27,4576	2,47972
Seyit Hasan	57	21,6842	2,55761
Bismil	26	27,1154	1,84015
Sükürlü	31	25,2903	3,81395
Diyarbakir	138	28,0072	3,15187
Toplam	311	26.3987	3.74448

Tablo 33: Dinin İnanç Boyutunun İkamet Yerlerine Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar anlamlı fark
Gruplar arası	741,566	4	435,391	50,455	1-2,1-4,2-3,2-4,2-5,3-4,4-5 **
Gruplar içi	604,994	306	8,513		
Toplam	346,559	310			

F: 50.455 sd: 4 P: 0.0001

** 1. Türkmenhacı, 2. Seyit Hasan, 3. Bismil, 4. Şükürlü, 5. Diyarbakır

Tablo 32 ve 33'de verilen yerleşim yerlerinin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre yerleşim yerleri arasında inançlara yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. F (4, 306)=5.045, P<.05.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Türkmenhacı ile Seyit Hasan, Şükürlü; Seyit Hasan ile Bismil, Şükürlü, Diyarbakır; Bismil ile Şükürlü ve Şükürlü ile Diyarbakır arasında olduğu görülmektedir.

Ortalamalara bakılacak olursa en yüksek ortalamaya sahip olan Diyarbakır (X=28.0072), Türkmenhacı (X=27.4576) ve Bismil (X=27.1154) şeklindedir. Türkmenhacı, nüfus ve eğitim oranı en yüksek olduğu gibi, Bismil'e ulaşımı en yakın köydür. Diyarbakır ve çevresindeki Alevilerin yerleşik oldukları yerler arasında Alevilik aktiviteleri bakımından da en yoğun yerleşim yeridir.

Buna göre, şehir merkezlerinde ortalamalar daha yüksek çıkmıştır. Kent ortamında Alevilik inançlarında orantılı olarak azalma görülmektedir. Burada esas faktör, kent koşullarında sahip olunan imkânların Alevilik sosyal yapısını değiştirdiği ve sosyal ilişkilerde meydana gelen değişimin bir sonucu olarak Sünniler üzerinden inşa edilen inançların büyük oranda değişime uğradığıdır. Alevi bilincinin geleneksel olarak Sünnilik üzerinden inşa edildiğini göz ardı etmemek gerekir. Esasen Alevilik, batinî ve sembolik bir dil ile tarikat formundadır. Esas olanın inanç olduğu vurgusunun somutlaştırılmış şekli, öteki olan Sünniler üzerinden sunulmaktadır. Onların inançlarının bozuk olduğu, büyük temel yanlışlıklara sahip oldukları, bunun nedeninin ise inançlarındaki yanlışlıktan, hatta bunlara sadık kalmamalarından kaynaklandığı üzerine inşa edilmektedir. Çünkü esas inanç Alevilik inancıdır. Sünniler, bu inancı sonradan terk ve hakikati inkâr etmişlerdir. Alevi inancının merkezini Ali ve onun etrafında ehlibeyt oluşturur. Bu konuda Sünniler sonradan hakikati görmüş olmalarına rağmen inkâr ettiler. Böylece görüntünün öz karşısında kıymeti yoktur.[80]

İşte esas sorun burada başlamakta ve Alevilik inancının inşasında örnek model her zaman Sünniler olmaktadır. Onlar da özü, hakikati görmelerine rağmen reddettiler. Oysa esas olan bu özün, hakikatin korunmasıdır ve onun üzerinde sebat edilmesidir. Kent merkezlerinde Sünniler ile zorunlu olarak başlayan ilişkiler, Sünniler hakkındaki içerden kurulan algıyı büyük oranda değiştirdi. Bu değişimin geri dönüşümü, Alevilik temel inançlarının yeniden gözden geçirilmesine, sorgulanmasına ve doğruluğuna duyulan şüpheden dolayı inkârına, bir süre sonra da ihmal edilmesine neden oldu. Dolayısıyla farklı etkenlerle Sünniler ile birlikte olan Aleviler, bir süre sonra Sünniler ile Sünnilerden daha çabuk ilişkiye geçtiler. Bunun sonucu olarak da Sünniler üzerinden kurulan inançlarını, ortak inançlara terk etmek zorunda kaldılar.

---

[80] Bu konunun daha geniş değerlendirildiği makalemize bakınız; Ahmet Taşğın, "Mit ve Gerçeklik Arasında: Alevilikte Ehlibeyt", Marife Yıl: 4, Sayı 3 Kış 2004, s. 287-296.

Arabacı, Çorum ve çevresinde Alevi - Sünni Farklılaşması üzerine alan araştırması yapmıştır. Onun bu çalışması da Alevi - Sünni inançlarının İslam ortak inançlarında da aynı olduğunu göstermektedir. Farklılaşmanın merkezini oluşturan ise Ali ile ilgili inançtır. Çünkü Alevilerin Ali'ye yükledikleri anlam, Sünnilerden farklıdır. Buna bağlı olarak, İslam temel inançları, Sünniler ve Aleviler arasında farklılık göstermektedir.[81]

2.1.8. Ocaklara Bağlılığa Göre İnançlara Yönelik Tutumlar

Tablo 34: Dinin İnanç Boyutunun Ocaklara Bağlılığa Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	sd
Beyazıt Bostan	132	25,5530	3,80501
Zeynelabidin	13	29,0769	1,32045
Battal Gazi	22	27,4545	1,26217
Güzel Şah	10	23,9000	3,95671
Sarı Saltık	44	22,2273	2,83552
Ağu İçen	71	29,3521	1,10968
Dede Garkın	19	29,1579	1,01451
Toplam	311	26,3987	3,74448

Tablo 35: Dinin İnanç Boyutunun Ocaklara Bağlılığa Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	1804,202	6	300,700	4,624	1-2,1-3,1-5,1-6,1-7,2-4,2-5,3-4,3-5,3-6,4-6,4-7,5-6,5-7**
Gruplar içi	20542,357	304	8,363		
Toplam	22346,559	310			

F: 4.624 sd: 6 P: 0.0001

** 1. Beyazıt Bostan, 2. Zeynelabidin, 3. Battal Gazi, 4. Güzel Şah, 5. Sarı Saltık, 6. Ağu İçen, 7. Dede Garkın.

[81] Fazlı Arabacı, Alevilik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları, Samsun: Etüt Yayınları, 2000, s. 137-140.

Tablo 34 ve 35'de verilen Alevi ocaklarına bağlılıklarının betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre ocaklar arasında inançlara yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. F (6, 304)=8.363, P<.05.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Beyazıt Bostan ile Zeynelabidin, Battal Gazi, Sarı Saltık, Ağu İçen ve Dede Garkın; Zeynelabidin ile Güzel Şah ve Sarı Saltık; Battal Gazi ile Güzel Şah, Sarı Saltık ve Ağu İçen; Güzel Şah ile Ağu İçen ve Dede Garkın; Sarı Saltık ile Ağu İçen ve Dede Garkın ocakları arasında farklılık olduğu görülmektedir.

Alevi sosyal yapısını belirleyen en önemli konulardan birisi ocaklar meselesidir. Anadolu kırsalında yaşayan Alevi toplulukları, eğer Bektaşi değilseler ki Bektaşiler kendi aralarında Babagan ve Dedegan olmak üzere ikiye ayrılırlar, soyları Peygambere dayanan seyit ocaklarına bağlıdırlar. Ocaklara bağlı olmayan Alevi yoktur. Mutlaka bir ocağa bağlı olmaları gerekir. Sanıldığının aksine Alevi toplulukları, farklı bir sosyal yapıya sahiptirler. Yani her topluluk bir ocağa bağlı olduğu gibi, aynı zamanda pir, rehber, mürşit ve bir de düşkün ocağı bulunmaktadır. Her biri kendi içerisinde ayrı özerkliğe sahip olan bu kurumlarla Alevi sosyal yapısı tamamlanır.[82]

Ocaklar, aynı zamanda Anadolu'da içlerinde yerleşik olan Türkmenlerin dini sosyal yapısının da en önemli unsurlarındandır. Çünkü on iki ocak bulunur ve her bir ocak da on iki Türkmen boyuna karşılık gelmektedir. Ocaklara bağlı bulunan kimselere talip denir ve ocaklı dedeler ile talipler arasında evlilik olmaz. Çünkü ocaklı dedeler taliplerini evlatları olarak kabul ederler.

Eğer bir ocak devam etmez ise yani dede görevini yerine getirmez veya görevini yapacak dede bulunmaz ise, talipler bir başka ocağa bağlanırlar. Bu bağlanma karşılıklı rıza ile olur. Dedeler, kendilerine bağlı olan bütün taliplerini bilirler. Onların

[82] Nur Yalman, "Islamic Reform and the Mystic Tradition in Eastern Turkey", Archives Eurepeennes De Sociologie, Tome X, No 1, pp., 53-57.

nerede yerleşik olduklarına bakmaksızın, yıllık olarak ziyaret ederler. Senelik görgülerini yaparlar. Böylece yıllık olarak talipler, dedeler tarafından hesaba çekilirler ve kendi aralarındaki sorunların çözüm yolları aranır.

Ocaklar arasında üstünlük meselesi de zaman zaman problem olmuştur ve günümüzde de olmaktadır. On iki imamdan en eskisine bağlı olan ocaklar, kendilerini diğerlerinden daha eski ve kıdemli görmektedirler. Mesela Zeynelabidin ocağı, Zeynelabidin'den dolayı kendisini en kıdemli ocak olarak görmektedir.

Alevilerin değişen sosyal yapıları, onların ocaklı oluşlarını da değiştirdi. Artık modernleşme sürecinde ocaklı olmaya veya ocaklı olmanın sağladığı bir ayrıcalığa sahip değillerdir. Çünkü bu yapı, kırsal kesimdeki önce göçer daha sonra yerleşik hayata geçen Türkmenlerin sosyal yapısına uygundu. Fakat modernleşme sürecinde ocaklara bağlılığın işlevi azalmıştır. Bütün bu değişime karşın günümüze kadar Alevi inançlarının taşıyıcısı olmayı sürdürmektedirler.

Diyarbakır ve çevresindeki ocaklar, Türkiye'nin muhtelif yerlerinde bağlantısı bulunan ocaklardandır. Türkmen topluluklarının uzantılarını, Türkiye'nin farklı bölgelerinde bulmak mümkündür. Günümüzde de bu bağlılık veya ilişki hala sürmektedir. Ocaklar, Anadolu Türkmen topluluklarının en önemli göstergelerindendir.

Diyarbakır'daki ocaklar arasındaki farklılıkları oluşturan nedenler, ocaklara bağlı olan taliplerin ikamet yeri, eğitim ve yaş değişkenleri yanında, bu ocakların talipleri arasındaki ilişkileriyle de doğrudan alakalıdır. Bugün itibariyle ocağın adı bulunmasına karşın, ocağa mensup dedeler tarafından hizmet yürütülmemektedir. Bunun dışında ocaklı dedelerin eğitimli olmaları, yine talipleri üzerinde farklı etkide bulunmuştur. Hizmeti yürütmeyen ocaklı dedelerin talipleri ile eğitimli ocaklı dedelerin talipleri arasında farklılıkların olması muhakkaktır. Bunun gibi farklılıkta etken olan başka bir faktörün de, modernleşme sürecinde kentlere göç eden ve ocaklı olmanın önemine dikkat

etmeyen talipler için sosyal yapının daha temel olarak değişime uğraması ve Alevilerin kendi aralarındaki sosyal organizasyonun bozulması olduğunu söylemek gerekir.

Sonuç itibariyle; ocaklı dedelere bağlılığı formel bir yapıya dönüşen Aleviler, ocaklarıyla olan ilişkilerinin zayıflamasıyla grubun üyeliği ve ortak kültürel birikimde de parçalanmaya uğradılar. Bunun sonucunda, grubun içe dönük kontrolünü kaybeden bireyler, Alevilik temel inançlarında da farklılık göstermeye başladılar. Böylece, ana grup olan Sünnilere, ortak temel İslam inançlarında yakınlaşmaya başladılar.

İnanç bölümünün özeti:

• Cinsiyet değişkenine göre inançlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmamıştır. Cinsiyete yönelik olarak Alevi inançlarında ayrım yapmadan kadına ayrı bir yer verilir ve söylencelerin başat figürü olarak sunulur. Bu bakımdan Alevi inançlarında cinsiyet değişkenine göre bir farklılık çıkmamıştır. Aynı zamanda grubun üyeleri için temel inançlara bağlılık şarttır. Bu bakımdan inançlarda bir farklılık görülmemiştir.

• Dedenin olup olmama durumuna göre inançlara yönelik tutumlarda farklılaşma çıkmıştır. Alevi inançlarının temel taşı dedelik kurumudur. Çünkü dede, on iki imam soyundan gelir ve on iki imamların taşıdığı dini liderliği taşımaktadır. Dolayısıyla dede olmadan inançların tam anlamıyla anlaşılması, sürdürülmesi ve kabullenilmesi mümkün değildir. Dedesi olmayanların inançlara bağlılığının olmadığı görülmektedir. Bu da doğrudan Alevi inançlarının kalıcılığı dedeye olan bağlılıkla ilişkili olduğunun göstergesidir.

• Mesleklere göre inançlara yönelik tutumlarda farklılaşma ortaya çıkmıştır. Kırsal kesimde yaşayan grubun sosyal farklılaşmaya geçmesi, elde ettiği yeni imkânlarla ortaya çıkmaktadır. Meslek grubunun mesleklerinin niteliklerine göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Ekonomik, sosyal çevre ve eğitim gibi geleneksel yapıdan farklılaşarak mesleklerle kazanılan yeni statüler, inançlarda farklılaşmaya yol açmaktadır.

• Yaşlara göre inançlara yönelik tutumlarda farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevi inançlarında farklılaşmanın ortaya çıktığı yaş değişkeninde, yaşları düşük olanların inançlara yönelik tutumlarının daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum geleneksel olarak yaşatılan Alevilik ile ilişkilerinin zayıfladığı ve temel inançların dahi aktarılamadığı için yeni kuşak Alevilik inançlarında farklı tutum sergilemektedir. Buna ters orantılı olarak, yaş düzeyi yükseldikçe Alevilik inançlarına yönelik tutum puanları olumlu olmaktadır.

• Eğitime göre inançlara yönelik tutumlarda farklılaşma ortaya çıkmıştır. Kırsal alanda yaşayıp ve geleneksel inançlarını sürdüren Aleviler, temel eğitimle başlayan yeni bilgi akışıyla geleneksel bilgi kaynaklarını değiştirmişlerdir. Buna bağlı olarak Aleviler, söylencenin bilgisi ile tarihsel bilgi arasında kalmışlardır. Doğal olarak tarihsel bilgiyi tercih ederlerken inançlarında farklılaşma meydana gelmiştir. Çünkü söylencenin bilgisini anlama, açıklama ve yorumlama imkânları ortadan kalkmıştır. Ortadan kalkışın bir başka nedeni de her iki bilgi arasında yapılan tercihin yeni bilgi kaynağına duyulan kati inançtır. Buna bağlı olarak da sessiz ve çekingen hatta konuşulmaması tercihiyle, söylencenin bilgisinden uzaklaşmışlardır. Bir başka neden ise sözlü kültürün dayandığı sosyal yapı ile yazılı kültürün dayattığı sosyal yapı arasındaki farklılaşmadır. Eğitim düzeyi yüksek olanların Alevilik inançlarına yönelik tutum puanları olumsuz olurken, eğitim düzeyi düşük olanların Alevilik inançlarına yönelik tutum puanları olumlu olmaktadır.

• Medeni duruma göre inançlara yönelik tutumlarda farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevilik, kesin bir emir olmamakla beraber, evlilik üzerine kuruludur. Bireylerin tek başına bir varlığı yoktur ve grubun üyesi olmakla anlam kazanırlar. Üyeliğin temel niteliği bireyin evli birey olarak katılmasıyla kazanılmaktadır. Ailenin bütün bireyleri ile başlayan bu süreç toplumsal tabakalaşma ile daralmaktadır. Çünkü tabakalaşmanın ortaya çıktığı temel faktörler arasında evlilik olduğu gibi, aynı zamanda evlilik şartına da bağlıdır. Alevi inançlarının sürdürülebilirliği evlilik kurumu ile daha kolaydır. Böylece evli bireylerin Ale-

vi inançlarına yönelik tutum puanlarında olumlu olurken, buna karşın bekârlarda Alevi inançlarına yönelik tutum puanları olumsuz olmuştur.

- Yerleşim yerlerine göre inançlara yönelik tutumlarda farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevi inançlarının sürdürülebilir oluşunun temel koşullarından birisi de yerleşim yerleridir. Grubun üyelerinin dedenin etrafında oluşturduğu kolinilerde inançların sürdürülme imkânı daha fazladır. Çünkü kontrolü kolay olduğu gibi, grubun üyeliğinden niteliksiz bireye dönüşmemektedir. Esasen her kazanılan yeni çevre inançta yeni değişime neden olmaktadır. Alevi inançlarının Sünnilik üzerinden kazandığı anlam ile Sünnilerle başlayan yeni ilişkiler Alevi inançlarına yönelik değişime neden olmaktadır.

- Ocaklara bağlılığa göre inançlara yönelik tutumlarda farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevi inançlarının sürdürülebilme koşullarından diğer önemli bir husus her Alevi bireyin bağlı olduğu dede ocaklarıdır. Ocaklar, peygamber soyundan gelir ve on iki imamın temsilcileridirler. Her Alevi birey mutlaka bir ocağa bağlıdır. Esasen ocağa bağlı olmakla Alevi olmak arasında tam bir bütünlük vardır. Dolayısıyla ocağa bağlı olanların Alevi inançlarına yönelik tutum puanları olumlu olurken ocağa bağlı olmayanların tutum puanları olumsuz olmaktadır.

2.2. İbadet

Bu bölümde Aleviliğin ibadetlerine yer verilecektir. Dini hayatın temel özelliklerinden birisi de ibadetlerdir. Dinin farklı boyutlarından birisi olan ibadet, dini tecrübenin tezahürü olarak ortaya çıkar. İnançla ibadet arasında sürekli bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü teorik alt yapısı olmayan bir ibadetin varlığından söz etmek mümkün değildir. Bu bakımdan ibadetlerin inançlarla olan ilişkisi bir sürekliliği de ifade etmektedir. Bu başlık altında Alevi ibadetlerinden cem, oruç, kurban vs. ele alınmıştır.

2.2.1. Cinsiyete Göre İbadetlere Yönelik Tutumlar

Tablo 36: Dini İbadet Boyutunun Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

cinsiyet	N	X	S	t
Erkek	157	13,2739	3,55292	1.931
Kadın	154	14,1299	4,24218	

t: 1.931 sd: 309 P: 0.0005

Tablo 36'da anlamlılık (t) değeri, varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır. Bu bilgiler çerçevesinde, araştırmaya katılanların cinsiyet dağılımlarına göre ibadet tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Kadınların ibadet tutum puanlarının ortalaması (X=14.1299), erkeklerin tutum puanlarının ortalamasına (X=13.2739) göre daha yüksektir. (P<.01).

Araştırma boyunca katılımcı gözlem metodu ile Türkmen Alevi köylerinde elde ettiğimiz veriler de bu farklılığı doğrular niteliktedir. Aleviliğin en temel ibadeti olan ceme bayanların erkeklerden daha fazla katıldıklarını belirtmeliyiz. Yaş ortalamaları yüksek olan katılımcı grubunu yine erkekler temsil etmektedir. Gerçekleşen cemlerin muhabbet cemi olduğunu, yani sadece cemin belirli bölümlerinin yerine getirildiğini görmekteyiz. Daha çok sohbet, karşılıklı soru cevap ve kitap okuma şeklinde gerçekleştirilmektedir. Bunun dışında talep edenler için,

yıllık görgü denilen ve bir yılın hesabının verildiği görgü cemi yapılmaktadır. Erkeklere oranla daha çok kadınlar için cem, bir araya gelinen sosyal bir aktivite anlamına da gelmektedir. Çünkü kahve gibi farklı toplanma mekânlarına karşın kadınlar için aynı imkân yoktur. Bu nedenle cem gibi etkinliklerde kadınlar daha fazla bulunmaktadır.

2.2.2. Dedenin Olup Olmamasına Göre İbadetlere Yönelik Tutumlar

Tablo 37: Dini İbadet Boyutunun Dedenin Olup Olmamasına Göre t-Testi Sonuçları

Dedenin Olu	N	X	S	t
Var	282	13,9255	3,99084	3.239
Yok	29	11,4828	2,29317	

t: 3.239 sd: 309 P: 0.0001

Tablo 37'de anlamlılık (t) değeri, varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır. Bu bilgiler çerçevesinde araştırmaya katılanların dede olup olmama durumunun dağılımına göre ibadet tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Buna göre dedeye bağlı olanların ibadet tutum puanlarının ortalaması (X=13.9255); dedeye bağlı olmayanların tutum puanlarının ortalamasına (X=11.4828) göre daha yüksektir. (P<.01).

Aleviliğin merkezi konumunda dede bulunur. Dede olmadan Alevi dini yaşamına yönelik hiçbir şey yapılamaz ve gerçekleştirilemez. Bu bakımdan ibadetlerin bireyselliği bir yana, dede merkezli olması daha önemlidir. Yapılan cemden kesilen kurbana ve tutulan oruca kadar dede merkezi bir yer tutar. Dedenin başkanlığında yürütülen cem, onun dualarıyla başlar ve onun dualarıyla biter. Alevi sosyal yapısını belirleyen ve grup üyelerinin kendilerini tanımlamalarının ifadesi olan bu ayinsel durum dede etrafında gerçekleşir.

Dedenin işlevi ve rolünde meydana gelen değişime rağmen, özellikle modernleşme sürecinde dedelere yönelik eleştirilere karşın Alevi bireylerin dedeye bağlılık dışında yapabilecekleri bir şey yok. Yani dede kabul etmemenin anlamı Sünnileşmektir. Bu da asla istenmeyen hatta her şeyden daha fazla kaçınılan ve ürküntü duyulan bir durumdur. Bu bakımdan dedelere yönelik eleştiriler, dedelik kurumu üzerinden gelişmekle beraber, talip için dedeye bağlılık dışında bir çıkış yolu yoktur. Esasen iki yönlü bir tutum her geçen gün derinleşmektedir. Çünkü dedenin talipleri üzerindeki etkisi ve yerine getirdiği hizmetleri göz önünde tutulunca daha da daralmaktadır. Böyle olunca nikah işlemlerinin yürütülmesi için resmi makamlara, cenaze işlerinin yürütülmesi için Sünni imama, işlenen suçlular için mahkemeye başvurulmakta ve bu haliyle sosyal hayat, bilginin kaynağı olan dede kontrolünden çıkmaktadır.

Dedenin zayıflayan işlevine karşın Sünnileşmek olarak gösterilen ve toplumsal bir baskı unsuru ve tehdidi olarak sunulan durum karşısında, dedelerin sembolik ve folklorik görüntüye yakın rolü devam etmektedir. Bu bakımdan da dedesi olanların ibadet tutumlarına yönelik puanları yüksek çıkmaktadır.

Yavuz, modernleşme sürecinde Türkiye'deki Alevilerin medya kimliklerinin ortaya çıkışında sözlü kültürün etkisini kaybederek yerini yazılı kültüre bıraktığını ve yeniden inşa edilen, hatta hayal edilen Aleviliğin yazılı kültürle sunulduğunu ileri sürmektedir. Buna bağlı olarak soya bağlı dedelik kurumu ile sözlü kültüre bağlı dini - sosyal yapı değişim gösterdi. Alevi modernleşmesi, özellikle kentlere başlayan göçlerle beraber kentleşme sürecinde, entelektüel Aleviler ortaya çıkarırken, yazılı kültür de oluşturmaya başladı. Böylece belirleyici geleneksel karakter olan dedelik, yerini entelektüellere; sözlü kültür de yazılı kültüre bıraktı.[83]

Dersim Alevileri üzerine araştırma yapan Bumke, bu konu-

[83] Hakan Yavuz, "Alevilerin Türkiye'deki Medya Kimlikleri: "Ortaya Çıkış"ın Serüveni", Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 71-76.

da şunları söylemektedir: "Seyyitlerin yeri kentlerden gelen okumuşlar tarafından alınınca, bu durum, genç Alevi kuşağının da kendi tarihlerini yeniden yorumlamalarına yol açmıştır."[84]

Tarihlerini yeniden yorumlayan bu genç nesil, geleneksel Aleviliği yaşayabilme gücünden uzaktırlar. Buna karşın yeni kuşak, geleneksel Aleviliği yeniden ele aldı ve baştan sona yeni anlamlar yükleyerek 1980 sonrası Alevi uyanışının hazırlayıcısı oldular.[85]

Yeni kuşağın Aleviliğin yeni yorumuna bir örnek olarak nefesler gösterilebilir. Sözlü kültürün en önemli öğesi olan nefesler, modernleşme sürecinde siyasal bir içerik kazandırılarak geleneksel formundan çıkarılmıştır.[86]

2.2.3. Mesleklere Göre İbadetlere Yönelik Tutumlar

Tablo 38: Dinin İbadet Boyutunun Mesleklere Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	sd
İşçi	20	14,8500	2,20705
Çiftçi	55	13,8545	2,77167
Memur	40	11,5500	2,39604
Serbest Meslek	29	14,3103	3,23047
Ev Hanımı	75	16,8800	3,29603
İşsiz	30	16,0000	3,08500
Öğrenci	62	9,3226	2,38695
Toplam	311	13,6977	3,92658

[84] Peter J. Bumke, "Dersim'deki Kızılbaş Kürtler Marjinalite (Aykırılaşma) ve Rafizilik", Tuttum Aynayı Yüzüme Ali Göründü Gözüme, Çeviren İlhan Cem Erseven, İstanbul: Ant Yayınları, 1997, s. 137.

[85] Paul Dumont, "Günümüz Türkiye'sinde Aleviliğe Bakış", Tuttum Aynayı Yüzüme Ali Göründü Gözüme, Çeviren İlhan Cem Erseven, İstanbul: Ant Yayınları, 1997 ss. 156-158.

[86] Ahmet Taşğın, "Ayetten Nefese: Alevi-Bektaşi Edebiyatında Dönüşüm", Alevi-Bektaşi Edebiyatı Sempozyumu (7 Eylül 2002 Ankara), Yol Dergisi Sayı 18 (Temmuz-Ağustos), Ankara: 2003, ss. 28-43.

Tablo 39: Dinin İbadet Boyutunun Mesleklere Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	2328,627	6	8,062	48,138	1-3,1-5,1-7,2-3,2-5,2-6,2-7,3-4,3-5,3-6,3-7,4-5,4-6,4-7,5-7,6-7**
Gruplar içi	2450,962	304			
Toplam	4779,588	310			

F: 48.138 sd: 6 P:0.0001

** 1. İşçi, 2. Çiftçi, 3. Memur, 4. Serbest meslek, 5. Ev hanımı, 6. İşsiz, 7. Öğrenci

Tablo 38 ve 39'da verilen mesleklerin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre meslekler arasında ibadetlere yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. F (6, 304)=4.813, P<.05.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın işçi meslek grubu ile memurlar, ev hanımı ve öğrenci; çiftçi meslek grubu ile memurlar, ev hanımı, işsiz ve öğrenci; memur meslek grubu ile serbest meslek, ev hanımı, işsiz ve öğrenci; serbest meslek grubu ile ev hanımı, işsiz ve öğrenci; ev hanımı meslek grubu ile öğrenci; işsiz meslek grubu ile öğrenci arasında olduğu görülmektedir.

Meslek grupları arasında meydana gelen farklılaşma birden fazla değişkene bağlanabilir. Fakat mesleki sınıfın oluşması birbirinden farklı statü oluşumuna neden olmaktadır. Mesleki sınıfın oluşmasında da yaş, eğitim, göç gibi olgular ile yerleşim yerlerinin önemli etkileri olduğunu göz önünde bulundurmalıyız. Ama asıl önemli olan Alevilik ibadetlerine yönelik anlayışın değişmesidir. Sosyal yapının değişmesi, ibadet algısında da önemli değişime neden oldu. Bu değişimle kent ortamında ibadetleri yerine getirme imkânı ortadan kalktı. Çünkü grubun üyelerinin bireyselleşmesi ve ortak mekânın olmaması veya yetersiz kalması gibi nedenlere bağlı olarak ibadete yönelik tutumlar azalmaktadır.

Açıkladığımız bu duruma ve ibadet tutum puanlarına yönelik faktörlerin en iyi örnekleri, öğrencilerin (X=9.3226) en düşük, ev hanımlarının ise (X=16.8800) en yüksek değeri göstermesidir. Öğrencilerde hem eğitim düzeylerine hem farklı mekânlarda bulunuyor oluşlarına bağlı olarak ibadete yönelik farklılaşmanın etkisi daha fazladır. Esasen öğrenciler arasında yeniden inşa edilen Alevi kimliği için, söylem olarak "Alevi" olmak yeterlidir. Bu sadece sözel olarak Sünnilik üzerinden farklılıkların tespitinden ibarettir. Böyle olunca da geleneksel olarak davranış kalıpları ya da ibadet edilmeksizin sürdürülemeyecek olan inancın yerini, kendini Alevi olarak tanımlamak almıştır. Başka bir ifadeyle ibadetleri yerine getirmeden de Alevi olmak mümkündür. Bu durum iki yönlü bir değişimdir: Birincisi algının değişmesi, diğeri ibadet edebilme ortamının değişmesidir.

Bu durum ev hanımlarında daha farklıdır. Çünkü hem eğitim düzeyleri hem de sosyal statüleri gereği, mekân olarak daha rahat bir imkâna sahiplerdir. Cem ibadetlerine bayanların daha fazla ilgi gösterdiklerine dair gözlemi daha önce aktarmıştık. Burada sosyal bir etkinlik, bir araya gelme ve buluşma gibi belli başlı fonksiyonları ile ele alındığında, ev hanımlarının meslek grupları içerisinde sosyal aktivite açısından bu duruma daha fazla ihtiyaç duydukları veya zaman açısından daha uygun oldukları söylenebilir.

Köy ortamında sürdürülen sosyal yapı, iş bölümünün belirgin olduğu kentte yeni bir sosyal yapıya kayarak değişime uğradı. Köy ortamındaki sosyal yapı homojen bir yapıdaydı. Böylece kent ortamında kaybolan homojenlik aynı sosyal, ekonomik tabandan gelen kesimler arasında önemli ölçüde farklılaşmaya ve tabakalaşmaya neden oldu.

Burada belirtilmesi gereken başka bir husus da, kırsal kesimde yaşanan Aleviliğin, kent ortamında aldığı yeni biçime ek olarak Aleviliğe özgü geleneksel sosyal yapının değişmesidir. Esasen bu değişim tam olarak, Aleviliğin geleneksel sosyal yapısının anlaşılmasında belirleyici nokta anlamına gelmekte ve göz ardı edildiğinde de Aleviliğin anlaşılmamasında da belirle-

yici bir sonuç doğurabilecek kadar öneme sahiptir. Çünkü konargöçer topluluklardan oluşan Türkmenlerin sosyal yapısı ile Alevilik örtüşmektedir. Oba oymak şeklinde alt gruplara kadar dağılan konargöçer Alevi toplulukları, bağlı bulundukları dede ocakları tarafından kontrolünün kolayca sağlanabilecek bir alan içerisinde dağılmaktadır. Diğer bir deyişle bu topluluklar bağlı bulundukları dede ocaklarından uzak alanlara yerleşmemektedir. Dede ocaklarının da içerisinde bulunduğu bu oba oymaklarla birlikte hareket etmektedir.

Aleviliğin bağlı bulunduğu bu yapı, çok çeşitli tarihlerde birbirinden farklı nedenlerden dolayı değişime uğradı. Bu nedenlerin tarihi süreç içerisinde dini bir mesele olarak sunulmasına karşın, siyasi ve iktisadidir. Safevi Osmanlı çekişmesi bunun en güzel örneklerinden bir tanesidir. Diğeri de Osmanlı devletinin bozulan mali yapısının çözüm önerileri içerisinde konargöçer toplulukların yerleşikliğe zorlanarak vergi gelirlerinin artırılmasının bir parçasına dönüştürülmesidir.

Belirli bölgeler arasında hareket eden toplulukların hayvancılıktan tarıma geçişleri beraberinde önemli bir değişimi de getirmiştir. Esasen yerleşiklik ve tarım, farklı bölgelere yönelen toplulukların sosyal yaşamlarında meydana gelen sosyal yapıyı değiştirmiştir. Doğrusu bu sosyal, yapı kentleşme ile yeniden değişime uğramıştır.

2.2.4. Yaşlara Göre İbadetlere Yönelik Tutumlar

Tablo 40: Dinin İbadet Boyutunun Yaşlara Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	S
15*19	54	9,2037	2,31793
20*29	69	11,7971	2,47089
30*39	54	13,2037	2,83096
40*49	31	14,2581	3,03280
50*59	45	17,8000	2,59019
60 ve Yukarı	58	17,1207	2,23275
Toplam	311	13,6977	3,92658

Tablo 41: Dinin İbadet Boyutunun Yaşa Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	Sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar aras	2799,620	5	559,924	6,685	1-2,1-3,1 4,1-5,1-6 2-3,2-4,2 5,2-6,3-4 3-5,3-6,4 6,4-6**
Gruplar içi	1979,969	305	6,492		
Toplam	4779,588	310			

F: 6.685 Sd: 5 P: 0.0001

**1. 15-19, 2. 20-29, 3. 30-39, 4. 40-49, 5. 50-59, 6. 60 ve yukarısı

Tablo 40 ve 41'de verilen yaşların betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre yaşlar arasında ibadetlere yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(5, 305)=6.685$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın 15-19 yaş grubu ile 20-29, 30-39, 40-49, 50-59, 60 ve yukarı; 20-29 yaş grubu ile 30-39, 40-49, 50-59, 60 ve yukarı; 30-39 yaş grubu ile 40-49, 50-59, 60 ve yukarı; 40-49 yaş grubu ile 60 ve yukarı; 50-59 yaş grubu ile 60 ve yukarı yaş grupları arasında olduğu görülmektedir.

İbadet tutum ortalama puanlarının en düşük 15-19 yaş grubu (X=9.2037) ile en yüksek 50-59 (17.8000) ve 60 ve yukarı (X=17.1207) yaş grubu arasında olduğu görülmektedir. Yaş düzeyleri arttıkça ibadetlere yönelik tutum puanları artmakta, bununla ters orantılı olarak yaş düzeyleri düştükçe ibadet tutum puanları düşmektedir.

Geleneksel Alevi sosyal yapısı içerisinde yetişen kuşak ile modernleşme sonrası yetişen kuşak arasında, ibadetleri yerine getirmede farklılıklar ortaya çıkmıştır. Çünkü, geleneksel yapıyı kısmi olarak da olsa yaşayan yaşlı kuşak, inançları ile ibadetleri arasında bir ilişki kurduğu gibi, yerine getirdikleri ibadetlerini Alevilikleriyle aynileştirmektedirler. Bu da "Eline, diline, beli-

ne sahip ol" ilkesi ile açıklanmaktadır. Dolayısıyla yaş düzeyi ileri olanların ibadet algıları, Alevilik algıları ile aynı paraleldedir. Yani ibadetler, onların aynı zamanda varlık nedenidir. Bu, haliyle sadece Hak rızası gözetilerek yapılır.

Oysa yaş düzeyleri düşük olanların geleneksel yapı içerisinde olmamaları ve farklı sosyo - ekonomik sosyal yapı içerisinde yetişmiş olmaları, ibadet algılarında bir farklılığa neden oldu. Dolayısıyla yeni algı, kendine uygun yeni bir Alevilik tanımı ve ibadet anlayışı ortaya çıkardı. Böylece hem gelenekten koptu hem de gelenek etrafında oluşturulan kolektif bilinçten uzak kalındı. Buna karşın bu kuşak, kent ortamında yeniden inşa ettiği Alevilik ile yeni bir kolektif bilinç oluşturdu. Bu durumu açıklayıcı en çarpıcı örnek, inançların ibadetlerle olan bütünlüğünün ve inanç ve ibadetlerin kendi aralarındaki ilişkisinin geleneksel yapıdan farklı bir zeminde ve farklı bir anlamda kurulmaya başlamasıdır. Bu nedenle Alevilik, kentlerde yerine getirilemeyen, hatta daha da fazla folklorik bir özellik kazanan içeriğe yöneldi.

Kentleşme sürecinde fonksiyonlarını yitiren Alevi ibadetleri, daha çok folklorik bir içerik kazanırken, bu yeni inşa edilen Alevi kimliğinin varlık göstergesi haline de geldi. Bunun en güzel örneği kentlerde cem, semah ve muharrem matemindeki törenlerdir.

2.2.5. Eğitim Düzeyine Göre İbadetlere Yönelik Tutumlar

Tablo 42: Dinin İbadet Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	S
Okur-yazar değil	46	18,0870	2,44791
Okur-yazar	40	17,4000	2,38371
İlköğretim	93	12,6344	3,67064
Lise ve dengi	92	11,8804	2,96812
Yüksekokul	40	11,6000	2,41576
Toplam	311	13,6977	3,92658

Tablo 43: Dinin İbadet Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	019,48	4	504,870	6,685	1-3,1-4, 1-5,2-3, 2-4,2-5,
Gruplar içi	760,11	306	9,020		
Toplam	779,59	310			

F: 12.893 sd: 4 P: 0.0001

** 1. Okur-yazar değil, 2. Okur yazar, 3. İlköğretim, 4. Lise, 5. Üniversite

Tablo 42 ve 43'de verilen eğitim düzeyinin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre eğitim düzeyleri arasında ibadetlere yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. F (4, 306)=6.685, P<.05.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Okur-yazar olmayan eğitim düzeyi ile İlköğretim, Lise ve Üniversite; Okur-yazar eğitim düzeyi ile İlköğretim, Lise ve Üniversite eğitim düzeyleri arasında olduğu görülmektedir.

Eğitim düzeyine göre ibadet tutum ortalama puanları en düşük olan yüksekokul (X=11.6000), en yüksek olan eğitim düzeyi ise okur-yazar olmayan (X=18.0870) şeklinde farklılaşmaktadır. Bu da göstermektedir ki eğitim düzeyi düştükçe ibadetlere yönelik tutumlar olumlu; bununla ters orantılı olarak eğitim düzeyi yükseldikçe ibadetlere yönelik tutumlar olumsuzdur. Farklılaşmanın ilk nedeni, eğitim imkânı bulanların farklı şehirlerde eğitim görmeleri olduğu söylenebilir. Çünkü bütün bir yıl özellikle kış aylarına rastlayan dönemlerde ibadet yoğundur. Bu bakımdan da eğitim için geleneksel olarak yerleşik olunan mekânı zorunlu olarak terk eden birey, ibadetleri yerine getirme sürekliliğini ve sıklığını kaybetmektedir.

Bir diğer sebep, Cumhuriyetin laik programına paralel olarak eğitim kurumlarında dinin sosyal hayattan uzaklaştırılması gerektiğine dair söylemin 1960 yıllardan itibaren sol - sosyalist Marksist söylemle bütünleşmesi ve bunun sonucu olarak ibadet-

lere yönelik eleştirilerin yapılmasıdır. Bu durum ibadetleri terk etme sonucunu doğurdu. Bir diğer sebep ise, 1950'li yıllardan itibaren kentlere yapılan göçlerdir. Bu göçler, aynı sosyal yapı ve çevreye sahip olan bireyin, farklı mekânlarda farklı insanlarla birlikteliği nedeniyle kendini gizlemeye ve ibadetlerini ihmal etmeye neden oldu. Bunlara eklenecek bir başka neden ise, şehirlerde elde edilen yeni ilişki biçiminin bireyselleşmeye yol açmasıdır.

Bu etkiler bir araya getirildiği zaman, eğitim düzeyi yükseldikçe ibadetlere yönelik olumsuz bir tutum gerçekleşmektedir. Temel sorun, geleneksel yapının bozulması ve şehirlerde karşılaşılan yeni sorunlara yönelik çözüm üretilememesi, hatta ibadetlerin sembolik, batinî anlamlarının güncelleştirilememesidir. Bu gibi farklı nedenlerle her geçen gün Alevi ibadetlerine yönelik tutumlarda azalma meydana gelmektedir. Parçalanan sosyal hayat ve bireyselleşme, Alevi ibadetlerinin daha geri planda kalmasına ve gerçekleştirilememesine neden olmaktadır.

2.2.6. Medeni Duruma Göre İbadetlere Yönelik Tutumlar

Tablo 44: Dinin İbadet Boyutunun Medeni Duruma Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	sd
Evli	232	14,6767	3,40661
Bekar	67	9,5224	2,45170
Dul	12	18,0833	2,71221
Toplam	311	13.6977	3.92658

Tablo 45: Dinin İbadet Boyutunun Medeni Duruma Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	1621,201	2	810,601	12,912	1-2,1-3,2-3**
Gruplar içi	3158,387	308	·10,255		
Toplam	4779,588	310			

F: 12.912 sd: 2 P: 0.0001

** 1. Evli, 2. Bekar, 3. Dul

Tablo 44 ve 45'de verilen medeni durumun betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre medeni durum arasında ibadetlere yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. F (2, 308)=12.912, P<.05.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Evli ile Bekâr ve Dul, Bekâr ile Dul arasında olduğu görülmektedir.

Gruba dâhil olmak ergen olmadan başlar. Çocuklar için irşat ve kuşanma[87] adıyla bir cem düzenlenir. Bu cemle beraber irşat ve kuşanma olan çocuk grubun doğal bir üyesi haline gelir ve cemlere katılabilir. Böylece irşat ve kuşanma olan çocuk için sürekli ve kontrollü devam eden eğitim süreci başlar. Kuşak kuşanmak, grubun doğal üyesi olmayı sağladığı gibi kuşanmamak da grup dışında bırakır. Kuşak kuşanmayanlar, grubun bütün etkinliklerinden mahrum kalırlar. Kazancının helal sayılması, nikâhının kıyılması, kestiğinin helal olması, cenaze namazının kılınması vs. gibi doğrudan hayatı etkileyecek unsurlardan mahrum kalır. İşte irşat ve kuşanma ile başlayan gruba üyelik, muhabbet cemi ve yıllık görgü ile devam eder.

Ayrıca Alevi bireyin gruba dâhil olup cem ibadetinin bütün çeşitlerine dâhil olabilmesi de evli olmasına bağlıdır.

Esasen Alevi dini sosyal yapısından bahsederken, bu yapının önce dede talip ikilisi içerisinde sosyal tabaka oluşturduğunu belirtmiştik. Taliplerin kendi aralarındaki tabakalaşmaları ise kuşak kuşanmadan, görgü ceminden musahipliğe ve düşkünlüğe kadar devam eden bir süreci içine alır. Bu yapının temelini aile teşkil eder. Esas nokta evli bireyler üzerinde yükselir ve onlarla devam eder.

Alevi dini sosyal yapısının bir başka ayırt edici ya da belirleyici konularından birisi de taliplerin evli olmalarıdır. Bu konuda herhangi bir zorlayıcı kural yok ise de yapılanma gereği

[87] Bu konuda yakında yayınlanacak olan: "Diyarbakır Türkmen Alevilerinde İrşat ve Kuşanma Töreni" adındaki makalemizde daha geniş bilgiye yer verilmiştir.

evli olmak zorunlu hale gelmektedir. Bir Alevinin evleneceği kişinin, kendi inançlarından hatta aynı ocaktan olması gerekir. Aleviler arasında yakın zamana kadar düşkün olmanın en büyük sebepleri arasında Alevi olmayan birine kız vermek bulunmaktaydı. Yani Alevi olması gerekir. Kur'an-ı Kerim'de evlenilmesi yasak olan kimselerle evlilik yasaktır. Bunun dışında bir de dede ile talip evlenemez.

Tablo 35 ve 36'da ortaya çıkan farklılaşma, bu yönü itibariyle doğaldır. Çünkü üzerine kurulu dini sosyal yapının ibadet boyutu da bekârların değil evlilerin lehinedir.

Burada belirtilmesi gereken bir başka husus, evlilik yaşının rakamsal olarak yukarıya doğru ilerliyor oluşunun da etkili olmasıdır. Ayrıca kentleşme sürecinde yetişen kuşakların grubun doğal üyesi yapılması için gereken törenler, hemen hemen yapılmamaktadır. Bu bakımdan değişim sürecini yaşayan bekâr kuşak için, ibadetlerin yerine getirilmesi, grubun üyesi olup olmamak ile ilişkili değildir. O ibadetlerini yerine getirmeden de söylem itibariyle grubun üyesidir.

Dulların oranlarının yüksek çıktığı görülmektedir. Çünkü dul kalan insanların yeniden evlenme imkânlarının zor olduğu bir gerçektir.

Buna bir de özellikle yaş düzeyleri yüksek bireylerin, eşlerinin ölümleri üzerine dul olduklarını eklemeliyiz. Hem yaşlarının ileri düzeyde olup da ibadete yönelik tutumlarının yüksek oluşu hem de zamanlarının daha fazla oluşu önemli faktörler arasındadır. Çünkü ibadet mekânları aynı zamanda buluşma ve sohbet etme mekânları işlevi de görmektedirler.

Bizim Diyarbakır ve çevresindeki köylerde yaptığımız gözlemler de bunu doğrulamaktadır. İbadetleri yerine getirenler özellikle yaş düzeyi yüksek olanlar olduğu gibi, ibadet mekânlarına gelenler de yine yaş düzeyi yüksek olanlardır. Ayrıca zamanlarını geçirebilecekleri bir mekân işlevi de görmektedir.

2.2.7. Yerleşim Yerlerine Göre İbadetlere Yönelik Tutumlar

Tablo 46: Dinin İbadet Boyutunun Yerleşim Yerlerine Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	sd
Türkmenhacı	59	13,8475	3,22070
Seyit Hasan	57	17,7719	2,59820
Bismil	26	10,4231	2,06249
Şükürlü	31	13,2581	4,73264
Diyarbakir	138	12,6667	3,46270
Toplam	311	13,6977	3,92658

Tablo 47: Dinin İbadet Boyutunun Yerleşim Yerlerine Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	378,978	4	344,744	28,573	1-2,1-3,1-5,2-3,2-4,2-5,3-4,3-5**
Gruplar içi	400,611	306	11,113		
Toplam	779,588	310			

F: 28:573 sd: 4 P: 0.0001

1. Türkmenhacı, 2. Seyit Hasan, 3. Bismil. 4. Şükürlü, 5. Diyarbakır

Tablo 46 ve 47'de verilen yerleşim yerlerinin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre yerleşim yerleri arasında ibadetlere yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(4, 306)=28.523$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Türkmenhacı yerleşim yeri ile Seyit Hasan, Bismil ve Diyarbakır; Seyit Hasan yerleşim yeri ile Bismil, Şükürlü ve Diyarbakır; Bismil yerleşim yeri ile Şükürlü ve Diyarbakır arasında olduğu görülmektedir.

Diyarbakır şehir merkezi ile Bismil ilçe merkezinde ikamet edenlerin ibadet tutumlarına yönelik ortalama puanları düşük, köy merkezinde oturanların ise ibadete yönelik tutum puanları yüksektir. Çünkü köylerde eski önemini yitirmiş olsa da birçok ibadet sürdürülmektedir. Günümüzde bütün bu önemine rağ-

men, katılımcı sayısının az olduğu gözlemlenmiştir. Buna karşın şehirdekiler, ibadetlerin bazılarını yerine getirememektedirler. Yerine getirilen ibadetlerde ise kuralların tam anlamıyla uygulanamadığını gözlemledik.

Cemler, kurbanlar, ziyaretler gibi ibadetlerin köylerde olanlarca şehir merkezinde olanlara göre daha fazla sürdürülme gayreti vardır. Çünkü çok eski tarihten beri yerleşik olunan mekân, köylerdir. Şehirlerdeki yerleşim son yıllarda gerçekleşmiştir. Bu bakımdan, grubun var oluşunun en önemli delillerinden olan ziyaret yerleri gibi kutsal mekânlar köylerdedir. Şehirlere göç eden Alevilerin, kent merkezlerinde ziyaret yerleri oluşturma gibi bir imkânları yoktur. Oysa ziyaret yerleri ile kurban arasında doğrudan bir ilişki vardır ve kurbanlar büyük oranda ziyaret mekânlarında kesilmektedir.

Diyarbakır ve çevresinde yerleşik olan Aleviler, muhabbet ve görgü cemini köylerde yapmaktadırlar. Seyit Hasan ve Türkmenhacı köylerinde cemler halen yürütülmektedir. Zaman zaman şehir merkezinden gelip katılanlar olmaktadır. Ağırlıklı olarak bayramlarda katılımcılar daha fazla olmaktadır. Bayramlar, aynı zamanda bir araya gelme ve görüşme zamanları olduğu için, katılım daha fazla olmaktadır. Bir diğer sebep ise, bayramlarda tekkede kılınan Halka Namazı'dır.

Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramında akşam ve sabah olmak üzere Halka Namazı[88] kılınmaktadır. Halka Namazı için katılım biraz daha fazla olmaktadır. Bu bayramlardan daha fazla öneme sahip olan ve büyük bayram olarak adlandırılan Kurban Bayramıdır.[89] Ayrıca burada belirtmemiz gereken bir başka

[88] Halka Namazı: Bayram arefesinde akşam ve sabah olmak üzere iki kere, Cem ve muhabbet sofrasından sonra ve güneş doğmadan önce tekkede kılınmaktadır. Dedenin etrafında sıralanan cemaat, birbirlerine karşı yüz yüze durur ve el ele tutuşurlar. Dede, dua okumaya başlar. Halka Namazında bulunanlar da dedenin okuduğu düvazde imamlara katılırlar. Topluca yerine getirilen Halka Namazı, bir süre bu minval üzere yürür ve en sonunda da cemaat birbirlerini niyazlayarak tamamlanır.

[89] Diyarbakır'da araştırmam boyunca her iki bayramda da Halka Namazına katıldım. Büyük bayram olarak kabul edilen Kurban Bayramındaki halka namazına katılım, küçük bayram olarak kabul edilen Ramazan Bayramından daha fazlaydı. Ayrıca yapılan muhabbet cemlerine iştirak azdı. Katılımcılar ise daha çok bayanlar ve yaşlılardan oluşmaktaydı.

husus da, Aleviler için Kurbanın önemidir. Hemen her fırsatta, her ibadet için kurban kesilir ve topluluk birlikte pişirir ve birlikte yer. Özellikle her fırsatta - tabi ki imkânlar ölçüsünde - cemlerde kurban kesilir. Bunun dışında adak kurbanları kesilir. Yapılan ziyaretlerde kurban kesilir. Kurban bayramında kurban kesilir.

Aktaş, Hacı Bektaş ve Şah Kulu dergâhlarını Türkiye'nin muhtelif yerlerinden ziyaret amacıyla gelenler üzerine yaptığı araştırma sonuçlarında da kurbana ayrı bir ihtimam gösterildiğini ortaya koymuştur.[90]

Bozkuş, Sivas ve çevresinde yürütmüş olduğu çalışmasında, Alevilerin kurbana yönelik tutumlarına Sünnilerin gözlemlerini de vererek, Aleviler arasında kurban kesmenin yaygın olduğunu tespit etmiştir.[91]

2.2.8. Ocaklara Bağlılığa Göre İbadetlere Yönelik Tutumlar

Tablo 48: Dinin İbadet Boyutunun Ocaklara Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	sd
Beyazıt Bostan	132	17,9621	4,19452
Zeynelabidin	13	14,9231	1,49786
Battal Gazi	22	10,0909	2,24476
Güzel Şah	10	10,8000	4,04969
Sarı Saltık	44	10,8182	2,70463
Ağu İçen	71	14,3521	2,41483
Dede Garkın	19	12,3158	3,23269
Toplam	311	13,6977	3,92658

[90] Ali Aktaş, "Kent Ortamında Alevilerin Kendilerini Tanımlama Biçimleri ve İnanç Ritüellerini Uygulama Sıklıklarının Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi", I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, (22-24 Ekim-1998), Ankara: G.Ü. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 1999,s. 468.

[91] Metin Bozkuş, Tarihten Günümüze Sivas Yöresinde Alevilik, Sivas: Vizyon Matbaacılık, 2000, s. 190-196.

Tablo 49: Dinin İbadet Boyutunun Ocaklara Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası farklılık
Gruplar arası	1283,59	6		14,277	1-2,1-3,1-4,1-5,1-6,1-7,2-3,2-4,2-5,2-6,2-7,3-4,3-5,3-6,3-7,5-4,5-6,5-7,6-7**
Gruplar içi	3496,00	304	11,500		
Toplam	4779,59	310			

F: 14, 277 sd: 6 P: 0.0001

**1. Beyazıdı Bostan, 2. Zeynelabidin, 3. Battal Gazi, 4. Güzel Şah, 5. Sarı Saltık, 6, Ağu İçen, 7. Dede Karkın

Tablo 48 ve 49'da verilen Alevi ocaklarına bağlılıklarının betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre ocaklar arasında ibadetlere yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(6, 304)=14.277$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Beyazıt Bostan Ocağı ile Zeynelabidin, Battal Gazi, Güzel Şah, Sarı Saltık, Ağu İçen ve Dede Garkın; Zeynelabidin Ocağı ile Battal Gazi, Güzel Şah ve Sarı Saltık, Ağu İçen, Dede Garkın; Battal Gazi Ocağı ile Güzel Şah, Sarı Saltık ve Ağu İçen; Güzel Şah Ocağı ile Sarı Saltık; Sarı Saltık Ocağı ile Ağu İçen ve Dede Garkın; Ağu İçen Ocağı ile Dede Garkın ocakları arasında farklılık olduğu görülmektedir.

Alevi dini - sosyal yapısının belirleyici unsurlardan birisinin de ocaklar olduğunu daha önce belirtmiştik. Esasen dedeler, soyları on iki imamlara çıkan ocaklara bağlıdır.

Diyarbakır ve çevresindeki Alevilerin ibadet tutumlarına yönelik ortalamalarının farklılığını, ocakların halen bağlı bulunduğu talipleri üzerindeki etkinliğiyle açıklayabiliriz. Bir başka ifade ile ocaklarını halen aktif bir şekilde sürdüren dedelerin bağlı bulundukları ocakların ibadet tutum puanları daha yüksek çıkmıştır. Bu da bu ocakların halen ibadetleri sürdürdüğünü ve talipleriyle olan bu anlamdaki bağı koruduğunu göstermektedir.

Beyazıt Bostan, Zeynelabidin ocağı dedeleri tarafından Türkmenhacı ve Seyit Hasan köylerinde özellikle cem devam ettirilmektedir. Ağu İçen Ocağı dedesi Diyarbakır'da olmasına rağmen, ibadeti mekân olarak tekke olmaması nedeniyle cem etrafında yürütme imkânı bulamamaktadır. Fakat bölgedeki en büyük ziyaret yeri bağlı olduğu ocağa ait ve talipler ibadetlerini bu ziyaret etrafında gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla dedenin talipleri ile olan ilişkisi, köy ve ziyaret etrafında devam ettirilmekte ve bu aynı zamanda köyle bu tarz bağlantısı devam eden talipleri hem ibadetleri yerine getirmekte hem de daha fazla bağlılığa yöneltmektedir.

İbadetlere yönelik tutum puanları düşük olan ocakların ya dedeleri yok ya da dedeleri olduğu halde cem kurmamaktadırlar. Böylece cem dışında da taliplerle ya hiç görüşmemekte ya da belirli gün ve zamanlarda görüşülmektedir. Bu da taliplerin ibadet yapma sıklıklarına yansımaktadır.

Bunun dışında bağlı olunan ocak mensuplarının Diyarbakır ve Bismil merkezinde yerleşik olmaları da ibadetlere yönelik tutumlarının olumsuz olmasında önemli bir faktördür. Çünkü uzun süre önce şehre göç edenler, dedeyle olan ilişkisi ve ocak bağlılığı zayıfladığı için, temel ibadetleri yerine getiremez oldu. Böylece şehirde farklı sosyo - ekonomik yapı içerisine giren bireyin ibadetlere yönelik tutumu da bir süre sonra yavaş yavaş kopmaya başladı.

İbadetler bölümünün özeti:

- Cinsiyete göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. İnançlarda bir farklılık gözetmeyen Alevilik, ibadetlere yönelik farklılık ortaya koymaktadır. İbadetlerin erkekler üzerinden yürütülmesi ve sorumluluğun yine erkeklere yüklenmesi daha belirgindir. Kırsal kesimde yaşayan ve yaşadıkları çevrenin koşullarına göre biçimlenen Alevilik, inançta gözetmediği ayrımı bir anlamda sosyal statüyü de belirleyen ibadetlerde göstermektedir. İbadetler, kadının sosyalleşme aracı olarak görülmektedir. Buna bağlı olarak değişim sürecinde kimlik inşası kadın üzerinden yapılmaktadır. Doğrusu esas nokta, Aleviliğin kadınlara ayrı bir yer ve büyük bir önem verdiği

vurgusunun güçlülüğüdür. Bu nedenle kadınların ibadetlere gösterdikleri tutum erkeklere göre daha fazladır. Alevi ibadetlerine yönelik tutum puanları kadınlarda daha olumlu olurken erkeklerde olumsuz olmuştur.

• Dedenin olup olmama durumuna göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. İbadetlerin sürdürülebilmesinin temel koşullarından birisi de dedelerdir. Esasen dede olmadan Alevi ibadetlerine yönelik hemen hiçbir şey yapılamaz. Çünkü dedelik kurumu inancın merkezinden ibadetin merkezine doğru bir seyir izler ve bütün ibadetler dedenin manevi şahsının etrafında tamamlanır. Bu bakımdan dedesi olanların ibadet tutum puanları yüksek çıkarken, dedesi olmayanların ibadet tutum puanları düşük çıkmıştır.

• Mesleklere göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Kırsal kesimde yaşayıp aynı sosyal yapıya sahip olan grubun üyeleri arasındaki farklılaşma grubun dini kimliği üzerinden oluşmaktadır. Oysa değişim sürecinde kazanılan yeni imkânlarla grubun üyeliğinden bireye doğru izlenen seyirde sosyal yapıda meydana gelen değişim farklılaşmaya neden olmuştur. Özellikle ekonomik gelişmişlik ve eğitim ile sağlanan yeni imkânlar grup üyeleri arasında farklılaşmaya neden olmuştur. Buna bağlı olarak kazanılan yeni statüler ibadetlere yönelik tutum puanlarını doğrudan etkilemiştir. Yeni sosyal çevre, eğitim ve ekonomik gelişmişlik gibi faktörler ibadete yönelik tutumu etkilemektedir.

• Yaşlara göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevi ibadetlerine yönelik tutumların yaşları düşük olanlarda daha az olduğu görülmektedir. Meydana gelen değişim özellikle genç kuşak arasında daha fazla etkili olmuştur. Geleneğin içerisinden gelmeyen ve Aleviliğin ibadetlerini yerine getirmeyen yeni bir Alevi grubu oluşmuştur. Artık üretilen yeni kimlik içerisinde ibadetleri yerine getirme ihtiyacı duymayan; ama kendisini Alevi olarak farklılaştıracak unsurları ön plana çıkaran bir kuşak oluşmuştur. Dolayısıyla yaş düzeyi düştükçe ibadetlere yönelik tutum puanları da olumsuz olmakta, yaş düzeyi yükseldikçe ibadete yönelik tutum puanları olumlu olmaktadır.

• Eğitime göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Cemaatin cemiyete dönüşmesinin belirgin özelliklerinden birisi de eğitimdir. Yaygın ve eşit eğitim imkânları ile yeni imkânlar elde eden bireyler, grup içerisinde yeni statüler elde ettiler. Bir başka hususta eğitim ile yeni bilgi kaynağı ve yeni bilgi kazandılar. Böylece tarihsel olanla mitolojik olan arasındaki farkı görmüş ve kendi bilgi kaynaklarına ve bilgilerine yönelik eleştirilerde bulundular. Bir süre sonra eğitimli bu çevre bağımsız hareket alanı oluşturarak kendilerini merkez haline getirdiler. Dolayısıyla geleneksel olarak otorite olan dede, aynı zamanda bilgi kaynağı olma özelliğini de kaybetmiştir. Bu bakımdan eğitim düzeyi yükseldikçe ibadet tutum puanları olumsuz olurken, eğitim düzeyi düştükçe ibadet tutum puanları olumludur.

• Medeni duruma göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevi ibadetleri daha çok evliler üzerinde kurulmaktadır. Daha doğrusu aile üzerinden yürütülmektedir. Buna bağlı olarak evlilik ile kazanılan yeni statü ibadetlere yönelik de yeni sorumluluk getirmektedir. Bu bakımdan da evlilerin ibadet tutum puanları olumlu olurken, bekârların tutum puanları daha düşük çıkmıştır.

• Yerleşim yerlerine göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevi ibadetlerinin sürdürülebilme imkânlarından birisi de yerleşim yerleridir. Kırsal kesimde ve dedenin etrafında oluşmuş geleneksel yerleşim yeri göçlerle kontrol edilemez bir alanda genişlemiştir. Bu hem dede hem de talip açısından yeni sorumluluklar doğurmuştur. Dolayısıyla dededen uzak olan talibin ibadetlerini yerine getirme imkânı daha düşüktür. Yeni yerleşim yerinde kendi ocağından kimsenin olmaması, buna bağlı olarak ibadet mekânlarının olmayışı, ibadete yönelik tutumları etkilemektedir. Şehirlerde oturanların ibadet tutum puanları düşük çıkarken, köylerde oturanların ibadet tutum puanları yüksek çıkmaktadır.

• Ocaklara bağlılığa göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Her Alevinin bir ocağının olması gerekir; yani Alevi bireyin tek başına ocaktan bağımsız olma

imkânı yoktur. Ocağı olma ve ocağa bağlılık arasında farklılaşma ortaya çıkmıştır. Ocağı var ama ocağa bağlı değil. Bunun iki nedeni var: ya dede ocağı sürdürmüyor ya da birey artık ocak ile ilişkisini koparmıştır. Aslında ocakla ilişkisini koparan kişi için ibadetlerin sürdürülebilme imkânı yoktur. Çünkü ibadetler, her talibin bağlı olduğu ocağın dedesi ile birlikte/öncülüğünde yerine getirilmektedir. Böyle olunca da ocağa bağlı olanların ibadet tutum puanları olumlu olurken, ocağa bağlı olmayanların tutum puanları olumsuz olmaktadır.

2.3. Kurumlar

Bu bölümde Aleviliğin temel kurumlarına yönelik tutumların bulgularına yer verilecektir. Kurumlar, sosyal grubun varlığını yürütebilmesi, görevlerini yerine getirebilmesi için kurup geliştirdiği veya kendisini içinde bulduğu kurallardan oluşmaktadır. Alevilik kurumları olarak bu başlık altında Dedelik, Musahiplik ve Düşkünlük ele alınmıştır. Ele alınan bu kurumlar Aleviliğin temel kurumlarıdır ve Alevi sosyal yapısının temel unsurlarıdır. Bu kurumlar olmadan Alevilikten bahsetmek mümkün değildir. Çünkü bireyin grubun bir üyesi olabilmesi ve bu üyeliğini sürekli kılması, bu kurumların işlevsel oluşuna bağlıdır. Kurumların işlevsel oluşu da aynı şekilde grubun sürekliliğini ve bütünlüğünü sağlamaktadır.

2.3.1. Cinsiyete Göre Kurumlara Yönelik Tutumlar

Tablo 50: Dini Kurum Boyutunun Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	X	S	T
Erkek	157	14,8535	5,07863	1.970
Kadın	154	13,7403	4,88134	

t: 1.970 sd: 309 P: 0.050

Tablo 50'de anlamlılık (t) değeri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır. Bu bilgiler çerçevesinde araştırmaya katılanların cinsiyet dağılımlarına göre kurum tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. ($P<.05$).

Erkeklerin kurum tutum puanları ($X=14.8535$) kadınların ($X=13.7403$) kurum tutum puanlarından da anlaşıldığı üzere kadınların kurum tutum puanları düşüktür.

İnançlar itibariyle kadınlara önemli bir yer veren Alevilik, uygulamalarda bunu gösterememektedir. Bütün ibadetlerde erkeklerle birlikte yer almasına karşın, erkek ileride kadın geride yer alır. Bu durum, Alevilik temel kurumlarında daha da ön plana çıkar. Cem yapılırken sıralanmadan musahip olmadaki

sıralamaya kadar kadınlar erkeklerden sonra yer alır. En önemli kurum olan dedelik için kadınlar asla dede postuna oturamazlar. Ancak dedelerden sonra bulunurlar.

Esasen modern söylemlere sahip çıkarak yeni yapılanma içerisinde kendisine meşru bir yer aramaya çalışan Aleviler, geleneksel sosyal yapılarıyla çatışır hale geldiler. Çatışma sonucunda geleneksel yapıyı görmezden gelmekten öte onu reddettiler. Bunların belli başlıca olanı kadın konusudur. Anadolu kırsalında yaşayan Alevilerin kadın erkek ilişkilerinde tutumları, Sünnilerle aynıdır. Fakat modernleşme sürecinden sonra Aleviler, yeniden inşa ettikleri Alevilik öğretisi içerisinde kadına verilen önemi ön plana çektiler. Hayali olarak inşa edilen Alevi kadını tiplemesi, sosyal gerçeklikle ilişkili gerçekleştirilmedi.

Burada dile getirilmesi gereken bir başka nokta, son on yıl içerisinde yeniden yapılanma içerisine giren Aleviler, kentlerde dernekler aracılığıyla örgütlenmektedirler. Yeniden yapılanma ve örgütlenme faaliyetlerini erkekler yürütmektedir. Bu bakımdan da yeniden inşa edilen Alevi kimliğinin aktörleri erkeklerdir ve onlar da yakın tarihe kadar eleştirilen kurumların farkına vararak farklılıklarını ortaya koymaya çalışırken bu kurumları ön plana çıkardılar. Bu durum geleneksel kurumlar içerisinde yer almayan Alevi kadınına modern kurumlar içerisinde yer verilmesi sonucunu da doğurdu.

2.3.2. Dedenin Olup Olmamasına Göre Kurumlara Yönelik Tutumlar

Tablo 51: Dini Kurum Boyutunun Dedenin Olup Olmamasına Göre t-Testi Sonuçları

Dedenin olup olmaması	N	X	S	T
Var	282	14,0745	5,15988	4.875
Yok	29	16,5172	2,13174	

t. 4.875 sd: 69.3 P:0.0001

Tablo 51'de anlamlılık (t) değeri varyansların eşitsizliği varsayımına göre alınmıştır. Bu bilgilerden araştırmaya katılan-

ların dedenin olup olmama durumu dağılımlarına göre kurum tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Dedesi olmayanların kurum tutum puanlarının ortalaması (X=16.5172) dedesi olanlara (X=14.0745) göre daha yüksektir. (P<.01).

Aleviliğin ana merkezini teşkil eden dedelik kurumudur. Doğal olarak dedeye bağlı olmayanların dedelik kurumuna yönelik tutumları olumlu değildir. Çünkü günümüzde Aleviler, bu kurumları gelişmelerinin önündeki en büyük engel, hatta ayak bağı olarak görmektedirler. Dolayısıyla dedelik etrafında şekillenen diğer kurumları da eleştirerek reddetmekte ve geçerliliğini yitirdiğini ifade etmektedirler. Aslında onlara göre bu kurumlar, dini sosyal hayattan doğal olarak, kendiliğinden ortadan kalktı. Çünkü yapısal fonksiyonel olarak dedelik bir otorite olmaktan uzaklaştı ve farklılaşan sosyo - ekonomik yapıdan dolayı, eşit haklara dayalı kardeşlik anlamındaki musahiplik kurumu ve sorunların mahkemelerde çözümlenmesi nedeniyle genel sorunları çözüme kavuşturucu düşkünlük kurumu işlevini yitirmiş oldu.[92]

2.3.3. Mesleklere Göre Kurumlara Yönelik Tutumlar

Tablo 52: Dinin Kurum Boyutunun Mesleklere Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	sd
İşçi	20	15,9500	2,81864
Çiftçi	55	18,8182	2,24508
Memur	40	16,5250	3,11314
Serbest Meslek	29	17,5172	4,43703
Ev Hanımı	75	13,3867	5,37233
İşsiz	30	10,2333	4,16623
Öğrenci	62	9,9032	2,36581
Toplam	311	14,3023	5,00503

[92] Kristina Kehl-Bodrogi, "Tarih Mitosu ve Kolektif Kimlik", Çeviren Tanıl Bora, Birikim, Sayı 88, 1996, s. 62.

Tablo 53: Dinin Kurum Boyutunun Mesleklere Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	432,668	6	572,111	7,148	1-2,1-5,1-6,1-7,2-3,2-5,2-6,2-7,3-5,3-6,3-7,4-5,4-6,4-7,5-6,5-7**
Gruplar içi	332,921	304	14,253		
Toplam	765,588	310			

F: 7.148 sd: 6 P: 0.0001

**1.İşçi, 2.Çiftçi, 3.Memur, 4.Serbest meslek, 5.Ev hanımı, 6.İşsiz, 7.Öğrenci

Tablo 52 ve 53'de verilen mesleklerin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre meslekler arasında kurumlara yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. F (6,304)=7.148, P<.05.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın, işçi meslek grubu ile çiftçi, ev hanımı, işsiz ve öğrenci; çiftçi meslek grubu ile memur, ev hanımı, işsiz ve öğrenci; memur meslek grubu ile ev hanımı, işsiz ve öğrenci; serbest meslek grubu ile ev hanımı, işsiz ve öğrenci; ev hanımı meslek grubu ile işsiz ve öğrenci arasında olduğu görülmektedir.

Mesleklere göre grupların, Alevi kurumlarına yönelik tutumlarındaki farklılığı ortaya çıkaran önemli faktör, grup üyelerinin kendilerini tanımlamada merkezi konuma kurumları yerleştirmiş olmalarıdır. Yani "Alevilik nedir?" gibi can alıcı bir soruya olumlayarak verilen cevabın merkezine kurumlar ve bu kurumlar etrafında şekillenen ahlaki kurallar yerleştirilmektedir. Sözlü kültürün içselleştirildiği grubun üyeleri, kurumlar ve onun etrafında şekillenen ahlaki kuralların grup içinde aktarılan anlamlarını bilmektedir. Bu durum Alevilerin kolektif bir kimlik oluşturmalarının da önemli çekim merkezlerinden birini oluşturmaktadır. Şöyle ki kamusal alana açılan Aleviler, grubun

dışında kalan ve bir şekilde olumsuzlaştırılan grup ve onların temsil etmiş olduğu öğretiye zorunlu olarak bu sunuşu tercih etmek durumunda kaldılar. Çünkü "Alevilik nedir?" sorusuna bir Alevi, Alevilik inanç ve ibadetlerine, Alevilik tarihi çerçevesinde cevap vermekte zorlanmaktadır. Bunu "Ali" inancı etrafında rahatlıkla örneklendirebiliriz. Bu bakımdan da Aleviler, bu konularda konuşmak, izahta bulunmak yerine daha çok Aleviliği kurumlar üzerinden açıklamayı zorunlu olarak tercih etmektedirler.

Bir başka ifade ile böyle bir sorunun inanç, ibadet ve tarih ile verilecek cevabının netameli oluşu, başka soruları beraberinde getireceği gibi bu konuda yapılacak açıklamayı daha da karmaşık hale getirecektir. Yani inanç, ibadete ilişkin bir açıklama imkânının olmayışı, geleneksel yapıyla ilişkilidir. Burada iki boyutlu "sır" ile karşı karşıya kalınmaktadır. Biri, inancın bilinemezliği ve grubun kendine has konuları grubun dışındakilerle paylaşmamalarına yönelik yasakla ilgili sırdır. Buna bir de söylencenin oluşturduğu tarih eklenmelidir. Söylencenin tarihindeki "Alevilik" ile tarihsel Alevilik arasında kurulamayan paralellik, hem sorunun kendisi hem de sorunun başlangıcıdır. Bu bakımdan sorun, grubun dışındakilerle kurulan ilişkilerde de belirleyici olmaktadır. Sorunun aşılması bu konuların gündeme getirilmemesiyle geçiştirilmektedir. İşte bu noktada Alevilik kurumlarına yönelik açıklama gündeme gelmekte ve grubun ayırt edici hatta üstünlüğüne yönelik bir sunumla aktarılmaktadır. Çünkü sosyal yapıyı rasyonelleştirilmiş ve nesneleştirilmiş bir ifade ile sunmak daha kolaydır.

Bu konu ile ilişkili bir başka konu da ana grubu oluşturan Sünnilere karşı, grubun kendi kimliğini bu karşıtlık üzerinden izah etmeye çalışması ve varlığını bunun üzerine inşa etmesidir. Dolayısıyla "Alevilik nedir?" sorusunun cevabı böyle bir karşıtlık üzerinde yürüdüğü için daha da önemlidir. Öyleyse burada verilecek cevabın, ana grubu ikna etmesi gerekmektedir. Bu durum Alevilerin kendilerine yöneltilen sorunun cevabıdır ve Alevileri ilgilendirdiği kadar Sünnileri ilgilendirmemektedir.[93]

[93] Mehmet Akif Ersoy, "Alevi Kimliğinin Gelişimine ve Alevi Sünni İlişkisine Psikanalitik Bakış", Doğu Batı, Yıl 2, Sayı 8, 1999, ss. 89-104.

"Alevilik nedir?" sorusuna aranan cevabın tarihi arka planı vardır. Öteden beri Sünniler ve Aleviler arasında anlaşmazlık vardır. Bu nedenle, tarihsel olarak yaşanan birçok olayın nedeni olan bu anlaşmazlık aynı zamanda gruplar arasında birbirleri hakkında güvensizlikle sonuçlanmış hatta bu güvensizlik her geçen gün derinleşerek devam etmiştir. Bu durumun görülebildiği alanlardan bir tanesi Sünnilerin Aleviler hakkında yazmış oldukları gösterilebilir. Aleviler hakkında çeşitli eserlerde eleştiriler getirilmektedir.[94] Bu eleştirilere grubun kendi içerisinde geliştirdiği cevaplara karşın grubun dışından yöneltilen eleştirilere cevaplar ortaya konamamıştır. Bektaşilerin Kızılbaş topluluklara karşın daha fazla imkânları bulunmasına karşın onlar da bu konuda yetersiz kalmışlardır. Çünkü sözlü kültüre karşın yazılı kültürün kendine özgü sosyal yapısı oluşturulmamıştır.

Osmanlı devletindeki modernleşme çabalarının sunduğu imkânlarla özellikle II. Meşrutiyet sonrasında Bektaşiler başta olmak üzere Aleviler kendilerini grubun dışına sunma imkânı buldular. Fakat bu sunma aşamasında sözlü kültür ile yazılı kültür arasındaki farklılığı da derinleştiren yeni bir söylem konulmaya çalışıldı. Çünkü grubun kendi içerisinde taşıdığı ve grubun dışına taşırılmaması gereken birçok konu, bu yeni dönemde yeni içerikler kazandırılmakla yüz yüze kaldı. Bu durum geleneksel tanımları ya terk etmeyi ya da yeni içerikle yine ikili bir tanımı zorunlu kıldı. Dolayısıyla Aleviler öteden beri kendilerine eleştiriler yönelten Sünnilere karşı kendilerini yeniden anlatma imkânı buldular. Grup üyesi olmayanları tabi ki kast edilenler Sünniler, "yabancı", "Yezit", "Mervan" diye isimlendirilmekteydi. Grubun kendisini bina ettiği temel tanımlar arasında bulunan bu terimler, değişim sürecinde nasıl bir içerik kazanacak ve artık homojen olmayan Sünnilerden hangi kesimi temsil edecektir?

Sözlü kültürden beslenerek yazılı kültürle yeni bir Alevi kimliği inşa ederken Aleviler için bir başka zorluk da "Alevilik"

[94] Ahmet Taşğın, "Bektaşilik-Kızılbaşlık Eleştirileri", Folklor Edebiyat Alevilik Sayısı-I, Sayı 29, 2002/1, ss.75-90.

karşısında böylesine yoğun bir "Sünnilik" literatürünün bulunmayışıdır. Hatta Sünni yayın olarak nitelenebilecek İslam içerikli yayınların "Alevilik" karşıtlığı olmadığı görülebilir. Tam tersine Hazreti Ali ve ailesine yapılan muameleye karşı tavır sergilendiği söylenebilir.[95]

Ayrıca modern söyleme sahip Aleviler, kendi varlıklarını söylencelere dayandırmaktadırlar. Oysa bu biçim, onların yeni kimliklerini inşa ettikleri temel düşünceye veya programa ters düşmektedir. Böyle olunca da Alevi kurumlarını sosyal hayata karşılık gelen ve olumlanan ahlaki kurallarla örülen, söylencelerden arındırılmış veya azaltılmış daha rasyonel yeni bir din ve bunun seküler sosyal boyutu geliştirilmeye çalışıldı. Bir süre sonra da bu program üzerinden yürüme çabaları başladı.

Diyarbakır ve çevresindeki Alevilerin kendileri dışındaki gruplarla olan ilişkileri tarım ve ticarete dayalı olarak uzun yıllar önce başlamıştır. Bu durum Alevileri Sünnileşme gibi bir dönüşüme karşılık, kendi kurumlarına yönelik tutumlarında olumlu bir tutuma yöneltirken, beraberinde eleştirel bir bakış açısı da geliştirilmiştir. Çünkü mevcut kurumların ihtiyaçlara yönelik vereceği cevabın olmaması veya bu cevabın geç gelmesi, kurumlara yönelik tutumlarda farklılığa neden olmuştur.

Günümüzde taliplerin en fazla eleştirdiği kurum, dedelik kurumudur. Musahiplik ve Düşkünlük sadece isim olarak vardır. Dedelik kurumunun önemli olduğunu, hatta Aleviliğin varlık sebebi olduğunu söylemelerine karşın, dedelerin yetersiz olduğuna yönelik tutumları daha fazladır. Çünkü Sünniler ile olan yeni ilişkilerin, Sünnilik üzerinden veya Sünni karşıtlığı üzerinden anlatılması, uygulanması ve özellikle de dedenin otoritesini bunun üzerinden kurması dedelere yönelik güvensizliği hazırlamıştır.[96]

Bunun ana nedenleri arasında köy sosyal çevresine ve ha-

---

[95] Yasin Aktay, Türk Dininin Sosyolojik İmkânı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s.95-97.

[96] Şahin Alpay, "David Shankland ile Söyleşi", Türkiye Günlüğü, Sayı 24, 1993, s. 86.

yatına uygun olan Alevi kurumları yeni sosyo - ekonomik yapı içerisinde uygunluk arz edemedi. Çünkü grubun kimliğini oluşturan kurumların merkezi oluşuna karşın, belirleyiciliği ortadan kalkmaya başlamıştır. Artık yeni edindiği fırsatlarla kendilerini ifade etme imkânı bularak tanımlayan bireyler, kurumlara ve temsilcilerine yönelik ağır eleştiriler getirmeye başladılar. Oysa köy yaşamı içerisinde bireyler bu kurumlarla gayet uyumluydular. Hâlbuki Dedelik, Musahiplik ve Düşkünlük, grup üyelerinin kendilerini merkezi konuma yerleştirdikleri sosyal yapıyı oluşturmaktaydı.

Artık yurtiçi - yurtdışı göçleri ve eğitim vb. imkânlarla farklı sosyal çevrelere açılan Aleviler, bu imkânların bir sonucu sosyal yapılarında değişim meydana geldi. Bu durum, iş bölümünün getirdiği yeni sınıflar ve sosyo - kültürel - ekonomik farklılaşmayla sonuçlandı.

Diğer taraftan kurumlar, işlevsiz hale gelirken, grubun yeni kimlik inşasında önemli figürlere dönüşümünü de sağlamıştır. Bu kurumların grubun içerisine ve gelişen sosyal ihtiyaçlara cevap verememesine karşın, modern dönemde grubun kamusal alanda grubun sınırlarını oluşturmaya ve farklılığın vurgusu haline gelmiştir.

2.3.4. Yaşlara Göre Kurumlara Yönelik Tutumlar

Tablo 54: Dinin Kurum Boyutunun Yaşlara Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	sd
15*19	54	9,0000	,00000
20*29	69	17,7246	2,56035
30*39	54	17,2778	3,15880
40*49	31	16,8387	4,32124
50*59	45	12,4444	5,38329
60 ve Yukarı	58	12,4828	5,30555
Toplam	311	14,3023	5,00503

Tablo 55: Dinin Kurum Boyutunun Yaşa Göre Varyans Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	3351,20	5	670,240	46,308	1-2,1-3,1-4,1-5,1-6,2-5,2-6,3-5,3-6,4-5,4-6**
Gruplar içi	4414,39	305	14,473		
Toplam	7765,59	310			

F; 46, 308 sd: 5 P: 0.0001

** 1. 15-19, 2. 20-29, 3. 30-39, 4. 40-49, 5. 50-59, 6. 60 ve yukarı

Tablo 54 ve 55'de verilen yaşların betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre yaşlar arasında kurumlara yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. F (5, 305)=46.308, P<.05.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın 15-19 yaş grubu ile 20-29, 30-39, 40-49, 50-59, 60 ve yukarı; 20-29 yaş grubu ile 50-59, 60 ve yukarı; 30-39 yaş grubu ile 50-59, 60 ve yukarı; 40-49 yaş grubu ile 50-59, 60 ve yukarı yaş grupları arasında olduğu görülmektedir.

Yaş düzeyine göre kurumlara yönelik tutum ortalaması en düşük olan 15-19 yaş grubu (X=9.000), en yüksek olan 20-29 (X=17.7246) ayrıca bu iki grup arasındaki ortalamayı oluşturan gruplar ise 50-59 (X=12.4444) ve 60 ve yukarı (X=12.4828) şeklindedir. Ortalamalara bakıldığı zaman, üçlü bir tasnif dikkati çekmektedir. Bunun sebebi, en düşük tutum ortalamasına sahip olan yaş grubu için kurumların fazla bir önemi olmamasıdır. Hatta kendilerine sorulan kurumlarla ilgili soruları bilmedikleri ya da araştırmacıdan bu konuda bilgi istedikleri görülmüştür. En yüksek tutum puanına sahip grup için kurumların önemi, değişim sürecinde inşa edilen Alevilik için varlık sebebi olmuştur. Son yıllarda yoğun olarak gündeme gelen Alevilik, gündemin merkezinde bulunan aktörleri için önemli ölçüde enforme edilmeye neden oldu. Bu yeniden bilgilenme kent or-

tamında, Aleviliği yeniden tanımlamaya yol açarken Alevilik için belirleyici olan kurumların farklılığın ana kaynağı olarak sunulmasını da sağladı. Böylece sadece slogan olarak sunulan ve folklorik bir anlam ifade eden kurumlar, kendi varlık sebeplerine yönelik olarak gündeme taşıyan aktörler için bağlı bulundukları yer veya bağlayıcı etken değildir. Çünkü dedelik, musahiplik ve düşkünlük gibi temel kurumların uygulama yaş ortalaması çok yüksektir. Başka bir ifadeyle günümüzde musahibi olan şahıslarla düşkün olan şahıslar azınlıktadır.

Burada sağlıklı olarak Alevi kurumları konusunda bilgi, görgü ve tecrübeye sahip olan, grup üçüncü ortalamaya sahip olan gruptur. Çünkü kurumların son işlevsel dönemlerinin son görgü tanıkları oldukları gibi göçlerle kentleşmeye doğru başlayan değişimin ortasında duranları görenlerdir.

Alevi dini - sosyal yapının değişmeye başlamasının tanıkları ile yeniden inşa sürecini yaşayan tanıklar arasında, kurumlara yönelik tutumlarda farklılık vardır. Geleneksel yapının her geçen gün daha fazla değiştiğini gören kuşak ile yeni sosyo - ekonomik yapı içerisinde kendi kimliğini bilgi üzerine inşa eden kuşak arasında farklılık vardır. Gündelik yaşamları itibariyle fonksiyonlarını yitirmiş kurumların yaş ortalaması düşük grubu ana gruba yaklaştırmaktadır.

Yılmaz, Ankara'ya yerleşen Aleviler üzerine yürütmüş olduğu çalışmasında Alevilik kurumlarına yönelik tutumların özellikle yaşları yüksek kişiler arasında daha fazla olduğunu, buna karşın yaş oranı düştükçe Alevi kurumlarına yönelik tutumlarda da düşme görüldüğünü tespit etmiştir.[97]

[97] Hulusi Yılmaz, Kentleşme Sürecinde Alevilik-Bektaşilik, (S.D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Isparta: 1998, 74.

2.3.5. Eğitim Düzeyine Göre Kurumlara Yönelik Tutumlar

Tablo 56: Dinin Kurum Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	sd
Okur-yazar değil	46	12,0000	4,98888
Okur-yazar	40	9,3000	3,41340
İlköğretim	93	15,5699	4,77857
Lise ve dengi	92	15,7065	4,53445
Yüksekokul	40	15,7750	3,77908
Toplam	311	14.3023	5.00503

Tablo 57: Dinin Kurum Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	662,342	4	415,585	12,372	1-2,1-3,1-4,1-5,2-3,2-4,2-5 **
Gruplar içi	103,247	306	19,945		
Toplam	765,588	310			

F: 12.372 sd: 4 P: 0.0001

** 1. Okuryazar değil, 2. Okuryazar, 3. İlköğretim, 4. Lise, 5. Üniversite

Tablo 56 ve 57'de, eğitim düzeyinin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre eğitim düzeyleri arasında kurumlara yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(4, 306)=12.372$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Okur-yazar olmayan eğitim düzeyi ile okur-yazar, İlköğretim, Lise ve Üniversite; Okur-yazar eğitim düzeyi ile İlköğretim, Lise ve Üniversite arasındaki eğitim düzeyleri arasında olduğu görülmektedir.

Eğitim düzeyine göre kurumlara yönelik tutumlarda farklılığın eğitim düzeyi yükseldikçe arttığı, bununla ters orantılı olarak, eğitim düzeyi düştükçe azaldığı görülmektedir. Buna göre okuma, bilgilenme ile oluşturulan yeni Aleviliğin eğitim

düzeyine bağlı olarak arttığı görülmektedir. Çünkü yeniden inşa edilen kimlik için, kurumların da yeniden tanımı gerekecektir. Böylece ana grup içinde kendi kimliğine ait ayırt edici özellikler ön plana çekilirken farklılık ortaya konulmuş olmaktadır.

Burada dile getirilmesi gereken bir başka husus ise, kurumlara yönelik eğitim kişilerin getirdiği yeni tanımın eleştirel bir yaklaşımla gerçekleşmesidir. Çünkü eğitimli yeni aktörler, geleneksel dini - sosyal yapı ile günümüz koşullarında yaşamanın mümkün olmadığı ve bu kurumların yenilenerek güncelleştirilmesi gerektiği üzerinde durmaktadırlar. Bir bakıma yeni tanımlamayla geleneksel yapı eleştirilmekte ve bir dizi olarak eleştiriler, kurumların yeniden tanımlanmasından gereksizliğine vardıracak geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Fakat asıl gerçek, bu kurumlar eğitimli insanların ihtiyaçlarını, bilgilenmelerini karşılayamamaktadır. Bundan dolayı farklı bir bilgi düzeyine sahip olan eğitimli kişiler, söylencelere dayalı kurumların gündelik yaşamlarını yönlendiremeyecekleri eleştirisine sahiptirler.

Esasen Alevi dini - sosyal yapısının değişmesinin karşısında modern eğitim kurumlarında geleneksel bilgi kaynaklarından beslenen kişiler, geleneksel kurumlara karşı kayıtsız kaldılar. En başta dedelik kurumuna eleştiri getirdiler ve dedenin otorite oluşunu kabul etmediler. Daha çok dedelerin yetersizliği üzerinde durarak mevcut bilgileri ile önderlik edemeyeceklerini söylediler. Ardından artık eğitim düzeyi değişen kişilerin musahip tutma ihtiyacı olmadığı gibi, ifadelerle modern kurumlara olumlu bakışa sahip oldular. Kendi aralarında çözümleyemedikleri sorunları için mahkemelere başvururlarken düşkünlük kurallarının günümüz için geçerli olmadığını söylediler.

Yılmaz, Ankara'nın muhtelif semtlerine göç eden Faraşlı Köyünün Alevi sakinlerini konu alan bir araştırma yapmıştır. Araştırmasında adı geçen köylülerin, kentleşme sürecinde, okuma-yazma oranının fazlalaşması sonucu Alevi bireylerin Alevilik ile ilgili bilgilerini daha çok okuma-araştırma yoluyla elde ettiklerini tespit etmiştir. Giderek Dedelerin bilgi kaynağı olma özelliğini yitirdiğini ortaya koymuştur.[98]

[98] Hulusi Yılmaz, Adı Geçen Tez, s. 71.

2.3.6. Medeni Duruma Göre Kurumlara Yönelik Tutumlar

Tablo 58: Dinin Kurum Boyutunun Medeni Duruma Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	sd
Evli	232	15,6638	4,76993
Bekar	67	10,5672	3,35850
Dul	12	8,8333	1,94625
Toplam	311	14,3023	5,00503

Tablo 59: Dinin Kurum Boyutunun Medeni Duruma Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplararası anlamlı fark
Gruplararası	1723,698	2	861,849	3,912	1-2,1-3,**
Gruplar içi	6041,890	308	19,617		
Toplam	7765,588	310	5,149		

F: 3.912 sd: 2 P: 0.0001

** 1. Evli, 2. Bekâr, 3. Dul

Tablo 58 ve 59'da verilen medeni durumun betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre medeni durum arasında kurumlara yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. F (2, 308)=3.912, P<.05.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Evli ile Bekar; Evli ile Dul arasında olduğu görülmektedir.

Medeni duruma göre kurumlara yönelik tutum puanlarına göre en yüksek tutum evli (X=15.6638) gruba aittir. Kurumlar, evlilik temeli üzerinde yükselmekte ve bu nedenle kurumlara yönelik en yüksek tutum puanı evlilerden gelmiştir.

Aleviliğin temel kuralları içerisinde evlenmeye ilişkin kesin bir emir olmamasına rağmen, Alevilik kurumlarının evlilik temeli üzerine kurulu oluşu, yani toplumun en küçük birimi olan aile ile yürütülüyor oluşu, yükümlülük ve sorumluluğu da evliler üzerinden tamamlamaktadır. Çünkü aile bireylerinden

ziyade evli olan bireylerin yerine getirmeleri gerekenler ve sadece evlilerin iştirak edebilecekleri bazı temel kurallar, gizli bir evlilik şartı meydana getirmektedir. Bir başka neden ise, kırsal hayatta yaşayan grupların, evliliğin ekonomik fonksiyonuna olan ihtiyaçlarını daha ileri düzeyde tutmalarının etkili olduğunu belirtmeliyiz.

Musahiplik, ancak evlilerden olabilmektedir. Yukarıda diğer bölümlerde de değindiğimiz gibi, sadece musahiplik değil, cem ibadeti, düşkünlük kurumu gibi temel konularda da evlilik tercih edilmektedir. Sadece yerine getirilmesi gereken yükümlülüklerden kastımız, aile bireylerinin ortak sorumluluğu üstlenmiş olmalarını da ekliyoruz. Yoksa sadece belirli kurallarının yerine getirilmesi değil, sorumlulukları da üstlenmek anlamına gelmektedir.

2.3.7. Yerleşim Yerlerine Göre Kurumlara Yönelik Tutumlar

Tablo 60: Dinin Kurum Boyutunun Yerleşim Yerlerine Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	sd
Türkmenhacı	59	17,8475	3,11179
Seyit Hasan	57	8,5263	1,54810
Bismil	26	10,7308	3,69386
Sükürlü	31	10,6452	3,32213
Diyarbakir	138	16,6667	4,04055
Toplam	311	14,3023	5,00503

Tablo 61: Dinin Kurum Boyutunun Yerleşim Yerlerine Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	160,872	4	1040,218	29,620	1-2,1-3,1-4,1-5,2-3,2-4,2-5,3-5,4-5**
Gruplar içi	604,716	306	11,780		
Toplam	765,588	310			

F: 29.620 sd: 4 P: 0.0001

** 1. Türkmenhacı, 2. Seyit Hasan, 3. Bismil, 4. Şükürlü, 5. Diyarbakır

Tablo 60 ve 61'de verilen yerleşim yerlerinin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre yerleşim yerleri arasında kurumlara yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(4, 306)=29.620$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Türkmenhacı yerleşim yeri ile Seyit Hasan, Bismil, Şükürlü ve Diyarbakır; Seyit Hasan yerleşim yeri ile Bismil, Şükürlü ve Diyarbakır; Bismil yerleşim yeri ile Diyarbakır; Şükürlü yerleşim yeri ile Diyarbakır arasında olduğu görülmektedir.

Yerleşim yerlerine göre kurumlara yönelik tutumlardaki farklılığı, birkaç noktada açıklayabiliriz. Bunlardan ilki yerleşim yerlerinde Aleviliğin gündelik yaşama yönelik bakışı ile ilgilidir. Özellikle yürütülen kısmı törenlerin, dedelerin performansına bağlı olmasıdır. Sözlü kültürün bütün yapısal değişimine rağmen, otorite olarak varlığını koruyan dedenin, dedelik kurumu ile etkili olduğunu söylemeliyiz. Burada Türkmenhacı köyü dedesinin kurumlara yönelik eleştirisi, kurumların var olması gerektiği şeklinde olumlu bir yaklaşım sergilemesidir. Oysa Seyit Hasan köyü dedesinin kurumlara yönelik eleştirisi, kurumların gerekliliğine yönelik olmasına karşın farklı bir üslup ile ele almış olması, konu ile tutumu belirlemektedir. Esasen Alevilerin kurumlara yönelik tutumları, kurumların mevcut şartlar içerisinde yetersiz olduğu, ihtiyaçları karşılayamadığı üzerinedir. Burada dedelerin göstermiş olduğu performansın yukarıdaki örnekte olduğu gibi etkili olduğudur.

Kurumların, değişen dini - sosyal yapıda yetersiz kalmasında, özellikle grubun sosyo - kültürel - ekonomik yeni yapısının kurumları işlevsiz kıldığı da söylenebilir. Bu nokta kurumlara yönelik ikili bir tutum gelişmektedir. Köylerde gelişen ve yetersizliği üzerine özellikle geçmişle karşılaştırarak bugünü belirleyen örneklerin etkili olduğudur. Köy çevresi ve sosyal hayatına daha uygun bir yapıya sahip olan kurumların geçmişteki örneklerinin köylerdeki yaşanmış olanlardan seçilmesi de bunun bir başka göstergesidir. Çünkü şehirlerde kurumların yaşanmış örnekleri bulunmamaktadır hatta yaşanabilme imkânı dahi yoktur. Oysa kentlerde, kurumlara yönelik gelişen ikinci tutum, kent koşullarına yönelik kimlik inşasında Alevilerin

kendilerini tanımlayacak, aynı zamanda olumlayacak bir kurum tanımına ve eleştirisine sahiptir. Kurumların şehir koşullarına uyarlanması bir gerçektir ama bu kurumlar aynı zamanda Alevi kimliğinin vazgeçilmez öğeleridir. Şehirlerde bu haliyle kendini inşada etkili olan kurumlar, uygulama imkânına sahip değildir. İşlevi, sadece önemli bir figür olarak tanımlamada yer almakta ve grubun kendisini yeniden ürettiği yeni süreçte olumlanarak kazandırılan yeni anlamıyla da başat role sahip olmaktadır.

Bal, Isparta ve Burdur Bektaşiliğinin iki kolu olan Babagan ve Dedegan kollarına ait iki köyde yapmış olduğu karşılaştırmalı çalışmasında, Aleviliğin temel kurumlarının son yıllarda işlevini yitirdiğini tespit etmiştir.[99]

Kentleşme sürecinde Alevilik üzerine yürüttüğü çalışmasında Yılmaz, Alevilik kurumlarının önemli olduğu ve bu kurumlar olmadan Aleviliğin olamayacağını tespit etmiştir. Fakat kurumlara yönelik tutumlara gelince, günümüzde özellikle kent ortamında kurumların yetersiz kaldığı ve bazı kurallarının değiştirilmesi hatta daha fonksiyonel hale getirilmesini tespit etmiştir. Özellikle dedelerin, kentleşme sürecinde fonksiyonlarını yitirdiği gibi geleneksel olarak dedelere yönelik tanımlanan rollerinde önemli oranda değişimin olduğu görülmektedir.[100]

Shankland, Sünni ve Alevi köyleri üzerine karşılaştırmalı bir araştırma yürütmüştür. Bu çalışmasında Alevilik kurumlarından olan Dedelik kurumunun fonksiyonunu yitirdiğini tespit etmiştir. Ona göre "Dedelik" fonksiyonlarının yönetim vb. bir kısmını "Muhtara" terk etmiştir.[101]

Naess, Dereköy isimli Alevi köyünde yürütmüş olduğu çalışmasında, Aleviliğin temel kurumlarının işlevsiz olduğu gözleminde bulunmaktadır.[102]

---

[99] Hüseyin Bal, Alevi-Bektaşi Köylerinde Toplumsal Kurumlar, İstanbul: Ant Yayınları, 1997, 183-184.

[100] Hulusi Yılmaz, Adı Geçen Tez, s. 72.

[101] David Shankland, Alevi and Sünni in Rural Turkey; Diverse Paths of Change, Cambridge: Darwin College, 1993, s. 78-105.

[102] Ragnar Naees, "Being an Alevi Muslim in South-western Anatolia and in Norway: The Impact of Migration on a Heterodox Turkish Community", The

2.3.8. Ocaklara Bağlılığa Göre Kurumlara Yönelik Tutumlar

Tablo 62: Dinin Kurum Boyutunun Ocaklara Bağlılığa Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	sd
Beyazıt Bostan	132	13,9773	4,59583
Zeynelabidin	13	18,1538	3,13172
Battal Gazi	22	10,1818	2,64820
Güzel Şah	10	11,6000	3,47051
Sarı Saltık	44	8,6591	2,52378
Ağu İçen	71	18,4366	2,78636
Dede Garkın	19	17,7368	4,18784
Toplam	311	14,3023	5,00503

Tablo 63: Dinin Kurum Boyutunun Ocaklara Bağlılığa Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	492,256	6	582,043	7,780	1-2,1-3,1-5,1-6,1-7,2-3,2-4,2-5,3-6,3-7,4-5,4-6,4-7,5-6,5-7**
Gruplar içi	273,332	304	14,057		
Toplam	765,588	310			

F: 7.780 sd: 6 P: 0.0001

** 1. Beyazıt Bostan, 2. Zeynelabidin, 3. Battal Gazi, 4. Güzel Şah, 5. Sarı Saltık, 6. Ağu İçen, 7. Dede Garkın

Tablo 62 ve 63'de verilen Alevi ocaklarına bağlılıklarının betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre ocaklar arasında kurumlara yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(6,304)=7.780$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Beyazıt Bostan Ocağı ile Zeynelabidin, Battal Gazi, Güzel Şah, Sarı Saltık; Zeynelabidin Ocağı ile Battal Gazi, Güzel Şah ve Sarı Saltık, Ağu İçen, Dede Garkın; Battal

New Islamic Presence in Western Europe, Editör: Tomas Gerholm and Yngve Georg Lithman, London: Mansell Hublishing Limited, 1988, ss. 182-185.

Gazi Ocağı ile Ağu İçen ve Dede Garkın; Güzel Şah Ocağı ile Ağu İçen, Dede Garkın; Sarı Saltık Ocağı ile Ağu İçen ve Dede Garkın ocakları arasında olduğu görülmektedir.

Ocaklara mensubiyete göre, kurumlara yönelik tutumların farklılığını şöyle açıklayabiliriz. Kent merkezine taşınan ocaklar ile hizmeti yürütmeyen ocak mensupları, kurumların temel ihtiyaç olduğu konusunda olumludurlar. Aynı zamanda kent merkezinde kendilerini tanımlamada kullanılan önemli etkenler arasında yer almaktadır. Bu nedenle aynı zamanda yetersizliği, yeni ihtiyaçları karşılayamamaları veya cevap verememeleri dolayısıyla eleştirel yaklaşmaktadırlar. Buna karşın günün koşullarına uyarlanması ihtiyaca göre yeniden biçimlendirilmesinden yana tutum sergilemektedirler.

Kentlere göç etmeyen ve köylerde yerleşik olan ocaklar ve mensupları ise, kurumun etkisi altında ve günlük sorunlarına çözüm beklentisi içerisindeler. Yani kendilerini tanımlamada ve farklılığı belirginleşmede ocakları bir figür olarak kullanmaktan ziyade bizatihi geçmişin ihtişamını yeniden yaşatmasını istemektedirler.

Hem ocakların kent merkezine taşınmasına, hem dedelerin hizmeti yürütmemesi dolayısıyla kimlik sorunu yaşayan Aleviler, kent hayatı içerisinde farklı sosyo - ekonomik yapıya sahip olan ocak mensupları arasında homojenliğin ortadan kalkmasına karşı, grubun tanımlanmasında kurumların kapsayıcı olduğu üzerinde durmaktalar. Belli beklentiler köylerde yerleşik olan grup üyeleri arasında da geçerlidir. Esasen sosyo - ekonomik farklılaşmanın farkındalar. Bu bakımdan da farklılaşmanın kurumlara yönelik tutumları olumsuz etkilediğini belirtmektedirler.

Aleviler arasında kendilerini ocaklarına göre tanımlayan bireyler, grubun üyeliğini ocağa mensubiyet ile almaktalar. Çünkü bu kurumlar, sadece Alevi birey için geçerlidir. Oysa modernleşme sürecinde Alevi bireyler, kendilerini ocaklara mensubiyete göre tanımlamamaktadırlar. Dolayısıyla bu tanımlamama, onlara belirli sorumlulukları da yerine getirmeme imkân ve kolaylığını vermektedir.

Kurum bölümünün özeti:

• Cinsiyete göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevi kurumları daha çok evliler üzerinde şekillenmektedir. Bunun içerisinde de erkek, kadınlara göre daha fazla yer almaktadır. Alevi kurumlarının erkekler üzerinde şekillenme sebeplerinden birisi, kırsal bölgelerde yaşayan grubun toplumsal koşullara uyumunu kolaylaştırması sayılabilir. Bu bakımdan da cinsiyet ayrımı gözetmemekle beraber, kadının sorumluluğunu erkeğe vermektedir. Erkeklerin kurum tutum puanları olumlu olurken, kadınların kurum tutum puanları olumsuz olmuştur.

• Dedenin olup olmama durumuna göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevilik kurumları dedelik kurumuna bağlı olarak şekillenmektedir. Dedeliğin kendisi de kurumlar arasında yer almaktadır ve diğer kurumların sürdürülebilme imkânı da dedeliğin kendisi üzerinde gerçekleşmektedir. Bu bakımdan dedesi olanların kurum tutum puanları olumlu olurken, dedesi olmayanların kurum tutum puanları olumsuz olmaktadır.

• Mesleklere göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Cemaatin geleneksel statüsü değişim sürecinde yerini yeni statülere bırakmıştır. Bunlar arasında en etkili olanı ekonomik ve eğitim ile kazanılanlar gelmektedir. Bu durumda kurumlara yönelik eleştiri, ilgisizlik gibi yeni koşulların sağladığı imkânlarla sosyal yapı değişmiştir. Bu bakımdan homojen grubun değişen iş bölümü ile elde ettiği yeni statü de farklılığa neden olmuştur.

• Yaşlara göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevi kurumlarını süreç içerisinde sürdüren kuşak ile kurumların işlevsizliğini yaşayan kuşak arasında önemli bir farklılaşma meydana gelmiştir. Geleneksel yapı içerisinde kurumların bütününe yönelik uygulama titizliği gösterenler, göçler başlamadan önceki son kuşak olmaktadır. Artık değişen koşullarda Aleviliğin kurumları işlevsel özelliğini kaybetmiştir. Çünkü Alevilerin sosyal yapılarında değişim meyda-

na gelmiştir. Burada meydana gelen değişimin temel unsurları özellikle göç, eğitim ve ekonomik iyileşme gibi belli başlı sebepler sayılabilir. Bu bakımdan yeni kuşak artık yerine getirilemeyen kurumların isimlerini bilmekte; buna karşın yerine getirmemekte ve yeni kimlik inşasında bu isimler üzerinden kendi varlığını inşa etmektedir. Bu bakımdan yaş düzeyleri yükseldikçe kurumlara yönelik tutum puanları artış göstermekte, yaş düzeyleri düştükçe kurum tutum puanları olumsuz olmaktadır.

• Eğitime göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Aleviliğin söylencelere dayanan kurumları, eğitimli kişiler tarafından önce eleştirilmiş; sonra yeni kimlik inşasında yeni anlam kazandırılarak Alevi kimliğin önemli figürleri haline getirilmiştir. Böylece geleneksel tanımı ile kimliğin inşasında yeniden kurgulanan/icat edilen kurumlar arasında farklılık ortaya çıkmıştır. Bu farklılaşmanın temel nedenlerinden olan eğitim, cemaatin üyeleri için yeni bilgi kaynağı sağladığı gibi, sözlü kültürden kurtararak yazılı kültürün dayattığı sosyal yapıyı kabul etmek durumunda kaldılar. Esasen eğitim sağladığı yeni bilgi, bilginin kaynağı olan dedenin dışında yeni bir alan oluşturdu. Bu da Alevi kurumları arasında yer alan dedelik kurumu da dâhil, kurumlara yönelik olumsuz bir tutum oluşmasına neden oldu. Yeniden inşa edilen kurumlarla geleneksel kurumlar arasında önemli farkın gözüktüğü yer, bu ikili yapının temsilcileri arasında görülmektedir. Eğitim düzeyi yüksek olanların kurum tutum puanları olumsuz olurken eğitim düzeyi düşük olanlarda olumlu olmuştur.

• Medeni duruma göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevi kurumaları için temel unsurlardan birisi de evli olma koşuludur. Bu koşul bütünü için yazılı olmamakla beraber uygulamanın evliler üzerinden olması bakımından önemlidir ve evlilere daha fazla sorumluluk yüklemektedir. Böylece evliler ve bekârlar arasında kurumlara yönelik tutumlarda farklılık meydana gelmektedir. Bu bakımdan da evlilerin kurum tutum puanları olumlu olurken, bekârların kurum tutum puanları olumsuz olmaktadır.

• Yerleşim yerlerine göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Geleneksel toplumsal yapı, göçlerden önceki yerleşik olunan yerdir. Göçlerle beraber Alevi kurumlarının uygulanma imkânı ortadan kalkmıştır. Yeni yerleşim yerlerinde sağlanan yeni sosyal ilişkilerde yeni kimliğin oluşturulmasında önemli bir faktör olarak yeniden kurgulanmıştır. Bu bakımdan şehir merkezlerinde yerleşik olanlar kurumların uygulanmasına yönelik olumsuz tutum geliştirmiştir. Oysa aynı kurumlar, inşa edilen kimlik için kentlerde yeniden yorumlanarak kamuoyuna sunulmuştur. Böylece şehir merkezlerinde kurumlara yönelik tutum puanları olumsuz, ama köylerden daha farklı bir anlama yönelikken, köylerde oturanların ise kurum tutum puanları olumlu ama uygulamaya yöneliktir.

• Ocaklara bağlılığa göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Ocaklara bağlılık dedelik kurumunun temel taşıdır. Alevi kurumlarının yürütülebilmesi ocağa bağlılığı beraberinde getirmektedir. Aksi halde Alevi kurumlarının uygulanma koşulları ortadan kalkar. Cemaatin üyesi olma koşulu ocağa bağlı olmakla ilişkilidir. Birey grubun üyeliğini ocağa bağlılıkla elde etmektedir. Bu bakımdan ocağa mensup olanların kurumlara yönelik tutum puanları olumlu olurken, ocağa bağlı olmayanların kurumlara yönelik tutum puanları olumsuzdur.

2.4. Sosyal İlişkiler

Bulguların dördüncü bölümünde, Alevilerin Sünnilerle olan sosyal ilişkilerine yer verilmiştir. Araştırmanın bağımsız değişkenlerine göre, Alevilerin Sünnilerle ilişkilerinde meydana gelen farklılaşma bu bölümde yer almaktadır. Aynı zamanda cemaatten cemiyete geçişte Alevi topluluğun cemaatin dışında kalan ana grup olan Sünnilere karşı değişen tutumlarını gösterecektir. Sosyal ilişkiler içerisinde sünnet, düğün, cenaze gibi törenlerle, kız alıp verme bulunmaktadır. Bunun dışında kamusal alanda siyasal ve idari olarak Alevilerin katılım süreçleri ile talepleri yer almaktadır.

2.4.1. Cinsiyete Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar

Tablo 64: Sosyal İlişkiler Boyutunun Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	X	S	T
Erkek	157	8,4586	2,41653	0.387
Kadın	154	8,3442	2,79444	

t: 0.387 sd: 309 P: 0.006

Tablo 64'de anlamlılık (t) değeri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır. Bu bilgiler çerçevesinde araştırmaya katılanların cinsiyet dağılımlarına göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın ortaya çıkmadığı anlaşılmaktadır (P>.05).

Cinsiyete göre sosyal ilişkilerde farklılaşmanın olmadığı görülmektedir. Bunun nedenleri arasında grup mensubiyetinin yüksek oluşu yer almaktadır. Grubun kendi içerisindeki farklılaşmanın, inançları bakımından olmadığı görülmüştür. Oysa ibadet ve kurumlarda bir farklılaşma vardı. Grubun, kendileri dışında kalan grup, yani Sünniler konusunda geleneksel tanımı hala geçerliliğini korumaktadır. Alevilik ve Sünnilik iki ayrı grup olarak ayrıldığında, kendi sınırlarına dönerek Alevilik grubuna olan mensubiyeti üzerinden hareket etmektedirler. Grubun kendi içerisindeki cinsiyet farklılaşması, kentleşme ile

gerçekleşmektedir. Kentleşme sürecinde özellikle kadınlar üzerinden yürütülen propagandaya bakılacak olursa, bu konuda değişimin olduğu görülmektedir. Fakat bu, Aleviliğin geleneksel tanımı üzerinden değil de modern tanımları üzerinden hareket etmesiyle mümkün olmaktadır. Dolayısıyla geleneğinin modernleştirilmesi ile değil, bilakis gelenek terk edilerek modern tanımlarla kendini tanımlama çabasıyla gerçekleşmektedir.

Aleviler, kendi aralarında sosyal ilişkilerini dede merkezli sağlamaktadırlar. Cinsiyete yönelik olarak inançlardan başlamak üzere gitgide kadının yeri azalarak belirlenmektedir. İnançlarda kadına ayrı bir yer verilirken, ibadetlerde biraz daha az yer verilmekte, kurumlarda ise yerleri iyice sınırlandırılmaktadır. Sosyal hayat içerisinde kadının yerini kırsal bölgelerin koşullarının belirlediğini ve bu yerin daha da daraldığını görmekteyiz. Modernleşme, kadına yönelik olarak Sünni karşıtlığı üzerinden yürütülmektedir.

Diyarbakır ve çevresindeki köylerde, doğumla ilgili inanç ve tutumlar üzerine araştırma yapan Elmacı, yirmi beş yıl sonra Alevi köyünde araştırmasını yenileyerek geçen süre içerisinde doğumla ilgili tutumları yeniden gözlemler. Elmacı, yirmi beş yıl önceki çalışmasını farklı üç köyde karşılaştırmalı olarak yürütmüştür. Yirmi beş yıl sonra bu köylerden Alevi olanı üzerine yeniden bir çalışma yürüterek değişimi gözlemlemiştir. Elmacı, araştırmasının sonucuna göre, Alevi köyünde büyük bir değişimin meydana geldiğini belirtir. Bu değişimi Sünniler üzerine yapılan çalışmaları ile karşılaştırır ve farklılaşmayı tespit eder. Farklılaşmanın nedeni ise, Alevilerin kadınlara verdiği önem gösterilir. Cinsiyet ayrımının asgari düzeye inmesini, eşler arası iş bölümünün ileri düzeyde olmasına bağlar.[103]

Türkiye'de Alevi ve Sünniler arasında cinsiyete yönelik değişen tutumlar üzerine de gözlemlerde bulunan Shankland, Alevilerin Sünnilere karşın daha rahat olduklarını söylerken, özellikle örtüyü örnek olarak vermektedir. Modernleşme sürecinde Sünnilerin kentlerde de başlarını örttüklerini, bunun ya-

[103] Nuran Elmacı, "Doğum Gelenekleri: Bakacak Köyünün Dünü ve Bugünü", Folklor Edebiyat Alevilik Özel Sayısı II, Sayı 30, 2002/2, s. 345.

nında kırsalda yaşayan, geleneğe bağlı Alevilerin de örtündüklerini aktarmaktadır. Buradan yola çıkarak, Alevilerin cinsiyet ilişkilerini üç ana başlık altında toplarken, kentlerde Alevi erkeklerin aile içi iş bölümüne katıldıkları, ama ev reisliğini yine ellerinde tuttuklarını belirtmektedir. Birincisi, Sünni İslam'ın belirleyiciliği içinde olmadıkları; ikincisi, devletin resmi söylemine sahip çıktıkları, böylece kadın hakları konusunda da buna göre davranış geliştirdikleri; üçüncüsü, Aleviliğin kadın konusunda söyledikleri ile modern dünyaya dâhil olmada Kemalist düşüncenin etkili olduğu gözlemlerini aktarmaktadır.[104]

Acar, geçekondu aileleri üzerinde yaptığı araştırmasında, araştırmanın değişkenleri arasında mezhep farklılığına da yer vermektedir. Yine Acar, adı geçen çalışmasında gecekondu aileleri arasında aile içi cinsiyet rollerine göre, Alevi ve Sünniler arasında anlamlı farklılıklar bulmuştur. Onun araştırmasında, aile içi cinsiyet rollerinde Alevilerin Sünnilere göre daha az geleneksel ve cinsiyete dayalı davranış kalıplarından da uzak oldukları tespit edilmiştir.[105]

2.4.2. Dedenin Olup Olmamasına Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar

Tablo 65: Sosyal İlişkiler Boyutunun Dedenin Olup Olmamasına Göre t-Testi Sonuçları

Dededin Olup Olmadığı	N	X	S	T
Var	282	8,1489	2,45221	5.591
Yok	29	10,8621	2,82494	
t: 5.591		sd: 309	P: 0.0001	

[104] David Shankland, "Changing Gender Relations Among Alevi and Sunni in Turkey", Turkish Families in Transition, Editör: Gabriele Rasuly-Paleczek, Frankfurt: Peter Lang, 1996, ss. 92-93.

[105] Feride Acar, "Bireylerarası İlişkiler ve Cinsiyet Rolleri", Gecekondularda Aileleraası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü, Editör: Birsen Gökçe ve diğerleri, Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları, 1993, ss. 223-225.

Tablo 65'de anlamlılık (t) değeri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır. Bu bilgiler çerçevesinde araştırmaya katılanların dedenin olmama durumunun dağılımlarına göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Dedesi olmayanların sosyal ilişkiler tutum puanlarının ortalaması (X=10.8621), dedesi olanların inanç tutum puanlarının ortalamasına (X=8.1489) göre daha yüksektir. (P>.01).

Aleviliğin anahtar konumundaki kurumlarından birisi olan dedelik, beklentilere cevap verememesi ve güncelleştirilememesine karşın, sosyal hayatı belirlemede etkilidir. Çünkü gündelik hayatın hemen her aşamasında belirleyiciliği söz konusudur. Bu belirleyicilik, modernleşme sürecinde azalmasına karşın devam edecektir. Çünkü yeni inşa edilen Aleviliğin yeni başat figürlerinin merkezinde de dedeler bulunmaktadır. Bu nedenle dedenin sosyal ilişkilere yönelik etkisi bulunacaktır. Bu bakımdan dedesi olmayanların sosyal ilişkilere yönelik tutum puanlarının düşük olmasının nedeni de bunu göstermektedir. Grubun kendi içerisindeki ilişkileri ile grubun kendi dışındaki grup ile ilişkilerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Shankland, dedenin geleneksel otoritesinin modern Türkiye'de devam etmeyeceğini belirtmekte ve bunun devletin insanlar üzerindeki baskısından değil, aksine insanların devlete bağlı kalmak istemelerinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Dolayısıyla Türk halkı giderek bütünleşmekte ve modernleşmeden mümkün olduğu kadar yararlanmak istemektedir. Bu durumun ise ancak merkezi hükümetin otoritesini kabul ederek ve doğal olarak dede talip arasındaki bağı koparark, Sünniliğe getirilen geleneksel eleştiriler hususunda oluşturulan söylencelerden vazgeçerek gerçekleşeceğini ilave etmektedir.[106]

Gençler, Diyarbakır Alevi köylerinde geleneksel statünün yerini zenginlik, eğitim ve mesleğe bırakarak geleneksel değerlerin zayıfladığını tespit etmiştir. Dini rollere sahip olan kişilerin, din sahası dışında etkisinin kalmadığını ve köyle ilgili sorunlar için yasal yollara başvurulduğunu da tespitleri arasına

[106] David Shankland, "Anadolu Kırsalında Alevilik ve Sünnilik", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Çeviren Sinan Olgun-Zeynep Yedigün, Sayı 4, 1997, s. 29.

eklemiştir. Dolayısıyla geleneksel olarak yaşamın bütününe hakim olan kişilerin, sadece dini rolü olan kişilere dönüşmesi, cemaat üzerindeki işlevini yitirdiğini göstermektedir. [107]

Gençler, bir başka yerde dedelere yönelik tespitinde: "Eskiden toplumsal hayatlarında önemli yeri olan dini liderlerinin (Dede) bugün otorite ve fonksiyonu çok azalmıştır; sadece hürmet edilen kişiler olarak dikkati çekmektedir."[108]

Arslan, Diyarbakır'daki toprak mülkiyeti ve toplumsal değişme arasındaki ilişkiye yönelik araştırmasında da, Alevi köylerinde toplumsal tabakalaşmanın değişime uğrayarak muhtar ve dede arasında paylaşıldığını tespit eder. Bunun sonucu olarak dedeye duyulan sembolik saygıya karşılık dedenin yerine getirmiş olduğu görevleri veya başka bir ifadeyle işlevi kaybolmuştur. Özellikle hukuki sorunların dede aracılığı ile çözümlenmemesi, bunun en güzel örneklerindendir.[109]

Gaziantep Yavuzeli ilçesi Sarılar köyünde araştırma yapan McElwain, geleneksek yapının değiştiğini ve işlevini yitirmeye başladığını belirttikten sonra bunun aşamalarını anlatmaktadır. Buna göre önce dedelik ile başladığını, özellikle ölen dedenin yerine geçen oğlunun bu ihtiyacı karşılayamadığını, Gaziantep'e göç ettiğini ve daha çok ekonomik aktivite içerisinde bulunduğunu tespit etmiştir. Böylece dedenin liderlik özelliğinin son yıllarda kaybolduğunu belirtmektedir. Bunlara ek olarak gençlerin, Marksist felsefeden etkilenerek radikal bir tutum içinde olduklarını, dini sosyal yapıyı eleştirdiklerini de belirtir. Ayrıca Alevi dini sosyal yapısında meydana gelen değişimde bir başka etken de, Sarılar'da yerleşik olan Alevilerin, Sünnilerle olan diyaloglarının onlar üzerinde bir değişime neden olmasıdır.[110]

---

[107] Ahmet Gençler, Diyarbakır ve Çevresinde Sosyalleştirilmiş Sağlık Hizmetlerini Etkileyen Toplumsal ve Kültürel Faktörler, (T. C. Diyarbakır Ü. Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Kürsüsü, Doktora Tezi), Diyarbakır: 1974, s. 47.

[108] Ahmet Gençler, "Diyarbakır İlinde Farklı Köy Toplumlarının Etnografik İncelenmesi", Antropoloji, Sayı 8 (1973-1974), Ankara: 1978, s.86.

[109] Rıfkı Arslan, Diyarbakır'da Toprakta Mülkiyet Rejimleri ve Toplumsal Değişme, Ankara: Diyarbakır Tanıtma, Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, 1992, s.165.

[110] Thomas McElwain, "Ritual Change in a Turkish Alevi Village", The Problem Ritual, Editör Tore Ahlback, Finland: The Donner Institute for Research in Religious and Cultural History, 1993, ss.138-139.

2.4.3. Mesleklere Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar

Tablo 66: Sosyal İlişkilerin Mesleklere Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	sd
İşçi	20	10,1000	1,83246
Çiftçi	55	7,9091	2,43640
Memur	40	11,0750	2,78630
Serbest Meslek	29	8,0345	2,69235
Ev Hanımı	75	6,5867	1,91080
İşsiz	30	7,6667	2,82029
Öğrenci	62	9,2903	,83739
Toplam	311	8,4019	2,60691

Tablo 67: Sosyal İlişkilerin Mesleklere Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	673,045	6	112,174	23,785	1-2,1-4,1-5,1-6,2-3,2-5,2-7,3-4,3-5,3-6,3-7,4-5,4-7,5-6,5-7,6-7**
Gruplar içi	433,713	304	4,716		
Toplam	106,759	310			

F: 23.785 sd: 6 P: 0.0001

** 1. İşçi, 2. Çiftçi, 3. Memur, 4. Serbest Meslek, 5. Ev hanımı, 6. İşsiz, 7. Öğrenci.

Tablo 66 ve 67'de verilen mesleklerin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre meslekler arasında sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(6, 304)=23.785$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın işçi meslek grubu ile çiftçi, serbest meslek, ev hanımı, işsizi; çiftçi meslek grubu ile memur, ev hanımı ve öğrenci; memur meslek grubu ile serbest meslek, ev hanımı, işsiz ve öğrenci; serbest meslek grubu ile ev hanımı ve öğrenci; ev hanımı meslek grubu ile işsiz ve öğrenci; işsiz meslek grubu ile öğrenci arasında olduğu görülmektedir.

Meslek gruplarının sosyal ilişkilere yönelik tutum puanları, iki yönlü ele alınabilir. Birincisi, eğitimli kişilerin yeni kazandığı sosyal ilişkilere bağlı olarak geleneksel ilişkiyi sorguladıkları ve eleştirdikleri, bu yönleriyle de sosyal ilişkilere yönelik ikili bir yapı ortaya koyduklarıdır. Farklı çevrelerle olan ilişkilerin ve eğitimin getirdiği yeni sosyal ilişkilerin sağladığı imkânlar, meslek grupları arasında farklılaşmaya neden olmuştur. Aynı şekilde grup üyelerinin içe dönük olarak geliştirdikleri davranış biçimi ise, karşı karşıya kalınan yeni sorunlara yönelik çözüm arayışlarıdır. Bu çözüm arayışları da iki yönlü gelişmektedir. Grup üyelerinin kendi kimliklerini korumaları öncelikli hedeftir. İkinci olarak grubun dışında kalan geleneksel olarak güvensizlik duyulan ve inançları bakımından eleştirilen hatta gerçek Müslüman olarak görülmeyen Sünni gruba yönelik yeni ilişkilerdir.

Elmacı'nın araştırmasında yapmış olduğu tespitlere göre, Alevilerin yurtiçi göçleri yanında yurtdışı göçlerinin yüksek oranı dikkat çekicidir. Yurtdışı göçleri özellikle Almanya'ya yapılmıştır.[111] Almanya tecrübesinin Aleviler üzerinde önemli oranda değişikliklere neden olduğunu ise daha sonraki çalışmasında tespit eder.[112]

Arslan, Diyarbakır'daki toprak rejiminin Alevi köylerinde önemli oranda değişime uğradığını tespit eder. Bu değişimin belli başlı faktörleri arasında Alevi köylerinden Almanya'ya yapılan göçleri gösterir. Çünkü aile bireylerinden Almanya'da işçi olarak bulunan aileler, yurtdışındaki aile bireylerinden ek kaynak almaktadırlar. Köylerdeki aileler için tarım dışı sağlanan ek gelir, köyde diğer aileler arasında önemli ölçüde toplumsal farklılaşmaya neden olmuştur.[113]

Alevilerin Almanya tecrübeleri ve bu tecrübenin Türkiye'deki Alevilerin kendilerini yeniden tanımlamalarına hatta kendilerine daha fazla güvenmelerine yol açtığı gibi Alevilerin

[111] Nuran Elmacı, Diyarbakır Kentinin Üç Farklı Köysel Grubunda Doğumla İlgili Değer ve Tutumlar, (Diyarbakır Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Kürsüsü Sosyal Antropoloji, Doktora Tezi), Diyarbakır: 1976, 23.

[112] Nuran Elmacı, "Doğum Gelenekleri: Bakacak Köyünün Dünü ve Bugünü", s. 344.

[113] Rıfkı Arslan, Adı Geçen Eser, s. 165.

yeniden yapılanmalarına maddi manevi katkı sağlamıştır.

Tokat ve çevresinde Almanya'ya işçi olarak gidip kesin dönüş yapan Aleviler üzerinde yaptığı çalışmasında Rittersberger - Tılıç, yurda döndükten sonra Alevilerin, yeni oluşumlara büyük katkılarının olduğunu tespit etmektedir. Özellikle Alevi dernek ve vakıflarının kuruluşu ve sürekli kılınışında önemli rol aldıkları, hatta bu kuruluşlar için maddi kaynak sağladıklarını ortaya koymuştur. Derneklerin ideolojik yapılanması da yine aynı grup tarafından gerçekleştirilmektedir.[114]

Meslek grupları geleneksel alan ile modern alan içerisinde kendine güvenli bir yer aramaktadırlar. Çünkü grubun kimlik olarak ortaya çıkışını sağlayan, Sünnilik üzerinden geliştirilen ilişkilerdir. Bu ilişki biçimi, Sünnilik eleştirisi üzerinden gerçekleşmektedir. Diğer yandan modern imkânların sağladığı ilişkilerle eleştirilen Sünnilik, Aleviler ana grubunun üyeleriyle farklı mekânları zorunlu olarak paylaştılar. İlişkiler, bu zorunlulukla farklı anlamlar yüklenerek yeniden kurulmaya başlandı. Aleviler, kendilerinin Sünnilere yönelik eleştirilerini dini alandan sosyal alana taşıyarak, onlar tarafından dışlandıkları üzerinden yürütmeye başladılar. Böylece modernleşme sürecinde dini eleştiriler sosyal alana yönelik olarak yeniden kurgulandı.[115]

2.4.4. Yaşlara Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar

Tablo 68: Sosyal İlişkilerin Yaşlara Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	sd
15*19	54	9,0556	,35907
20*29	69	11,0000	2,56102
30*39	54	9,8333	2,35324
40*49	31	6,8387	1,77194
50*59	45	6,0889	,59628
60 ve Yukarı	58	6,0000	,00000
Toplam	311	8,4019	2,60691

[114] Helga Rittersberger-Tılıç, "Almancı Kimliğinin Alevi Kimliğine Dönüştürülmesi", Alevi Kimliği, Editör: T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, Çeviren Bilge Kurt Torun-Hayati Torun, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 94-95.

[115] Kristina Kehl-Bodrogi, "Türkiye'de Alevilik: Dini Bir Cemaatin Oluşumu ve Şimdiki Konumuna Dair", Nefes, Sayı 2, Çeviren Filiz Ang, s. 45.

Tablo 69: Sosyal İlişkilerin Yaşa Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	1250,588	5	250,118	33,176	1-2,1-3,1-4,1-5,1-6,2-3,2-4,2-5,2-6,3-4,3-5,3-6,4-6**
Gruplar içi	856,171	305	2,807		
Toplam	2106,759	310			

F: 33.176 sd: 5 P: 0.0001

** 1. 15-19, 2. 20-29, 3. 30-39, 4. 40-49, 5. 50-59, 6. 60 ve yukarı

Tablo 68 ve 69'da verilen yaşların betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre yaşlar arasında sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. F (5, 305)=6.685, P<.05.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın 15-19 yaş grubu ile 20-29, 30-39, 40-49, 50-59, 60 ve yukarı; 20-29 yaş grubu ile 30-39, 40-49, 50-59, 60 ve yukarı; 30-39 yaş grubu ile 40-49, 50-59, 60 ve yukarı; 40-49 yaş grubu ile 60 ve yukarı yaş grupları arasında olduğu görülmektedir.

Yaş düzeyine göre sosyal ilişkilere yönelik tutum puanlarının ortalamaları düşük düzeyden yukarıya doğru artmaktadır. Gençler arasında, özellikle son on yıl içerisinde gündeme taşınan Alevilik ile ilgili çalışmaların etkili olduğunu belirtmeliyiz. Bu çalışmalar onların yeniden Alevi kimliği ile kendilerini kamuya taşıma imkânı sağladı. Artık Aleviler, geliştirdikleri farklı ilişkilerle ana grup Sünniler arasında yer almaya başladılar.

Gençler arasında da sosyal ilişkilere yönelik ikili bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, son on yılda gündeme getirilen ya da yeniden inşa edilen Alevilik ile buna bağlı olarak geliştirilen ilişkilerdir. Yeniden kurgulanan Alevilik, farklı ilişkiler üzerinde gelişmiştir. Buna bağlı olarak Sünnilerle farklı

mekân ve zamanı paylaşma süreci daha da fazlalaşmıştır. Mesela politik alanda ortak partileri paylaşmaları bu duruma iyi bir örnektir.[116] Bunun dışında kurgulanan Alevilik ile geleneksel Alevilik arasındaki mesafenin gençlere yönelik olarak daha da açılması, bu ilişkilerin olumlu olmasını etkilemiştir. Geleneksel tanımlar üzerinden yürüyemeyen - ki bu imkânları zaten yok - genç kuşak, modernleşme sürecinin sağladığı yeni sosyalleşme ile yeni ilişkiler kurmaya başladılar. Bu bakımdan bu yeni ilişki biçimi Sünnilerle olan yakınlaşmayı beraberinde getirmiştir.

Bir diğer nokta ise, modernleşme sürecinin Alevilerin Sünnilerle olan ilişkilerini geliştirmekle kalmaması aynı zamanda kendilerine yönelik yeni sosyal ilişki kurmaya da itmektedir. Bu çabaya en fazla itilenler genç kuşak oldu. Çünkü Sünniler ile olan yeni ilişki içerisinde kendi kimliğine yönelik inşa sürecinde kendini yeniden fark etti. Bu fark etmeye bağlı olarak yeni talepler geldi. Bu taleplere yönelik çözüm arayışları da, modernleşme sürecinin sağladığı imkânlarla giderilmeye başlandı. Diyanet, din eğimi gibi birçok konu bu süreçte gündeme geldi. Bütün bunlarla beraber, kendini açıklama ihtiyacı veya tanımlama ihtiyacı duyan yeni kuşak bunu gerçekleştirmede zorlandı ve kendilerine yönelik eğitim talepleriyle başlayan bir dizi talepte bulundu. Böylece sosyal ilişkiler iki boyutlu gelişmeye başladı.

2.4.5. Eğitim Düzeyine Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar

Tablo 70: Sosyal İlişkilerin Eğitim Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	sd
Okur-yazar değil	46	6,0000	,00000
Okur-yazar	40	6,4750	1,60108
İlköğretim	93	8,0968	1,94525
Lise ve dengi	92	9,7283	2,44097
Yüksekokul	40	10,7500	2,82616
Toplam	311	8,4019	2,60691

[116] Harald Schüler, Türkiye'de Sosyal Demokrasi Particilik Hemşehrilik Alevilik, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, 159-185.

Tablo 71: Sosyal İlişkilerin Eğitim Düzeyine Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	804,948	4	201,237	1,572	1-3,1-4,1-5,2-3,2-4,2-5,3-4,3-5,4-5**
Gruplar içi	301,811	306	4,254		
Toplam	106,759	310			

F: 1,572 sd: 4 P: 0.0001

** 1. Okur-yazar değil, 2. Okur yazar, 3. İlköğretim, 4. Lise, 5. Üniversite

Tablo 70 ve 71'de verilen eğitim düzeyinin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre eğitim düzeyleri arasında sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(4, 306)=1.572$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Okur-yazar olmayanlar ile İlköğretim, Lise ve Üniversite; Okur-yazar ile İlköğretim, Lise ve Üniversite; ilköğretim eğitim düzeyi ile lise ve üniversite; lise ile üniversite arasındaki eğitim düzeyleri arasında olduğu görülmektedir.

Eğitim düzeylerinin sosyal ilişkilere yönelik tutum puanları, eğitim düzeyi düşük okur-yazar olmayandan başlamak üzere düşük, eğitim düzeyi arttıkça buna bağlı olarak tutum puanlarının yükseldiği görülmektedir. Meydana gelen farklılaşmayı yine iki boyutlu açıklayabiliriz. Bunlardan ilki modernleşmenin sağladığı yeni sosyalleşme, ikincisi ise, yine modernleşmenin bir sonucu olarak dini yapının yeniden ele alınmasına yönelik geliştirilen yeni tutumdur.

Sosyalleşmenin gelişmesini sağlayan modern eğitim kurumlarıdır. Bunun için modern eğitim kurumları, farklı sosyo - kültürel - ekonomik çevre ile yeni ilişkiler kurmayı sağlamaktadır. Özellikle Diyarbakır ve çevresindeki Aleviler arasında modern eğitim kurumlarındaki eğitime yönelik tutum, uzun süre önce başlamıştır. Yeni eğitim kurumlarının sağladığı yeni bilgi akışı veya yeni mekânlarda yeni bireylerle karşılaşma imkânlar

sağladı. Bu imkânlar ise geriye dönüşü ana grup ile kurulan yeni ilişkilerle gerçekleştirdi. Aynı zamanda eğitimin sağladığı imkânlarla geleneksel anlayış eleştirildi ve yerine yeni kazanılan sosyal ilişkiler oturtuldu. Burada kökten bir reddediş olduğu söylenebilir. Bir başka açıdan geleneksel yapı, kendi içerisinden modernize edilerek yeni karşılaşılan koşullara uyarlanamadı.

Bunun farklı nedenleri vardır. Bunlardan ilki ana grup arasında bir şekilde dışlanan Aleviler, kendileri için sunulan yeni imkânlara sonuna kadar sahip çıkarak bu yeni durumla örtüştüler. Böylece ana grup arasındaki netameli konumlarını meşrulaştırmanın yolunu aradılar. Eğitim kurumlarına yönelik olumlu tutumun ana merkezinde meşrulaşma çabası yatmaktadır. Bunu gerçekleştirmek üzere ana grubun kendi içerisinden yürüttüğü çağdaşlaşma hareketlerine karşın Aleviler, kendi geleneksel kültürel yapılarını inkâra başladılar. Bunda özellikle 1960 yılından sonra gelişen ve Aleviler arasında da önemli oranda yer bulan sol - sosyalist hareketin etkisi fazladır.[117] Alevilerin, Sünnilerle ortak mekân ve zamanı paylaşmaları ve bu paylaşmanın ortak noktaları ise siyasal, ideolojiktir. Hatta bu ideolojik paylaşım, bir süre sonra ideolojik evlenmelerle ortaya çıktı.

Ayşe - Güneş Ayata'ya göre, kentlere göçen Alevilerin cemaatçi davranışları, siyasal amaçlar için hareket noktası olarak elverişli bir durum oluşturdu. Cinsiyet ayırımı gözetmeksizin siyasal bir yapılanma içine girdiler. Siyaset gündelik yaşamın bir parçası olarak görülmektedir. Öyle ki aynı siyasi görüşe sahip olanlarla yapılacak evlilik, aynı dini inanışa sahip olanlarla yapılacak evlilik ile eş değer görülmektedir. Buna bağlı olarak aynı siyasal görüşü paylaşan Aleviler, Sünnilerle evliliği rahatlıkla kabul etmektedirler. Bu da farklı gruplar arasında yeni bağların ve ilişkilerin oluşmasını sağlamaktadır.[118]

---

[117] Özellikle Sosyalist Sol Alevilik ilişkisi üzerine hatıraların anlatıldığı, kendisi de örgütün kurucusu da Alevi olan Ali Taşyapan'ı ve İbrahim Kaypakkaya'yı anlatan esere bakınız; Ali Taşyapan, Kaypakkaya İle Birlikte...,İstanbul: Belge Yayınları, 1997.

[118] Ayşe Güneş-Ayata, "Kentsel Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Etnik Kimlik Aleviler ve Soydaşları Örneği", Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik, Hazırlayan, Nuri Bilgin, Çeviren Ayşegül Baydar Aydıngün, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997, s. 201.

Bunun dışında özellikle eğitim görmek için kent merkezine giden Aleviler, burada edindikleri çevre içerisinde yeni arkadaşlıklar kurdular. Arkadaşlıkların dışında "Sünnilik" ile tanımlayamadıkları yeni ilişkiler de başlatılmıştır. Bir kısmı burada Alevi - Sünni ayrımı gözetmeksizin evlilik gerçekleştirdiler.

Ayrıca kentleşme sürecinde değişime uğrayan Aleviler, evlilik konusunda yeni tutuma sahip olmuşlardır. Geleneksel olarak Sünnilerle evlenmek düşkünlük gerekçesidir. Oysa bu kural şehirlerde eğitimli Alevileri artık bağlamamaktadır. Bu konudaki tutumlar, Sünnilerle evlenmenin bir sakıncası olmadığı tutumunu geliştirmektedir.

Amasya, Havza, Balıkesir ve Isparta'da Alevi - Bektaşiler üzerine araştırma yapan Ünal, kent merkezinde oturanların Sünnilerle evlilik konusunda daha olumlu bir tutum sergilediklerini tespit etmiştir. Buna göre eğitim, yaş ve yerleşim yeri gibi değişkenlere bağlı olarak Sünnilerle evlenme konusunda değişim gözlemlemiştir.[119]

1980'li yıllardan sonra kamusal alana çıkan Alevilerin bu çıkışlarında büyük kentlerde eğitim almış, sol hareket içerisinde bulanan yeni Alevi aydınlarının büyük etkisi olmuştur. Kentlere başlayan göçler ve eğitimin sağladığı yeni imkânlar, yeni bir sınıfın oluşmasına neden olmuştur. Bu sınıf, yeni koşullarda elde edilen bu değerleri bir imkân olarak kullanma yollarını aradılar ve kentlerde Alevilerin kendilerini sundukları yeni yüzleri oldu. Alevilerin bu yeni imkânlarına karşılık, geleneksel yapıları değişmiştir. Beraberinde de geleneksel yapı içerisinde olmayan yeni bir sınıfın oluşmasına da neden olmuştur.

Bu çıkışın en büyük göstergelerinden bir diğeri de hızlı bir şekilde kitap ve dergi yayınlarının oluşturulmasıdır. Yayın hayatında etkili olanlar da yine bu yeni Alevi aydınlarıdır. Esas olarak bu yayınların temel amaçları arasında yeni Alevi toplumsal gerçekliğinin oluşturulmasını sağlamaktır.[120]

---

[119] A. Bülent Ünal, Türkiye'de Günümüz Aleviliği Üzerine Bir Araştırma, İzmir: 2001, s. 56-70.

[120] Karin Vorhoff, "Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilikle İlgili Akademik ve Gazetecilik Nitelikli Yayınlar", Alevi Kimliği, Editör: T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, Çeviren Bilge Kurt Torun-Hayati Torun, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 42.

2.4.6. Medeni Duruma Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar

Tablo 72: Sosyal İlişkilerin Medeni Duruma Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	sd
Evli	232	8,2155	2,85070
Bekar	67	9,4776	1,06399
Dul	12	6,0000	,00000
Toplam	311	8,4019	2,60691

Tablo 73: Sosyal İlişkilerin Medeni Duruma Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı farklılık
Gruplar arası	154,818	2	77,409	8,837	1-2,1-3,2-3*
Gruplar içi	2251,941	308	6,337		
Toplam	2406,759	310			

F: 8.837 sd: 2 P: 0.0001

** 1. Evli, 2. Bekar, 3. Dul

Tablo 72 ve 73'de verilen medeni durumun betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre medeni durum arasında sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. F (2, 308)=8.837, P<.05.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın evli ile bekâr ve evli ile dul; bekâr ile dul arasında olduğu görülmektedir.

Medeni durumun sosyal ilişkilere yönelik tutumdaki farklılığın nedenleri arasında, bekârların yaş düzeylerinin düşüklüğüne bağlı olarak, Sünniler ile olan ilişkiler daha fazladır. Bir başka konu, evliler arasında Sünnilere yönelik tutum farklılığında, Sünni - Alevi arasındaki evliliktir. Diğer bir konu evliler ile dullar arasındaki farkın bir başka nedeni, dulların yaşlarının yüksek oluşudur. Yaş düzeyi yüksek olan kişilerin Sünnilerle olan ilişkilerin düşüklüğü geleneksel ilişkilerin sürdürüldüğü

yakın zamana kadar daha kapalı ilişkiler içinde bulunmuşlardır. Oysa kamusal alana açılan Alevilerin Sünnilerle farklı birçok ortamda karşılaşmaları yeni kuşak için imkân sağlamıştır. Bu durum doğal olarak yaş düzeyi yükseldikçe bu durumdan da anlaşılmaktadır.

Geleneksel Alevi sosyal hayatı ve ilişkilerini belirlemede gündelik hayata dönüşen anlam ve açıklamalarda Alevi bireyin Sünnilerle ilişkiden uzak durması talep edilmekte, öğretmekte ve böylece davranması da beklenmektedir. Buna göre kasaba, şehre bir şekilde gelen Aleviler geri köylerine dönerlerken hayati bir tehlike olmadığı sürece Sünni köyde kalmayı veya gecelemeyi istemezler. Bu ilişkilerin daraltılmasındaki sebeplerin başında irfan ve hikmete dair bir ayrım yapılmasından kaynaklanmaktadır. Aleviler irfan ve hikmet üzerinden marifet ve hakikat anlam dünyasından kendilerini aktarmaktadır. Oysa Sünnilerin inandıkları ve konuştukları ilim ve tarikat üzerinden gerçekleşmektedir. Her iki grubun farklı düzeylerde bulunmaları konuştukları ya da paylaştıkları konular itibariyle farklı düzeylere işaret etmektedir. Alevilerin Sünnilere yönelik ilişkilerindeki sınırlandırmaya gitmelerindeki neden irfan ve hikmeti eşik bir konu olarak görmelerinden gelmektedir.

Bunun dışında Alevi kimliğine yönelik beklentilerinde Alevi ailesinin modern formatı üzerinden yürütülüyor oluşu daha fazladır. Kırsal kesimde yaşayan Alevilerin, kırsal kesimdeki aile içi yapıları kent merkezinde modernleşmeyle beraber farklı beklentilere yönelmiştir. Hatta Aleviliğin "çağdaşlık" ile kurulan ilişkisi, ailenin ve aile içi ilişkilere yönelik kurgu üzerinden yürütülmektedir.

2.4.7. Yerleşim Yerlerine Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar

Tablo 74: Sosyal İlişkilerin Yerleşim Yerlerine Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	sd
Türkmenhacı	59	8,0000	3,06257
Seyit Hasan	57	6,0000	,00000
Bismil	26	9,8077	1,60048
Sükürlü	31	8,4194	1,91092
Diyarbakir	138	10,4420	2,50261
Total	311	8,4019	2,60691

Tablo 75: Sosyal İlişkilerin Yerleşim Yerlerine Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	Df	Kareler ortalaması	F	Gruplararası anlamlı fark
Gruplararası	531,136	4	132,784	25,788	1-2,1-3, 1-4,
Gruplar içi	1575,62	306	5,149		1-5, 2-3,2-4,
Toplam	2106,76	310			2-5, 3-4,3-5, 4-5

F: 25.788 sd: 4 P: 0.0001

** 1. Türkmenhacı, 2. Seyit Hasan, 3. Bismil, 4. Şükürlü, 5. Diyarbakır

Tablo 74 ve 75'de verilen yerleşim yerlerinin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre yerleşim yerleri arasında sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. F (4, 306)=25.788, P<.05.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Türkmenhacı yerleşim yeri ile Seyit Hasan, Bismil, Şükürlü ve Diyarbakır, Seyit Hasan yerleşim yeri ile Bismil, Şükürlü ve Diyarbakır, Bismil yerleşim yeri ile Şükürlü ve Diyarbakır; Şükürlü yerleşim yeri ile Diyarbakır arasında olduğu görülmektedir.

Yerleşim yerlerine göre sosyal ilişkilere yönelik tutum ortalamalarına bakıldığında il, ilçe ve köyde oturanlar şeklinde bir bölünme olduğu görülmektedir. Diyarbakır il merkezi ile Bismil ilçe merkezinde oturanların tutum ortalama puanları yüksektir. Buna karşın köylerde oturanların tutum ortalama puanları düşüktür.

Diyarbakır ve çevresinde araştırma yapan Elmacı, Diyarbakır Alevi köyünün yüksek oranda göç verdiğini tespit eder. Göçler yurt içi ve yurt dışı olmak üzere iki yönde gerçekleşmektedir. Yurt dışına Almanya'ya işçi olarak gidilirken, yurt içinde ise mevsimlik işçi ile bazı devlet kurumları tercih edilmektedir. Köy dışına giden erkeklerden bazıları ise, eşlerini ve çocuklarını köyde yakın akrabalarının yanında bırakmaktadırlar.[121]

Kentleşme sürecinin sosyo - kültürel - ekonomik yapı üzerindeki etkisi, Alevilerin dini - sosyal yapısını değiştirmiştir. Yapısal bir değişime uğrayan Aleviler, kentleşme sürecinde geleneksel kurumların fonksiyonel olma özelliğini yitirmesi üzerine grup içi ve dışı sosyal ilişkilerinde meydana gelen değişim farklı bir açılım da sağlamış oldu. Esasen kentleşme sürecinde özellikle grup dışı bu ilişkiler, yeni bir Alevilik tanımının da oluşturulmasıyla sonuçlandı.

Gerçekte Aleviler, kent ortamında elde edilen imkân ve fırsatlarla ana grup Sünnilere karşı kendilerini yeniden anlatma veya tanıtmaya çalıştılar. Aleviler, Kızılbaşlık tanımına yüklenen "ahlak değerlere kayıtsız kalma" anlamından dolayı Sünnilerle ilişkilerinde problem yaşamaktadırlar. Buna bir de Alevi inançlarına yönelik eleştiriler eklenince, Aleviler, Sünniler tarafından kuşatılmaktadır. Buna karşın geleneksel bilgi ile donanan Aleviler de, aynı şekilde Sünnileri, dini yapılanmalarından dolayı olumsuzlamaktadırlar. Burada gruplar arası karşılıklı bir güven sorunu var ve kent ortamında bu sorun giderilmeye çalışılmaktadır.

Buna karşın kentlere doğru hareket eden farklı bir dini - sosyal yapıya sahip olan Aleviler, kendilerini anlatmaya hatta Müslüman olduklarını ispat etmeye çalıştılar. Bir süre sonra da çağdaş, modern insanlar oldukları çabası içerisine girdiler. Bu durum, görece modern değerlere sahip çıkmak olarak sunulurken, geleneksel yapıyı yani grubun içine yönelik bir eleştiriyi de içermektedir.

---

[121] Nuran Elmacı, Adı Geçen Tez, s. 22.

Diyarbakır ve çevre köylerinde araştırma yapan Gençler, Alevi köylerinin çevre köylerle ilişkilerinin zayıf olduğunu, bunun da dini inançlarının farklılığına bağlı olduğunu söylemektedir. Bu nedenle de şehir merkeziyle daha fazla ilişkilidirler.[122]

Aleviler, Sünnilere karşı Alevi imajlarına yönelik çabalarını, yine kent ortamında sürdürerek geleneksel Alevi imajına yönelik açıklamalarda bulundular.[123]

Alevilerin, kentlerde kendilerini anlatmalarının diğer bir yolu da, kurulan Alevi dernek ve vakıflarıdır. Bu yolla hem basın yayın gibi faaliyetleri, hem de ibadetlere yönelik faaliyetleri sürdürdüler. Fakat bu faaliyetlerinin yanında bu örgütler daha çok siyasi yönleriyle tanındılar ve kendilerini de böyle tanıttılar.[124]

Shankland'a göre Türkiye'de meydana gelen sosyo - ekonomik değişim, kırsal alanı birebir etkiledi. Kentleşme süreci başlamadan önce, kırsalda yaşayan Aleviler de bu değişimden etkilendiler. Bir süre sonra dini - sosyal yapıda meydana gelen değişim yeni ilişkiler sağlarken, beraberinde ritüellere yönelik ihmali de getirdi. Alevilerin modernleşmeden taleplerine, yani istedikleri yeni ilişkilere karşılık olarak geleneksel değerlerini korumalarını terk etmek zorunda kaldılar.[125] Esas olarak geçmişte belirsiz olan sınırlar belirginleşme sürecine girmiştir. Böylece geçmiş basitleştirmeyle karşı karşıya kalınmıştır.[126]

---

[122] Ahmet Gençler, Adı Geçen Tez, s.47.

[123] İsmail Engin, "Alevilerin Kendi Görüntüsünü Algılayışı ve Alevi İmajına Yönelik Bakış Açıları", Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 275-302.

[124] İlyas Üzüm, "Günümüz Alevi Örgütlenmeleri ve Geleneksel Alevilikle İlişkisi", Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 335-375. Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız; İlyas Üzüm, Günümüz Aleviliği, İstanbul: İsam Yayınları,1997, s. 29-65.

[125] David Shankland, "The Emergence of the Alevis", Islam and Society in Turkey, England: The Eothen Press, 1999, ss. 154-157.

[126] David Shankland, " Antropoloji ve Etnisite: Yeni Alevi Hareketinde Etnografyanın Yeri", Alevi Kimliği, Editör: T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, Çeviren Bilge Kurt Torun-Hayati Torun, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 23.

Duben'in Çağlayan'da Sünni ve Alevi göçmenler üzerine yaptığı araştırma sonuçlarına göre, araştırma grubu arasında cemaate ve sınıf yapısına göre bir yapılanma olduğu görülmektedir. 1960 - 1970 yılından itibaren kırsaldan kente başlayan göçler, kentte cemaate, hemşeriliğe ve akrabalığa bağlı ilişkileri güçlendirerek aynı mekânlarda kümeleşmeyi sağladı.

Aslında, kentler aynı değerleri paylaşan topluluklar için güvenli bir ortam sağlamaktadır. Kentlerde ileri düzeyde gelişen iş bölümüne göre küçük ölçekli işverenler, öncelikle kendi değerlerine yakın kişileri "dürüstlük" ve "güven" için tercih etmektedirler. Fakat sınıfların oluşmasını sağlayan ölçütler, bu değerlere bağlılığı aştığı noktadan itibaren cemaate bağlılığı aramamaktadır.

Esasen mesleki farklılaşma beraberinde sınıflaşmayı oluşturmaktadır. Bunun geriye dönüşümü farklı ilişkilerin doğmasına neden olmaktadır. Böylece kent merkezinde ikili bir yapı ile karşı karşıya kalınmaktadır. Cemaate ait yapıyı güçlendiren diğer bir faktör de siyasal partilerdir.[127]

Samsun ve çevresindeki Aleviler üzerine araştırma yapan Doğan, Samsun ve çevresindeki Alevileri, Aleviliğini yaşatanlar, Aleviliğini unutanlar, Alevilik ile birlikte Sünniliği yaşayanlar, şeklinde üç grupta toplamaktadır. Samsun ve çevresindeki Alevilerin Sünnilerle olan ilişkilerinin fazlalığı, Sünnilere daha fazla yaklaşmalarını sağlarken Aleviliğe dair uygulamaları zayıflatmaktadır. Böylece Doğan, temel ibadetleri uygulama oranının düştüğünü tespit etmiştir.[128]

[127] Alan Duben, "İstanbul'da Sınıf ve Cemaat", Kent, Aile, Tarih, Çeviren Leyla Şimşek, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, ss. 24-35.

[128] İsa Doğan, Anadolu'da Aleviliğin Doğuşu ve Samsun Alevileri, Samsun: Aksiseda Matbaası, 1990, s. 95-105.

2.4.8. Ocaklara Bağlılığa Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar

Tablo 76: Sosyal İlişkilerin Ocaklara Bağlılığa Göre Betimsel İstatistikleri

	N	X	sd
Beyazıt Bostan	132	9,3106	2,65908
Zeynelabidin	13	11,5385	1,05003
Battal Gazi	22	9,6818	1,55491
Güzel Şah	10	9,1000	3,24722
Sarı Saltık	44	6,4773	1,78480
Ağu İçen	71	7,2113	1,99224
Dede Garkın	19	7,0000	1,24722
Toplam	311	8,4019	2,60691

Tablo 77: Sosyal İlişkilerin Ocaklara Bağlılığa Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	578,782	6	96,464	7,292	1-2,1-5,1-6,1-7,2-3,2-4,2-5,2-6,2-7,3-5,3-6,3-7,4-5,4-6,4-7**
Gruplar içi	527,977	304	5,026		
Toplam	106,759	310			

F: 7.292 sd: 6 P: 0.0001

** 1. Beyazıt Bostan, 2. Zeynelabidin, 3, Battal Gazi, 4. Güzel Şah, 5. Sarı Saltık, 6. Ağu İçen, 7. Dede Garkın

Tablo 76 ve 77'de verilen Alevi ocaklarına bağlılıklarının betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre ocaklar arasında sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(6, 304)=7.292$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Beyazıt Bostan Ocağı ile Zeynelabidin, Sarı Saltık, Ağu İçen ve Dede Garkın; Zeynelabidin Ocağı ile Battal Gazi, Güzel Şah, Sarı Saltık, Ağu İçen, Dede Garkın; Battal Gazi Ocağı ile Sarı Saltık, Ağu İçen ve Dede Garkın; Güzel Şah Ocağı ile Sarı Saltık, Ağu İçen ve Dede Garkın ocakları arasında olduğu görülmektedir.

Ocaklara mensubiyete göre sosyal ilişkilere yönelik tutum puanlarında meydana gelen farklılık, ocakların halen etkin oluşu ile ilişkilidir. Dedeleri var olan ve faal olan ocaklara mensup bireylerin, sosyal ilişkilere yönelik tutum puanları daha yüksektir. Çünkü ocağa mensup bireyler, değişim sonucu meydana gelen farklılaşma neticesinde kendilerini yeniden tanımlama ihtiyacı duydular. Bunu da yine bu kurumlar üzerinden yürütmek istemektedirler.

Ayrıca Alevilik kimliğinin daha belirgin hale gelmesini sağlayan veya Alevi olarak kalmayı sağlayan en önemli unsur ocaktır. Bu bakımdan hem grubun kendi iç ilişkilerine yönelik yeniden geleneğe uygun bir yapılanma talebinde bulunulmak, hem de grubun dışında ve birlikte yaşamak zorunda olunan grup ile iyi ilişkiler kurulmak zorundadır. Bu aynı zamanda grupta meydana gelen değişimle duyulan endişe arasında bir ilişkiyi de göstermektedir. Çünkü değişim sonucu artık geleneği sürdüren Alevi olmadığını, hatta Sünnilerle aralarında bir farkın kalmadığını belirtmektedirler. Böyle olunca da Alevi olarak kalmanın bir başka yolu, iyi, açık ilişkiler tezi üzerinden gelişmektedir.

Ocağa mensubiyet ile sosyal ilişkiler arasında doğrudan bir ilişki vardır. Aynı ocağa mensubiyet bağından ocağın bağlıları arasında doğal bir ilişki doğmaktadır. Oysa her geçen gün ocaklar hizmeti yürütmemeye başladılar. Bu durum, ocakların, kendi bağlıları üzerindeki etkisini işlevsiz hale getirdi. Alevi bireyin bağlı bulunduğu ocakla, daha geniş tanımıyla Alevi grubu içerisinde tanınmaktadır. Hâlbuki bu durum ocakların işlevlerini yerine getirememesi nedeniyle birbirinden farklı ocaklara bağlı bireyler, kendi ocaklarının dışındaki dedelerden hizmet almaktadırlar. Hatta hiç tanımadıkları ocaklara yönelerek, kendi ocaklarından izin dahi alma gereği duymamaktadır. Bu durum, ocak farklılığı gözetmeyen yeni bir Alevi grubu ortaya çıkardı. Bir süre sonra, hiç kimse bu durumu yani ocağa bağlı taliplerin homojen yapısını konu etmez hale geldi.

Aynı zamanda grubun dışına yönelik yeni ilişkiler kurulması da bu süreçten etkilenmiştir. Grubun öncelikle birbirine

bağlılığını ifade eden husus aynı ocağa bağlı olmaktır. Öncelikle ilişkilerde bağlılık burada aranır. Ocağa mensubiyetin zayıfladığı süreçten itibaren Aleviler, ocak farklılığına bakmaksızın Alevi kimliği etrafında bir ilişki geliştirmeye başlamışlardır. Esasen grubun dışını anlatan ortak ifade, yani "Sünnilik" ise ortak kimlik karşısında bir bütün olarak ele alınmaktaydı. Fakat değişim sürecinde adeta homojen bir Alevilik oluştururken Sünniliğin ortak veya homojen yapısı bozulmuştur. Böylece ocaklara mensubiyet geleneksel ile modern arasında hem grup içi hem grup dışı ilişkilerde köprü rolü oynamaktadır.

Sosyal ilişkiler bölümünün özeti:

• Cinsiyete göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma görülmemiştir. Alevi inançlarında kadına yönelik olumlu bir yerin olmasına karşın ibadetlerde ve kurumlarda daha çok erkeklerin sorumluluk alanı içerisinde bırakılmaktadır. Sosyal hayat içerisinde kadının yeri kırsal koşullara uygun gelişmiştir. Fakat kadının yeri Alevi modernleşmesinde ön plana çıkarılmıştır. Alevilerin farklı çevrelerle sağladığı sosyal ilişki daha çok kadınlar üzerinden gerçekleştirilmektedir. Esasen olumlanarak yeniden yorumlanan Alevilik, kadın için modern söylemlere uygun yeni bir yer vermektedir. Bir başka neden ise Alevi grubun dışında yeni sağlanan ilişkiler ile Alevi - Sünni ayrımının ortadan kalkarak yeni ilişkilere yol açması hatta evliliklerle sonuçlanmasıdır. Bu bakımdan da cinsiyet değişkenine göre, sosyal ilişkiler bakımından farklılaşma gözlenmemektedir.

• Dedenin olup olmama durumuna göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevilerin grup içi sosyal ilişkilerinin belirleyici unsuru dedelerdir. Değişim sürecine kadar dedeler, grubun dışında geliştirilecek sosyal ilişkilerin de belirleyiciydi. Bu süreçte dede, grup dışı sosyal ilişkilerin belirleyici unsuru olma özelliğini kaybetmiştir. Çünkü farklı sebeplerden dolayı, özellikle Sünnilerle sağlanan iletişim, grubun üyelerini Sünnilere yaklaştırarak daha olumlu tutuma itmiştir. Bu bakımdan dedesi olmayanların sosyal ilişkiler

tutum puanları olumlu, dedesi olanların sosyal ilişkiler tutum puanları olumsuzdur.

• Mesleklere göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Aleviler arasında meydana gelen farklılaşmanın temel faktörlerinden birisi mesleklerdir. Meslekler, grubun kendi içerisinde yeni bir statü kazandırırken beraberinde yeni ilişkiler kurulmasına da imkân sağlamıştır. Alevilerin, başta ekonomik nedenler olmak üzere Sünni gruba açılmalarını sağlayan temel faktör mesleklerdir. Meslekler aracılığıyla yeni ilişkiler kurulmuş ve grubun üyeleri grubun dışında kalanlar hakkında yeni bilgi edinme imkânı sağlamışlardır. Bu bakımdan ekonomik etkinlik ile eğitime dayalı elde edilen meslekler gruplarının sosyal ilişkiler tutum puanları olumlu olmuştur.

• Yaşlara göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Yaş düzeylerine göre sosyal ilişkilere yönelik farklılaşmanın nedenleri arasında geleneksel Aleviliğin tanımlarına, referanslarına bağlı olmamaktır. Hatta grup içi belirlenen sosyal ilişkilere yönelik ise ilgisizlik söz konusudur. Yeni kuşak farklı birçok nedenden dolayı yeni sosyal ilişkilere girmiştir. Bu bakımdan yaş oranları düştükçe sosyal ilişkilere yönelik tutum puanları olumlu olurken, yaş oranları yükseldikçe sosyal ilişkilere yönelik tutum puanları olumsuzdur.

• Eğitime göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevilerin sosyal ilişkilerini belirleyen referansları modern eğitim ile yeniden gözden geçirilmiş ve eleştirilerek yeniden kurgulanmıştır. Özellikle eğitimli bireylerin yeni bilgi kaynakları ile eğitim süreçlerinde sağlanan sosyal ilişkiler ile grubun bağlayıcı olan sınırları aşılmıştır. Bu bakımdan eğitim oranı yükseldikçe sosyal ilişkiler tutum puanları olumlu, eğitim düzeyi düştükçe sosyal ilişkiler tutum puanları olumsuz olmaktadır.

• Medeni duruma göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Sosyal ilişkilerin sağlanmasında en önemli faktörlerden birisi de medeni durumdur. Alevilerin Sünnilere yönelik olumsuz tutumları, yeni kurulan ilişkiler ve

bu ilişkiler sonucunda gerçekleşen evliliklerle değişmiştir.

• Yerleşim yerlerine göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Sosyal ilişkilerin yeniden kurulmasını, hatta yeniden tanımlanmasını sağlayan önemli faktörlerden birisi de yerleşim yerleridir. Alevilerin göçlerle sağladıkları yeni ilişkiler, onların komşuları olan Sünnileri daha yakından tanıma imkânı sağlamıştır. Bunun sonucunda Sünniler hakkındaki olumsuz tutumlarında önemli ölçüde değişim meydana getirmiştir. Şehir merkezlerinde oturanların sosyal ilişkiler tutum puanları olumlu olurken, köylerde oturanların sosyal ilişkiler tutum puanları olumsuz olmaktadır.

• Ocaklara bağlılığa göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevilerin sosyal ilişkilerini belirleyen temel unsurlardan birisi de ocaklardır. Öyle ki ocaklar kendi bağlılarının başka ocaklarla olan ilişkilerini bile sınırlamaktadır. Ocaklara bağlılık bu bakımdan grubun kendi üyelerinde etkin rol oynamasına karşın artık yeni sağlanan sosyal ilişkilerle bireyler kendilerini ocaklarına mensubiyetle tanıtmamaktadırlar. Yani Alevi grubunun dışında, ocaklara mensubiyetle sağlanan bir ilişki söz konusu değildir. Böyle bir mecburiyet olmadığı için de, grubun dışındakilerle daha kolay iletişim kurma imkânı sağlamıştır. Bu bakımdan ocaklara mensup olanların sosyal ilişkiler tutum puanları olumsuz olurken, ocaklara mensup olmayanların tutum puanları olumlu olmaktadır.

Bu çalışmada bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında aranan fark, varsayımları doğrular nitelikte sonuçlanmıştır. Buna bağlı olarak Aleviler inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkilerinde değişim sürecine girmiştir. En büyük etkenler arasında sözlü kültüre dayalı sosyal yapının, yazılı kültüre doğru evirilmesi sayılabilir. Bunun sonucu olarak söylencenin Aleviliği ile yazılı kaynakların Aleviliği arasında farklılaşma oluşmuştur. Daha derinlerde olan ve söylenceden beslenen Alevilik, tarihsel Alevilik ile yüzleşince çatışma meydana gelmiştir. Buna bağlı olarak bilginin kaynağı ve otoritesi olan dedenin bu konumunu kaybetmesi yine değişimin önemli öğelerindendir. Dede, sadece

bilgi kaynağı olma özelliğini değil; Alevi dini - sosyal yaşamı üzerindeki etkisini kaybetmiştir. Artık dedenin yerinde modernleşme sürecinde oluşan Alevi aydınları yer almaktadır. Dolayısıyla kentlerde Aleviliği bu aydınlar temsil etmektedir.

Aleviliğin modernleşme sürecine uyum sağlayamaması sonucu kurumları işlevsel özelliğini kaybetmiştir. Özellikle düşkünlük gibi yasal bir organ olan kurumun, kentleşme sürecinde geçerliğini kaybetmesi, dedelerin grup üyeleri üzerindeki yaptırımını da kaybetmesine neden olmuştur.

Son on yıl içerisinde kamusal alana çıkan Aleviliğin önemli aktörleri eğitim görmüş aydınlardır. Alevi aydınların kamuya taşıdığı Alevilik, geleneksel Alevilikten farklı olmasına karşın, yöntem olarak aynı yolu izleyerek kendisini kamuya taşımıştır. Farklı bir sosyal yapıya sahip olmasına rağmen Aleviler, bu yapısı üzerinden değil de Sünnilik üzerinden bir aktarım gerçekleştirmektedirler.

Bir başka unsurda Alevilerin, Sünnilikten farklı oluşunun İslam dışılık olarak sunulmasıdır. Modernleşme sürecinde Alevi aydınları Aleviliğin geleneksel yapısını bir kenara iterek İslam ile Sünniliği aynileştirmektedirler. Buna bağlı olarak da Aleviliği İslam dışılığa iterlerken Aleviliğin Sünnilikten farklı bir İslam yorumu sunduğunu göz ardı etmektedirler.

Kamusal alana daha çok tören, kutlamalarla çıkan Aleviler, buralarda Alevilik temel unsurları olan cem ve semah gibi törenleri folklorik bir figür olarak sunmaktadırlar. Artık kent yaşamında sürdürülme imkânı daralan Alevilik, bu tören ve kutlamalara sıkıştırılmıştır. Çünkü Aleviler, inanç, ibadet ve kurumların arkasındaki söylencelere dayalı bilgileri paylaşmak istememektedirler. Bunun nedeni geleneksel olarak grup içerisinde dönüp dolaşan bilginin grup dışında kazandığı anlamdan kaçılmasıdır. Esasen hangi anlama / anlamlara denk düştüğü konusunda açıklama imkânı bulamadılar. Özellikle sufi geleneğin kendi biçiminden uzaklaşan Aleviler, bu yöntemi kullanmadan hatta anlamadan açıklama imkânına sahip değillerdir.

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırmanın bulgularına dayalı olarak Dini Hayatı, **"Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde Dini Hayat"** isimli tez çerçevesinde İnanç, İbadet, Kurumlar ve Sosyal İlişkiler olarak dört bölümde değerlendirilmiştir.

Araştırmanın bağımsız değişkenleri cinsiyet, dedenin olup olmama durumu, meslekler, yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, yerleşim yerleri ve ocaklara bağlılık şeklindedir. Bağımsız değişkenlere bağlı olarak bağımlı değişkenler arasındaki farklara yönelik elde edilen verileri dört bölümde ele alınmıştır.

Araştırmada fark testi (hipotez) kullanılmıştır. Fark testlerinden Ki Kare ve Anova ile frekans dağılımları da verilmiştir.

Diyarbakır ve Çevresi Türkmen Alevilerinde Dini Hayat çalışmasında bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında aranan fark, varsayımları doğrular nitelikte sonuçlanmıştır. Buna bağlı olarak Aleviler inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkilerinde değişim sürecine girmiştir. En büyük etkenler arasında sözlü kültüre dayalı sosyal yapının, yazılı kültüre doğru evirilmesi sayılabilir. Bunun sonucu olarak söylencenin Aleviliği ile yazılı kaynakların Aleviliği arasında farklılaşma oluşmuştur. Daha derinlerde olan ve söylenceden beslenen Alevilik, tarihsel Alevilik ile yüzleşince çatışma meydana gelmiştir. Buna bağlı olarak bilginin kaynağı ve otoritesi olan dedenin bu konumunu kaybetmesi yine değişimin önemli öğelerindendir. Dede, sadece bilgi kaynağı olma özelliğini değil; Alevi dini - sosyal yaşamı üzerindeki etkisini de kaybetmiştir. Artık dedenin yerinde modernleşme sürecinde yetişen Alevi aydınları yer almaktadır. Dolayısıyla kentlerde Aleviliği bu aydınlar temsil etmektedir.

Aleviliğin modernleşme sürecine uyum sağlayamaması sonucu kurumları işlevsel özelliğini kaybetmiştir. Özellikle düşkünlük gibi yasal bir organ olan kurumun, kentleşme sürecinde geçerliğini kaybetmesi, dedelerin grup üyeleri üzerindeki yaptırımını da kaybetmesine neden olmuştur.

Son on yıl içerisinde kamusal alana çıkan Aleviliğin önemli aktörleri eğitim görmüş aydınlardır. Alevi aydınların kamuya taşıdığı Alevilik, geleneksel Alevilikten farklı olmasına karşın, kamusal alana çıkışta geleneksel Aleviliğin kullandığı yöntemle aynı yolu izleyerek kendisini kamuya taşımıştır. Farklı bir sosyal yapıya sahip olmasına rağmen Aleviler, bu farklı dini yapısı üzerinden değil de bilinen Sünnilik üzerinden bir aktarım gerçekleştirmektedirler.

Bir başka unsur da Alevilerin, Sünnilikten farklı oluşunun İslam dışılık ile ilişkilendirilerek sunulmasıdır. Modernleşme sürecinde Alevi aydınları Aleviliğin geleneksel yapısını bir kenara iterek İslam ile Sünniliği aynileştirmektedirler. Bir süre sonra Aleviliğin İslam ile olan ilişkisinden koparak İslam dışında değerlendirirken Aleviliğin Sünnilikten farklı bir İslam yorumu sunduğu göz ardı etmektedirler. Oysa Alevilerin Sünnileşmelerine karşı geliştirilen bu strateji, Sünnilikle kurulan ilişkinin veya yakınlaşmanın oluşturduğu tehdide karşı geliştirilmiştir. Oysa bu yakınlaşmadan kaçınmak için Aleviler İslam dışılık fikrine yönelmektedir.

Kamusal alana daha çok tören, festival ve kutlamalarla çıkan Aleviler, buralarda Alevilik temel unsurları olan cem ve semah gibi törenleri folklorik bir figür olarak sunmaktadırlar. Artık kent yaşamında sürdürülme imkânı daralan Alevilik, bu tören ve kutlamalarla çıkış aramaya çalıştığı yere sıkıştırılmıştır. Temel anlam ve esaslarının kaybedildiği veya esnemesinden dolayı grubun dışına açılmaya ve törensel bir anlama yaklaştılar. Aleviler, inanç, ibadet ve kurumların arkasındaki söylencelere dayalı bilgileri paylaşmak da isteksiz davranmakta ve konuşmak istememektedirler. Bunun nedeni geleneksel olarak grup içerisinde dönüp dolaşan bilginin grup dışında kazandığı anlamın ortak kültür ve anlam dünyasından getirilmesinden izahtan kaçılmasıdır. Esasen hangi anlama / anlamlara denk düştüğü konusunda açıklama imkânı bulamadılar. Özellikle sufi geleneğin kendi biçiminden uzaklaşan Aleviler, bu yöntemi kullanmadan hatta anlamadan açıklama imkânına sahip değillerdir.

Dini hayatın ele alındığı dört başlıktaki sonuçlar aşağıdadır:

İnanç:

- Cinsiyet değişkenine göre inançlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmamıştır.
- Dedenin olup olmama durumuna göre inançlara yönelik tutumlarda farklılaşma çıkmıştır.
- Mesleklere göre inançlara yönelik tutumlarda farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Yaşlara göre inançlara yönelik tutumlarda farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Eğitime göre inançlara yönelik tutumlarda farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Medeni duruma göre inançlara yönelik tutumlarda farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Yerleşim yerlerine göre inançlara yönelik tutumlarda farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Ocaklara bağlılığa göre inançlara yönelik tutumlarda farklılaşma ortaya çıkmıştır.

İbadet:

- Cinsiyete göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Dedenin olup olmama durumuna göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Mesleklere göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Yaşlara göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Eğitime göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Medeni duruma göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Yerleşim yerlerine göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Ocaklara bağlılığa göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.

Kurumlar:

- Cinsiyete göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Dedenin olup olmama durumuna göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Mesleklere göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Yaşlara göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Eğitime göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Medeni duruma göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Yerleşim yerlerine göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Ocaklara bağlılığa göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.

Sosyal İlişkiler:

- Cinsiyete göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma görülmemiştir.
- Dedenin olup olmama durumuna göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Mesleklere göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Yaşlara göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Eğitime göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Medeni duruma göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Yerleşim yerlerine göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- Ocaklara bağlılığa göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.

Bibliyografya

Abbaslı Mirza, "Safevilerin Kökenine Dair", Belleten, Sayı 158, Ankara: T.T.K. Yayınları, 1976, ss. 287-329.

Acar Feride, "Bireylerarası İlişkiler Ve Cinsiyet Rolleri", Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü, Editör: Birsen Gökçe Ve Diğerleri, Ankara: Başbakanlık Kadın Ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları, 1993, ss. 195-247.

Akın Bülent – Ekici Metin, "Diyarbakır Yöresi Alevi Ocakları Üzerine Bir Değerlendirme", Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 62, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 2012, ss. 231-246.

Aksüt Hamza, Anadolu Aleviliğinin Sosyal Ve Coğrafik Kökenleri, Ankara: Art Basın Yayın, 2002.

Aksüt, Hamza, "Anadolu Aleviliğinin Oluşum Yerlerinden Biri Olarak Diyarbakır Yöresi", I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Bölgesi Sempozyumu (20-22 Mayıs 2004 Diyarbakır), Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Yayınları, 2004, ss. 751-761.

Aktaş Ali, "Kent Ortamında Alevilerin Kendilerini Tanımlama Biçimleri Ve İnanç Ritüellerini Uygulama Sıklıklarının Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi", I. Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, (22-24 Ekim-1998), Ankara: G.Ü. Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 1999, ss.449-482.

Aktay Yasin, Türk Dininin Sosyolojik İmkânı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.

Allouche Adel, Osmanlı-Safevi İlişkileri, Çeviren Ahmet Emin Dağ, İstanbul: Anka Yayınları, 2001.

Alpay Şahin, "David Shankland İle Söyleşi", Türkiye Günlüğü, Sayı 24, 1993, ss. 85-89.

Arabacı Fazlı, Alevilik Ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları, Samsun: Etüt Yayınları, 2000.

Armağan Latif, "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler", Osmanlı, Cilt 4, Editör Güler Eren, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 142-150.

Arslan Rıfkı, Diyarbakır'da Toprakta Mülkiyet Rejimleri Ve Toplumsal Değişme, Ankara: Diyarbakır Tanıtma, Kültür Ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, 1992.

Arslantürk Zeki, Tayfun Amman, Sosyoloji, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.

Ayata Ayşe Güneş, "Kentsel Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Ve Etnik Kimlik Aleviler Ve Soydaşları Örneği", Cumhuriyet, Demokrasi Ve Kimlik, Hazırlayan Nuri Bilgin, Çeviren Ayşegül Baydar Aydıngün, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997, ss. 197-205.

Aziz Aysel, Araştırma Yöntemleri-Teknikleri Ve İletişim, Ankara: İletişim Araştırmaları Derneği Yayınları, 1990.

Baha Sait Bey, Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahi Ve Nusayrî Zümreleri, Giriş'i Yazan Ve Yayına Hazırlayan Doç. Dr. İsmail Görkem, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

Bal Hüseyin, Alevi-Bektaşi Köylerinde Toplumsal Kurumlar, İstanbul: Ant Yayınları, 1997.

Barkan Ömer Lütfi, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri Ve Zaviyeler", Vakıflar Dergisi, Sayı 2, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1942, ss.279-353.

Barkan Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan Ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 11,13,14, No:1-4, 1949-50-51-52-53-54, ss.524-519, 56-78, 209-237.

Başaran Fatma, Diyarbakır Köyleri Vaziyet Alışların (Attitudes) Değişmesiyle İlgili Psiko-Sosyal Bir Araştırma, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi. Ankara: A.Ü. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Psikoloji Ve Pedagoji Kürsüsü, 1969.

Bayart Jean–François, "The Alevi Question İn Modern Turkey", Islam And The State İn The World Today, Editör, Olivier Carre, Manohar: 1989, ss. 95-107.

Bayraktar Hilmi, "Kurtuluş Harbi Sonrası Ulusal Sınırlarda Meydana Gelen Değişimin Halep Ve Gaziantep'e Etkileri", Tarih Ve Toplum, Sayı 206, Yıl 2001, ss. 15-21.

Bilgiseven Amiran Kurtkan, Sosyal İlimler Metodolojisi, 3. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1989.

Birdoğan Nejat, Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik, 2. Baskı, İstanbul: Berfin Yayınları, 1994.

Birge John Kingsley, Bektaşilik Tarihi, Çeviren Reha Çamuroğlu, İstanbul: Ant Yayınları 1991.

Bisati, Menakıb'ül-Esrar Behcet'ül-Ahrar, Konya Mevlana Müzesi, No: 1172.

Bozkuş Metin, Tarihten Günümüze Sivas Yöresinde Alevilik, Sivas: Vizyon Matbaacılık, 2000.

Bumke Peter J., "Dersim'deki Kızılbaş Kürtler Marjinalite (Aykırılaşma) Ve Rafizilik", Tuttum Aynayı Yüzüme Ali Göründü Gözüme, Çeviren İlhan Cem Erseven, İstanbul: Ant Yayınları, 1997.

Buyruk, Derleyen, Sefer Aytekin, Ankara: Emek Basım-Yayımevi, 1958..

Buyruk, Hazırlayan, Adil Ali Atalay, İstanbul: Can Yayınları, 1992.

Buyruk, Hazırlayan, Fuat Bozkurt, İstanbul: Anadolu Matbaası, 1982.

Caferoğlu Ahmet, "Anadolu Etnik Yapısının Oğuz – Türkmen – Yörük Üçlüsü", İ. Ü. İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, Cild V, Cüz 1-4, Yıl 1973, ss. 75-86.

Çamuroğlu Reha, Değişen Koşullarda Alevilik, 3.Baskı İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2000.

Cengiz Recep, Çamiçi Beldesinde Dini Hayat; Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, (F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), Elazığ: 2000.

Coşkun Hasan, Sivas İli Altınyayla İlçesi Yassıpınar Ve Serinyayla Köylerinde Alevilik, (E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: 2001.

Çamuroğlu Reha, Değişen Koşullarda Alevilik, 3. Baskı İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2000.

Çetintürk Salâhaddin, "Osmanlı İmparatorluğunda Yürük Sınıfı Ve Hukuki Statüleri", A. Ü. Dil Tarih Ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Yıl 1943, ss. 107-116.

Doğan İsa, Anadolu'da Aleviliğin Doğuşu Ve Samsun Alevileri, Samsun: Aksiseda Matbaası, 1990.

Duben Alan, "İstanbul'da Sınıf Ve Cemaat", Kent, Aile, Tarih, Çeviren Leyla Şimşek, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, ss. 23-37.

Dumont Paul, "Günümüz Türkiye'sinde Aleviliğe Bakış", Tuttum Aynayı Yüzüme Ali Göründü Gözüme, Çeviren İlhan Cem Erseven, İstanbul: Ant Yayınları, 1997 ss.142-161.

Elmacı Nuran, "Doğum Gelenekleri: Bakacak Köyünün Dünü Ve Bugünü", Folklor Edebiyat Alevilik Özel Sayısı Ii, Sayı 30, 2002/2, ss. 329-346.

Elmacı Nuran, Diyarbakır Kentinin Üç Farklı Köysel Grubunda Doğumla İlgili Değer Ve Tutumlar, (Diyarbakır Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Kürsüsü Sosyal Antropoloji, Doktora Tezi), Diyarbakır: 1976.

Engin İsmail, "Alevilerin Kendi Görüntüsünü Algılayışı Ve Alevi İmajına Yönelik Bakış Açıları", Tarihi Ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 275-302.

Erdebilli Şeyh Safi Ve Buyruğu, Hazırlayan, Mehmet Yaman, İstanbul: Ufuk Matbaası, 1994.

Eröz Mehmet, Yörükler, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991.

Ersoy Mehmet Akif, "Alevi Kimliğinin Gelişimine Ve Alevi Sünni İlişkisine Psikanalitik Bakış", Doğu Batı, Yıl 2, Sayı 8, 1999, ss. 89-104.

Esad Efendi, Üss-İ Zafer, İstanbul: Süleyman Efendi Matbaası, 1243.

Gelekçi Cahit, "Türk Kültüründe Oğuz – Türkmen – Yörük Kavramları", H. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, Yıl 2004, ss. 9 – 18.

Gençler Ahmet, "Diyarbakır İlinde Farklı Köy Toplumlarının Etnografik İncelenmesi", Antropoloji, Sayı 8 (1973-1974), Ankara: 1978, ss.77-91.

Gençler Ahmet, Diyarbakır Ve Çevresinde Sosyalleştirilmiş Sağlık Hizmetlerini Etkileyen Toplumsal Ve Kültürel Faktörler, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Diyarbakır: T.C. Diyarbakır Ü. Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Kürsüsü, 1974.

Günay Ünver, "Türk Dünyasının Din Önderleri Tipolojisi", Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi 23-28 Ekim 2001 Başkent Öğretmenevi Ankara, Ankara: Tüksev Yayınları, 2002, S. 395-414.

Günay Ünver, Din Sosyolojisi, İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.

Günay Ünver, Erzurum Ve Çevre Köylerinde Dini Hayat, İstanbul: Erzurum Kitaplığı, 1999.

Gündüz Tufan, Anadolu'da Türkmen Aşiretleri, 3. Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2010.

Gündüz Tufan, Bozkırın Efendileri, 2. Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2012, S. 49-71.

İnbaşı Mehmet, "Rumeli Yörükleri", Anadolu Ve Rumeli'de Yörükler Ve Türkmenler Sempozyum Bildirileri, Yayına Hazırlayan Tufan Gündüz, Ankara: Yörük Türkmen Vakfı Yayınları, 2000, ss. 145-182.

Kafesoğlu İbrahim, "Türkmen Adı, Manası Ve Mahiyeti", Türkler, Cilt 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 580-584;

Karasar Niyazi, Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler, Ankara: Matbaş Matbaacılık, 1982.

Kehl-Bodrogi Kristina, "Alevi İnancının Modern Yorumları", Osmanlı Ve Cumhuriyet Dönemi Alevi Tarih Ve Kültürü, Hazırlayan, İbrahim Bahadır, Ankara: 2002, Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları, ss. 307-308.

Kehl-Bodrogi Kristina, "Alevilik Üzerine", Cem, Sayı 6, 1991, ss.21-24.

Kehl-Bodrogi Kristina, "Tarih Mitosu Ve Kolektif Kimlik", Çeviren Tanıl Bora, Birikim, Sayı 88, 1996, ss.,52-63.

Kehl-Bodrogi Kristina, "Türkiye'de Alevilik: Dini Bir Cemaatin Oluşumu Ve Şimdiki Konumuna Dair", Nefes, Sayı 2, Çeviren Filiz Ang, ss. 42-45.

Konyar, Basri, Diyarbekir Yıllığı, Cilt 3, Ankara: Ulus Basımevi, 1936.

Koştaş Münir, Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Köktaş M. Emin, Türkiye'de Dini Hayat (İzmir Örneği), İstanbul: İşaret Yayınları, 1993.

Lewis Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çeviren Metin Kıratlı, 6. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996.

Lindner Rudi Paul, Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler Ve Osmanlılar, Çeviren Müfit Güney, Ankara: İmge Kitabevi, 2000.

Mardin Şerif, Türkiye'de Din Ve Siyaset, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.

Mcelwaın Thomas, "Ritual Change İn A Turkish Alevi Village", The Problem Ritual, Editör Tore Ahlback, Finland: The Donner Institute For Research İn Religious And Cultural History, 1993, ss 131-168.

Melıkoff Irene, Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe, Çeviren Turan Alptekin, İstanbul: Cumhuriyet Kitap Kulübü, 1998.

Mircaferi Hüseyin, Safeviler Devrinde İran Kültür Ve Medeniyeti, (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Doktora Tezi), İstanbul: 1972.

Morgan Clifford T., Psikolojiye Giriş 13. Baskı, Çeviren Hüsnü Arıcı Ve Diğerleri, Ankara: H. Ü. Psikoloji Bölümü Yayınları, 1999.

Naees Ragnar, "Being An Alevi Muslim İn South-Western Anatolia And İn Norway: The Impact Of Migration On A Heterodox Turkish Community", The New Islamic Presence İn Western Europe, Editör: Tomas Gerholm And Yngve Georg Lithman, London: Mansell Hublishing Limited, 1988, ss. 174-195.

Norton John David, "The Development On The Annual Festival At Hacıbektaş 1964-1985", Bektachiyya: Etudes Sur L'ordre Mystique Des Bektachis Et Les Groupes Relevant De Hadji Bektach, Editör: Alexandre Popovic-Gilles Veinstein, İstanbul: 1995, ss. 191-200.

Ocak Ahmet Yaşar, "Aleviliğin Çözüm Bekleyen İki Temel Problematiği: Tarih Ve Teoloji", Bilgi Toplumunda Alevilik, Hazırlayan, İbrahim Bahadır, Ankara: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 2003, ss. 160-173.

Ocak Ahmet Yaşar, "Aleviliğin Tarihsel Sosyal Tabanı İle Teolojisi Arasındaki İlişki Problemi", Tarihi Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 385-398.

Ocak Ahmet Yaşar, "Alevilik Bektaşilik Gerçeği Ve Bazı Tezler" Türkiye Günlüğü, Sayı 31, Ankara: 1994, ss.115-120.

Ocak Ahmet Yaşar, Babailer İsyanı, 2. Baskı İstanbul: Dergâh Yayınları, 1996.

Olsson Tord, "Sonsöz: Ali Odaklı Mezheplerde Yazıya Geçirme", Alevi Kimliği, Editör: T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, Çeviren Bilge Kurt Torun-Hayati Torun, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 260-275.

Otter-Beaujean Anke, "Schriftliche Überlieferung Versus Mündliche Taridition: Zum Sellenwert Der Buyruk-Handschriften İm Alevitum", Syncretistic Religious Communities İn The Near East Collected Papers Of The International Symposium "Alevism İn Turkey And Comparable Syncretistic Religious Communities İn The Near East İn The Past And Present" Berlin, 14-17 April 1995, Editör: Kristina Kehl-Bodrogi, Barbara Kellner-Heinkele, Anke Otter-Beaujean, Çeviren İbrahim Bahadır, Leiden: Brill, 1997, ss. 213-226.

Otter-Beaujean Anke, "Tahtacıların Kutsal Kitabı Buyruk Hakkında Birkaç Not", I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu Bildirileri (26-27 Nisan 1993 Antalya), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995, ss. 1-8.

Özgen Neşe, "Sınırın İktisadi Antropolojisi: Suriye Ve Irak Sınırlarında İki Kasaba", Gelenekten Geleceğe Antropoloji, Hazırlayan Belkıs Kümbetoğlu – Hande Birkalan Gedik, İstanbul: Epsilon Yayınları, 2005, ss. 100-128.

Rittersberger-Tılıç Helga, "'Almancı' Kimliğinin Alevi Kimliğine Dönüştürülmesi", Alevi Kimliği, Editör: T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, Çeviren Bilge Kurt Torun-Hayati Torun, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 84-95.

Schüler Harald, Türkiye'de Sosyal Demokrasi Particilik Hemşehrilik Alevilik, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.

Saydam Abdullah, "Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler", S. D. Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, Aralık 2009, Sayı 20, ss. 9-21.

Seyirci Musa, Batı Akdeniz Bölgesi Yörükleri, İstanbul: Der Yayınları, 2000.

Shankland David, " Antropoloji Ve Etnisite: Yeni Alevi Hareketinde Etnografyanın Yeri", Alevi Kimliği, Editör: T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, Çeviren Bilge Kurt Torun-Hayati Torun, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, ss. 20-31.

Shankland David, "Anadolu Kırsalında Alevilik Ve Sünnilik", G. Ü. Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 4, Çeviren Sinan Olgun-Zeynep Yedigün, 1997, ss. 23-32.

Shankland David, "Changing Gender Relations Among Alevi And Sunni İn Turkey", Turkish Families İn Transition, Editör: Gabriele Rasuly-Paleczek, Frankfurt: Peter Lang, 1996, ss.83-97.

Shankland David, "Günümüz Türkiye'si Alevilerinde "Dede" Ve "Talip" Arasındaki Değişen Bağ", Tarihi Ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 319-327.

Shankland David, "The Emergence Of The Alevis", Islam Anda Society İn Turkey, England: The Eothen Press, 1999, ss. 132-228.

Shankland David, Alevi And Sünni İn Rural Turkey; Diverse Paths Of Change, Cambridge: Darwin College, 1993.

Solak İbrahim, "Xvı. Yüzyılda Maraş Ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 12, Yıl Bahar 2002, ss. 109-154.

Soyyer Yılmaz, Sosyolojik Açıdan Alevi Bektaşi Geleneği, İstanbul: Seyran Yayınları, 1996.

Subaşı Nejdet, "Alevilik, Aleviler Ve Modernleşme", Bilgi Toplumunda Alevilik, Hazırlayan, İbrahim Bahadır, Ankara: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 2003, ss. 175-192.

Subaşı Nejdet, "Modern Alevilik: Sınırları Zorlayan Söylem Arayışları", İslamiyat, Cilt 4, Sayı 4, 2001, ss. 147-164.

Subaşı Nejdet, "Türk Modernleşmesi Ve Alevilik", Folklor Edebiyat Alevilik Özel Sayısı I, 2002/1, ss. 91-122.

Sümer Faruk Demirtaş, "Bozulus Hakkında", A. Ü. Dil Tarih Ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 7 Sayı: 1, 1949, ss. 29-60.

Sümer Faruk, "X. Yüzyılda Oğuzlar", A. Ü. Dil Tarih Ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: Xvı, Sayı: 3-4, Yıl 1958, ss. 131-162.

Sümer Faruk, "Xvı. Asırda Anadolu, Suriye Ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış", İ. Ü. İktisat Fakültesi Dergisi, Cilt 11, No. 1-4, Yıl 1950, ss. 509-522.

Sümer Faruk, Oğuzlar (Türkmenler), 5. Baskı, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999.

Şahin İlhan, "Anadolu'da Oğuzlar", Türkler, Cilt 6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 246-259.

Şahin İlhan, "Göçebeler", Yeni Türkiye, Sene 6, Sayı 31, Yıl, 2000, ss. 379-387 (Aynı Makale İçin Bakınız İlhan Şahin, "Göçebeler", Osmanlılar, Cilt 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 130-141);

Taşğın Ahmet, "Bektaşilik-Kızılbaşlık Eleştirileri", Folklor Edebiyat Alevilik Sayısı-I, Sayı 29, 2002/1, ss.75-90.

Taşğın Ahmet, "Bisâtî, Menâkıbu'l-Esrâr Behcetu'l-Ahrâr", İslâmiyat, Cilt 6 Temmuz-Eylül Sayı 3, 2003, ss. 183-185.

Ahmet Taşğın, "Diyarbakır Türkmen Alevilerinde Musahip Erkânı", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı 206, 2013.

Taşğın Ahmet, "Diyarbakır Türkmen Alevilerinde Bıçak Tekbirleme", Mehmet Eröz Armağanı, Hazırlayan Mustafa Aksoy – Osman Yorulmaz, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2011, ss. 338-341.

Taşğın Ahmet, "Diyarbakır Türkmen Alevilerinde Görgü Cemi", Gap Bölgesinde Alevi Bektaşi Yerleşmeleri Ve Şanlıurfa Kültür Mozaiğinde Kısas Sempozyumu (25-27. Mayıs 2007, Şanlıurfa), İstanbul: Cem Vakfı-Kısas Yayınları, 2007, ss. 155-168.

Taşğın Ahmet, "Diyarbakır Ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde İrşat Ve Kuşanma Töreni", Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Güz Sayı 39, 2006, ss. 51-61.

Taşğın Ahmet, "Erzurum Türkmen Alevileri", Türk-İslam Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu (26-28 Haziran 2006 Erzurum), Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2007, S. 229-235;

Taşğın Ahmet, "Güneydoğu Anadolu Alevileri", Iı. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik Ve Bektaşilik Bilgi Şöleni (17-19. Ekim 2007, Ankara), Editörler: Dr. Filiz Kılıç – Tuncay Bülbül, Cilt 3, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Araştırma Merkezi, 2007, ss. 1201-1210.

Taşğın Ahmet, "Hatai'den Günümüze Anadolu Alevilerinde Farklılaşma", I. Uluslararası Şah Hatai Sempozyumu (9-11 Ekim 2003 Ankara), Hazırlayan, Gülağ Öz, Ankara: Hüseyin Gazi Kültür Ve Sanat Vakfı / Hüseyin Gazi Derneği Yol Bilim Kültür Araştırma Yayınları, 2004, ss. 297-306.

Taşğın Ahmet, "Irak'ta Bektaşi Topluluğu Şebekler", Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2009 / 42, ss. 127-143;

Taşğın Ahmet, "Mit Ve Gerçeklik Arasında: Alevilikte Ehlibeyt", Marife Yıl: 4, Sayı 3 Kış 2004, S. 287-296.

Taşğın Ahmet, "Safevi – Osmanlı Savaşı'ndan İtibaren Dini Söylemin Siyasal Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Dede Kargın Örneği", Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi, 2009 / 49, ss. 209-223.

Taşğın Ahmet, "Şebek Buyruğu Üzerine Değerlendirme", Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, Sayı 2, 2009, ss. 69-82.

Taşğın Ahmet, "Yeni Ocağın Piri Kim? Diyarbakır Türkmen-Alevilerinde Alevi Kurumlarının İşlevi", Alevilik, Hazırlayanlar İsmail Engin / Havva Engin, İstanbul: Kitapyayınevi, 2004, ss. 339-356.

Taşğın Ahmet, Ereğli Ve Çevresindeki Alevilerde Sosyal Ve Dini Hayat, (S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Konya: 1997.

Taşğın Ahmet, Irak'ta Mezhep Çatışmaları Arasında Aleviler Ve Bektaşiler, İstanbul: Önsöz Yayınları, 2012.

Taşğın, Ahmet, "Ayetten Nefese: Alevi-Bektaşi Edebiyatında Dönüşüm", Alevi-Bektaşi Edebiyatı Sempozyumu (7 Eylül 2002 Ankara), Yol Dergisi, Sayı 18 (Temmuz-Ağustos), Ankara: 2003, ss. 28-43.

Taşyapan Ali, Kaypakkaya İle Birlikte, İstanbul: Belge Yayınları, 1997.

Tavşancıl Ezel, Tutumların Ölçülmesi Ve Spss İle Veri Analizi, Ankara: Nobel Yayınları, 2002.

Tekindağ Şehabeddin, "Yeni Kaynak Ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", Tarih Dergisi, Cilt 17, Sayı 22, Mart 1967, İ. Ü. E. F., 1968, ss. 52-56.

Temren Belkıs, Bektaşiliğin Eğitsel Ve Kültürel Boyutu, 2. Baskı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995.

Tolan Barlas, Toplum Bilimlerine Giriş, Ankara: Kalite Matbaası, 1975.

Uluçay Çağatay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", Tarih Dergisi, Sayı 9/10/11-12, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, 1954-55, ss. 53-90/117-142/185-200.

Uysal Veysel, Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış Ve Şahsiyet Özellikleri, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.

Ünal A. Bülent, Türkiye'de Günümüz Aleviliği Üzerine Bir Araştırma, İzmir: 2001.

Üzüm İlyas, "Günümüz Alevi Örgütlenmeleri Ve Geleneksel Alevilikle İlişkisi", Tarihi Ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 335-375.

Üzüm İlyas, Günümüz Aleviliği, İstanbul: İsam Yayınları,1997.

Vergin Nur, "Din Ve Muhalif Olmak: Bir Halk Dini Olarak Alevilik", Türkiye Günlüğü, Sayı 17, 1991, ss. 11-21.

Vorhoff Karin, "Söylemde Ve Hayatta Alevî Kadınına Kısa Bir Bakış", Tarihi Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Alevîler Bektaşîler Nusayrîler, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 251-263.

Wach Joachim, Din Sosyolojisi, Çeviren Ünver Günay, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.

Yalçınkaya Ayhan, Alevilikte Toplumsal Kurumlar Ve İktidar, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1996.

Yalman Nur, "Islamic Reform And The Mystic Tradition İn Eastern Turkey", Archives Eurepeennes De Sociologie, X, No 1, ss. 41-60.

Yaman Ali, Alevilikte Dedelik Kurumu Ve İşlevleri, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: 1996.

Yaman Ali, Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevilik, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), İstanbul: 2001.

Yavuz Hakan, "Alevilerin Türkiye'deki Medya Kimlikleri: "Ortaya Çıkış"ın Serüveni", Tarihi Ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 57-87.

Yazıcı Tahsin, "Şah İsmail", İslam Ansiklopedisi, C 11, İstanbul: M. E. Basımevi, 1979, S. 277.

Yetkin Çetin, Türk Halk Hareketleri Ve Devrimler, 3. Baskı, İstanbul: Say Kitap Pazarlama Yayınları, 1984.

Yılmaz Hulusi, Kentleşme Sürecinde Alevilik-Bektaşilik, (S. D. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Isparta: 1998.

Yılmaz Murat, Bir Alevi Bektaşi Kasabasında Dini Tutumlar (Hasandede Kasabası Örneği), (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: 1997.

Ekler

Ek I: Diyarbakır Türkmen Alevilerinde Bazı Erkanlar

Alevilerin gündelik hayatındaki tutum ve davranışlarını kazandıkları alan erkânlardır. Bir anlamda tekkelerde uyguladıkları pratiklerle birlikte azar azar öğrenilir, davranış kalıpları yerleşir ve zaman içerisinde anlamları da yine burada öğrenilir. Hatta erkânın anlamları anlaşılmaz ya da aktarılmaz ise içi boş ve anlamsız veya folklorik bir hal alır. Doğrusu giderek tekrarlar haline alıp sıradanlaşan pratiklerin hangi anlamlara geldiği gibi dışardan bir izlenim dahi oluşsa da bireyin anlam dünyasında karşılığı bulunmaktadır. Doğrusu anlamın kazanıldığı cemlerin veya muhabbetlerin yapılmaması anlamın taze, gündemde ve taşınabilir oluşuna manidir. Zaten erkân anlamsız hale gelirse giderek Alevi bireyin de hayatından çıkar.

Diyarbakır ve çevresi Türkmen Alevilerinde her Cuma cem yapılmaktadır. Diyarbakır Türkmen Alevilerinde dört çeşit cem vardır:

1-İrşat

2-Görgü

3-Musahiplik

4-Kırklar

1-Diyarbakır Türkmen Alevilerinde çocuklar için yapılan irşat ve kuşanma ceminden sonra yıllık olarak bireylerin görgülerinin yapıldığı cem ile son olarak musahip cemi yapılır. Böylece Alevi Bektaşi birey hayatının bütün aşamalarında erkâna uygun olarak yolun da her aşamasını öğreneceği, göreceği, tecrübe edeceği başlangıç manasına gelen erkânı yerine getirir. Anadolu'daki Aleviler arasında çok fazla bilinmeyen İrşat ve Kuşanma Ritüeli Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevileri arasında uygulanmaktadır.

Tören baştan sona dede, rehber eşliğinde ve cem törenin bir parçası olarak sürdürülmektedir. İrşat ve Kuşanma şeklinde

isimlendirilmekte, dede, seyit yani ocakzade veya talip ayrımı yapılmaksızın herkese uygulanmaktadır. İrşat ve kuşanma, uygulanmayanlar grubun üyesi kabul edilmemekte ve yola girmiş sayılmamaktadır. İrşat ve kuşanmayanların kestikleri, kazandıkları helal kabul edilmemekte, nikâhları kıyılmamakta, cenaze namazı kılınmamaktadır. Özet olarak irşat ve kuşanma olmayan kimseler, Aleviliğin inanç, ibadet ve kurumlarından hiçbirine dâhil edilmemektedirler.[129]

2-Görgü Cemi, irşat ve kuşanma olup cemaatin üyesi olan Alevi bireyin irşat ve kuşanmada vermiş olduğu sözü ve yerine getirmesi gerekenler ile yapmaması gerekenlerden özellikle toplulukla ilişkilerinden hesaba çekilmek anlamına gelir. Aynı zamanda bir dedeye bağlılık ve topluluğun doğal üyesi olmanın gereğini yerine getirmektir. Her yıl bir yıl boyunca yaptıklarından hesaba çekilen alevi birey, öldükten sonraki hesaba bir şey bırakmadan hesabını burada vermektedir. İrşat ve kuşanan kişi yol oğlu olur ve nikâhı kıyılabilir. Görgü cemi evli bireylerin cem cemaat huzurunda yıllık hesabını eşiyle beraber vermesi anlamına gelir.

Görgü hem Alevi olmanın hem de Alevi kalmanın temel şartları arasında yer almaktadır. Çünkü görgüsüz kimse cemlere giremez. Doğal olarak Alevilikle ilgili inanç, ibadet, bilgi ve davranışın kazanıldığı yer olarak cemden mahrum kalanlar, Alevi olmayan başka bir dünyanın parçasına dönüşmektedir. Böylece "görülmeden" "görgüsüzlüğe" devam edilerek, yeni bir Alevi kabulüne yaklaşılmaktadır.

Öncelikle bireyin grubun üyesi olması veya talip olması irşat ve kuşanmayla mümkün olmaktadır. İrşat ve kuşanarak yola giren can, artık yolun gerektirdiği bütün yükümlülükleri kabul etmiştir. Ardından kabul ettiği yükümlülüklerin de yıllık olarak hesabının verildiği Görgü yapılmakta veya yaptırmak zorundadır. Kaldı ki görgüsü yapılmayan kimseler bayram namazları

[129] Ahmet Taşğın, "Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde İrşat ve Kuşanma Töreni", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Güz 2006 Sayı 39, ss. 51-61.

hariç cemlere dâhil olamazlar. Bu bir bakıma yola giren canın, yola bağlılığı veya erkânı sürdüğü anlamına da gelmektedir.

Görgünün bir başka anlamı, "mûtû kable en temûtû" yani ölmeden önce ölünüz Hadisi şerifinin ortaya koyduğu ilke çerçevesinde adeta ayak yalın, baş kabak hesap vermeye gelmektir. Bundan dolayı da görgüye katılanlar çoraplarını çıkarırlar ve daha sonra ki cemlerde de görülmüş olanlar çorapsız cemde bulunurlar.[130]

3-Musahiplik, iki ailenin cem cemaat huzurunda kardeş olması anlamına gelmektedir. Alevi Bektaşi adıyla anılan toplulukların bir kısmında Musahiplik erkânı yoktur veya uygulama ve zamanında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Musahiplik, Alevi Bektaşi toplulukları arasında talibin seyr ü sülukunda yerine getirilen son aşamadır. Buna göre Musahiplik, Hakikat ya da Hakikate ulaşılan son aşamadır. Musahip, iki evli çiftin uzun süre birbirlerini tanımaları ve yol kardeşi olmaları anlamına gelmektedir. Alevi Bektaşi erkânı içerisinde musahip çiftler birlerinin her hallerinden karşılıklı sorumludur. Bunun için de birbirlerine her bakımdan denk bireylerden seçilmesine dikkat edildiği gibi çiftlerden birisinin diğerinden yaş olarak büyük olmasına da özen gösterilir.[131]

Genel olarak Alevilik erkânı içerisinde musahiplik bulunmasına karşın bütün topluluklar arasında uygulama da farklılık bulunmaktadır. Hatta musahip olmak zorunlu hale getirilirken uygulama da farklılıklar bütün üyelerin yer alabileceği şekilde gerçekleştirilmektedir. Yine musahiplik tercihe ve yol içerisindeki hizmete göre uygulanması üzerine kurulu olduğunda musahiplik erkânının şartları ve yerine getirilmesi de daha zorlaştırılmaktadır.

---

[130] Ahmet Taşğın, "Diyarbakır Türkmen Alevilerinde Görgü Cemi", GAP Bölgesinde Alevi Bektaşi Yerleşmeleri ve Şanlıurfa Kültür Mozaiğinde Kısas Sempozyumu (25-27. Mayıs 2007, Şanlıurfa), İstanbul: Cem Vakfı-Kısas Yayınları, 2007, ss. 155-168.

[131] Ahmet Taşğın, "Diyarbakır Türkmen Alevilerinde Musahip Erkânı", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı 206, 2013.

Musahip olmak isteyen iki aileye birbirlerini tanımaları için uzun bir süre verilir ve adaylar bu süre içerisinde birçok hususta birbirlerini bir anlamda sınarlar. Bu süre ardından musahip olma kararını verdiklerinde de aldıkları ortak kararlarını rehbere, pire iletmeleri için söylerler. Rehber de adayların musahip olma taleplerini pire veya mürşide haber verir. Ardından musahipler için yapılacak ceme karar verilir ve adaylar bu cemde lokma olarak bir kurban hazırlarlar.

Musahiplik uygulaması alevi Bektaşi irfanının son mertebesi olan hakikate işaret eder ve bundan dolayı da tertip edilecek olan musahiplik cemi için sadece musahip olanlar katılabilir. Musahiplik ceminde verilen lokmayı da yine sadece musahip olanlar yiyebilir. Musahip olan kişiler, ölünceye kadar her türlü faaliyetlerinde birbirlerini korur, destekler ve yine birbirlerinin bütün davranışlarından sorumlu olurlar. Doğal olarak ailenin karşı karşıyı olduğu iyi ve kötü bütün her şeye de bir aile olarak muhatap olurlar. İki aile bu cemden yani musahiplik kuşağı kuşandıktan sonra bir aile haline gelir ve kardeş olurlar. Bu kardeşlik karın kardeşliğinden daha güçlü ve bağlayıcıdır ve bunun için adaylar buna daha fazla önem ve itina gösterirler.

Sonuç olarak musahip olan çiftlerin uyguladıkları erkândan dolayı aldıkları isim ise "hacı"dır. Alevi Bektaşi tarihi içerisinde haccın iki manası vardır ve bunlardan bir tanesi Hz. Muhammed'i ziyaret etmek için Mekke ve Medine'ye gitmektir. Diğeri de musahip olmaktır.

4-Alevi toplulukları için kurban büyük bir önem arz eder ve birden fazla gerekçeyle kurban kesilir. Kesilen kurbanlar da yine kesildikleri yerlere göre ayrı ayrı isim almaktadırlar. Burada anlatılan bıçak tekbirleme pratiği Diyarbakır ve çevresinde yerleşik Türkmen Aleviler arasında gerçekleştirilmektedir. Buna göre Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevileri tarafından icra edilen bıçak tekbirleme erkânı anlatılacaktır. Böylece bu konu ve vesilesiyle bıçak tekbirleme, kurban ile dede ve talip ilişkilerini ele almayı amaçlamaktadır. Çünkü dede ve talip ilişkisinin dedenin talibin gündelik hayatındaki etkilerinin ne

kadar olduğu ve nereye kadar uzandığı konusuna bir nebze de olsa ışık tutacaktır.

Burada verilen bilgiler Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevi köylerinde farklı zamanlarda yapılan araştırmalarda elde edilen verilere dayanmaktadır. Verilerin elde edilmesinde kullanılan teknik ve makalenin amacını gerçekleştirmede kullanılan yöntemler, Diyarbakır Türkmen Alevileri arasında hizmet gören Dede Garkın ocağı dedelerinden derlenen ve kurban bayramlarında yapılan gözlemler ile yazılı kaynaklardan yararlanarak hazırlandı.

Bıçak tekbirleme konusu daha çok kurban, kurban bayramı etrafında değerlendirilmiştir. Kent merkezlerine Türkiye'nin çeşitli illerinden göç eden Alevilerin, kentlerde yeniden yürütmeye çalıştıkları Alevilikleri etrafında yazılı metinlere dönüşmüştür. Bu çerçevede de birçok husus gibi kurban konusu da tartışılır hale gelmiştir. Kent merkezlerinde Aleviliğin yeni temsilcileri olan dernek bünyesindeki dernek dedelerinin Aleviliğin erkânlarını öğrettikleri yeni mekânları dernek cemevleridir. Dernek cemevleri ve dernek dedelerinin bir kısmı kurbanla ilgili makale, broşür ve kitap haline dönüştürülmüş veya bu konudaki yayınları Türkiye'nin çeşitli yerlerine dağıtılarak bilgilendirme sağlanarak ortak ve tek bir erkâna doğru gidilmesine de gayret gösterilmektedir.[132]

[132] Ahmet Taşğın, "Diyarbakır Türkmen Alevilerinde Bıçak Tekbirleme", Mehmet Eröz Armağanı, Hazırlayan Mustafa Aksoy – Osman Yorulmaz, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2011, ss. 338-341.

Diyarbakır Türkmen Alevilerinde İrşat ve Kuşanma Töreni

Diyarbakır Türkmen Alevilerinde İrşat ve kuşanma töreni makalenin konusunu oluşturmaktadır. Diyarbakır ve çevresinde yerleşik ve farklı ocaklara mensup olan Türkmen Alevilerinin hepsinde İrşat ve kuşanma uygulanmaktadır. Makale, İrşat ve kuşanma törenini kayıt altına almayı amaç edinmektedir. Bu bakımdan da makalede elde edilen veriler alan araştırmasına dayanmaktadır.

İrşat ve Kuşanma[133]

Diyarbakır ve çevresi Türkmen Alevileri İrşat ve kuşanma töreni, farklı faktörlere bağlı olarak neredeyse uygulanamaz hale gelmiştir. Eğitim, göç, teknolojik gelişmeler vb. bu faktörlerin sonucu Aleviliğin temel öğretisi ve kurumlarına ilişkin yeni bir bilinç kazanılmış ve aynı doğrultuda bu konularda yapılan açıklamalar hem Aleviliğe ilişkin bilginin hem de Alevilik kurumlarına yeni bir tanım kazandırmıştır. Doğal olarak Aleviliğin geleneksel yapısından farklı olarak Alevilerin sosyal - dini yapılarında değişim meydana getirirken Alevilik kurumlarının da işlev kaybına neden olmuştur.

Bu çerçevede İrşat ve kuşanma, Aleviliğin öğretilmesi, sürdürülmesi ve yola bağlı bireylerin oluşmasının temeli olarak görülmekteyken, bu durum kazandırılan yeni anlam ve içeriğiyle İrşat ve kuşanmaya gerek kalmadığı, esas olanın Alevi anne - babadan doğmanın veya uygulama yerine öğretinin bilinmesinin gerektiğine bağlanmıştır. Oysa dede - talip ilişkisi açısından dahi önemli bir eşik olan İrşat ve kuşanma dedelik kurumunun korunması ve işlevini sürdürmesini sağlamaktadır. Bu aynı zamanda taliplerin yola bağlılıkları ve yolun kurallarını yerine getirmekle mümkün olduğu, bu bağlılık neticesinde dedenin taliplerinin yıllık "görgü"lerini yapması gerekliliği gibi temel prensiplerin yerine getirilmemesine neden olmuştur. Bu durum

[133] Bu makalenin kaynak kişileri Naki ve Musa Karkın dedelere müteşekkirim: Naki Karkın, 1953 Kadıköy-Diyarbakır doğumlu; Musa Karkın, 1968 Kadıköy-Diyarbakır doğumlu.

doğrudan Dede etrafında temsil edilen Alevi kurumlarının da işlevsiz hale gelmesiyle sonuçlanmış ve Dedenin taliplerini kontrol etme imkânını ortadan kaldırırken dedeliğin işlevini de önemli ölçüde zayıflatarak etkisiz hale getirmektedir.

İrşat ve kuşanma töreni Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevi topluluğu üyeleri arasındaki gözlemlere dayanılarak hazırlanmıştır. Diyarbakır merkez ve çevresindeki yerleşik Alevilerin hepsi tarafından uygulanmakta ve giderek bu uygulama farklı nedenlere bağlı olarak azalmaktadır.

Kuşağın Alevilerin dini - sosyal yaşamlarında önemli bir yeri var ve birçok uygulamada da karşılarına çıkmaktadır. İrşat ve kuşanmanın dışında kuşak evlilik, musahiplik ve cenaze hazırlığında da kuşanılmaktadır. İrşat ve kuşanma için kullanılan kuşağın herhangi bir özelliği yok ve evde bulunan herhangi bir yazma kuşak için kullanılabilmektedir.

Yedi yaşına gelmiş erkek çocuklara İrşat ve kuşanma töreni yapılmaktadır. İrşat ve kuşanma yapılan çocuklar tören esnasınca "kuzu" diye çağrılmaktadırlar. Genel olarak yedi yaşına gelmeyen çocuklara erkekler için "sebil", kızlar için "sebilat" denilmekte ve "masum-u pak" olarak kabul edilmektedir. İrşat ve kuşanma sadece erkek çocuklarına uygulanırken kız çocuklarına uygulanmamaktadır. Çünkü kızlar, hayatlarının bütününde er kişiye bağlıdırlar. Bundan dolayı onlara kuşak kuşandırılmamaktadır.[134] Kuşak, bağlılık anlamına gelmekte, kuşakla er kişi dedeye, yola, on iki imamlara bağlılığı gerçekleştirir. Kızlar, bu bağlılıklarını kocaları aracılığıyla pirlerine yapmış olurlar.

Yedi yaşından sonra çocukların davranışlarından sorumlu tutulmaya başlandığı ve böylece çocuklar bu törenle gruba dâhil edilirken grubun kurallarını da öğrenerek uygulamaları da yavaş yavaş başlatılmış olmaktadır. İrşat ve kuşanmaya çocukları aileler getirdiği gibi çocuklar kendileri de bunu talep edebilirler. Çünkü İrşat ve kuşanma olmayan çocuk hiçbir etkinliğe dâhil edilmeyince toplumda her geçen gün alanı daralmaktadır. Doğal

[134] Kızlara evlilik töreninde bağlanan kuşak da, kocaya bağlılık anlamına gelmektedir.

olarak çocuğu bu işaret ve daralma irşat ve kuşanmaya hazır hale getirmektedir.

İrşat ve kuşanma, dede olsun talip olsun herkese uygulanır. Bir başka deyişle yol ve bel evladı olan herkese yapılmaktadır. Yol evladı, ehlibeytten olmayan ve ehli beyte bağlı kimselerdir. Bel evladı ise, oniki imamların soyundan gelenlerdir. İrşat ve kuşanmada kimseye ayrım yapılmamakta ve herkes kuşandırılmaktadır.

İrşat ve kuşanma olan kişi grubun doğal üyesi olarak kabul edilmekte ve İrşat ve kuşanma olmayan kişi de Alevi olarak kabul edilmemekte, nikâhı kıyılmamakta, cenaze namazı kılınmamakta ve kazandığı helal kabul edilmemektedir. Yani Aleviler için belirleyici olan ibadetlerin hiçbirine dâhil edilmemektedir. Buna Cem de kurban tekbirlenmesi de dâhildir.

Tören İrşat ve kuşanma isminden de anlaşıldığı gibi iç içe iki isim ve iki bölümden oluşmaktadır. İrşat ve kuşanma töreninden önce Rehber ardından Dede tarafından yönetilen iki aşaması bulunmaktadır. Yola girecek kuzular önce Rehber tarafından "irşat" edilir. Yolun temel esasları kendilerine anlatılır ve bundan geri dönmenin mümkün olmadığı üzerinde durulur. Daha sonra benzeri bir konuşmayı Dede / Pir / Mürşit de yapar. Böylece kuzular önce yol hakkında aldıkları geniş bilgiyle irşat edilir. Bunu kabul eden kuzu, kuşanma aşamasına geçmiş olur. Bu aşama kuzunun kuşağı hak ettiği aşamadır. Yani irşatta kendisine söylenenleri kabul etmese ya da kendisine söyleneni, öğretileni yerine getiremese veya bunu başaramasaydı kuşak kuşanmayı hak etmiş olmayacaktı. Bu aşamaya gelebilmek için öncelikle irşat ile ilgili gerekli olan hususları öğrenmesi, öğrendiklerini anlatabilmesi ve bilgileri hakkında kendisine yönelecek sorulara cevap verecek hale gelmesi gereklidir. Doğal olarak da bu hale gelinceye kadar hazırlık dönemi devam etmektedir. Böylece bu aşama tamamlanıncaya kadar kuşanma törenine de dâhil edilmemektedir.

Kuşak ilk defa Kırklar Cem'inde Hazreti Muhammed tarafından Hazreti Ali'ye kuşandırılmıştır. Kırklar Cem'ine binbir zorlukla gelen Muhammed, Kırkların kimler olduğunu öğrendikten sonra kendi elleriyle ezdiği üzüm ve Cebrail'in yardımıy-

la Kevser suyundan oluşan karışımı olan Şerbeti dağıttıktan sonra Semaha durdu. Bu semah anında kendisinden öylesine geçti ki başından sarığı düştü. Daha sonra başından düşen sarığı Ali'nin beline doladı.

Bu şu anlama gelmekte: Kuşak hak edene kuşandırılmaktadır. Muhammet (as) kuşağı Ali hak ettiği için sadece onun beline bağlamıştır. Ayrıca başındaki sarığı kırkların tamamına bölüştürüp kırkının beline bağlayabilirdi fakat kırklar içerisinde bayanların da olması nedeniyle bunu yapmadı. İşte bundan dolayı da bayanlara kuşak kuşandırılmaz.

İrşat ve Kuşanma Töreni

İrşat ve kuşanmaya karar veren çocuklar, tekkenin dışında bir başka yerde önce Rehber tarafından İrşat edilir. Rehber, çocuklara yola girmeden önce yol hakkında bilgi verir. Bu bilgiler ışığında da yoldan geri dönüşün olmadığını söyler. Eğer geri dönecekler ve yola girmeyecekler ise şimdiden karar vermelerini de sözlerine ekler. İrşat ve kuşanma hakkında tören münasebetiyle gördükleri, bildiklerini kimseye söylememeleri hatta boyunları bile gitse konuşmamaları gerektiği üzerinde durur ve çocuklardan bu konuda kararlı olduklarına dair söz alır. Bu sözü aldıktan sonra rehber, çocukların boyunlarına kuşağı atar, kuşağın iki ucundan tutar ve kuzuları, tekkeye Dedenin huzuruna getirir. Kuzulardan yaşça büyük olanı rehberin sağında yaşça küçük olanı solunda durur.

Kuzuların tekkede İrşat ve kuşanma olması için cemin başlamış olması gerekmektedir. Tekkede Dede, "Arayı da Görmüş" olur. Ara görümü ise şöyle yapılır:

Çerağcı: "Hak, hu" der ve Çerağı uyandırır. Dede de, Çerağın hizmet duasını verir. Ardından Süpürgeci: "Hak, hu" der, orta temizliğini yapar. Dede de, Süpürgecinin hizmet duasını verir. Bu şekilde nurla aydınlatıp orta temizliği yapmaktan amaç, müminlerin kalplerindeki maddi - manevi temizliği yaparak cemi başlatmaktır.

Rehber, Gözcünün gözetiminde yanlarında kuşaklarından tuttuğu kuzular olduğu halde tekkeden içeri girer ve dört kapı -

kırk makamı geçmek üzere izin ister. Tekke içerisinde bir iki adım atar ve durur.

Birinci Şeriat Kapısında

Rehber durur ve "Hu" der, birinci şeriat kapısını selamlar ve Pire: "Es-selamu aleyküm, ey ehli şeriat! Hak bildik, hakka geldik, huzurunuza bir çift kuzu kurban can getirdik! Canlığa, kurbanlığa, kulluğa alıp kabul eder misiniz?"

Dede: "Hak - Muhammet - Ali, oniki imam, oturan canlar, cem - cemaat aldı kabul ettiyse, biz aldık kabul ettik!" der.

İkinci Tarikat Kapısında

Rehber durur ve "Hu" der, ikinci tarikat kapısını selamlar ve Pire: "Es-selamu aleyküm, ey ehli tarikat pirleri! Hak bildik, hakka geldik, huzurunuza bir çift kuzu kurban can getirdik! Canlığa, kurbanlığa, kulluğa alıp kabul eder misiniz?"

Dede: "Hak - Muhammet - Ali, oniki imam, oturan canlar, cem - cemaat aldı kabul ettiyse, biz aldık kabul ettik!" der.

Üçüncü Marifet Kapısında

Rehber durur ve "Hu" der, üçüncü marifet kapısını selamlar ve Pire: "Es-selamu aleyküm, ey ehli marifet kâmilleri! Hak bildik, hakka geldik, huzurunuza bir çift kuzu kurban can getirdik! Canlığa, kurbanlığa, kulluğa alıp kabul eder misiniz?"

Dede: "Hak - Muhammet - Ali, oniki imam, oturan canlar, cem - cemaat aldı kabul ettiyse, biz aldık kabul ettik!" der.

Dördüncü Marifet Kapısında

Rehber durur ve "Hu" der, dördüncü hakikat kapısını selamlar ve Pire: "Es-selamu aleyküm, ey ehli sırrı hakikat şahları! Hak bildik, hakka geldik, huzurunuza bir çift kuzu kurban can getirdik! Canlığa, kurbanlığa, kulluğa alıp kabul eder misiniz?"

Dede: "Hak - Muhammet - Ali, oniki imam, oturan canlar, cem - cemaat aldı kabul ettiyse, biz aldık kabul ettik!" der.

Rehber: "Bismillahirrahmanirrahim. Allah Allah, Yüzü yerde, özü Dar-ı Mansur'da, hak erenler meydanında, oniki imam, ondört masumu pak, onyedi kemerbest efendilerimizin,

dostuna dost düşmanına düşman olmak, hak erenlerin vermiş olduğu nasihat ve amel ile hareket etmek üzere, baş açık, yalın ayak, boynu bağlı, sinesi dağlı, yüzü üzere sürüne gelmiş, hak erenler meydanında, tarik-ı ikrar vermek talebinde, ayn-i cem erenlerinin hüsnü rızası ile (filandan derken gelen çocuk veya çocukların aileleri söylenmektedir) bir çift veya tek kuzu kurbanımız var, emri mürşit buyururlarsa getirelim mi, şahım!" der.

Dede: "Hak - Muhammet - Ali, oniki imam, oturan canlar, cem - cemaat aldı kabul ettiyse, biz aldık kabul ettik!" der.

Her kapıda bir adım atarak ilerleyen Rehber, dört kapı kırk makamı geçtikten sonra kuzuların boyunlarındaki kuşaklarından tutar ve düvaz imam okur:

Hata ettim Huda için bağışla
Muhammed Mustafa için günahlarımı bağışla
Biliriz günahımız hadden aşıptır
Aliyye'l-Murtaza için günahlarımızı bağışla!

Sofu nesli Cüneyd Haydar oğlu
İmam Sini nesli için günahlarımızı bağışla
Hatice çün mihrab oldu resule
Fatıma bi'l-hayrunnisa için günahlarımızı bağışla

Hasan da aşk ile meydana indi
Hüseyn-i Kerbela için günahlarımızı bağışla
İmam Zeynelaba Bakır, Cafer, Musa Kazım,
Rıza içün günahlarımızı bağışla

Severiz İmam Şah Taki ile ol bağ Naki'yi
Hasanü'l-Askeri lika içün günahlarımızı
Muhammed Mehdiyi Sahip Zaman
Eşiğinde yatan geda için günahlarımızı bağışla

Bir nurdandır er sultanım Hatayi

Yine âl-i aba içün günahlarımızı bağışla.

Düvaz imam bittikten sonra Rehber kuzu canı getirir ve dedeye: "Yâ eyyühellezîne amenû sallû aleyhi ve sellimû teslîmâ" diyerek teslim eder.

Dede kuzu canın kuşağından tutarak teslim alır. Sonra dede kuzu cana kendi cübbesinin veya ceketinin eteğinden tutturur. Rehberin yapmış olduğu irşadın aynısını yapar ve Dede tekrar kuzu cana bu irşat hakkında bazı şeyleri sorar, hatırlatır ve uyarılarda bulunur. Dedenin irşadını kabul eden kuzu can dedeye niyazda bulunur ve dedenin önünde edep erkân olarak oturur. Dede, kuzu cana eteğini tutturur ve ona:

"Bu kimin eteği" diye üç kez sorar. Kuzu can da:

"Pir eteği" der.

Bunun üzerine dede kuşağı kuzu canın boğazından alır ve çok fazla sıkı ve düşecek kadar da gevşek olmamak üzere beline bağlar ve kuşağa üç düğüm atar. Her bir düğüm el, bel ve dil anlamına gelen üç düğümle üç aşamayla irşat bağını atmış olur ve dede bunu da:

"Elini, dilini, belini bağladım" diye yüksek sesle söyler. Ardından dede, kuzu cana irşat bağının ne anlama geldiğini anlatır. Kuzu can da kendisine yapılan irşadı anladığını gösteren cümleyle karşılık verir ve:

"Elim eteğinde ikrarım sende" der. Dede de:

"İkrarına bent olasın" der. Bunun üzerine kuzu can dedeye bent olur yani beline sarılır ve:

"Hak hu", der.

Dede de düvaz imam gülbankını okur. Dede kuzu canın başından başlar ve sırtına doğru dört kez sıvazlar yani pervazlar ve ardından:

"Bismillahirrahmanirrahim.

Ademi seyfullah,

Nuhi neyiyyullah,

İbrahim halilullah,

Muhammeden ya resulullah,"der ve daha sonra; baştan selam alır:

Tacı devlet, belden selam alır:

Kemer-i best Ali, ayaktan selam alır:

Halk-i turap", der ve düvaz imam okur:

"Önümüz kıbleye,

Kıblemiz Muhammedden Aliye,

Car Muhammed Car Ali Sırrı hüda,

Yek Hasan'dan yek Hüseyin'den,

Sen bizi kılma cüda,

Zeynel, Bakır, Cafer, Kazım Musa Rıza, Taki, Naki, Hasanü'l-Askeri, Mehdiyi sahip zaman hakkı içün ki ey hüda,

Gerçek biz kıldık hata, sen eyle ata,

Selveri Ali'den sen kalıpsın yadigâr,

La feta illa Ali La seyfe illa Zülfikar,

Her kaza her belalar kandan gelirse gelsin, Sen def eyle, halkı perverdigâr,

Çardayı masumpak, haftdayı kemerbest,

Düvazde imamda hatm oldu üstadı nefes,

Tarikata iman, Erkâna meşayıh, erkânsıza na meşayıh,

Nesrümün beşerden kalıpsan,

Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali, Tacı Ali, Kem vilayet iken, Ya Allah, Ya Allah, Ya Allah, Salavat iken, Ya Muhammed, Ya Muhammed, Ya Muhammed, Bi-nuru vilayet iken, Ya Ali, Ya Ali, Ya Ali, Edrikil Hasan, Edrikil Hüseyin, Hutbetü'l-Beyan, Turabı müşkül hali hesap", üç kere:

"Ya Allah, ya Muhammet, ya Ali" der, kuzu canın sırtını sıvazlar. Pençesini vurur gibi yaparken yani aşağı yukarı elini kaldırıp indirirken:

"Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali, medet!" diyerek:

"Pençe-i ali aba, sikke-i Dede Garkın[135], destur Musa[136]" der. Böylece kuzu can pençelenmiş olur.

Kuzu can kuşak bağlandıktan sonra dedeyi, meydanı niyazlar ve geri çekilir. Geri çekilirken diz üzerinde Dededen başlamak üzere seyitlerle ve cemde bulunan herkesle görüşür ve böylece kuşandığını beyan eder.

Pençelenmiş kuzu canlar büyük sağda küçük solda olmak üzere (eğer iki kişi ise) Rehberin yanına geçerler. Yani dedenin huzurunda önünde dururlar. Burada Rehberin kılavuzluğunda Şükürname'yi okurlar:

"Bismillahirrahmanirrahim.

Hamd ola ki ben oldum Hacc-ı Huda,

Hem çarkı Ali aba,

Reyi zulmetten çıkıp,

Doğru yola bastım kadem,

Habı gafletten uyanıp,

Can gözüm kıldım küşat,

Oniki imam bendesiyem,

Ben guruhu naciyem,

Yetmişiki fırkadan beri dahi oldum cüda,

Mezhebim hak Caferi'dir,

Gayrılerden el yudum,

Pir üstadım Hünkâr Hacı Bektaş Veli, Deyip beli bağladım,

Üstadım Mustafa, Rehberimdir Murtaza, Pir Cemal, Muhammed Kemal, İmam Hasan, İmam Hüseyin, Ali Rey ehline salavat!" Daha sonra rehber:

---

[135] Burada irşat ve kuşanma yapan dede ocağı ve ona bağlı talip Dede Garkın Ocağından olduğu için onun ismi geçmektedir.

[136] İrşat ve kuşanmayı yapan Dede Garkın Ocağından Musa Dede olduğu için onun ismi geçmektedir.

"Hak, hu" der ve Dededen hizmeti için hayır duasını almak üzere kuzular arkasında safta dara dururlar. Dede, rehbere dua verir, böylece kuşanan kuzu canın da hayır duası okunmuş olur. Dede:

"Hayır hizmetleri kabul olsun,

Marazları müşkülleri hal olsun,

Ahiretleri mamur olsun,

Hizmetlerinden şefaat bulsunlar,

Hak evlatlarını bağışlasın,

Hizmetleri oniki imam defterine kayıt olsun,

İkrarına bent olsun, başı devletli olsun,

Sikkeleri oniki imam hak defterine kayıt olsun,

Güruhu Naci katarından kalkalar, kopmayalar,

Selman-ı Pak'ın ruhu şad, batında bekçileri olsun,

Gerçeklerin demine hu, müminlere ya Ali!"

Böylece irşat ve kuşanan kuzu can rehberi takip ederek dededen başlar, başta seyitler olmak üzere tüm cemaatle görüşür ve öpüşür. Kuzu can cem cemaatiyle görüşürken cemde bulunan kişiler de ayrı ayrı farklı yönlerden ona nasihat ederler ve kesinlikle irşat ve kuşanmasına sadık kalmasını, bundan geri dönmemesini ve kimse zarar vermemesini de ona tembih ve öğütlerler. Hizmet tamam olduktan sonra dede arayı açar:

"Dar çeken didar görsün,

Erenler safasına ersin" der ve serbest olurlar.

Kuşak, kuzu canın belinde üç gün kalır. Üç gün sonunda kuzu can Cebrail kurbanıyla beraber Rehbere gelir. Rehber Cebrail'i alır, kuzu canın kuşağını açar, Kur'an'daki kısa dualardan birisini okur, "Elin, belin, dilin, bağlı kalsın" der. Kuzu canın getirmiş olduğu Cebrail kurbanından kuzu canın payını da verir.

Diyarbakır Türkmen Alevilerinde Görgü Cemi

Alevilik temel kurumları arasında bulunan Cem, dede - talip üzerine kuruludur. Doğrusu dede ve talip ilişkisini, bunun sınırlarını görebilmenin en güzel örneklerinden bir tanesi de Cem'dir. Burada dede, Cem yürütmede tek yetkili ve törenin bütün akışını sağlamaktadır. Talib, dedenin Cem'in tek otoritesi olduğunu tartışmasız kabul etmekte ve kendisinden beklenen ya da yola girerken kabul ettiği bütün sorumlulukları yerine getirmekle yükümlüdür.

Günümüzde büyük şehirlere göç eden Aleviler, geleneksel yerleşik düzenlerini kaybetmeye başladıklarından, dedenin otorite alından çıkarak bir başka otorite alanına dâhil olmaktadırlar. Artık dede büyük şehirlerde birbirlerinden farklı mekânlarda ve çok geniş bir alanda yerleşik olan talipleri, takip edecek güç ve imkânını da elinden kaçırmaktadır. Bu bakımdan da Büyükşehirlerde, dedenin otorite alanı sadece dernek cemlerine sıkışmaktadır.

Dede, taliplerinin bulunduğu cemleri yürütemeyecek olursa veya kent merkezlerinde dernek cemlerindeki gibi sadece "folklorik" bir mahiyet arz ederse, cemle birlikte oluşturulan ve talibinin gündelik hayatının birçok noktasına dokunabilecek etki alanını da yitirecektir. Cem etrafında dede, bilgi kaynağı, sorgu, düşkünlük vb. konulardaki otorite alanını korumak ve sürdürmek imkânını kaçırmaktadır. Cemler dedelerin otorite alanının merkezini oluşturmakta ve eğer cem yapılamaz ise çok kolay bir şekilde talip, dedenin otorite alanı dışında kalmakta ve farklı otorite alanlarının etkisi altına girmektedir. Böylece talip, dedenin onun gündelik hayatındaki otorite olmasındaki merkezi konumunu başkalarıyla paylaştırarak azaltmaktadır. Bu durum otorite çatışmasına neden olmakta çatışmadan da dede zararlı çıkarken etkisiz hale gelmektedir. Çünkü yeni otorite alanı bütün ideolojik aygıtlarla dedenin alanını talep etmekte ve bunun başında da dernek ve vakıf, panel, konferans ve konserler gelmektedir.

Bu kısa girişten sonra görgü ceminin önündeki bir başka engele de dikkat çekerek konuya geçelim. Görgü ceminin yerine getirilememesinin en büyük engeli göçler görünmekte veya bağlanmaktadır. Bir arada yaşayan Aleviler, ilişkilerini büyük oranda kendi aralarında sürdürürken aynı zamanda birbirlerini kontrol de etmektedirler. Oysa bu durum büyük kentlere göçlerden sonra giderek azalmış ve imkânsız hale gelmiş, taliplerin ilişkileri takip edilemez, sorgulanamaz olmuştur. Talip de yeni şartlarda görülme imkânı bulamamış hatta köy çevrelerinde görülme ve görülmeyi gerektirecek şartların uygunluğuna karşın şehirdeki baş edilemez mekân ve nüfus genişliği karşısında görülmenin "sihri" gücünü yetirmiştir.

Doğal olarak bu durum başka sorunlara yol açarken özellikle kentlere göçle beraber kamusal alana taşan ve burada üretilen, hayal edilen Alevi kimliğinin oluşturulmasında önemli bir faktör olmakta ve hatta yeni inşa edilen kimliğin önemli referansları arasında da yer almaktadır. Buna karşın dede, talip topluluklarına yönelik cemler üzerinden işlevini yerine getiremediği için de topluluk arasında belirsizlik ya da cılızlaşma görülmektedir.

Diyarbakır Türkmen Alevilerinde Görgü Ceminin Uygulanışı

Rehber çırayı selamlar ve şöyle der: "Geldi çıra selamı"

Dede: "Aleyküm selam"

Rehber: "Geldi çıra selamı"

Dede: "Aleyküm selam"

Rehber: "Geldi çıra selamı"

Dede: "Aleyküm selam"

Rehber: "Hak hu" der ve dedenin çıra duasını okumasını bekler

Dede çıra duasını okur:

"Hu! Allah! Allah!

Çün çerağım yandı

Bi-aşkı Mustafa, Hazreti serveri Muhammet Mustafa, Haticet-i zevce, Fatımat-i hayrunnisa

Çıra-yı ürşân, fahr-i dervişân, derviş-i devrişân, delîl-i şâh-ı velâyet

Pîrân-ı tarîkat, ehl-i marifet, sırr-ı hakîkat, delîl-i şâh-ı velâyet dergâhında yansın, yakılsın her daim!

Hayır hizmetlerin kabul olsun

Muratlar hâsıl olsun

Müşküller hal olsun

Geldiğimiz yerden, durduğumuz dardan, tuttuğumuz zamandan, Hak payımızı versin

Elimiz pir elinde olsun

Akşamların hayrı gele

Şerler def ola

Hayırlar feth ola

On iki imam yar ola

On iki imamın katarından didarından, izinden tozundan şefaatinden mahrum eyleme

Salman-ı Pak'ın ruh-ı revanı şad ola, mekânı cennet ola, himmeti, üstümüzde hazır nazır eyleye

Câbir-i Ensarî himmeti, üstümüzde hazır nazır eyleye, ummanda bekçimiz ola

Nüfuz ceddimizin, nutuk Şâh-ı Merdân Ali'nin ola

Gerçeğe hu, mümine ya Ali!"

Rehber ara görür, süpürgeyi üç defa yere vurur:

"Allah Muhammet Ya Ali! Gürûh-u nâciyim kırklar meydanında, hamdulillah

Ali Muhammet'ten üstadımız seyd-i faraş'tır.

Allah eyvallah, nefes pir nefesidir!", der yeri niyaz eder.

Kalkar, süpürgeyi iki eliyle dedenin önünde tutar ve şöyle der:

"Sofray-ı Halîl, Nimeti celîl, Er meşayıh, Car Mustafa himmet edin, erenler" ve süpürgeyi öper.

Daha sonra önce sağdan üç defa birer adım atar, süpürgeyle süpürür, "Allah Muhmammet Ali" der.

Soldan sağa doğru süpürgeyi car çeker, sonra soldan üç defa sağa doğru birer adım atar, süpürgeyle süpürür, "Allah Muhammet Ali" der.

Sağdan sola doğru süpürgeyi car çekerek, süpürülen yerin pisliğini bir noktada toplar, eğilir yeri niyaz eder.

Ardından sağ elle çırayı gösterir, "Delîl-i dünya" der, elini ağzına değdirir öper.

Sağ elle dedeyi gösterir, "Kadîm-i dünya" der, elini ağzına değdirir öper.

Sağ elle yeri gösterir "Ahir-i dünya" der elini ağzına değdirir öper.

Tekrar süpürgeyle süpürülen çöpleri sağ elde süpürge, sol el faraş yerine veya varsa halı kilim altına süpürür ve şöyle der: "sırrı sır edenlerin, hu"

Bunun ardından "Hak hu" der dededen duasını alır.

Dede:

"Hu dest-i post, Hak Muhammet Ali dost

Akşamlar hayır gele

Şerler def ola

Hayırlar feth ola

Hayır hizmetin kabul ola

Muradın hâsıl ola

Marazın müşkülün hal ola

Hizmetinden şefaat bula

Geldiğin yerden, durduğun dardan, tuttuğun zamandan, hak on iki imam payını vere

Eli pir elinde ola

Ahireti mağrur ola

Ağrıyıp incinmeye, hak evlatlarını bağışlaya, hizmeti on iki imam defterine kayıt ola

Carı Cebrail ruhu revanı şad, batında bekçisi ola

Nüfus ceddimin, nutuk Şâh-ı Merdânın ola

Gerçeğe hu, mümine ya Ali!"

Rehber, duasını aldıktan sonra geçer dedenin yanında oturur.

Dede:

"Hak Muhammet Ali divanında Mansur gibi darda, yüzünüz yerde doğru gelin

Dar durun

Doğru söyleyin

Dost gönlünü incitmeyin

Döktüğünüz varsa doldurun

Ağlattığınız varsa güldürün

Sırtınızda suç heybesi bir gözü ön tarafta birisi arka tarafta, ön taraftakini görüyoruz ve biliyoruz, boş.

Arka taraftaki bize gizli, size açık. Kendi suçunuzu, kendi noksanınızı, sizden daha iyi kimse bilemez. Eğer dolu ise burası hak, Hak Muhammet Ali meydanıdır. Bu meydanda gizli kapaklı bir şey kalamaz, sakladığınız sizin, ortaya koyduğunuz meydanındır. Meydana dökünüz, her baş kendi hesabını verecek!" der.

Rehber de Görgü ceminde Dar-ı Mansur'daki görülenleri sorgular ve şöyle der:

"Mümin kardaşlar, Müslim bacılar, konu komşudan razı mısınız?

Mümin kardaşlar Müslim bacılar konu komşudan razı mısınız?

Mümin kardaşlar Müslim bacılar, konu komşudan razı mısınız?

Yolun erkânın, cemin cemaatin vebali ve günahı boynunuza razı mısınız?

Gönlünde olan beyan eylesin razı mısınız?"

Rehber: "Razı olan eğilsin bir kelle kessin, kalksın ellerini topuğundan tutsun" der. Görülenler yeri niyaz eder ve ellerini topuklarından tutarlar.

Rehber: "Eğilin erenler şah aşkına, niyaz edin kalkmayın" görülenler niyaza eğilir.

Rehber: "Erenler! Cisminize can verdi, akıl verdi bilesiz, göz verdi göresiz, kulak verdi duyasız, dil verdi diyesiz, el verdi tutasız, diz verdi durasız, ayak verdi gelesiz.

Erenler meydanında ne gördün ne işittin?"

Dardakiler başlarını kaldırmadan: "Hakkı gördüm, hakkı işittim!" diye cevap verirler.

Bunun üzerine: "Kalkın" der ve görülenler kalkar ve darda dururlar.

Rehberin bu sözlerine binaen dede: "Geldiğiniz hak kapısı, durduğunuz Dar-ı Mansur, nadire mi, niyaza mı, kalmış gönüllere mi, elif gibi dar durun doğru söyleyin, erenler mizana varsın, yolun hakkını alsın."

Görülenler: "Kalmış gönüllere" der.

Rehber:

"Yol erkân hakkı hak mıdır

Pir rehber hakkı hak mıdır

Konu komşu hakkı hak mıdır

Mürebbi müsebbi hakkı hakkı mıdır

Hakkızdan gafil olmayın" der ve "el verdik gönül aldık" diyerek dedeye teslim eder.

Daha sonra dede, Dede Pir hakkı olan sorgulamasını yaparak, Pirlik hakkını almış olur.

Dede:

"Pir rehber hakkı hak mı

Mürşit hak mı

Mürşit hakkı hak mı

Mührü muharrem hakkı hak mı

Oniki imam hak mı

Tarikat hak mı

Şeriat hak mı

Cebrail kurbanı hak mıdır,

Bir Cebrail üç İmam Abbas lokması hak mıdır?

Bir Cebrail üç İmam Abbas lokması hak mıdır?

Bir Cebrail üç İmam Abbas lokması hak mıdır?

Hakkızdan gafil olmayın" der.

Ardından dede, cemdeki canların küslük ve dargınlık yoklamasını yapmak amacıyla, cemdeki oturan canlara sorar:

"Oturan canlar ayaktaki canlardan razı mısız?

Oturan canlar ayaktaki canlardan razı mısız?

Oturan canlar ayaktaki canlardan razı mısız?"

Bu sorgulamanın ardından bu defa da ayaktaki görülen canlara sorar:

"Ayaktaki canlar oturan canlardan razı mısız?

Ayaktaki canlar oturan canlardan razı mısız?

Ayaktaki canlar oturan canlardan razı mısız?

Mümine, Allah'ın sorgusu suali buradadır, mahşere kalmasın

sureti haktan görünüp dünya menfaatlerine kanıp münafıkların sözüne inanıp erenler yolundan uzaklaşırsan mahşer günü yüzün kara olsun mu," der.

Sorgulananlar: "Allah, eyvallah!" diyerek secdeye varırlar.

Böylece iki tarafın birbirleri hakkındaki rızalığını alır, küskün varsa barıştırır ve "Hak Muhammet Ali, on iki imam sizden razı olsun" der ve ardından görgü namazını kıldırır.

Diyarbakır Türkmen Alevilerinde Halka (Görgü) Namazının Uygulanışı

"Ya ulu Allah, âlemlerin ulu Allah'ı birsin, kadirsin her şeyi bilirsin ulusun.

Bütün varlıkları yarattın.

Bu mülkler senindir.

Ya ulu Allah secdemiz, namazımız, niyazımız sanadır.

Ya ulu Allah sana inandık sana sığındık, sana taparız, ya ulu Allah!

Âdemler yüzüne doğdu, Nur-u Muhammet, adem bilir nâdan.

Hak Muhammet Ali kuşandı, açtı Zülfikarı cihana.

Sallu ala seyyidina Muhammet Ali!

Biz Aliyi severiz, şahı keremdir

Hasan başımın tacı

Hüseyin yüzü nuru âlemdir

Sallu ala seyyidina Muhammet Ali!

Zeynel Abidin hastalara deva

Muhammet Bakır şöyle ki demdir

Gelmedi cihana Cafer gibi irfan,

Olmadı cihanda Musa-ı Kazım gibi sultan

Sallu ala seyyidina Muhammet Ali!

Açtı güneş cemalini Şâh-ı Horasan Aliyel Rıza

Biz severiz Şah Takı'yı gözlerinde nur-u hudadır

Naki sayesinde zıll-u Huma'dır

Sallu Ala seyyidina Muhammet Ali!

Hasan Askeri gelse derde devadır

Mehdi zuhur olsa gerek, kalmaya geride yezitler,

Geçsin tığ ile teberden, hatayı vert eder, sonu seherden

Sallu ala seyidina Muhammet Ali!

Car Muhammet Car Ali sırr-ı huda,

Dil Hasan'dan yel Hüseyin'den hüda gerçek biz kıldık hata sa'y eyle ata.

Selveri dini Ali Nebiden sen kalıpsan yadigâr la feta illa ali la seyfe illa zülfikar,

Her kada her bela andan gelir sen def eyle hak perverdigar.

Çardah-i Mahsum-u Pak, heftdeh-i kemerbest, düvazde-i imama hatmoldu

Ustad-ı nefes tarikata iman erkâna meşayıh,

Erkânısıza na meşayık nasrun minellah

Hatmin bi-nur-u nubüvvet iken ya Allah ya Allah ya Allah!

Bi-nur-u salavat iken ya Muhammet ya Muhammet ya Muhammet!

Bi-nur-u velayet iken ya Ali ya Ali ya Ali!

Edriken ya Hasan edriken ya ebu'l-Hüseyin edriken ya Ebu'l-Turab

Hutbetü'l-Kuran Hutbetu'l-Düvazdeh İmama yazıldı.

Üf münkire, lanet Yezid'e Yezid ezile mü'min dizile

Yezid'in boynundan kalkmasın tığ ile teber" dedikten sonra tekkedeki bütün herkes secdeye varırlar.

Dede posta edep erkân devam eder:

"Küfür gide, iman gele!

Müminler dizile, çürükler yüzüle!

Çağırdığımız Allah Muhammet Ali ola.

Oniki imam katarından, didarından, izinden, şefaatinden mahrum eylemesin.

Elimizin karasını yüzümüze vurmayasın.

Yaramaz kadın, yaramaz komşu, yaramaz hâkim, yaramaz hükümet şerrinden saklayasın, ya rabbi'l-âlemin!

Seksen bin urum erenleri yüzü hürmetine, doksan bin Horasan pirleri, yüz bin gayb erenleri yüzü hürmetine, günahlarımızı bağışla, ya ilahe'l-âlemin!

Bi-hakkı enbiyaların, bi-hakkı evliyaların yüzü hürmeti için günahlarımızı bağışla, ya ilahe'l-âlemin!

İki cihan serveri Hazreti Muhammet Mustafa'nın bindiği Barak'ın, çektiği mecalin, konuştuğu binbir kelamın hürmeti için günahlarımızı bağışla, ya rabbi'l-âlemin!

Ehlibeyt-i Mustafa'nın ve hanedan-ı Aliye'l-Murtaza'nın, Haticeti'l-Kibriya'nın, Fatımetü'l-Zehra'nın yüzü suyu hürmetine günahlarımızı bağışla, ya rabbi'l-âlemin!

İmam Hasan, İmam Hüseyin, İmam Zeynelabidin, İmam Muhammet Bakır yüzü suyu hürmetine günahlarımızı bağışla, ya rabbi'l-âlemin!

İmam Cafer Sadık, İmam Musa-yı Kazım, İmam Aliye'l-Naki, İmam Hasan Askeri, İmam Muhammet Mehdi-yi sâhib-i zaman için günahlarımızı bağışla, ya rabbi'l-âlemin.

Ali Ekber'in Ali Asker'in Ebu Talib'in Ebu Kasım'ın yüzü hürmetine, ya Allah ya Muhammet ya Ali!

Atamız Âdem peygamber, Şit peygamber, Nuh peygamber, İdris peygamber, Salih peygamber, Hut peygamber, İbrahim peygamber, İsmail peygamber, Lut peygamber, İshak peygamber, Yakup peygamber, Yusuf peygamber, yüzü hürmetine günahlarımızı bağışla!

Şuayip peygamber, Eyyüp peygamber, Zekeriya peygamber, Yahya peygamber, İlyas peygamber, Zülküf peygamber, Yuşa, Yunus peygamber, Davut peygamber, Süleyman peygamber, Musa peygamber, Harun peygamber, yüzü hürmetine günahlarımızı bağışla!

Elyase peygamber, İsa peygamber, ahir zaman peygamberi Hazreti Muhammet Mustafa'nın yüzü hürmetine günahlarımızı bağışla, ya rabbi'l-âlemin!

Allah Allah diyen masumların yüzü hürmetine günahlarımızı bağışla, ya rabbi'l-âlemin!

Davut peygambere inen Zebur'un, Musa peygambere inen Tevrat'ın, İsa peygambere inen İncil'in, Muhammet peygambe-

re inen Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinin hürmetine günahlarımızı bağışla, ya rabbi'l-âlemin!

Evliyaların, Enbiyaların, velilerin, bilmediğimiz temiz kulların yüzü hürmetine günahlarımızı bağışla, ya rabbi'l-âlemin!

Salihlerin, yağan yağmurların, yerde biten nimetlerin yüzü hürmetine günahlarımızı bağışla ya rabbi'l-âlemin!

Bizi bu dünyada Kur'an-ı Kerimden, ahirette imandan Hazreti Muhammet şefaatinden mahrum eylemeyesin, ya rabbi'l-âlemin!

Dilleri "Allah Allah" diyen masum-u pakların yüzü hürmetine günahlarımızı bağışla, ya rabbi'l-âlemin!

Hayrımızı isteyene hayır veresin, hayrımızı istemeyenlere de iman, insaf veresin, ya rabbi'l-âlemin!

Ceddim Dede Garkın / Ağu İçen, Zeynelabidin Ocağı, Musa-yı Kazım Ocağı, Abdal Musa Ocağı, yüzü hürmetine günahlarımızı bağışla, ya rabbi'l-âlemin!

Beyazıt Bostan Ocağı, Hıdır Abdal Ocağı, Pir Sultan Ocağı, Kureyşan Ocağı, yüzü hürmetine günahlarımızı bağışla, ya rabbi'l-âlemin!

Güzel Şah Ocağı, Sarı Saltuk Ocağı, Zelil-i Kalender Ocağı, Garip Musa Ocağı yüzü hürmetine günahlarımızı bağışla, ya rabbi'l-âlemin!" dedikten sonra bağlar ve niyaza varırlar.

Niyazdan kalkarlar, herkes yanındakiyle tokalaşır ve tekrar niyaza giderler. Hizmetin duasını dede yapar ve bitirdikten sonra dualarla kalkarlar.

Namaz kılınır, ibadet biter gönüller ferahlar, görülen canların üzerinden büyük bir yük kalkmış olur. Bu hoşnutluk olur, sağlandıktan sonra büyük bir beraberlik ve özenle hazırlanan tüm canlara şifa olarak görgüde görülenlerin ve cemaatin adına ancak yenilmesi çok güç ve hakkı olana ait ve büyük bir anlam

taşıyan şahımızın elinden gönlünden kopan, Cebrail veya İsmail lokmaları hazırlanır.[137]

Rehber, lokmaları cemde bulunanların sayısına göre hazırlandıktan sonra üç pay koyup erenlerin ziyafetine hazırlanır. Rehber, lokmaları büyük bir itinayla eşit bir şekilde paylar.

Rehber: "Sofra, bir kaşık ve bir ekmekle (pir lokması),

Allah Allah diyelim,

Kadim billah diyelim,

Geldi Ali sofrası,

Gazilere şah diyelim,

Şah versin biz yiyelim,

Demine hu diyelim" diyerek kapı girişinde bunu okuduktan sonra sofrayı serer, her canın lokmasını karşısına koyar, lokma dağıtımı bittikten sonra lokma tepsisini iki elle tutarak eğilir ve "Hak hu" diyerek dedenin sofra duasını okumasını bekler.

Dede: "Kazanç sahiplerinin kazançları çok ola" der ve sofra duasının yarısını okur:

"Hu Allah Allah ulusan billah

Sofrayı Halil nimet-i celil

Bereketi İbrahim Halilullah

Herkim bize verdi taam

Cehennem ateşi ola ona haram, essalatu vesselam

Allah ulu sofra dolu, kabul-ü dergâh divan-ı Ali, lokma zat ola

Münkir mat ola

Arta bol ola

Kazanan sağ ola

Kazançları çok ola

[137] "Bıçak Tekbirleme" makalesine bakınız: Kurban, şahıslarla anılan yedi adetten oluşmaktadır. 1 Adem Ata Kurbanı: Tosun; 2 İsmail Kurbanı: Koç; 3 Cebrail Kurbanı: Horoz; 4 İsrafil Kurbanı: Keçi; 5 Şuayip Peygamber Kurbanı: Camız; 6 Veysel Karani Kurbanı: Deve; 7 Eyüp Peygamber Kurbanı: Güvercin.

Ali gele nur gele

Ardı önünden gür gele

Sofranın içerisi nur, dışarısı sır ola

Yiyene helal, yedirene delil ola

Allah'tan kuvvet, İbrahim Halilullah'tan bereket ola

Birleri bin ola, binaları kayım ola

Kadalarına kalkan, belalarına bekçi ola

On iki imam ağayı Kamber, sahibi Düldül, elinden avucundan kesmeye

Münafık eline salıp giriftar eylemiye

Ektikleri biçtikleri rast dürüst gele

Keseleri ambarları dolu ola

Gönülleri gani ola

Çağırdıkları her daim, Muhammet'le Ali ola

Muhammet'le Ali'nin, katarından didarından izinden tozundan şefaatinden, mahrum eylemeye

Car diyenlere carlarına imdatlarına yetişmiş ola

Nüfus ceddimin, nutuk Şah-ı Merdanın ola

Gerçeklere hu, müminlere ya Ali!"

Bundan sonra Rehber: "Elimde yoktur Tığ ile Terazi, herkes hakkına olsun razı" der.

Dede: "Lokma helaldir" dedikten sonra lokmalar yenir.

Eğer görgüde yemek hazırlanmışsa hazırlanan yemekleri canların yardımıyla rehber sofrayı dizer ve sofra hazırlanır.

Rehber: "Otlan maralım otlan, kim alır bağıstan, bağda bizim bostanda bizim" diyerek otlatır.

Yemek yenir ve dede yemek duasının tamamını okur:

"Hu Allah Allah, ulusan billah

Sofrayı Halil nimeti celil

Bereketi İbrahim Halilullah

Herkim bize verdi taam

Cehennem ateşi ola ona haram, essalatu vesselam

Allah ulu sofra dolu

Kabul-ü dergâh divan-ı Ali

Lokma zat ola

Münkir mat ola

Arta bol ola

Kazanan sağ ola

Kazançları çok ola

Ali gele nur gele

Ardı önünden gür gele

Sofranın içerisi nur, dışarısı sır ola

Yiyene helal, yedirene delil ola

Allah'tan kuvvet, İbrahim Halilullah'tan bereket ola

Birleri bin ola

Binaları kayım ola

Kadalarına kalkan, belalarına bekçi ola

On iki imam ağayı Kamber sahibi Düldül, ellerinden avucundan kesmeye

Münafık eline salıp giriftar eylemiye

Dilde dilekte gönülde muratları hal ola

Ektikleri biçtikleri rast dürüst gele

Keseleri ambarları dolu ola

Gönülleri gani ola

Çağırdıkları her daim Muhammet'ten Ali ola

Muhammet'ten Ali'nin, katarından didarından izinden tozundan şefaatinden, mahrum eylemeye

Muhibb-i hanedanın car diyende, carlarına imdatlarına yetişmiş ola

Biz yedik eksilttik, yerini ulu ecdatlar, ceddim Sultan Dede Garkın, gani gani doldurmuş ola

Bir lokmanın yerine bin hasenatlar yazıla

Her bir lokması yüzbin kadayı belayı bertaraf eyleye

Kaldıra Kaf dağının ardına ata, geçilmemiş günahlarından geçmiş ola

Bin günahını bir gerçeğe bağışlamış ola

Bin günahını bir gerçeğe bağışlamış ola

Evlat isteyenlere hayırlı hayırlı evlat vere

Devlet isteyenlere hayırlı hayırlı devlet vere

Hayrımızı isteyenlere hayır, şerrimizi isteyenlere iman insaf merhamet vere

İmam Abbas lokmaları da her ne niyette ise kabul makbul demin dergâhına hakkın defterine kayıt ola

Sofrasına Hocayı Hızır uğraya

Hak evlatlarını bağışlaya

Nüfus ceddim Dede Garkın'ın, nutuk Şâh-ı Merdan Ali'nin ola

Gerçeğe hu, müminlere ya Ali!"

Sofra duası okunduktan sonra cemde bulunan canlar birer kaşık lokmadan yerler. Zaten canlar en fazla kırk kaşık yiyebilir.

Rehber sofrayı toplar, yemek, ekmek kırıntılarını süpürür, süpürülen ekmek ufaklarını boş bir kaba alır ve süpürgenin üzerinde iki elle tutar, dedenin önünde durur "Hak hu" diyerek duasını alır.

Dede hizmet duasını:

"Hu dest-i post

Hak Muhammet Ali dost

Akşamlar hayır gele, şerler def ola

Hayırlar feth ola

Hayır hizmetin kabul ola

Muradın hâsıl ola

Marazın müşkülün hal ola

Hizmetinden şefaat bula

Geldiği yerden, durduğu dardan, tuttuğu zamandan, hak on iki imam payını vere

Eli pir elinde ola

Ahireti mağrur ola

Ağrıyıp incinmeye, hak evlatlarını bağışlaya, hizmeti on iki imam defterine kayıt ola

Cari Cebrail ruhu revanı şat, batında bekçisi ola

Nüfus ceddimin, nutuk Şah-ı Merdanın ola, gerçeğe hu, mümine ya Ali!"

Rehber, dede ve diğer seyitlerin eline yıkamaları için; bir tas su, sabun, havlu, kaşık ve leğen alır dedenin önünde diz çöker leğeni dedenin önüne bırakır. Sabunu dedeye verir, havluyu sağ omzuna atar ve kaşıkla su dökerek dedenin elini yıkar. Bu işlemi aynı şekilde orada bulunan bütün seyitlerin ellerini yıkamaları için yapar. El yıkama işi bittikten sonra el yıkanan su sağ elde ve üste diğer su (leğen sağ elde üste, tas sol elde altta) olacak şekilde "Hak hu" der ve dededen dua alır.

Dede duasını okur ve devamında:

"Sad-i Seiman, kör ola Mervan, tahtta Süleyman, şah gelen Mehdi zuhur ola

Zülfikar keskindir keskin ola

Devran şahın ola

Hayır hizmetin kadim ola

Marazın müşkülün hal ola

Muradın kabul ola

Hizmetinden şefaat bula, ahiretin mamur ola

Hak evlatlarını bağışlaya, hizmeti on iki imam defterine kaydola

Seyidi Salman efendimizin himmeti üstünde hazır nazır eyleye, ruhu sat batında zahirde bekçisi ola.

Gerçeğe hu, mümine ya Ali" diyerek duasını vermiş olur.

Daha sonra rehber hizmet gören bacıları, yapmış oldukları hizmetin karşılığında hizmet dualarını almaları için dedenin huzuruna getirir ve dededen dualarını alırlar. Rehber bu arada kendisi önde hizmet gören bacılar arkada safta dedenin önünde dara dururlar.

Rehber: "Geldi hizmet gören bacılar, gelmeye ağır acılar" der ve dedenin hizmet duasını beklerken Rehber: "Geldi hizmet gören bacılar çekmesin ağır acılar" der ve bacılarla yer eğilirler dedenin hizmet duasını okumasını beklerler.

Dede, bacıların hayır duasını okur:

"Ağır acılar bertaraf ola

Hayır hizmetleri kabul ola

Marazları müşkülleri hal ola

Fatma Ana'ya komşu olalar

Güruh-u naci katarından kalkalar kopmayalar

Çömçeleri yeşil ola

Emekleri zayi olmaya

Yüzleri ak ola

Gönülleri pak ola

Kemalleri çok ola

Ahiretleri mamur ola

Hak evlatlarını bağışlaya

Emeklerinden şefaat bulalar

Hizmetleri de on iki imam defterine kaydola

Gerçeğe hu, müminlere ya Ali" der bacıların hizmet duasını tamamlar.

Rehber ve hizmet gören bacılar birlikte niyaz ederek kalkar dedeyi görür, gönül rızalığı alır ve geri çekilirler.

Tüm görevler ve görgü cemi bittikten sonra dede arayı açar: "Oturan, duran, piri civan arife nazar, gerçeklerin demine hu, sırrı sır edenlerin demine hu, aydın oğlunun demine hu" der.

Böylece cemaat istediği gibi rahat oturur ve serbest hareket eder.

Diyarbakır Türkmen Alevilerinde Musahip Erkânı

Alevi Bektaşi topluluklar erkânlar vasıtasıyla bireyi, sosyalleştirip ortak bir kültürel hayatın parçasına dönüştürmekte ve bu süreç doğumdan ölümüne kadar Alevi Bektaşi bireyin bütün hayatını kapsamaktadır. Buna göre çocukken irşat ve kuşanma, evlendikten sonra ikrar, görgü ve musahiplik olmak üzere cemlerle; sünnet, evlilik, ölüm ve kurban gibi sosyal hayatın bütün aşamalarına yayılan uygulamalarla Alevi Bektaşi bireyleri birbirlerine bağlı topluluklar halinde tutmuşlardır. Böylece grubun inanç ve pratikleriyle kimliği de oluşmakta ve kolektif alanda kurulmaktadır. Bağlılığın belirgin iki ana ekseni olduğu söylenebilir bunlar arasında kan bağıyla sağlanan akraba topluluklar ve hukuki esaslarla yani erkânla birbirlerine bağlanarak güçlü bir yapı korunmaktadır. Akrabalar, erkânla da desteklenerek kenetlendiğinde toplulukların yerleşim yerlerinden iktisadi ve sosyal ilişkilerine varıncaya kadar her türlü zorluğa birlikte göğüs gerebilirler ve ayakta kalabilirler.

Bireyler birbirlerine buna benzer erkânlar bağlanırlar ve toplumsal ilişkiler daha güçlü hale gelir. Musahip, kelime kökeni olarak çok uzun süreli aynı mekânda bir arada olmak anlamına gelmektedir. Terim olarak da ikrarı olan iki evli çiftin hakikate erişeceği, eriştiği bir uygulama olarak miracın son merhalesidir. Artık Alevi Bektaşi birey bundan sonra hayatın geri kalan kısmında hakikat eri olarak her türlü fiilinden elinden, dilinden ve belinden kendisini hesaba çektiği bir hayatı yaşamaya başlar. Musahiplik, iki evli çift tarafından her türlü iyi ve kötü hale birlikte dayanmak veya sürdürmek üzere pir ve cemaat huzurunda yapılan merasimlerde verdikleri sözlerle başlar. Böylece iki aile her türlü iyi kötü hallerine birbirleri için şahit olurlar ve sorumluluklarını da üstlenirler.

Musahiplik: Hakikat Kefeni Giymek Yaşar İken Ölmek[138]

Hakikat kefenini giyecek müminler bu yolun tüm hazinesine sahip olması ve yaşar iken ölmesini bilmesi yolun katı ve esnek kurallarını bilmesi, hak yolunun ehli ve hak yolcusu olmaları gerekir. Bu yolun ağır yükünü ve büyük günahını üstlenebilsinler, öyle ki bu yolun kılıçtan keskin kıldan ince demirden leblebi ateşten gömlek olduğunu bileler. Böylece bu yola gireler, ıslanalar kuruyalar, yanalar, kül olup savrulalar nur olalar, sır olalar hakka yarar kul olalar, öyle ki bu yolun hak yolu hakikat yolu olduğunu bileler, hak katında utanmayalar. İşte böylece musahipliğe niyetlenebileler. Ölmeden öleler, yaşar iken hakikat kefeni giyeler.

Musahiplik kuracak canlar (can ve canan) en azından olgunluk dönemine girmiş olmaları ve iradelerine sahip olacak yaşta olmaları lazım gelir ki bu da en azından otuz beş yaş yaşında musahiplik sözü verip birlerine ikrar verirler. Tanışır ve konuşurlar, musahip olacak canlar tanışırlar. Bu tanışmayla her yönleriyle birbirlerini denetlerler, yedi sene boyunca iyi ve kötü yönleriyle birbirlerini ölçer ve tartarlar. Birbirlerini taşımayı öğrenirler. Bu esnada fark ettikleri noksan yönlerini birbirine hatırlatarak tamamlamaya çalışırlar. Ta ki yola karşı zayıf yönlerini yok edeler. Bu durum yedi sene bir zaman süreci içerisinde tamamlanmaya çalışılır. Çirkinin yerini güzellik, noksanlığın yerini ziyadelik, kötünün yerini iyilik, kahır ve kederin yerini neşe, cahilliğin yerini kâmillik, şeriatın yerini hakikat alır. Şeriat, tarikat, marifet, hakikat kapısını geçerek kırk makamını hatmederek el, dil ve bel mertebesine ulaşabilme hazırlığını yapmadır. Böyle bir bütünlüğü sağlamış canlar, Musahiplik için kendilerini birbirlerine kazandırmış olurlar. Böylece hakikat kefene giymeye kanaat getirirler.

---

[138] Buradan itibaren anlatılan erkân Diyarbakır Kadıköy nüfusuna kayıtlı Dede Garkın dedelerinden Musa Karkın'dan alınmıştır Musa Karkın dede, her zaman yanımızda oldu, yardımlarını hiç esirgemedi, anlayışlı, sabırlı, müşfik oldu, bundan dolayı kendisine minnet ve şükran borçluyum.

Bu zaman zarfı içerisinde ilk tanışma ve aldıkları son karardan sonra almış oldukları ikrar ile birlikte musahiplik görgüsünde kesecekleri kurbanlarının seçimini yapar ve kurban tutarlar. Bu kurbanda esasa alınmaması gereken kurallar hiçbir hastalık, yara, nişan veya özrü olmamasına dikkat edilmesi temiz ve bir sadelik taşıması lazımdır. Kurban iki can tarafından ortak seçilir, ortaklaşa alınır ve bakımı ortaklaşa yapılarak yetiştirilip büyütülür. Kurban tespiti ve seçimi tamamlandıktan sonra koç aynen bir çocuğa gösterilen ilgiyle yetiştirilir. Hayvan tam anlamıyla eğitilir, o canlara alıştırılır. Kurban tüm içgüdülerini ve hareketlerini ve maharetlerini kanıtlayabilecek kadar iyi yetiştirilir ve ilgilenilir.

İşte böyle bir olgunlaşmadan sonra Musahip olacak kişiler hazır olduklarına kanaat getirerek musahiplik kuracaklarına dair karar verirler. Musahiplik için hazır olduklarını rehberlerine söylerler. Rehber de bunu pire, mürşide bildirir. Böylece karar kılınıp kanaat getirilerek musahiplik için gün belirtilir. Genelde Cuma akşamı denen kutsal gün Perşembe gecesi, musahiplik yapılacak günü Peyk, tüm musahiplere haber verir ve bütün musahip kardeşleri bu Musahiplik cemine davet eder.

Bu ceme musahiplilerden başka hiçbir mücerret dede veya can giremez. Musahiplik cemine musahip dedeler girer. Ya da mecbur olmadıkça musahiplik ceminin veya musahiplilerin görgüsünü mücerret dede yapamaz. Musahiplik ceminin her türlü hazırlığı yapılıp tamamlanır. Böylece on iki hizmet eri de hazır bulunur. Dede musahiplik cemini düzene koyar. Cemaat cem olur, halka düzeni irfan oturur, dede cemi organize eder. On iki hizmet erenlerini görevlendirir ve kendisi postuna oturur. Diğer musahip canlar büyüklük ve yaş nizamına göre oturur. Son taraflara musahip bacılar oturur. Musahip yapılacak canlar kurbanı getirir, kurbancıya teslim ederler. Kurbancı kurbanı getirir, cemaatin içerisine bırakır. Kurban cemdeki tüm canlarla tek tek görüşür, elini öper, yalar veya dokunur geçer. Eğer o canların arasında içinde yol hakkında fikirlerinde tereddüt veya gönlünde kaygı olan varsa onunla görüşmez, atlar geçer. Böylece tüm canlarla görüştükten sonra kurban cem meydanında du-

rur ve bir nişan gösterir, bir işaret verir, silkinir, melek, kıyık döker veya başını sallayarak herhangi bir işaret verir. Böylece koçun tam yetiştirilerek eğitildiğine cem erenleri ve dede kanaat getirerek tam bir musahiplik cemi kurbanı olduğunu onaylar ve kabullenirler. Böylece kurbancıya kurban teslim edilir. Kurbancı kurbanı orada yere atar ve dededen kurban ve hizmet duasını alır.

Cemde Yer Alan On İki Hizmet

Bu sırrı hakikatin temsil ve tecelli ettiği mekân cemdir. Cemde sırrın tecelli ettiği parçalar olan on iki hizmet ve adları şu şekildedir:[139]

Pir: Hazreti Ali ve İmam Hüseyin'i temsilen mürşit olarak posta oturur.

Kapıcı: İmam Hasan'ı temsilen kapı giriş ve çıkışlarını kontrol eder.

---

[139] Diyarbakır Türkmen Alevi dedesi Musa Kargın'ın cem ve cemde yürütülen hizmetler hakkındaki açıklaması şu şekildedir: "Alevi Bektaşi erkânını yürütülmesinde on iki hizmet görevlileri sayı ve adlarıyla yer almaktadır. Cemin gerekli gördüğü bütün görevli veya diğer bir deyimle hizmet gören tüm canları içine alır. On iki hizmet on iki imam sayısına eşit olup her duyulduğunda bize on iki hizmet gören ermişle birlikte on iki imamların adlarını ve cemallerini hatırlatır. İşte ibadette, namaz ve niyazda taliplere yetişecek ced ve cemaller onlardır.

Hep okuruz düvazdeh imam çağırınız meded Ali
Çünkü odur tüm canların sahibi
Çünkü odur dünyanın sahibi
Çünkü peygamberin musahibi
Çünkü odur her şeyin ehli
Bir tek odur ki kalu beladan beri.

İşte bu görüşle yola çıkarak gerçekleri öğrenmek isteyen talip birler, üçler, beşler, yediler, on iki imam, on dört masum pak, on yedi kemerbest, kırk urum erenleri ve tüm insan cemalleri odur ve onda saklı olan sırrı öğrenmeye çalışır. Bin bir adı vardır, birisi Hızır; her nerede çağırırsan orada hazır, deyimiyle tüm hizmetleri gören ve ibadet ettirip namaz kıldıran yine odur. O Şah-ı Merdan, Şah-ı Yezdan, Pir Ali, Hacı Bektaş Veli, Pir Sultan Abdal'dır. Ekilip biçilip harmanda dövülüp değirmende un olup hamur yapılarak fırında pişirilip yenildiği halde tarlada yetişen tohum, toprakta yetişen buğday, başak tutan filiz yine Ali'dir.

Hem Ali'dir hem velidir
Hem âlimdir hem delildir
Hem batındır hem zahirdir
Zerreden ufak fezadan büyük
Yine Ali'dir yine Ali'dir."

Kurbancı: Hazreti İbrahim Halilullahı temsilen dergâh ve tekkeye adanan kurbanların kesim işlerinden sorumludur.

Sakacı: İmam Hüseyin'i temsilen cemde Kerbela şehitleri aşkına su dağıtır.

Gözcü: Karaca Ahmet Sultan'ı temsilen oturan cemaat erenlerini gözler.

Tezekar: Salmanı Farisi temsilen ibrik tutarak cemlerde seyitlerin el yıkama işini sağlar.

Peykçi: Cebrail aleyhisselamı temsilen pirin ve mürşidin ilan ve çağrılarını taliplere iletir, haberleşme işlerini sağlar.

Delilci: Ensari'yi temsilen cemlerde çerağın yanmasını sağlar.

Zakir: İmam Cafer Sadık'ı temsilen cemlerde deyiş, nefes ve gülbank okur, saz çalar.

Niyazcı: Kamber Ali Sultan'ı temsilen cemlere yeni ya da sonradan gelenleri ceme teslim etmek için cümlenin niyazını sağlayarak ceme giriş usullerine sağlar ve rehberlik yaparak piri niyaz eder.

Farraşçı: Seyyidi Farraşı temsilen tekkelerde cemden önce ve sonra süpürme ve temizleme işleriyle sorumludur.

İznikçi: Abdal Musa Sultan'ı temsilen cemlerde kalkan ve gelenlerin ayakkabılarını dizer ve el yıkama işleri için ibrik tutar.

Kurban Hizmet Duası

Dede: Hü, tekbir-i celil kurbanı Halil canı İsmail yetiştirdi Cebrail,

Musahip olacak canların İsmail (koç) kurbanları kabul ola!

Muratları hal müşkülleri hâsıl ola!

Gönülleri pak musahiplikleri Muhammed Ali'nin musahipliği gibi hak ola!

Kurbancı kavil kurbanları delil ola!

Hak ve hakikat yolundan ayırmaya zayinleri bâtıl ola!

Kurbancının hak hizmetini kabul ede!

Emeği zayi olmaya hakkın defterine kayıt ola!

Gerçeklerin demine hü, müminlere ya Ali!

Çerağcı (Delilci) (üç defa geldi çıra selamı dedikten sonra hak hu der ve duasını alır.)

Çerağı (delili) yakar ve sağ el üstte sol el altta hak hu der ve duasını alır.

Dede: (üç defa Allahumme salli ala seyyidena Muhammed dedikten sonra duasını okur.)

Hu, Allah Allah çün çerağım yandı bi-aşkı Mustafaya

Hazreti Selver Mustafaya Haticeti zevceyi resul,

Fatıma gayrı nisa, çerağı ürşan fahri dervişanı derviş,

Pelite bürhan, piranı tarikat, ehli marifet, sırrı hakikat, delili şahı velayet, dergâhında yansın yakılsın,

Her daim hayır hizmetlerin kabul olsun, muratların hâsıl olsun, müşküllerin hallolsun,

Geldiğimiz yerden, durduğumuz dardan, Tuttuğumuz zamandan hak payımızı versin,

Elimiz pir elinde olsun,

Akşamların hayrı gele, Şerler def ola, hayırlar feth ola, On iki imam yar ola,

On iki imamın katarından didarından izinden, tozundan, şefaatinden mahrum eylemeye,

Salmanı Pakın ruhu revanı şad ola, mekânı cennet ola,

Himmeti üstümüzden hazır nazır eyleye. Ummanda bekçimiz ola,

Nüfuz ceddimizin, nutuk Şahı Merdan Ali'nin ola,

Gerçeğe hu, mümine ya Ali!

Süpürgeci, arayı görür, car çeker yani süpürgeyi üç defa yere vurur: "Allah Muhammet Ali" der yeri niyaz eder. Kalkar süpürgeyi dedenin önünde iki elle tutar:

Sofrayı Halil, nimeti celil, er meşayih, car-ı Mustafa himmet edin erenler.

Dede: Himmet erenlerindir, der.

Rehber, süpürgeyi öper ve daha sonra önce sağdan üç defa birer adım atar süpürgeyle süpürür "Allah Muhammet Ali" soldan sağa doğru süpürgeyi car çeker, sonra soldan üç defa birer adım atar, süpürgeyle süpürür "Allah Muhammet Ali". Sağdan sola doğru süpürgeyi car çeker, eğilir yeri niyaz eder ve sağ elle çırayı gösterir:

Delili dünya der, elini ağzına götürür, öper. Sağ elle dedeyi gösterir:

Kadimi dünya der, elini ağzına götürür öper, sağ elle yeri gösterir:

Ahiri dünya der elini ağzına götürür öper, tekrar süpürgeyle süpürülen civarı sağ elde süpürge sol el farraş yerine veya varsa halı kilim altına süpürür:

Sırrı sır edenlerin demine hu, der. Hak hu, der. Dededen hizmet duasını alır. Bu arada dede de rehberin (süpürgeciye) hayır duasını verir.

Dede: Desti post

Hak Muhammet ali dost

Akşamlar hayır ola

Şerler defola

Hayırlar feth ola

Hayır hizmetin kabul ola

Muradın hâsıl ola

Marazın, müşkülün hal ola

Hizmetinden şefaat bulasın

Geldiğin yerden durduğun dardan tuttuğun zamandan Hak on iki imam payını vere

Elin pir elinde ola

Ahiretin mamur ola

Ağrıyıp incinmeyesen

Hak evlatlarını bağışlaya

Hizmetin on iki imamın defterine kayıt ola

Carı Cebrail ruhu revanı şad batında bekçin ola

Nüfuz ceddimin nutuk Şahı Merdan'ın ola

Gerçeğe hu, mümine ya Ali

Rehber, Musahip canların boyunlarına birer leçek atar ve cemaatin huzuruna getirir, kapıdan ilk girişte mürşidi selamlar ve Musahipliğe yatacak canları dört kapıdan içeri alır ve şöyle der:

Rehber: Esselamu aleyküm ey şeriat erenleri

Dede: Aleyküm selam, ey şeriat erenleri

Rehber: Hak bildik hakka geldik, kapınıza bir çift kul getirdik, kulluğa alıp kabul eder misin?

Dede: hak Muhammet Ali on iki imam cemi cemaat aldı kabul ettiyse biz de aldık kabul ettik.

Bir adım atar ve Rehber: Esselamu aleyküm tarikat erenleri

Dede: Aleyküm selam ey tarikat pirleri

Rehber: Hak bildik hakka geldik kapınıza bir çift kul getirdik kulluğa alıp kabul eder misin?

Dede: Hak Muhammet ali on iki imam cemi cemaat aldı kabul ettiyse bir de aldık kabul ettik.

Bir adım atar ve Rehber: Esselamu aleyküm ey marifet kâmilleri.

Dede: Aleyküm selam ey marifet kâmilleri

Rehber: Hak bildik hakka geldik, kapınıza bir çift kul getirdik kulluğa alıp kabul eder misin?

Dede: Hak Muhammet Ali on iki imam cemi cemaat aldı kabul ettiyse biz de aldık kabul ettik.

Bir adım atar ve Rehber: Esselamu aleyküm ey sırrı hakikat şahları

Dede: Aleyküm selam ey sırrı hakikat şahları

Rehber: Hak bildik hakka geldik, kapınıza bir çift kul getirdik kulluğa alıp kabul eder misin?

Dede: Hak Muhammet Ali on iki imam cemi cemaat aldı kabul ettiyse biz de aldık kabul ettik.

Rehber, Musahiplik kuracak canları dört kapıyı selamlayarak geçirdikten sonra kırklar cemine ve kırk makama ulaştırır ve bu deyimleri kullanarak Mansur Darına tutulurlar. Rehber:

Bismillahirrahmanirrahim, Allah Allah! Yüzü yerde özü Dar-ı Mansur'da hak erenler meydanda on iki imam, on dört masum pak, on yedi kemerbest, kırk urum erenleri, yetmiş iki Kerbela şehitleri efendilerimizin dostuna dost düşmanına düşman olmak kavliyle hak erenlerin vermiş olduğu nasihat ile amelle hareket etmek üzere baş açık yalın ayak boynu bağlı sinesi dağlı yüzü üzere sürüne gelmiş! Hak erenler meydanda tariki ikrar vermek talebinde erkâna yatmak üzere ayini cem erenlerinin hüsnü rızasıyla bir çift koç kurbanımız var. Emri mürşit buyururlarsa getirelim mi şahım!

Dede: Bu yol Kıldan ince, geçebilirsen

Kılıçtan keskin dayanabilirsen

Demirden leblebi yiyebilirsen

Ateşten köynektir giyebilirsen

Gel beri gel beri gelebilirsen

Talib: Haktır ve gerçektir pirim.

Dede: gelme gelme! Dönme dönme! Gelenin malı, dönenin canı!

Talip: canım malim hak yol uğruna pirim!

Dede: Eline sahip ol, diline sahip ol, beline sahip ol! Sözümü hak bilir misin? Sözümü hak bilirsen gel beri, sonum ahret, sözüm özümdür, özüm sözümdür, deyip de yolu bulduysan gel beri der.

Talip: boynum kıldan incedir, başım hak yol uğrunadır, pirim der.

Dede: Hak Muhammet Ali on iki imam sizden razı kalsın, hakkın, on iki imamın hakkın defterine yazılsın, hak Muhammet Ali on iki imam cemi cemaat aldı kabul ettiyse biz de aldık kabul ettik, der.

Rehber:

Hata ettim, Huda için bağışla
Muhammet Mustafa için günahlarımızı bağışla
Biliriz günahımız hatten aşıptır
Aliyye'l-Murtaza için günahlarımızı bağışla

Sofu nesli Cüneyd Haydar oğlu
İmam sini nesli için günahlarımızı bağışla
Hatice çün mihrab oldu resule
Fatıma gayrı nisa için günahlarımızı bağışla

Hasan da aşk ile meydana indi
Hüseyn-i Kerbela için günahlarımızı bağışla
İmam Zeynelaba Bakırı Cafer
Musa Kazım Rıza için günahlarımızı bağışla

Severiz İmam Şah Taki ile olbağ Naki'yi
İmam Hasanü'l-Askeri Lika için günahlarımızı bağışla
Muhammet Mehdiyi Sahip Zamanın eşiğinde yatan
Geda için günahlarımızı bağışla

On iki imam bir nurdandır er sultanım Hatayi
Yine ali aba için günahlarımızı bağışla

Canlar, biri zengin biri fakir biri yaşça diğerinden farklı olur, her ikisi de kâmil ve kabiliyetli olur.

Dede, canları almak için rehberin gelmesini bekler. "Ya eyyühellezine amenu sallu aleyhi ve sellimu teslima!"

Rehber: "Ya eyyühellezine amenu sallu aleyhi ve sellimu teslima!", der ve dedeye tamamen teslim etmiş olur.

Dede, musahip olacak canları erkâna yatırır erkâna yatırırken erkânı şu şekilde uygular.

Büyük can kardeş, sağda sağ kol üzere yatırılır. Küçük canan kardaş solda sol kol üzere yan yatırılır ve her iki can ve canan kardaş yüz yüze göğüs göğse birbirlerini kucaklayarak birbirlerine kollarıyla kenetlenirler. Büyük kardeşin (canın) eşi küçük kardeşin (cananın) arkasına yatar ve yüzü ağasının sırtına bakar. Küçük kardeşin (canan) ise büyük kardeşin (canın) arkasına yatar ve yüzü büyük ağabeyin sırtına bakar. Böylece eşlerin ayakları birbirine gelecek şekilde ayaklarını kardeşlerin üzerinden atarak ayakları birbirine değer bu durumu aldıktan sonra bunların üzerine "hakikat kefeni" denen kefen yani patiska, japon bezi gibi bir beyaz örtü örtülür ve bunların hiçbir tarafı açık kalmayacak şekilde kapatılır. Baştan tabana ve sağdan sola kefenle örtülür ve can kardeşler eşleriyle birlikte örtünün altına star olarak kefenlenmiş olur. Böylece bunlar tek can olarak tek bir hakikat kefeni giymiş olurlar. Bununla erkâna yatmış olurlar ve ölürler. Dede, erkâna yatan musahip canların üzerinde hak ve hakikat pençesini vurarak bu canları tek bir can olarak diriltir.

Dede erkân ağacını eline alır ve "Bismillahirrahmanirrahim" der ve erkân ağacını canların başından topuğuna doğru yavaşça indirir. Bunu dört defa tekrar eder. Her indirim de on makamdan geçmiş olurlar. Dede erkân ağacıyla baştan topuğa doğru sıvazlar ve sıvazlarken bu duaları, dört defa onar makamla okur:

Âdemi seyfullah on makam

Nuh'u nebiyullah on makam

İbrahim halilullah on makam

Muhammed resulullah on makam

Dört erkânla dört edeple tek yol üzerinde böylece kırklar makamına ulaşırlar. Dede kırklar makamına ulaştıklarına kanaat getirerek erkânlarını tamamlar.

Musahip canların hakka ve hakikate erdiklerini bilerek bu canlar da hakkı görür. Böylece onları hakka bağlar hakla halkı birleştirmiş olur. Böylece hak ve halkın selamını alır.

Dede: Bu erkân kimin erkânıdır

Canlar: Hak Muhammet Ali'nin erkânıdır

Dede: Bu kefen ne kefenidir

Canlar: Hak ve hakikat kefenidir

Dede: Bu yol kimin yoludur

Canlar: Muhammet Ali'nin yoludur

Dede: Bu yolda kimler gider

Canlar: Bu yola hak yoludur diyenler gider.

Erkan ağacını başa dokundurur baştа selam alır, "Tacı devlet", der ve erkân ağacını öper. Başın bu yola bağlı olduğunu görür.

Erkan ağacını bele dokundurur, belden selam alır, "Kemerbest", der ve erkân ağacını öper. Belin de bu yola bağlı olduğunu görür.

Erkan ağacını ayağa dokundurur, ayaktan selam alır, "Tabanı Haydar (halkı turab)", der ve erkân ağacını öper. Ayakların da bu yolda bağlı olduğunu görür. Böylece canların edep ve erkânlarında hak olduklarını dede görmüş olur. Bu edep ve erkânı pekiştirmek ve baki kalmaları için hakkın hakikatin ve hak yolunun üçlemesini okuyarak hakkın adını okur. Üç defa erkân ağacını canların üzerine dokunur bir biçimde indirir ve yukarı kaldırır. "Ya Allah, Ya Muhammet, Ya Ali" üçlemesiyle hakkın tek ve bu üçlemenin birbirinden ayrılamayacağı, üçünün bir olduğu gibi bu iki canın da (Musahip) canlarında bir can ve bunların da hak olduğuna inanarak bunların üzerinde hak ve hakkın duasını yani Car Muhammet Car Ali duasını okur.

Car Muhammet, Car Ali Sırrı Huda
Yek Hasan'dan Yek Hüseyin'den
Sen bizi kılma cüda
Zeynel Bakır Cafer
Kazım Musa Rıza
Taki Naki Hasanü'l-Askeri
Mehdi-yi Sahip Zaman Hakkı için ki ey Huda
Gerçek biz kıldık hata sen eyle ata
Selver-i Aliden sen kalıpsan yadigâr
La feta illa Ali La seyfe illa Zülfikar
Her gaza her bela andan gelir
Sen def eyle halkıperver yadigâr
Çardahi masum pak heftdehi kemerbest
Düvazdeh imam da hatmoldu üstadı nefes
Tarikatı iman erkânı meşayıh erkansıza nameşayih
Nesrümun beşerden kalıpsan
Ya Allah, Ya Muhammet, Ya Ali
Tacı Ali, Kem vilayet iken
Ya Allah, Ya Allah, Ya Allah!
Salavat iken
Ya Muhammet Ya Muhammet Ya Muhammet!
Bi-nuri vilayet iken
Ya Ali Ya Ali Ya Ali!
Edrikil Hasan Edril kıl Hüseyin
Hutbetü'l-Kuran
Turabi müşkül hali hesap

Düvaz imam duasını okuduktan sonra tekrar üzerlerinde

Ya Allah Ya Muhammet Ya Ali

Erkan ve Hak pençesini indirir. Daha sonra pençeleyen erkân dedesinin pençesine vurur.

Erkânı Muhammet Ali
Pençeyi ali aba
Sikkeyi yolu ocak
Kefeni müslimi hak
Ocağına turabi muhakkak
Pir ile bend
Can ile denk
Canan ile denk
Büyüğe hürmet
Küçüğe şefkat
Cem ile muhabbet
Cemaat ile muhibend
Hakka hak
Menfaate na hak
Münkiri ahmak
Yoluna da ahlak
Bulacaksın şefaat
Nefsini öldür
Mazlumu güldür
Düşmanını tanı
Dostunu sevindir
Pirinden süründen ayrı gezme
Mürşidin terk edip yolundan azma
Hak oldun yolunu bil
Hakkı tanı hakkı bil
Hakkı bil bil hakkı, Muhammedi bil, Aliyi bil
Özünü bil, Sözünü bil bil sözünü
Çevir haktan yana yüzünü
Girdiğin hak meydanı hakkın katıdır
Geldiğin hak yolu hakikat yoludur

Gelme gelme dönme dönme

Gelenin mali dönenin canı

Bu yol kıldan ince

Kılıçtan keskin

Demirden leblebi

Ateşten gömlek dediniz

Elimize, dilimize, belimize

Deyip kabullendiniz

Canı, malı hak yoluna kabullendiniz

Hak sizi kabul etsin mahrum etmesin

Hizmetiniz ve musahipliğiniz hakkın defterine kayıt olsun, der ve oniki düvaz imam okunur.

Musahipler: Bismillahirrahmanirrahim. Hamdolaki biz olduk hacc-ı Huda

Hem çarkı âl-i âba re'yi zulmetten kurtulup doğru yola bastık kadem

Hubi gafletten uyanıp can gözümüz kıldık küşat

On iki imam bendesiyiz, biz güruhu naciyiz,

Yetmişiki fırkadan beri dahi olduk cüda

Mezhebimiz hak Caferidir, gayrilerden el yuduk,

Üstadımız pir Muhammet'ten Ali deyip erkânı musahipliğe yattık,

El elleyip dil dilleyip kol bağladık,

Yolu bildik, hakkı bildik, can tuttuk,

Canlar bir oluben hem hakka yettik,

Bildik geldik, dönmek nemize,

Dört kapıdan girdik sancak elimizde,

Kırklar makamındayız hak gönlümüzde hak biziz biz hakkız,

Bunu biliriz elimiz dilimiz belimiz bağlıyız,

Hak sevdasıyla sinemiz dağlıyız, elbette ki biz hakka doğruyuz,

Rehberimizdir Murtaza Pir Cemal Muhammet Kemal, İmam Hasan, İmam Hüseyin, âli-beytine salavat!

Hak buldunuz hakka vardınız, hak oldunuz, diyerek erkâna yatan musahip canların musahiplik erkânını yapmış musahiplik erkânı âli âba pençesini vurmuş olur hak ve hakikat hizmetini bitirmiş olur. Musahip canlarda Musahiplik mertebesine erişerek hak olarak hakikate ulaşmış olurlar. Daha sonra musahiplik görgüsü ve musahiplik kurbanının kesim ve kurbanı İsmail'in tanzim ve defin işlemine gelir.

Musahiplik Kurbanın (Koç Kurbanı) Kesim, Tanzim, Lokma ve Defni

Kesilecek musahiplik kurbanı cemevinin içinde kesimhanesine alınır. Cemevi müştemilatına dâhil olan avlu - hayat içinde toprak olan alandan ayrılmış kısmında bir çukur kazılır. Kurbanın gözleri bağlanır, kulağına Allahu ekber, Lailahe illallah Allahu ekber, Lailahe illallah Allahu ekber, peygamber ya resulallah, ezası okunur. Kurbanın boğazı kazılan çukura gelecek şekilde başı kıbleye gelmek şartıyla yatırılır. Kurbancı Bismillahirrahmanirrahim, Ya Allah, Ya Muhammet, Ya Ali, her ne niyetteyse kabul olsun, adı hakkın defterine kayıt olsun, hak utandırmasın der, bir seferde yani bir darbede kurbanı incitmeden ve işkence çektirmeden boğazlar.

Bu kurbanın canı musahiplerin ve İsmail'in canı olarak bilinir. Ona göre o kurbanın kesimine çok ve de çok özen gösterilir. Öyle ki kesilen kurbanın kuyuya kanının akmasına ve hiç dışarıya dökülmemesine dikkat edilerek örtülür.

Kesilen kurbanın derisini soyarken çok ve de çok dikkat edilmesi lazımdır ki derisi ve de eti ufak bir şekilde dahi zedelenmesin. Böylece derinin ve gövdenin hiçbir şekilde bıçak ve darbe almaması lazımdır.

Deri çıkarıldıktan yani postu düzenli bir şekilde yüzüldükten sonra kurbanın karnı yarılır, bütün iç organları ve bağırsak,

işkembesi, tulum halinde yüzülen postunun içine doldurulur. Bu postun içerisine ayrıca piştikten sonra etlerinden ayrılan veya çıkarılan kemikler, kelle ile birlikte postun içerisine iç organ ve bağırsakların yanına konur. Bu post, her iki başı bağlanarak aynen kazılan kesim çukuruna, akan kanın yanına konur ve çukur kapatılır. Bunların hepsi toprakla örtülerek sır edilir. Adeta bir ölünün kefene konup ayak ve baş kısmı bağlanarak kabre konarak toprakla örtülme merasimi uygulanır.

Kurbanın gövdesi eğer kazan büyük ise tek parça yok eğer kazan almıyorsa üç parçaya eklem yerlerinden hiçbir şekilde kemik ve kaburgayı kırmadan bölünür. Bölünen bu parçalar kazanın içine atılır ve çok iyi bir şekilde kaynatılır. Et kemikten ayrılacak şekilde kaynatılır. Bu ete asla tuz atılmaz veya tuza batırılmaz. Bu et ölü eti gibi tuzsuz ve kendi tadında olur. Kaynayan et, büyük bir teşt (leğen) içine boşaltılır, etler soğumadan tüm kemiklerinden arındırılır. Kemikte hiçbir dirhem et ve ette de ufak kemik kalmayacak şekilde temizlenir.

Daha sonra sıyrılarak ayrılan etler, dedenin huzuruna yufka ekmeklerle birlikte getirilir. Dede musahip cemindeki tüm musahiplilere lokmalarını taksim eder. Bu eti gelen yufkaya dürerek sayılı bir biçimde yani cemdeki musahiplerin sayısına göre hazırlar. Hazırlanan lokmaları musahipliler elleriyle alırlar, bu lokmadan asla mücerret canlar veya mücerret dedeler yiyemez. Görgüyü kendisi yapsa dahi mücerret dede yiyemez. Eğer ki lokma da geriye kurban eti kaldıysa bu et yine musahip canlara paylaştırılır ve etin suyuyla (eşkenesiyle) birlikte evlerine götürürler. Bu kurban etleri asla atılmaz, başkasına yedirilmez ve musahip canlardan başkasının yemesine izin verilmez. Böylece kurbanın kesim, lokma, tanzim ve defin işi de tamamlanmış olur. Bütün bunlarla dede ve canlar, kurban ve lokma hizmetini de anlamıyla yerine getirmiş ve gönül rahatlığına kavuşmuş olurlar.

Musahip cemi ilk üç gün gece ve gündüz kesintisiz devam eder, bir gün ara verilir, beşinci gün ara verilir, yedinci gün ara verilir, dokuzuncu gün ara verilir. On yedinci gün cem yapılır en son yirmi birinci gün cem yapılarak musahip cemi mühürlenir.

Musahip Can Kardeşlerin Senelik Yol Görgüsü Cuma Akşamı Lokma Ve Kesimleri

Musahip canların yıllık (senelik) yol görgüleri beraber ve büyük can kardaşın organizesinde ve ortaklaşa bir program yapılarak hazırlanır. Bu canların görgüleri her sene bir İsmail (koç) kurbanı adanmak şartıyla gerçekleştirilmesi sağlanır. Bu canların aldıkları ortak kararla gün kararlaştırırlar, kurbanlarını ortaklaşa alarak tüm masrafları müşterek temin ederler ve senelik yol görgü günlerini ocak dedelerine rehberin aracılığıyla bildirirler.

Musahipli kişilerin bu senelik görgülerini de mücerret dede mecbur olmadıkça yapamaz. Ancak bu görgüyü yapacak musahipli ocak dedesi varsa o dede görür, yok eğer musahip ocak dedesi yoksa mücerret dede mecbur kalırsa yapabilir. Ancak bu görgüyü musahip dede yaparsa hareket ve kuralları olumlu ve daha uygun olur. Çünkü musahiplerin görgü lokmasından ve görgü yemeğinden yani kesilen İsmail kurbanından yiyebilir. Eğer musahip dede yok ise ocağın mücerret dedesi görgü cemini yapıp cemaati yönetmeye mecbur kalır ise bu mücerret dede bu yol kurallarının dışına çıkamaz.

Musahipli can kardeşlerin senelik yol görgü lokmasından ve de taamından (yemeğinden) mücerret olanlar asla bir dirhem bile yiyemez ve de hiçbir mücerret canın yemesine izin verilmez. Anlaşıldığı gibi musahip canların kesim ve kurban lokmalarından hiçbir mücerret yiyemez. Yemeye hakkı yoktur ve de kesinlikle yol kurallarına uygunsuzdur.

Görgüye gelince; görgü yapan musahip canlar görgü günlerini belirleyip ocak pirlerine bildirdikleri zaman eğer canlar iki ayrı ocaktan ise büyük canın tekkesine gidilir. Her iki yol (ocak) dedesi de o tekkede bulunur. Ancak bunların görgüsünü hangi dede musahipli ise o görür. Eğer her ikisi de musahipli ise hangisi soy ve asil ise o görür. Her iki dededen ikisi de mücerret ise yine hangisi soy ve asil ise görgüyü yapmaya hak soy olduğu için soylu olan yapar. Her iki dede de soy ise hangisi büyük ise o dede görür. Her iki dede de el dedesi ise yine büyük dede

görür. Eğer ki bu unsurlar karşısında büyük dedenin bilgi ve ilmi küçük dedeye yetişemezse ancak yol verir ve küçük dede görgüyü yapma hakkına sahip olur.

Görgü cemini dedeler beraber yürütür ve idareyi beraber yaparlar. Canlar kurbanı temin edip hazırlık tedarikini gördükten sonra sadece musahip can kardaşlar (can ve canan) eşleriyle birlikte ocağın tekke cemine giderler. Bu arada dedeler, on iki hizmet erini görevlendirirler. Böylece hizmet erlerinden peyk tüm Musahip canlara haber verir ve tüm musahip can kardaşları bu musahiplik görgüsüne davet ederler. Musahip can kardaşlar tekkenin cemevinde yani ocağın tekke damında cem olur, cemaat toplanır, dede postuna oturur, on iki hizmet erini görevlendirir, cemaati cem düzenine alır ve cem düzeni alınır. Büyük can kardaşlar, üst baştan yaş sırasına göre dizilir, oturur. Alt baş tarafa da musahip can bacılar halka düzeni irfan otururlar sessizlik sağlanır ve görgüye başlanır.

Çerağcı, (delilci delili), çerağı yakar. Çerağı yaktığına dair delil olarak dedeye selam verir ve çerağcılık hizmet duasını alır.

Çerağcı sağ el üstte sol el altta çırayı: Geldi çıra selamı,

Dede: Aleyküm selam,

Çerağcı: Geldi çıra selamı

Dede: Aleyküm selam

Çerağcı: Geldi çıra selamı

Dede: Aleyküm selamı

Çerağcı: Hak hu! der ve hizmet duasın alır.

Dede: Allahümme salli ala seyyidina Muhammet, der ve

Hü Allah Allah!

Çün çerağım yandı bi-eşki Mustafa

Hazreti selver Muhammet Mustafa

Haticeti zevcesi resul, Fatma gayrı nisa,

Çırayı ürüşan fahri dervişan, dervişi dervişan,

Piranı tarikat, ehli marifet, sırrı hakikat, delili Şahı Velayet

Dergâhında yansın yakılsın her daim hayır hizmetlerin kabul olsun

Muratların hâsıl olsun, Müşküllerin hallolsun

Geldiğiniz yerden, Durduğumuz dardan, Tuttuğumuz zamandan,

Hak payımızı versin, Elimiz pir elinde olsun

Akşamların hayrı gele,

Şerler def ola, Hayırlar feth ola, On iki imam yar ola

On iki imamın katarından didarından

İzinden tozundan şefaatinden mahrum eylemeye

Salmanı pakın ruhu revanı şad ola

Mekânı cennet ola

Himmeti üstümüzde hazır nazır eyleye

Ummanda bekçimiz ola

Nüfuz ceddimizin nutuk Şahı Merdan Alinin ola

Gerçeğe hü, mümine ya Ali

Süpürgeci (Seyyid-i Farraş) arayı görür. Görgü ceminin ilk gönül temizliğini yapar.

Süpürgeyi üç defa yere vurur: Allah Muhammet Ali der, yeri niyaz eder, kalkar süpürgeyi dedenin önünde iki elle tutar:

Sofrayı Halil, Nimeti Celil, Er Meşayıh

Car Musafa himmet edin erenler, der.

Dede: Himmet erenlerindir, der.

Rehber, süpürgeyi öper ve tekrar önce sağdan üç defa birer adım atar süpürgeyle süpürür. Allah Muhammet Ali der

Sağdan sola doğru süpürgeyi car çeker sonra soldan üç defa birer adım atar süpürgeyle süpürür Allah Muhammet Ali der

Sağdan sola doğru süpürgeyi car çeker eğilir yeri niyaz eder, sağ elle çerağı gösterir:

Delili dünya der, elini ağzına götürür öper, sağ elle yeri gösterir:

Kadimi dünya der, elini ağzına götürür öper, sağ elle yeri gösterir:

Ahiri dünya der, elini ağzına götürür öper, tekrar süpürgeyle yine dedenin önünde durur; sağ elde süpürge sol elde ferraş yerine veya varsa halı, kilim altına süpürür:

Sırrı sır edenlerin demine hu, der; eğilir yeri niyaz eder ve tekrar yine süpürgeyi iki elle tutar, dededen hizmet duasını alır, hak hu, der duasını bekler. Dede:

Desti post

Hak Muhammet Ali dost

Akşamlar hayr ola

Şerler def ola

Hayırlar feth ola

Hayır hizmetin kabul ola

Muradın hâsıl ola

Marazın müşkülün hal ola

Hizmetinden şefaat bula

Geldiğin yerden durduğun dardan tuttuğun zamandan

Hak on iki imam payını vere

Elin pir elinde ola

Ahiretin mamur ola ağrıyıp incinmeyesin

Hak evlatlarını bağışlaya

Hizmetin on iki imam defterine kayıt ola

Carı Cebrail ruhu revanı şad ola

Himmeti üzerinde hazır nazır ola

Seyyidi ferraş himmeti üzerinde hazır nazır ola

Batında bekçin ola

Nüfuz ceddimin

Nutuk Şahı Merdan'ın ola

Gerçeğe hü, Mümine ya Ali

Rehber, dedenin sağına oturur, İmam Hasanı temsilen, Sultan Kamber'in görevini vekâleten yürütür. Böylece cemde görülen musahip canlar dedenin önünde safta ve Mansur Darında dururlar. Rehber, Musahip can kardaşların senelik yol görgüsü sualini yapar.

Rehber: Ey mümin kardaşlar Müslüm bacılar, konum komşudan tüm canlardan razı mısınız? Diye sorar ve bu soruyu üç kere tekrar eder. Musahip can kardaşlar eğer herhangi bir rızasızlıkları yok ise: Hak razı olsun, derler.

Eğer bir rızasızlıkları var ise o takdirde rehberin sorgulamasında orada dile getirirler, dile gelen sorunlara çözüm aranmaya başlanır, cem erenleri dile gelen müşkülü orada halletmeye çalışır ve ardından sorguya devam ederler. Rehber yol ve erkânın vebalini boyunlarına okur:

Yolun, erkânın cemin cemaatin vebali günahı boynunuza, gönlünde olan beyan eylesin der ve tekrar sorar: Razı mısınız?

Musahip canlar razılarsa: "Hak razı olsun", derler. Eğer herhangi bir sorun, müşkül var ise bu sorguda yakın vebalinin nedenli ağır olduğunu hak oldukları için anlar ve burada mecbur sorunlarını dile getirmek zorunda kalırlar. Sonuç olarak sorun bu yolla dile getirilmiş olur ve meclis dile gelen bütün sorunları bilir, çözüm arar ve bulur. Tekrar rehber diğer yol hak, hal ve ahvallerine uymaları için davette bulunur, söyler.

Rehber: Razı olan eğilsin, bir kelle kessin, kalksın ellerini topuğundan tutsun, der. Musahip canlar, eğilir, yeri niyaz eder ve ellerini topuklarından tutarlar. Böylece Fazlı Darında durmuş olurlar.

Rehber: Eğilin erenler, hak aşkına niyaz edin, kalkmayın, der. Musahip canlar, eğilir yeri niyaz eder ve kalkmazlar. Mümin darında dururlar.

Rehber: Erenler cisminize can verdi.

Gönlünüze iman verdi

Akıl verdi bilesiz

Göz verdi göresiz

Kulak verdi işitesiz

Dil verdi diyesiz

El verdi tutasız

Diz verdi durasız

Ayak verdi gelesiz

Kalkın!

Musahip canlar kalkar, ayak mühürler, Dar-ı Mansur'a durur.

Rehber: Geldiğiz Hak kapısı

Durduğuz Dar-ı Mansur

Nedire mi, niyaza mı?

Kalmış gönüllere mi?

Elif gibi dal durun

Doğru söyleyin

Erenler mizana varsın

Yolun hakkını alsın!

Burada canlar niçin durduklarını ifade ederler ki burada ki durmanın iki manası vardır. İlki kalmış gönüller, dargınlık, küskünlük, kusur ve kul hakları ikincisi niyazdır.

Musahip canlar: Kalmış gönüllere, derler. Çünkü bu görgünün amacı senelik namaz ibadetine girebilmek için umum veya küsümlük gönül kalmışlığı amacıyla yapıldığı için bu cevap verilir.

Rehber: Yol erkân hakkı hak mıdır?

Musahip canlar: Hak, derler ve yola saygılarını ve bağlılıklarını belirtirler. İman ve ibadet hakkı

Rehber: Pir, rehber hakkı hak mıdır?

Musahip canlar: Haktır, derler ve pire, rehbere saygı ve bağlılıklarını belirtir. Yol ve kul hakkı

Rehber: Mücerret ve musahiplik hakkı hak mıdır?

Musahip canlar: Haktır, derler ve alıp vereceklerini borç ve alacağa saygı duyarlar. Namus ve gurur hakkı

Rehber sorgudan sonra canları dedeye teslim eder.

Rehber: El verdik gönül aldık der. Teslimatını yapar.

Dede: Musahip görgüsünü yapan canlar en son dar olan Fatma ana darına gelirler ve hakkaniyetlerini ispatlarlar. Ve son olarak hakikat abdestini alır kalpler aklanır temizlenir.

Dede: Oturan canlar ayaktaki bu canlardan razı mısınız der. Cemde bulunan oturan canlar herhangi bir husumet, olumsuz bir durum ve rızasızlık söz konusu değilse hak razı olsun derler. Dede oturan cem erenlerinden bu suali üç defa sorar. Görüş aynıysa herhangi bir sorun olmaz. Eğer olumsuz bir durum olur ve rızalık vermeyen olursa orada muhakeme edilir hâkim olan dede cemde bulunan canların şahitliği ve hakkaniyetlik kararıyla sorunu hal ve sulh eder.

Dede: Ayaktaki canlar oturan bu canlardan razı mısınız der. Darda duran ayaktaki musahip canlar herhangi bir husumet ve olumsuz bir durum ve rızasızlık söz konusu değilse hak razı olsun derler.

Dede: Ayakta darda duran ve görülen musahip canlara üç defa tekrarlar. Görüş aynıysa herhangi bir sorun olmaz. Eğer olumsuz bir durum ve rızalık vermeyen varsa oradaki ortamda mahkeme edilir. Hâkim olan dede sorunu cemde bulunan canların şahitliği ve hakkaniyet kararıyla hal sulh eder.

Dede: Ayaktaki görülen canlara sizlere bir İsmail kurbanı ve üç İmam Abbas lokması hak mıdır diye sorarak yol haklarının olduğunu hatırlatarak tabi eder.

Darda duran ayaktaki musahip canlar haktır ve gerçektir pirim dedikten sonra hak yoluna olan borçlarını kabullenmiş olurlar. Bunu hak etmek ve bereketlendirmek için "hak hu" derler ve dededen namaz, niyaz ve hakka yakarış dualarını beklerler.

Dede: Ey canlar ey mümin kardaşlar ve Müslim bacılar müminin sorgusu suali burada yapıldı, mahşer gününe kalmaz inşallah der ve haktan himmet bekleyen hakikat abdestini almak

isteyen musahip canların gönül ve kalp temizliğini aldırarak inanç ve itikatlarının karşılığında temennilerini haktan niyaz eder.

Evliya enbiya, hakkın yaratmış olduğu hak erlerin yüzü suyu hürmetine yakarışını beyan eder ve bunu şahıs adına değil murat dileyen müşkülü olan tüm hakkın kulları için diler. Çünkü "yoktur bizde benlik senlik Âdemde var hakka güvenlik" deyimi ile yakarışına devam eder. Hakla hakkaniyeti bütünleştirir.

Görülen musahiplerin birisinde eğer seyitlik varsa o, bir düvaz imam ayakta okur ve de secdeye geldiğinde namazın birinci rekâtında bir düvaz imam okur, gülbank okur ve gülbangin içerisinde bir düvaz imam daha okur ve namaz içerisinde üç düvaz imam okunmuş olur. Namazın ikinci rekâtın da temenna duası okunarak hakla hak olmanın hakkaniyet temennisi ve halukla beşeriyetin samimiyeti pekiştirilir. İnsan kalbindeki hakka olan gönül köprüsü kurularak hakla kul arasındaki gidiş gelişlerin bağlantısı kolaylaştırılır ve anlaşılır bir şekilde sadeleştirilir. İşte o zaman hiçbir yere ve kâinata sığmayan Allah'ın varlığı nurla aydınlatılan ve hakikatle temizlenen o tertemiz kalbimizin içerisine rahatlıkla sığarak gerçek yerini almış ve hak yerini bulmuş olur.

Rehber: Hakka olan hak aşkına hazırlanan hak lokmalarını hazırlar ve hakkı hak eden hak sahiplerine rızalık lokmalarını pay eder.

Dede: Hakka niyet ve rızalık lokmalarını dağıtır. Lokmalar yenmez.

Rehber: Hak Hu der ve dedenin bereket duasını katmasını bekler.

Dede, nimetin bereket duasını okur

Rehber: Elimde yoktur tığ ile terazi herkes hakkına olmuştur razı, der.

Musahip canlar hiçbir sene görgülerini geçiremez, atlatamaz ve de aksatamazlar. Kesinlikle hiçbir konuda duyarsız ve

de tutarsız davranamaz ve hiçbir konuyu ihmale getiremezler. Ufak bir yol ve insani değere göz yumduklarında düşkün olacaklarını unutmazlar. Her an için insanı ve insani değerleri üst görür gönülde tutarlar ve musahip canların birinin kusuru ve eksiği ikisine de yansır.

Musahip canlardan biri düşkün durumuna geldiği takdir de diğeri de cem ve cemaate alınmaz kusurlu sayılır. Ancak musahibi maneviyattan öldürüp musahiplikten mücerretliğe düşünceye kadar bu işlemde kusursuz olan musahip özürlü olan musahibinin boy ölçüsünü kalın bir iple alır ve kefen biçer, alınan ölçü ipi kefene konur ve yer kazılıp cenaze defnedilir gibi bir merasim yapılarak gömülür. Telkini verilir, musahibi ölmüş gibi maneviyatta öldürülür ve musahiplikten soyutlanarak mücerret durumuna gelir ve cem cemaate katılabilir. Böylece musahip canın düşkünlüğü kalkmış olur. Bundan sonra ki senelik görgülerini normal mücerret canlar gibi kendi sorumluluğunda ve Cebrail kurbanı olan horozla yapar.

Diyarbakır Türkmen Alevilerinde Bıçak Tekbirleme

Kurban konusu Türkiye'de özellikle Kurban Bayramında farklı yönleriyle gündeme gelmektedir. Bunlar arasında kurban kesimi, biçimi, kesim sonrasındaki manzara, kaçan kurbanlıklar, dereleri kaplayan kanlar, kesim yerlerinde biriken atıklara dikkat çeken görüntülerden oluşmaktadır. Tartışmaların sonuçlarından bir tanesi veya bu tartışmalar içerisinde bulunan bir kesim kurban kesmenin gereksizliği üzerinde durmaktadır. Doğrusu hataların veya eksikliklerin giderilmesi yerine bütün bu olumsuz manzaranın sebebi olarak kurban görülüp onun kaldırılması teklifi yapılmaktadır. Bu durum kamuoyunda konunun gerektirdiği yerden değil de başka bir keşmekeşe işaret eden yerden tartışılmasına devamını sağlamaktadır.

Alevi adı kendisini tanımlayan topluluğu homojenleştirerek bütün özellikleriyle bir tek davranış biçimine sahip bir gruba dönüştürülmektedir. Oysa Aleviler de farklı davranış ve tutuma sahiptirler. Nihayetinde kurban konusunda da geleneksel yapının yanı sıra kentlerde yeni tecrübelerden söz edilebilir. Buna göre kurbanın tanımı, Sünnilerden farklı anlamı, işlevi, pratiği gibi konu başlıklarının yanı sıra gereksizliğini ele alanlar şeklinde özetlemek mümkündür. Bu bakımdan da kurban konusu Türkiye'nin son yıllarda medyaya yansıyan biçimi merkezinde tartışılmaktadır.

Aleviler gündelik hayatlarında birçok yerde kurban keser. Genel anlamıyla kurbana yüklenen anlam veya kurbanla neyin kastedildiği hususu kurbanın anlam ve alanını çok genişletir. Bunun için sunulan lokmaların kanlı veya kan(sız) akıtılmadan olmasıyla genel olarak çok geniş bir yer tutar. Hazırlanan lokmalardan kanlı olanları da güvercinden deveye kadar birçok çeşidi vardır.[140]

Âdem Ata Kurbanı: Tosun

[140] Bu makalenin hazırlanmasında kaynak kişi Diyarbakır Kadıköy köyü doğumlu Dede Garkın ocağı mürşitlerinden Musa Kargın'dır. Her zaman çalışmalarımda bana göstermiş yakınlık ve yardımdan dolayı Musa Kargın dedeye minnet borçluyum.

İsmail Kurbanı: Koç

Cebrail Kurbanı: Horoz

İsrafil Kurbanı: Keçi

Şuayıp Peygamber Kurbanı: Camış

Veysel Karani Kurbanı: Deve

Eyüp Peygamber Kurbanı: Güvercin

Kurbanların adlarının yanı sıra kesildikleri yerleri de bulunmakta ve kesilen kurbanlar belirli zaman, yer ve cemler için kesilir. Kesilen kurban bunlardan hangisi için kesilmişse hizmeti de ona göre yapılır. Yani kesilen kurbandan yiyebilecek kişiler de ona göre belirlenir. Yukarıda anlatılan erkânlar arasında irşat ve kuşanma, görgü, musahiplik cemlerinin her biri için birer kurban bulunduğu yine konuların aktarıldığı yerlerde dile getirilmişti.

Bıçak Tekbirleme Erkânı

Kurban kesme kararını veren kişiler kurban kesecekleri bıçaklarını kendi bağlı oldukları dedelerine tekbirletmek için getirirler. Bıçağını tekbirlemeye götüren kişinin bıçağı getirilebilmesi için daha önceden irşat ve kuşanma olması gerekir veya kuşanmış olması zorunludur.[141] İkinci bir kural olarak da düşkün olmaması gerekir.

Dede bıçağın sapını sağ el açık olmak üzere avucuna ve bıçağın ucunu sol el işaret parmağına yerleştirir. Ardından bir düvaz imam okur.

Car Muhammed, Car Ali sırrı huda,

Yek Hasan'dan Yek Hüseyin'den,

Sen Bizi Kılma Cüda!

Zeynal, Bakır, Cafer, Kazım Musa, Rıza, Taki, Naki, Hasanü'l-Askeri, Mehdiyi Sahip Zaman

Hakkı İçin ki Ey Hüda!

---

[141] Ahmet Taşğın, "Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde İrşat ve Kuşanma Töreni", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Güz Sayı 39, Yıl 2006, ss. 51-61.

Gerçi Biz Kıldık Hata, Sen Eyle Ata,
Serveri Nebiden Sen Kalmışsın Yadigâr,
La Feta İlla Ali La Seyfe illa Zülfikar,
Her kaza Her Belalarımız andan gelir,
Sen Def Eyle!
Halkı Perveri Yadigâr
Çardehi Masum Pak
Heftdehi Kemerbest
Düvazdeh İmamda Hatmoldu Üstad-ı Nefes
Tarikat-ı İman
Erkâna Meşayıh
Erkânsıza Na-Meşayıh
Nasrumun Beşerden Kalmışsın
Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali
Tacı Ali Hem Velayetike
Ya Allah, Ya Allah, Ya Allah
Salavat İçin
Ya Muhammed, Ya Muhammed, Ya Muhammed
Bi-Nuru Velayetike,
Ya Ali Ya Ali Ya Ali
Edrikni Ya-Hasan
Edrikni Ya-Hüseyin
Turabı Müşküli Hali Hesab
Fermanı Celil
Kurbanı Halil
Canı İsmail (Kuzu, Koç)
Yetiştirdi Cebrail
Kurbanı Kabul Olsun!

Şeklinde Dede tarafından gülbank verilmiş olur. Artık bu bıçak ta kurban kesilene kadar yere bırakılmaz. Mümkün mer-

tebe temiz bez vb. ile sarılıp sarmalanarak muhafaza edilerek taşınır veya bir yerde muhafaza edilir.

Kurban Gülbangi

Yukarıda yazılan şekliyle bıçak tekbirlendikten sonra bıçak kurban kesilecek yere ya da kurbanın bulunduğu yere getirilir. Tekbirlenen bıçak önce kurbana sürülür ve ardından kesime geçilir. Fakat tekbirlenen bıçağı kurbana sürmeden önce, Car Muhammed, Car Ali, Sırrı Huda okunur. Ardından kurban kesimi aşamasında da şu gülbank okunur:

Bismillahirrahmanirrahim

Allah Allah!

Fermanı Celil

Kurbanı Halil

Can-ı İsmail

Yetiştirdi Tığı Cebrail

Kurbanları Kabul Olsun

Allahu Ekber, Allahu Ekber, Allahu Ekber

Eşhedü En-La İlahe İllallah

Allahu Ekber, Allahu Ekber, Allahu Ekber!

Bu gülbank okunduktan sonra kurban tığlanır yani kesilir. Mümkün mertebe kurbanın kanı orta yere dökülmez, yere açılan küçük bir çukurun içerisine akmasına imkân verilir. Ardından kurban parçalanır, kemikleri çok fazla parçalanmadan pişirilir. Ardından da pişirilen etlerden ayrılan kemikler de temiz, el değmeyen, pislik olmayan ya da daha sonra pislik olacak yerlerden uzakta yerlere gömülür.

Bu kurban eğer cem için tığlandı ise ceme katılanlarla birlikte yenilir. Bunun sonunda verilen lokma duasıyla nur olur ve yenisi beklenir. Kurbanlar hangi hizmet için kesiliyorsa lokma yiyecekler de ona göre o amaçlı hizmete dâhil olacaklar da belirlidir. Mesela görgü cemi için kurban varsa bu kurbanı görgülü olanlar yiyebilir veya musahiplik cemi için kurban varsa ondan ancak musahipli olanlar yer.

Ek II: Anket Formu

1-Cinsiyet

( ) Erkek

( ) Kadın

2-Yaş

( ) 15-19

( ) 20-29

( ) 30-39

( ) 40-49

( ) 50-59

( ) 60 ve yukarı

3-Eğitim Düzeyi

( ) Okur-yazar değil

( ) Okur-yazar

( ) İlköğretim

( ) Lise

( ) Yüksekokul

4-Medeni haliniz

( ) Evli

( ) Bekâr

( ) Dul

5-Meslek

( ) İşçi

( ) Çiftçi

( ) Memur

( ) Serbest meslek

( ) Ev hanımı

( ) İşsiz

( ) Öğrenci

6-İkamet yeriniz?

( ) Türkmenhacı

( ) Seyit Hasan

( ) Bismil

( ) Şükürlü

( ) Diyarbakır

7-Şu anda sizin bir dedeniz var mı?

( ) Var

( ) Yok

8-Hangi ocağa mensupsunuz?

( ) Beyazıt Bostan

( ) Zeynelabidin

( ) Battal Gazi

( ) Güzel Şah

( ) Sarı Saltık

( ) Ağu İçen

( ) Dede Garkın

9-Size Göre Alevilik Nedir?

( ) Mezhep

( ) Kültür

( ) Yaşam Biçimi

10-Alevilik ile ilgili bilgileri nereden aldınız?

( ) Okuyup araştırdım

( ) Ailemden

( ) Dedelerden

11-Alevilikle ilgili bilgi düzeyinizi nasıl buluyorsunuz?

( ) Yeterli

( ) Orta

( ) Hiç

12-Alevilik ya da dinle ilgili kitapları ne kadar sıklıkta okuyorsunuz?

( ) Düzenli olarak her gün

( ) Ara sıra

( ) Hiç okumam

I. BÖLÜM

İNANÇ

1-Allah'ın varlığına ve birliğine inanırım

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

2-Meleklere inanırım

( )Katılıyorum

( ) Kararsızım

( )Katılmıyorum

3-Peygambere inanırım

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

4-Ahiret gününe inanırım

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

5-Kitaplara inanırım

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

6-Kur'an bugünkü şekliyle eksiktir

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

7-Hak-Muhammet-Ali bir bütün ve nurdurlar

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

8-Ay Ali'yi, güneş Muhammet'i temsil eder

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

9-Hacı Bektaş Veli donunda gelen Ali'nin kendisidir

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

10-Aleviler ruhlar âleminde, Sünniler Zülfikar'la Müslüman olmuşlardır

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

11-Allah kendini Âdem'de gösterdi. Bunun için secdemiz yüz yüzedir

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

II. BÖLÜM

İBADET

1-Cem yaparım

( ) Her zaman

( ) Bazen

( ) Hiç

2-Hakkullah veririm

( ) Her zaman

( ) Bazen

( ) Hiç

3-Kurban keserim

( ) Her zaman

( ) Bazen

( ) Hiç

4-Muharrem orucu tutarın

( ) Her zaman

( ) Bazen

( ) Hiç

5-Çocuklarım kuşak kuşanır

( ) Her zaman

( ) Bazen

( ) Hiç

6-Bayramda tarikat namazı kılarım

( ) Her zaman

( ) Bazen

( ) Hiç

7-Bizim namazımız niyazımızdır

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

III. BÖLÜM

KURUM

1-Musahiplik Aleviliğin en önemli kurumudur

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

2-Dedelik Aleviliğin en önemli kurumudur

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

3-Tanıdığını/dinlediğim dedeler ahlak ve bilgi bakımından yeterlidir

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

4-Dedelik Kurumu gün geçtikçe bozulmaktadır

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

5-Günümüzde dedelik sistemi kaldırılmalıdır

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

6-Günümüzde Alevi yazar/aydınlar dedelerin yerini almıştır

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

7-Ailevi/toplumsal problemlerin çözümü için dedeye başvurulmalıdır

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

8-Düşkünlük Aleviliğin önemli kurumları arasında yer almaktadır

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

9-Düşkünlüğün kuralları değiştirilmelidir

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

IV. BÖLÜM

SOSYAL İLİŞKİLER

1-Çocuklar Alevilik inancına göre eğitilmelidir

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

2-Alevilere göre Din Dersi hazırlanmalı ve verilmelidir

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

3-Bize Sünniler her an bir kötülük yapabilirler

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

4-Aleviler her seçimde sol partileri destekler

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Kararsızım

5-Sünnilerden kız alıp verilmelidir

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

6-Sünnilerin düğün ve cenaze gibi törenlerine katılınmalıdır

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

7-Alevi-Sünni ilişkileri karşılıklı yanlış bilgiyi azaltmaktadır

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

8-Aleviler Diyanette temsil edilmelidir

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

9-Alevi dernek/vakıflarına güvenirim

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

10-Alevilerin dernek/vakıf kurmaları gereklidir

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

11-Günümüzde Aleviliği dernek/vakıflar temsil etmektedir

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

12-Sol partilerin Alevileri kullandığını düşünüyorum

( ) Katılıyorum

( ) Kararsızım

( ) Katılmıyorum

DİLE GELEN ALEVİLİK

Ahmet TAŞĞIN

272 Sayfa
1. Basım – Kasım 2013
ISBN: 978-605-2022-08-2

Bu kitap uzun zamandır farklı zamanlarda farklı sempozyumlarda sunulan bildirilerin bir kısmından oluşmaktadır. Bildiriler ilgili sempozyumların üst başlıklarına uygun olmakla beraber Alevilik ile ilgili bir konuyu ele almaktadır. Bu bakımdan farklı zaman ve üst başlıkların oluşturduğu mesafe kitabın konularının birbirinden anlam olarak uzağa düşeceği endişesiyle yeniden gözden geçirildi. Bildiriler arasındaki kopukluk anlam bütünlüğü düşünülerek giderilmeye çalışıldı. Uzun zamandan beri Türkiye kamuoyunun farklı kesimlerinde konuşulan ve gündemi oluşturan Alevilik hakkında farklı birçok husus burada ele alında ve tartışıldı. Olabildiğince kamuoyuna sunulan, tartıştırılan konulardan uzak ve kurucu olmaya çalışıldı. Biçimlendirilmiş bir Alevilikten ziyade biçimlendiren bir Alevilik üzerinde durulmaya ve aktarılmaya gayret edildi. Bütün bunlara bağlı olarak bildiriler kitabı, sözün kendisine vurgu amacıyla dile getirilen ve aktarılana işaretle Dile Gelen Alevilik adı verildi. Bunun için de söz, dinleyicisine ve işitene yönelmektedir.

DEDİĞİ SULTAN ve MENAKIBI

Konya ve Çevresinde Ahmet Yesevi Halifelerinin İzleri

Ahmet TAŞĞIN

308 Sayfa
1. Basım – Kasım 2013
ISBN: 978-605-5022-04-4

Bu çalışma klasik metinlerin yeniden anlaşılmasına yönelik bir denemedir. Klasik metinlerin anlam dünyasını kurduğu irfan ve hikmet içerisinde anlaşılmasına dair bir öneride bulunmaktadır. Dediği Sultan'ın yaşadığı dönemdeki siyasi, kültürel, dini ve iktisadi olayların menakıbına yansıyan yönleri yanında Türkistan ve Horasan irfanını da aktarmaya çalışmaktadır. Çalışma, klasik metinler üzerine yapılacak çalışmalara öncülük edecek diğer yandan da bu çalışmaların güncellenmesine katkı sunacağı bir öneri ve davete de sahiptir. Dediği Sultan menakıbı, menakıbın parçalar halinde yeniden kurulma ve açıklanması ilkler arasında yer almaktadır. Konya ve çevresi zaviyeleri konusu gereken önem ve ilgi görmemiştir. Oysa Konya ve çevresinin Müslüman ve Türk vatanı kılınmasının önemli ayaklarından bir tanesi zaviyeler olmuştur. Zaviyeler, askeri, güvenlik, posta ve ticaret yollarının güvenliği yanında şehirleşme, yerleşim yerlerinin asayişi, tarım, hayvancılık ve eğitim gibi sosyal hayata dair bütün alanlarda hizmet görmüştür. Buna göre zaviyelerin en etkili ve sistematik olduğu coğrafya da Konya ve çevresidir. Doğu - Batı ve Kuzey - Güney ekseninde yapılanan zaviyeler, Moğol istilası sonrasında toplulukların yeniden yapılanmasını da sağlamıştır. Bu kitap Konya ve çevresinde Dediği Sultan zaviyeleri ve bu zaviyeler çevresinde gerçekleşen faaliyetleri ele almıştır. Dediği Sultan, Ahmet Yesevi işaretiyle Rum'a gelmiştir. Aladağ, Beyşehir, Akşehir ve son olarak Ilgın taraflarına yerleşmiştir. Dediği Sultan en az kendisi kadar etkili olan Yatağan, Handan gibi halifeleriyle birlikte hizmet görmüştür. Dediği Sultan başta Seyit Harun, Mevlâna olmak üzere birçok kişi ve olaylarına şahit olmuştur. Sultan Alaaddin'den başlamak üzere dönemin siyasi sıkıntılarının da bir tarafında kalmıştır. Kendisine bağlı Atçeken topluluklarından Turgut ve Bayburt'u Konya ve çevresine yerleşmeleri hususunda organize etmiş ve yönlendirmiştir.

ŞEYH SÂFÎ BUYRUĞU [Bisâtî]

Hazırlayan: Ahmet TAŞĞIN

274 Sayfa
1. Basım – Aralık 2013
ISBN: 978-605-5022-07-5

Alevi kaynaklarının neşri meselesi önemli bir hususdur ve yakın zamana kadar da kamusal bir ihmale uğramıştır. Buna paralel konuya ilgili her kesimin dikkat ve nazarına sunulan bu çalışma, toplulukların ortak terim ve kavramlar etrafında konuşabilecekleri bir alan oluşturabilir. Eğer kamuoyunun kullandığı dil ve konuları oluşturmakta gecikmek veya olmamak toplumsal parçalanmayı ve ayrışmayı beraberinde getirir. Bu çalışma hazırlanırken göz önünde tutulan hususlardan bir tanesi de kamuoyuna sunulan, inşa edilen Alevilikten ötede bu ve benzeri çalışmalardan yola çıkarak yeni bir dil ve anlam üzerinden yürüme imkânı sunabileceği düşüncesi olmuştur. Buyruk, Alevi kaynakları arasında ilk sırayı oluşturur. Alevi bilgi ve erkânına ilişkin hemen bütün açıklamaların yer alması doğal olarak Buyruklara Aleviliğin diğer kaynakları arasında ilk sırayı vermektedir. Bu çalışmaya konu eser, Mevlana Müzesindeki yazmalar arasında bulunmakta ve istinsah tarihi olarak da bilinen en eski nüshadır. Abdulbaki Gölpınarlı'nın literatüre, Bisati isimli birisi tarafından kazandırdığını söylemesinden bu yana Bisati Buyruğu adıyla tanınmış ve isimle de yaygın bir kullanım kazanmıştır. Bu bakımdan da Gölpınarlı'nın Bisati tarafından yazılıp yaygınlaştığını söylemesine işaret kitap Bisati adıyla hazırlanmıştır.

Diyarbakır Türkmen Alevileri, bir bakıma sınırlarla beraber unutulan ve unutturulan ilişkiler ve coğrafyanın varlığını hatırlatmakta veya dikkat çekmektedir. Bundan dolayı bu çalışma Diyarbakır Türkmen Alevileri örneği üzerinden sınırları aşan ve sürdürülmeye çalışılan ilişkilere doğrudan olmasa da değinmektedir. Sınırların işaret ettiği yeni mekân, sınır ötesi mekânın kaybına neden olmuştur. Mekânın kaybı aynı zamanda mesajın da yitimi anlamına gelmektedir. Mesajın yitimi varlık alanına işaret eden mekânın anlamsızlaşmasına ve belirsizleşmesine neden olmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan kısa bir süre sonra sınırlara ilişkin yapılan anlaşmaya paralel olarak sistematik bir şekilde Diyarbakır, Musul ve Halep'te yaşayan Türkmenler arasındaki bağlantı giderek azalmış ve kopmuştur. Diyarbakır ve çevresindeki Türkmenler, Erzurum, Şanlıurfa, Gaziantep, Musul ve Halep Türkmen hattıyla doğrudan irtibatlıdır. Adı geçen bölgelerde yaşayan Türkmenlerin büyük çoğunluğu Alevidir ve yine bu toplulukların büyük bir kısmı Hacı Bektaş'ı kendilerine büyük pir olarak kabul etmektedirler. Cemleri, okudukları duaları, nefesleri, buyrukları Türkmen dilindedir.

Günümüzde Musul ve çevresinde yaşanan Şii – Sünni çatışmasının merkezinde Türkmen Aleviler bulunmaktadır. Artık bu çatışmanın yeni alanı Halep ve çevresine kaymıştır. Türkmen Aleviler, meydana gelen mezhep çatışmaları içerisinde dönüştükleri hâkim unsurun parçası haline gelmektedir. Hâlbuki Diyarbakır Türkmen Alevileri başta olmak üzere sınır ötesi bu bölgelerin tarihi coğrafyasına dair hafızayı muhafaza etmekte ve giderek bu hafıza silinmektedir.

Diyarbakır Türkmen Alevilerinin her geçen nüfusları azalmakta ve yerleşik oldukları yerleşim yerlerini birer birer terk etmektedirler. Birçok köy, Türkmen Alevi köyü olarak bilinmesine rağmen artık Alevi nüfusu bulunmamaktadır. Geride kalan köyler de yavaş yavaş azalıp bitmek üzereler. Diyarbakır merkeze bağlı Kadıköy ve Şerabi ile Bismil köylerinden Aşağı ve Yukarı Darlı'da Alevi nüfusu kalmamıştır. Çınar ilçesi Şükürlü köyünde Alevi nüfusu son yirmi yılda üçte ikisini kaybetmiştir. Görünen o ki yakın zamanda Diyarbakır çevresindeki Alevi köylerinden geriye Türkmenhacı ve Seyit Hasan kalacaktır.

ISBN 978-605-5022-27-3



www.cizgikitabevi.com